

ઉપાધ્યાયશ્રી શ્રી વિનયવિજયચરિત્રિન

શાંતસુધારસ સંક્ષેપ

૨૩૧ જી (૧૬ ભાવના)

ભાઈ મોતીચંદ ગિરધરજીએ લખેલા અને શ્રી નીનકર્મ
પ્રસારક સમાજે ઉપાવેલા આ ગ્રંથના જે વિભાગમાંથી સંક્ષિપ્ત
રૂપેને આપીશ લાભગ્રીહીની પ્રેરણાથી
ઉપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર
શાહ કુવંજી આણુદણ
ભાવનગર

પ્રિ. મં. ૨૪૧૫]

[વિમ મં. ૧૬૪૫

કિમત માત્ર આઠ આના

સદાચક્રે તેમજ અન્ય ગ્રંથોમાંથી તથા સરથાઓને
યોગ્ય પ્રમાણમાં ભેટ આપવાની છે

ઉ. વિનયવિજયજીકૃત પદ

(રાગ ડાશી)

કિસકે ચેલે કિસકે પુત્ત, આતમરામ અકિલા અવધૂત, જીઉ જાનલે.
અહો મેરે જ્ઞાનીકા ઘર સૂત્ત જીઉ જાનલે, દિલ માનલે. ૧.
આપ સ્વારથ મિલિયા, અનેક, આયે ઇકેલા જાવેગા એક. જીઉં ૨.
મઢી ગિરફકી^૧ જૂઠે શુમાન, આજ કે કાલ ગિરેગી^૨ નિદાન જીઉં ૩.
તિસના^૩ પાવડલી જરજેર^૪, જાણુ કાહેકું સોચો ન ગોર. જીઉં ૪.
આગિ^૫ અંગીઠી નાવેગી સાથ, નાથ ચલોગે ખાલી હાથ. જીઉં ૫.
આશા જોલી પત્તર લોલ, વિષય લિક્ષા^૬ ભરી નાયો થોલ. જીઉં ૬.
કરમકી કંથા ડારો દૂર, વિનય વિરાજે સુખ ભરપૂર. જીઉ જાનલે. ૭.

૧ માટીની મઢી—આ શરીર. ૨ પડી જશે—નાશ પામશે. ૩ તૃષ્ણા.
૪ મોટા જોરવાળી. ૫ આગળ ચાલતી અગ્નિ. ૬ આશારૂપ જોણી,
લોભરૂપ પાત્ર ને વિષયરૂપ લિક્ષા.

પ્રસ્તાવના



આ રીતે સુધારક મથક ખરેખર સુલુનિષ્ઠ નામવાળો છે અને જાગૃતતાના અતઃકરમમાં અમુકની દષ્ટિ કરીને તેને નવપક્ષવળનાં તેઓ છે આ પ્રકારના કાર્તી ધોમર વિનયનિગમણ ઉપાધ્યાય છે કે જેઓ જૈનસમુદાયમાં સુવંશ્ય પરમા સર્વત્ર વચાતીર્તમની કરેલી કવચમ ઉપરની મુનોવિસ રીક્ત ગચનાર દોવાથી સુપ્રસિદ્ધ છે એકો માત્રેય થી સિદ્ધદેવચક્રસુતાસન ઉપરથી અસ્પમતિ જીવેના દિતને માટે દેવસપુપ્રક્રિયા (આકરણ)ના ગચનાર છે અને તેની ઉપર તેમણે પોને જ ૩૫૦૦૦ મોહપ્રમાણ રીત રચેલી છે એ ઉપાધ્યાય અપૂર્વ વિદ્યા મયનનારા દના ચારે અનુવેશમા પ્રવીણ દતા, તેમની દ્યાનુવેશ અને ગણિતાનુવેશમાં પ્રવીણતા મોહપ્રકાશ નામનો તેમનો કરેલો મથક જનારી આપે છે એ મથક પણ ૨૦૦૦૦ મોહપ્રમાણ અનુદુષ્ટ રૂપમાં જનાવેલો છે. આ ચાંતસુધારક મથકમાં અનિત્યાર્થિકક્રિયાકે વધે તે મિત્રાર્થિક થાતુ ગચનાના ૧૬ પ્રકાર (પ્રસ્તાવ) છે તે દરેક જુદી જુદી ઢાળમાં (રેલી નામમાં) જનાવેલા છે સરકુત ભાષામાં એવી ઢાળખંધ ગચના કરવી અને તેમાં સધિ, વિશ્વમિત્ર, પ્રત્યક્ષ કે મન્નસાદિકનો પણ દોગ આવવા ન દેવો એ તેમના મરકુત ભાષાના પૂર્ણ પરિચાનો જતાલી આપે છે, પરંતુ સમકુત ભાષામાં આકરણ જનાવનાર અને તેની ઉપર રકેષક ૩૫૦૦૦ મોહપ્રમાણ રીત જનાવનારનો એ ભાષા ઉપર એવો પ્રમળ કાજુ દોવાતુ અશ્વિત જ છે અથવા દેવી મથકાગ્નીવાલો જૈનસાદિતમા આ એક જ મથક છે

આ મથક મથક ૧૭૭૭ માં જાહાન પાસે આવેલા ગાધાન નવ રમાં થા વિનયપ્રમથગિના સામનમાં કરાએ રચેલો છે ન્યાયસાત્ર વિદ્યાર્થ ઉપાધ્યાયકે થી ગચાવિનયકે મદાગચના એકો સમકાલીન

હતા. બહુધા માથે રહીને જ ઝોગાળે વિદ્યાબ્યાગ કરેલો છે કાળી જઈને વિદ્યાબ્યામ કરવામા પાશુ ઝેઓ માથે જ હતા નેઓ ગિરધરજીના માહાત્મ્યમુચક શ્રીપાળરાગ્નનો રાગ બનાવતાં અપૂર્ણ રિથિનિમા ગમ્પીને કાળધર્મ પામ્યા છે. એ રાગ પાછળથી મંકેતાનુમારે ૬ શ્રી યજ્ઞોવિજ્યછ મહારાજે પૂર્ણ કરેલ છે ઉપર મુચવન કરાગેલા અંગે ઉપરાત ખીછ તેઓ સાહેબની કૃતિઓ હોવાનો સબબ છે, પરંતુ તે અગારા જાણવામાં ન હોવાથી અત્રે તેનો ઉત્પેષ કરી શકતા નથી. અંથકાગે અંથાતે પ્રદાસ્તિ લખેલી હોવાથી તેમની પટ્ટપરંપરા સંગ્રાધી અત્રે વિશેષ લખવાપણું રહેતું નથી. વધારે જાણવા ઇચ્છનારે શાંતસુધારસના વિભાગ ખીજનમા ભાષ મોતીચંદે એ મહાપુરુષનું ચરિત્ર દોહસો પૃથમા આપ્યું છે તે વાચવું. પાચ મહાવ્રતોની પચીસ ભાવનાઓ શ્રી આચારાંગ સૂત્ર પ્રમુખમા કહેલી છે. એવી રીતે અનેક ઉત્તમ શાસ્ત્રોનો પવિત્ર આશય લઈ શ્રીમાન્ વિનયવિજ્યછ મહારાજને આ શાંતસુધારમ અંથમા મોળ ભાવનાઓ મોળ પ્રકાશાવડે નિરૂપી છે.

ઉક્ત સંપૂર્ણ અંથ ગરકૃત પદ્યગદ્ય હોવાથી સ્વપર દિતને અર્થે અમે સરળ ગુજરાતી ભાષાંતર સાથે છપાવેલ છે કે જેથી એ ભાવનાના પ્રબોધને ઇચ્છનારા અન્ય લગ્ગજનો પણ તેનો લાભ લેવા લાગ્યશાળી બની શકે, જે મુલ આશયથી આ કાર્ય કરવામાં આવ્યું છે તે શુભાશય સત્વર સિદ્ધ થાઓ.

આ ભાષાંતર ભાષ મોતીચંદ ગિરધરલાલે સદરહુ અંથ ઉપર લખેલા અતિ વિરતૃત વિવેચન ઉપરથી સંક્ષિપ્ત કરીને સુરણીછ લાલશ્રીછએ શાસ્ત્રી જેઠાલાલ પાસે લખાવ્યું છે તેમા એ અથના પ્રથમના શ્લોકોના તેમજ ગેપાષ્ટકના શ્લોકોના પ્રતિક અન્વયાનુસાર ટોસમા લખીને તેના અર્થો લખ્યા છે કે જેથી સંસ્કૃત શબ્દોના અર્થો જાણવા સહેલા થઈ પડે ત્યારપછી તેનો સારાંશ આપ્યો છે કે જે વાચવાથી ભાવાર્થ સમજવાની ઇચ્છાવાળાને પણ બહુ ઉપયોગી થાય તેમ છે. પ્રાતે ૧૬ ભાવનાનો સાર આપવામા આવ્યો છે.

આ પ્રમાણે સદરજુ પ્રથમ પૂર્ણ થયા બાદ શ્રી મહિયદ મુનિની
ચેલી અખ્યાતગ્રંથથી પરિપૂર્ણ પાસ સંજ્ઞાઓ અર્થ સાથે આપી છે,
અને ત્યારપછી બીજા પાંચ પછી પણ બહુ ઉપયોગી અર્થ સાથે આપ્યા છે

આ છુટ્ટા ગ્રેટ તૈયાર થયા પછી તપાસીને છાપવા આપવામાં
તેમજ મુદ્ર વિષેરે તપાસવામાં અને સુધારે વધારે કરવામાં તથા પ્રતિ
આપેલા દર પલોના અર્થ લખવામાં એ જાની રહતો પ્રવાસ કર્યો છે.
તે અર્થ લખવામાં હાથરથપણને લઈને જે સ્ખળના થઈ દોષ તેને મારે
મુદ્ર જાતેની કૃપા થયું છું અને મને લખી મોકલવા પ્રાર્થના કરું છું

સાંતસુખારસ પ્રથમ એવો અપૂર્વ છે કે તેને મારે જેટલી પ્રશંસા
લખીએ તેટલી મોટી છે જેમાં નામ પ્રમાણેના જ ગુણો છે અને લક્ષ
પૂર્વક વર્ણનાર અત્યંત ઉપક્રમભાવને પામે એવો સભવ છે આ
પ્રથમ ઉપર ૫ મહીરવિજયજી મહારાજે રીઠા રચેલી છે અને તે
છપાયેલી પણ છે

આ છુટ્ટા છપાવવામાં ગુરુશ્રીજી લાલશીજીના સુપરેલથી જે જે
શાનિશાઓએ આર્થિક સદાય આપી છે તેનું વિરલ પણ આ સાથે
આપવામાં આવ્યું છે તે સદાવકાનો આભાર માનીએ છીએ.

આ પ્રકારે ગુરુશ્રીજી લાલશીજી પોતાના પરમોપચારી ગુરુશ્રીજી
ગુણાત્મકીજી વિષેરેનું પણ સ્મરણ કરે છે અને એમના પ્રસાદથી જ
પોતે આવો શુભ પ્રવાસ કરી રહ્યા છે એમ માની તેમનો જાત કરણથી
આભાર માને છે

સ ૧૯૬૧
માર્ગશીર્ષ મુદ્રિ ૧૧

}

કુવરજી આજુદજી
જાતનવર.

અનુક્રમણિકા

પ્રારંભના શ્લોક. ગેયાપ્રકના શ્લોક. પ્રૃષ્ઠ.

૧ મંગળાચરણ	૮	૦	...	૧
૨ પહેલી અનિત્ય ભાવના	૩	૮	...	૮
૩ બીજી અશરણ ભાવના	૩	૮	...	૧૬
૪ ત્રીજી સંસાર ભાવના	૫	૮	...	૨૮
૫ ચોથી એકત્વ ભાવના	૫	૮	...	૩૬
૬ પાંચમી અન્યત્વ ભાવના	૫	૮	...	૪૮
૭ છઠી અશુચિ ભાવના	૫	૮	...	૫૬
૮ સાતમી આત્રવ ભાવના	૫	૮	...	૭૧
૯ આઠમી સવર ભાવના	૫	૮	...	૮૨
૧૦ નવમી નિર્ગર ભાવના	૭	૮	...	૯૩
૧૧ દશમી ધર્મ ભાવના	૭	૮	...	૧૦૪
૧૨ અગ્યારમી લોકગ્વરૂપ ભાવના	૭	૮	...	૧૧૭
૧૩ બારમી બોધિદુર્લભ ભાવના	૭	૮	...	૧૨૯
૧૪ તેરમી મૈત્રી ભાવના	૮	૮	...	૧૪૪
૧૫ ચૌદમી પ્રમોદ ભાવના	૮	૮	...	૧૫૬
૧૬ પંદરમી દરશા ભાવના	૭	૮	...	૧૭૨
૧૭ સોળમી મધ્યસ્થ ભાવના	૫	૮	...	૧૮૫
૧૮ પ્રશન્તિના શ્લોક	૭	૮	...	૧૯૬
	<u>૧૦૬</u>	<u>૧૨૮</u>	=૨૩૪	
૧૯ સોળે ભાવનાનો માગશ	૨૦૨
૨૦ મુનિ શ્રી મણિયંદ્રજીવિત આત્મસ્વરૂપ સંજ્ઞાય પાંચ-માર્થ	૨૦૫
૨૧ ઉ વિનયવિજયજીવિત પદ-સાર્થ	૨૧૮
૨૨ શ્રી અગ્નિરાષાર્શ્વજિન સ્તવન	૨૨૧
૨૩ શ્રી ગૌતમગણધરજી સ્તવન દીવાળીના દેવમાથી-સાર્થ	૨૨૩
૨૪ દીવાળીના દેવમાથી છેલ્લી સંજ્ઞાય-સાર્થ	૨૨૫
૨૫ બીજી તિથિની સંજ્ઞાય-સાર્થ	૨૨૮



સદ્દાયકના નામો

૧૬૭) ભાવનગર શાવિકા સમુદાય

૩૫) શેઠ પ્રેમચંદ્ર રતનજીની માતૃશ્રી બાઈ મોતી

૧૭૧) શા. હોટાલાલ હીરાચંદની ધર્મપત્ની બાઈ પાર્વતી

૧૭૨) શા. મજલાલ હોટાલાલની ધર્મપત્ની બાઈ પ્રવલ

૧૭૩) શા. માણેકચંદ જેવજીની ધર્મપત્ની બાઈ શ્યાતા

૧૭૪) શા. કમળાચંદની ઉપદેશથી મુસ્તની શાવિકાઓ

૧૭૫) શા. હોટાલાલ મહેરજીની વિધવા બાઈ હેમ

૧૭૬) શેઠ જનોબચંદ નરસીદાસની ધર્મપત્ની બાઈ હેમ

૧૭૭) જ્ઞેન પ્રભા જોરધન

૧૭૮) શા. હોટાલાલ જીવજીની વિધવા બાઈ માધુ

૧૭૯) શેઠ શાવિકા

૧૮૦) શા. જોડીદાસ હેમચંદની માતૃશ્રી બાઈ દીવાળી

૧૮૧) શા. જીજાબાઈ ગઠાલાલની પુત્રી જ્ઞેન હીરા

૧૮૨) શા. મણિલાલ નારજીની ધર્મપત્ની બાઈ વીજી

૧૮૩) જ્ઞેન મોખી જમલલાલ

૧૮૪) શા. જોડીદાસ જેઠાલાલની ધર્મપત્ની બાઈ જયજી

૧૮૫) શા. હાલિલાલ વીંઠલાલ

૧૮૬) જ્ઞેન શાસ્ત્રી વીંઠલાલ

૧૮૭) શા. ગાય જીજા

૧૮૮) શા. મનજી મનજીની વિધવા બાઈ પુરી

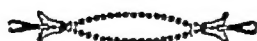
૧૮૯) શા. હરજીવિંદ યજ્ઞાલાલની વિધવા બાઈ સમરત

૧૯૦) શા. જમજીવન મનજીની વિધવા બાઈ સમજી

- ૫) શા. વીરચંદ્ર જીવરાજની ધર્મપત્ની ગાઈ મણિ
 ૫) બેન મણિ કસ્તુર શેઠ
 ૫) વોરા મૂળચંદ્ર ગોરધનની ધર્મપત્ની ગાઈ દીવાળી
 ૫) સાધ્વી જાંબુશ્રીના ઉપદેશથી વડવાની શ્રાવિકાઓ
 ૫) વોરા અમરચંદ્ર જસરાજની વિધવા ગાઈ કુવર
 ૫) વોરા નાનચંદ્ર કરશનની વિધવા ગાઈ કંકુ તથા દીવાળી
 ૫) વોરા દામોદર તાગચંદની પુત્રી જડેન જયા
 ૪) જડેન જડી પોલા
 ૮) શા. વાડીલાલ મહોકમચંદની વિધવા:ગાઈ હરદોર અમદાવાદ
 ૭) શા. ત્રીકમલાલ તથા રતિલાલની માતૃશ્રીગાઈ હરદોર „
 ૫) શા. ભોગીલાલ ન્યાલચંદની વિધવા ગાઈ ચંપા „
 ૫) સતીયા લાલભાઈ મણિભાઈની માતૃશ્રી ગાઈ મણિ „
 ૫) ઝવેરી ભોગીલાલ મોહનલાલની વિધવા ગાઈ ગંગા „
 ૫) સતીયા લાલભાઈ મણિભાઈની ધર્મપત્ની ગાઈ વિમળા „
 ૭) શેઠ પોપટલાલ ધારશીભાઈની ધર્મપત્ની ગાઈ ઉજ્જમ

જામનગર

૫) જડેન ગટાગાઈ ભમરીગાઈ. કલકત્તા



મહોપાધ્યાય શ્રીમાન વિનયવિજયલલિપિચિત

શાંતસુધારસ ભાવના

(મૂળ તથા અન્વયાર્થ સહિત)

આ મુસાનમાં સર્વ આત્મક્રિતેચ્છ પ્રાણીઓએ સર્વ દુષ્કર્મો નાશ કરવાની ઇચ્છાથી મોક્ષસાધનમાં યતન કરવો જોઈએ, મોક્ષના સર્વ સાધનોમાં મનની શાંતિ જ મુખ્ય છે અને તે શાંતિ અનિત્યાદિક મુલ ભાવના ભાવવાથી જ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી આ ભાવનાના અર્થી જનોએ આ ભુકમાં આપેલી ભાવનાઓ ભાવવી. તે ભાવનાઓ પૂર્વપુરુષોએ પ્રકરણાદિકરૂપે રચેલી હોવાથી મુખે ભાવી ચકાસ છે આ જ્ઞાનના કર્તાએ સ્વપરના ઉપકારને માટે સોળ પ્રકારવડે શાંતસુધારસ નામનો અથ રચ્યો છે તમા પ્રથમ કરવાને ઇચ્છેલા જ્ઞાની નિર્વિદ્ય પરિ સમાપ્તિને માટે મનજ કહે છે

મંગલાચરણ

(શાંતસુધારસ સૂત્રમ્)

નીરંદ્રે મર્વકાનને પરિગલત્પચ્ચામવાંમોષરે,

નાનાંકર્મલતાવિતાનગદને મોહાન્મકારોચ્ચુરે ।

મૌનતાનામિહં દેહિનીં હિતકૃતે કૌરુણ્યપુણ્યાસ્મભિ-

સીયેન્દ્ર પ્રીયિતાઃ સુધારસંકિરોરમ્યા ગિરેઃ પાન્તુ યઃ ॥૧॥

અર્થ:—(પરિગલત્પચ્ચાશ્રવાંમોઘરે) જેમાં પાંચ આશ્રવરૂપ મેઘ વરસ્યા કરે છે, (નાનાકર્મલતાવિતાનગહને) જે વિવિધ પ્રકારના કર્મરૂપી લતાના સમૂહવડે ગહન-ગાઢ છે, (મોહાન્ધકારોઘ્ધુરે) જે મોહરૂપી અંધકારવડે વ્યાપ્ત છે અને તેથી કરીને જે (નીરન્દ્રે) છિદ્ર રહિત-ગાઢ છે, એવા (જ્ઞ) આ (ભવકાનને) સંસાર-રૂપી અરણ્યને વિષે (આન્તાનાં) ભ્રમણ કરતા (દેહિનાં) પ્રાણીઓના (હિતકૃતે) હિતને માટે (કારુણ્યપુણ્યાત્મભિઃ) દયાવડે પવિત્ર આત્માવાળા (તીર્થેશઃ) તીર્થંકરોએ (પ્રથિતાઃ) કહેલી, (સુધારસકિરઃ) અમૃતરસને ઝરનારી, (રમ્યાઃ) મનોહર (ગિરઃ) વાણી (વઃ) તમેને (પાન્તુ) રક્ષણ કરે. ૧

અહીં આત્માની સાથે કર્મ બંધાવાના કારણભૂત આશ્રવ ખેંતાલીશ પ્રકારના છે. અથવા મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કપાય અને યોગ-એ પાંચ અથવા પ્રાણાતિપાત, મૃત્યાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિશ્રદ્ધ એમ પાંચ પ્રકારના છે એ દ્વારા કર્મ આત્મા સાથે જોડાય છે. ઘણા જરા પ્રાણીઓ તો સંસારમાં આપણે રખડીએ છીએ એ વાત જાણતા પણ નથી અને જાણે છે તો માનતા નથી. સાચા મુખને ઓળખતા નથી. જરા મુખ જેવો ભાસ થાય તેને મુખ સમજે છે. તેવા ભયંકર સંસારરૂપી વનમાં ભૂલા પડેલા પ્રાણીઓને સ્થિર કરવા માટે અને તેમને આ ભવપ્રપંચમાંથી મુક્ત કરી નિરંતરની શાંતિ મળે એવી સ્થિતિ સમજાવવા માટે આ રચના કરવામાં આવી છે. ૧

અથ રચવાનું પ્રયોજન વિગેરે

(દ્રુતવિલમ્વિતવૃત્તમ્)

સ્ફૂરતિ ચેત્તસિ મોવનયા વિના, નં વિદુર્પામપિ શાન્તંસુધારસઃ ।
 નં ચં સુખં કૃંશમપ્યમુંના વિના, જંગતિ મોહૈવિપાદવિપાકુલે ॥

અર્થ:—(માયમયા વિના) શુભ ભાવના વિના (ચિત્તુપામપિ) વિદ્વાનોના પક્ષ (ચેતસિ) ચિત્તમા (શાન્તસુધારસઃ) શાંતિ રૂપ અમૃતનો રસ (ન સ્ફુરતિ) સ્ફુરાયમાન થતો નથી (ચ) અને (અમુના વિના) આ શાંતમુધારસ વિના (મોહવિપાકવિપાકુલે) મોહ અને સતાપરૂપી ઝેરથી ભરેલા (જગતિ) આ સસારમા (દશામપિ) યોદ્ધા પક્ષ (સુર્ય) મુખ (ન) નથી. ૨

અહીં શુભ ભાવના કહેવાની છે, તેની સાથે અશુભ ભાવના પક્ષ ભરૂંવી જોઈએ. તે આ પ્રમાણે પાઘ છે—કાદર્પી ભાવના—ત્રી વિષયોમની ઇચ્છા ૧, કૈકિત્રપી ભાવના—કલેશ કરાવનારી ૨, આભિયોમિત્રી ભાવના—કળુઓ કરાવે તેવી ખટપટવાળી ૩, કાનવી ભાવના—મોહ મત્સરાદિક મનોવિકારવાળી ૪, તથા સમોહી ભાવના—રાગદ્વેષને વધારનારી ૫. આવા ઝેરથી ભરેલા સસારમા શાંતમુધારસ પ્રાપ્ત કરવો શક્યો મુશ્કેલ છે તેના સ્વપ્ન આવવા પક્ષ મુશ્કેલ છે આ શાંતરસની પ્રાપ્તિ વગર આ દુનિયામા ખરો રસ કાઠં નથી. ૨

यदि सर्वप्रमखेटपराहमुख, यदि च चित्तमनन्तसुखोन्मुखम् ।
मृणुत तत् सुखियः । शुभभावनामृतरसममदान्तसुधारमम् ॥

અર્થ — (સુખિયઃ) હે બુદ્ધિમાન જનો ! (યદિ) જો (ચિત્ત) તમારું મન (મયપ્રમલેષપરાહમુગ્ધ) સસારને વિષે જામવું કરવાના જોશથી ઉદ્વેગ પામ્યું હોય, (યદિ ચ) અને જો (મનમ્મુગ્ધોમુગ્ધમ્) અને ત મુખ પ્રાપ્ત કરવાની અનુખ મમ્મ હોય (તન્) તો (શુભમાયનામૃતરસ) શુભ ભાવનાઓથી ભરેલા રસવર્ષા (મમ) મારા (શાન્તસુધારસ) શાંતમુધારસ નામના આ મધને (મુખ) તમે સાંભળો. ૩

અહીં મારો આ મધ સાંભળે એમ કહેવાનો હેતુ નિઃશયા અગૃહ

કરવાનો છે. મેં આ ગ્રંથમા શાત્રુધાનો રસ ઠાંત્રી ઠાંત્રીને લયો છે, એ રસ જોવો મેં જાણ્યો કે અનુભવ્યો તે તમારે માટે અહીં સંગ્રહી રાખ્યો છે. ખરી રીતે તો આવા ગ્રંથ સાંભળવા માત્રથી પ્રાણીના ઉદ્ધાર થઈ જતો નથી, પરંતુ ઉદ્ધારની દિશાએ તેને દોરવાનો ઉપાય તો આ જ છે. આ પ્રાણી જો આવી ભાવનાઓ સાંભળતો થાય અને જરા અદર ઊંડો ઉતરે તો પછી એનો માર્ગ એને સહેજે જડી આવે. ૩

सुमनसो मनसि श्रुतपावना, निदधतां द्वयधिका दश भावनाः ।
यदिह रोहति मोहतिरोहिताद्भुतगतिर्विदिता समतालता ॥४॥

અર્થ—(સુમનસ.) સારા મનવાળા-વિઠાન જનો (શ્રુત-પાવનાઃ) સાંભળનારના કાનને પવિત્ર કરનાર (દ્વયધિકા દશ) બે અધિક દશ એટલે બાર (ભાવનાઃ) ભાવનાઓને (મનસિ) મનને વિષે (નિદધતાં) ધારણ કરે. (ચત્) કે જેથી (મોહતિરો-હિતા) મોહવડે આચ્છાદિત થયેલી, (અદ્ભુતગતિ) અદ્ભુત ગતિ-વાળી અને (વિદિતા) પ્રસિદ્ધ એવી (સમતાલતા) સમતાલતા લતા (રૂઢ) આ તમારા મનને વિષે (રોહતિ) ઊગી નીકળે. ૪

જેમ ધનવાન માણસ પોતાના ગણામાં અમૂલ્ય મોતીની માળા ધારણ કરે છે તેમ આ ભાવનારૂપ માંક્રિકમાળા તમારા મનોમંદિરમાં ધારણ કરે. હૃદય ઉપર ધારણ કરેલી મોતીની માળા જોનારને સુંદર લાગે છે અને પહેરનારની નજરમાં આખો વખત રહે છે. તેમ જ આ ભાવનારૂપ રત્નમાલિકાને રાખવી જોઈએ જો તમારે આ સમતાલતાને ઊગાડવી હોય, જો તમારે એનાં ફળ ચાખવા હોય અને જો તમારે સંસારની સર્વ ગુંથવણુનો અતલ મેશને માટે આણુવો હોય તો હે મહાનુભાવો ! તમે આ બાર ભાવનાઓને મનમંદિરમાં ધરાબર સ્થાપન કરો. ૪

(રચોદ્ધતા દૃષ્ટમ્)

આર્ષરૌદ્રપરિણામપાઘક-પ્લુટમાણુકવિવેકસૌષ્ઠવે ।
 મૌનસે વિષયલોલુપાત્મનાં, કર્વે પ્રરોદ્ધતિતમાં શ્રમાકુર ॥ ૫ ॥

અર્થ—(આર્ષરૌદ્રપરિણામ) આર્ષ અને શૈલ ધ્યાનના પરિણામરૂપ (પાઘકપ્લુટ) અગ્નિવહેજળી ગયું છે (માણુકવિવેકસૌષ્ઠવે) ભાવનારૂપી વિવેકનું આતુર્થ જેનું જેવા (વિષયલોલુપાત્મના) વિષયમા લપટ થયેલા પ્રાણીઓના (મનસે) મનમા (શ્રમાકુર) શ્રમતાનો અકુર (ક્વ પ્રરોદ્ધતિતમાં) ક્યાથી જિએ ? ૫

અહીં આર્ષધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે—૧) વિવેક ૧, અનિષ્ટ સંયોગ ૨, રોગનિવાન ૩ અને આત્માનો ચિંતા ૪ શૈલ ધ્યાન પણ ચાર પ્રકાર છે—૬) સાનુગ્રહી જોડે ૭) નાશનો ૧, મુધાનુગ્રહી જોડે ૨, શૈલધ્યાન ૩, શૈલધ્યાન ૪, શૈલધ્યાન ૫, શૈલધ્યાન ૬ અને પરિવર્તન ૭ જોડે ૮) મન વિચારથી ભરેલું હોય, વધારવાનો વિચાર કરવો તે ૪ મન વિચારથી ભરેલું હોય, અને વિવેક જળી ગયો હોય તો પછી એમા સમતા ક્યાથી આવે ? ધ્યાનમા રાખવાનું છે કે આ સર્વ વાત વિદ્યાને પલ્લવ એક સરખી રીતે લાગુ પડે છે એ મને તેટલું ભલેલું હોય, એલું દ્રવ્યાનુયોગાદિક મથો વાંચેલા હોય, જ્ઞાનવિજ્ઞાનનો અભ્યાસ કર્યો હોય, પણ એ વિષયમા આસક્તિ હોય તો તેના અવરમા સમભાવનો અકુરો જિમતો નથી ૫

(વસન્તતિલકા દૃષ્ટમ્)

યસ્પાર્શ્વય મુતકૃતાતિશય વિવેક—
 પીપ્પલર્પરમણીયરમ ભર્યન્તે ।

સદ્ભાવનાઃ સુરંલતા નં હિ નેસ્ય દૂરે,

લોકોત્તરપ્રશમસૌ રવ્યફલપ્રસૂતિઃ

॥ ૬ ॥

અર્થ—(શ્રુતકૃનાતિશયં) શ્રુતજ્ઞાનવડે કરાયે છે અતિશય જેનો એવા અને (વિવેકપીઠૃપવર્ગમણીયરમં) વિવેકરૂપી અમૃતવૃષ્ટિવડે મનોહર છે શોભા જેની એવા (યસ્ય આશય) જેના અંતઃકર્ણને (સદ્ભાવનાઃ) સારી ભાવનાઓ (ધ્રુવન્તે) આશ્રય કરે છે, (તસ્ય) તે પુરુષને (લોકોત્તરપ્રશમસૌરવ્યફલ-પ્રસૂતિ) અલૌકિક પ્રશમ મુખરૂપ ફળને પ્રસવનાર (સુરંલતા) કદપક્ષતા (દૂરે) દૂર (ન હિ) નથી. ૬

જેનામાં સદ્ભાવના હોય અને જેનો શુદ્ધ આશય અતિશય જ્ઞાનથી વૃદ્ધિ પામેલો હોય એવો પ્રાણી જે વિવેકશ્રુતનું આસ્વાદન કરે તેને પ્રશમ મુખની પ્રાપ્તિ દૂર નથી. પ્રશમ મુખ લોકોત્તર છે, પૂર્વ અનનુભૂત છે, અને આત્મિક પ્રગતિ વધારી દેનાર છે. એ મુખ પ્રાપ્ત કરવાનો આપણો આશય છે. એ પ્રાપ્ત કરવા થોડ્ય છે એવો નિર્ણય છે. એ નિર્ણય શ્રુતજ્ઞાનના અભ્યાસ ઉપર રચાયેલો છે. જ્ઞાન અને વિચારણા ઉપર ચલાયેલા નિર્ણયો ખરાબર ટકી શકે છે. એવા સુંદર મનમાં વિવેકની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૬

(અનુષ્ટુપ)

અનિત્યત્વાશરણતે, ભવમેક્ત્વમન્યતામ્ ।

ર્અશૌચમાશ્રવં ચાત્મન્ !, સંવરં પરિભૌવય ॥ ૭ ॥

કર્મણો નિર્જરાં ધર્મ-સૂક્તતાં લોકપદ્ધતિમ્ ।

વૌર્ધિર્દુર્લભતામેતાં, ભાવર્યન્ મુર્ચ્ચસે ભવૌત્ ॥ ૮ ॥

અર્થ—(આત્મન્) હે આત્મા ! (અનિત્યત્વાશરણતે)

અનિત્યતા ૧, અશરણતા ૨, (મયમ્) સસાર ૩, (એકત્વમ્)
 એકત્વ ૪, (મન્યતામ્) અન્યત્વ ૫, (મયીષમ્) અશૌચ
 ૬, (આશ્રયમ્) આશ્રય ૭, અને (સર્વર) સર્વ ૮,
 (કર્મણો નિર્જરા) કર્મની નિર્જરા ૯, (ધર્મસૂક્ષ્મતાં) ધર્મ-
 સૂક્ષ્મતા ૧૦, (લોકપદ્ધતિમ્) લોકપદ્ધતિ ૧૧ અને (લોપિ
 મુલ્લમતામ્) ભોધિદુર્લભતા ૧૨. આ બાર ભાવનાને (પરિમાણ)
 તુ વિચાર (વૃત્તા) આ બાર ભાવનાઓને (માણ્ય) ભાવતો
 એટલે વિચારતો એવો તુ (મવાત્) સસારથી (મુખ્યસે)
 મુક્ત ધર્મશ ૭-૮

વિવેચન—અનિત્યતા એટલે સસારમાં સર્વે પદાર્થો અનિત્ય
 છે એમ ને ભાવતુ તે ૧, અશરણ એટલે સસારમાં કુળનો નાશ
 કરનાર કોઈ પણ શરણભૂત નથી, એક એટલે ધર્મ જ શરણ ધામ તમ
 ૭ એમ ને ભાવતુ તે ૨, સસાર એટલે આર ગતિરૂપ સસારનું
 સ્વરૂપ ભાવતુ તે ૩, એકત્વ એટલે પ્રાણી સસારમાં એકલો જ આવે
 છે, એકલો જ ભાષ છે અને મુખ કુળને એકલો જ લોચવે છે
 એમ ભાવતુ તે ૪, અન્યત્વ એટલે આ સસારમાં શરીરાર્થિક
 સર્વ પદાર્થો આત્માથી અન્ય-બુદ્ધા છે એમ ભાવતુ તે ૫, અશૌચ
 એટલે આ શરીર અપવિત્ર પદાર્થોથી ભરેલું છે એમ ભાવતુ તે
 ૬, આશ્રય એટલે આ જીવ ત્રિશ્ચાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને મોગ
 વડે કર્મોને બાધે છે એમ ને ભાવતુ તે ૭, સર્વ એટલે આવતા
 કર્મોને ઘણી રાખવાના માર્ગોનું વિચારવું—ભાવતુ તે ૮, કર્મ-
 નિર્જરા એટલે પૂર્વે બાધિતા કર્મોને લોચબ્યા વિના અપાવવાના
 માર્ગનો વિચાર કરવો તે ૯, ધર્મસૂક્ષ્મતા એટલે આત્માનું
 સ્વરૂપ અને કર્મનું સ્વરૂપ જાણેના સજ ધ વિગેરે વિચારવો તે ૧૦,
 લોકપદ્ધતિ એટલે મોઢ રાજલોક સજાની વિચાર કરવો તે ૧૧,
 તથા ભોધિદુર્લભતા એટલે ધર્મની સામગ્રી અને અમહિતની

પ્રાપ્તિ થવી ઘણી દુર્લભ છે એમ વિચારવું તે ૧૨. (૭-૮)
આ બાર ભાવના તથા ધર્મધ્યાનને અનુસંધાન કરાવનાર
ખીણ મંથાદિ ચાર ભાવનાઓ પણ આ ગ્રંથમાં ગદ્ય મુદ્ર
રીતે ગતાવી છે.

પ્રકરણ પ્રથમ :: અનિત્ય ભાવના ૧

(પુષ્પિતાપ્રાગૃત્તમ)

વૃષ્ટુરવૃષ્ટુરિદં વિદ્મહ્રલીલા-પરિચિતમપ્યતિમદ્ધુરં નરાણામ્ ।
તદતિમિદુરયૌવનાવિનીતં, ભવતિ કથં વિદુષાં મહોદયાય ॥૧॥

અર્થ—(વિત્) હે વિદ્વાન્ ! (નરાણામ્) મનુષ્યોનું (દ્વં)
આ (વ્રુ.) શરીર (અમ્રલીલાપરિચિતમપિ) મેઘની લીલાના
પરિચયવાળું છતાં પણ (અતિમદ્ધુરં) અત્યંત નાશવંત છે. તંથી
(અવપુઃ) બરી રીતે જોતાં તે અશરીર જ છે, એટલે શરીર જ
નથી. (અતિમિદુરયૌવનાવિનીતં) યુગી અતિ અપૂર્ણ યૌવનવડે વિનય
રહિત-ઉદ્વિગ્ન એવું (તત્) તે શરીર (વિદુષાં) વિદ્વાનોના (મહોદ-
યાય) મોટા ઉદયને માટે (કથં) કેમ (ભવતિ) થાય ? ન જ થાય ૯

આ શરીર એટલું ગદ્યું ઠેકાણું વગરનું છે અને સાથે
એ ક્ષણભંગુર પણ છે. એનો નાશ ગમે તે વળતે થઈ જાય,
એ અટકી પડે અને પછી તને એકલો ફરી મૂકી બેસી જાય તેવું છે.
સમજી માણસને એ શરીર લાલકર્તા કેમ નીવડે ? પ્રગતિ કરનાર
કેમ થઈ શકે ? એ વાત શોધી કાઢવી, એમાં જ આ જીવનયાત્રાનું
સાક્ષ્ય છે. શરીર વસ્તુતઃ શરીર જ નથી. તારું રહેવાનું નથી.
જીવાનીની પેઠે અવિનીત છે. એમાથી સાર કાઢવાનો રસ્તો શોધી
કાઢે તેનો અવતાર ધન્ય છે. ૯

(શાર્દૂલવિક્રીષ્ણમ્)

આંયુર્વાયુંતરત્તરંગતરલં સગ્નાંપદ સપદૈઃ,

મૈવેન્દ્રીન્દ્રિયગોચરાશ્ચ પદુલાઃ સંસ્પૃષ્ઠાઞ્ચરાગાદિવત્ ।

મિત્રસ્ત્રીસ્વજનાદિસગમમુખ સ્વપ્નેન્દ્રજાલોપમ,

તત્ત્વિક વસ્તુ મયે મૈવેદિદ્ મુદામાલમ્બન યત્મતામ્ ॥૧૦॥

અર્થ—(આયુ) આયુષ્ય (વાયુતરત્તરંગતરલ) વાયુના
અસ્થિર એવા હોય છે એવું થયેલ છે, (સંસ્પૃષ્ઠ) સ્પર્શ અને
જમ મુર્ચ્ચા વિભૂતિઓ (સગ્નાંપદ) આપણને વગેરે છે, (આપદા
વાળી છે), (સંસ્પૃષ્ઠ) મૈવેન્દ્રિય (દ્રિયગોચરાશ્ચ) કાંઈ દ્રિયોના
વિષયો (સંસ્પૃષ્ઠાઞ્ચરાગાદિવત્) સગર આંખની અધ્યાના વાદળોના
રંગોની જેવા (સદુલ) થયેલ છે, (મિત્રસ્ત્રીસ્વજનાદિ
સંગમમુખ) મિત્ર, સ્ત્રી, સ્વજન વિગેરેના મુખ મુખ (સ્વપ્ને
દ્રજાલોપમ) સ્વપ્ન અને ઉદભવની ઉપમાવાળું છે એવું છે કે
તેના જેવું જ છે તેથી કરીને (રદ) આ (મયે) અસારને
વિષે (તત્) તે (ત્વિક) હવે (વસ્તુ) વસ્તુ (મયેન્) હાથ
(વત્) કે જે વસ્તુ (સત્તા) પ્રધાન પુરોષને (મુદામ) શાશ્વતા
મુખનું (માલમ્બન) આમલકપ દાંડ ૧૦

કે બધા પ્રાણી ! તું નેત્ર મીચીને દૃઢભાવ વિચાર કર કે—
આ સરાસર સસારમાં પ્રવેશ કે પદામ હવે વસ્તુ શાશ્વતી છે કે
જોઈ સપુરુષને આનંદ અને શાશ્વત મુખ પ્રાપ્ત થાય ? અર્થાત્
કોઈ પણ નથી માત્ર જ્ઞાન, દર્શન અને આસ્ત્રિ એ ત્રણ રત્ન જ
શાશ્વત મુખ આપનાર છે સર્વે વિભૂતિ ઉપર બધું રહેલ છે, એને
મેઠવના ઉપાધિ, ભગવત્ ઉપાધિ અને બધા ત્યારે હાથાટ સપ
તિની સાથે વિપત્તિઓ વગેરે છે, માટે તેના વિચાર કર. ૧૦

પ્રાતઃપ્રતિહૃત્વદાતરુચયો યૈ ચેતનાચેતના,

દૃષ્ટી વિશ્વમનઃપ્રમોદવિધુરા ભાવાઃ સ્વતઃ મુન્દરાઃ ।

તાંસ્તૈવ દિને વિપાકવિરસાન્ હા નદ્યતઃ પદ્યત-

શ્વેતૈઃ પ્રેતહંતં જહાતિ નૈ મર્વપ્રેમાનુબન્ધં મમ ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—(પ્રાતઃ !) હે યધુ ! (દ્રઢ) આ સંસારને વિષે
(પ્રાતઃ) પ્રભાત સમયે (ચેતનાચેતના.) ચેતન અને અચે-
તન એટલે સ્થાવર અને જગમ એવા (ભાવાઃ) પદાર્થો
(અવદાનરુચયઃ) દેહીપ્યમાન કાંતિવાળા (વિશ્વમન.પ્રમોદ-
વિધુરાઃ) જગતના મનને હુર્પ આપનારા અને (સ્વતઃ. મુન્દરાઃ)
સ્વરૂપથી સુંદર એટલે મનોહર (દૃષ્ટાઃ) જોયા છે, (તૈવ
દિને) ન જ દિવસે (હા) એટલી વાત છે કે (વિપાકવિરસાન્)
સ્થિતિના પરિપાકે કરીને નીરસ થયેલા અને (નદ્યતઃ) નાશ
પામતા એવા (તાન્) તે પદાર્થોને (પદ્યતઃ) જોતાં છતાં
(પ્રેતહંતં) ક્ષિપ્ર કર્મરૂપી પિશાચવડે હણાયેલું (મમ) મારું
(ચેતઃ) ચિત્ત (મર્વપ્રેમાનુબન્ધં) સંસારના પ્રેમના અનુર્ગ-
ધને (ન જહાતિ) છોડતું નથી. ૧૧

સવારે જે કમળ આનંદ આપે છે તે સાંજે ખીડાઇ જતાં
આનંદ નથી આપતું યુવાન ગળદ દોડતા હોય ત્યારે જે આનંદ
આપે છે તે ઘરડો થાય ત્યારે પાંજરાપોળે મૂકવા યોગ્ય થાય છે,
સંપત્તિમાં પુરુષને જે આદરમાન મળે છે તે વિપત્તિમાં મળતું
નથી, એને સંસારનો પ્રેમ છોડવો ગમતો નથી, છોડવાની એની
વૃત્તિ નથી અને છોડવાના એના માર્ગો નથી, અનિત્ય વસ્તુને
ઓળખતો નથી, એની સંસારની આસક્તિનો ચિતાર આપ્યો હોય
તો એમ જ લાગે કે એને અહીંથી કદી જવાનું જ નથી. ૧૧

પ્રથમ અનિત્ય માવના ।

(તાર હો તાર પ્રભુ મુજ સેવક બાણી-એ માલ)

મૃદ ! મુદ્ધસિ મૃદા મૃદ ! મુદ્ધસિ મુદ્ધા,
 વિમલમનુષિત્ય હિ મંપરિવારં ॥ મુષપદમ્ ।

કુશશિરસિ નીરમિલ ગલદનિલકપિત ।

વિનય ! જાનીહિ જીવિતમસારમ્, મૃદ૦ ॥ ૧ ॥

અર્થ—(મૃદ !) હે અજ્ઞાની ચેતન ! (સપરિવાર) પુત્ર, કુશત્રાદિક પરિવાર સહિત (વિમલ) ધનસ પદાદિકને (મુષપદ) મનને વિષે (મનુષિત્ય) વારવાર વિચાર કરીને (મુદ્ધા) ફોજટ (મુદ્ધસિ) તું અજ્ઞાન છે (મૃદ !) હે અજ્ઞાની ચેતન ! (મુદ્ધા મુદ્ધસિ) તું ફોજટ અજ્ઞાન છે (વિનય) હે મોક્ષાભિલાષી ! (અનિલકપિત) વામુવડે કપાલેણ અને (ગલદન) પદ્મુ એવું (કુશશિરસિ) ડાહ્યાની અણી ઉપર રહેણું (નીરમિલ) પાણીનું ટીપું જ નેમ, તેમ (જીવિત) જીવવતર (મસાર) અસાર છે એમ (જાનીહિ) તું જાણુ-૧

તું ધન-પરિવારાદિકને તારુ પોતાનું માનીને મારુ મારુ કહે છે, પણ બીજાની વાત બાળુએ મૂક, તારા પોતાના જીવવતરને જ તપાસ તારુ શરીર કેટલું તારુ છે ? ક્યાં મુખી તારુ છે ? જરા જો તારી દુનિયા ઘણી નાની છે, તેની પ્રશસા કે નિંદા સાબળીને નિરવર તું અજ્ઞાપા કરે છે, તેઓની જિતા કરીકરીને તું અટવાયા કરે છે અને જાણે તારા પ્રગર આ દુનિયા ચાલવાની જ નથી

એવા તુ ખ્યાલ કર્યા કરે છે; પણ એ તારી ચિંતા નકામી છે,
એક તારા આત્માની ચિંતા કરવી તે જ યોગ્ય છે ૧

પश्य भंगुरमिदं विषयसुखसौहृदं,

पश्यतामेव नश्यति सहासम् ।

एतदनुहरति संसाररूपं रथा-

ज्वलज्जलदवालिकारुचिविलासं ॥ मू० ॥ २ ॥

અર્થ—(પશ્ય) તુ જો (હ્રદં) આ પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરાતું (મંગુરં) ક્ષણભગુર (વિષયસુખસૌહૃદં) વિષયમુખની બધુતા એટલે મૈત્રી (પશ્યતામેવ) જોતાં જોતા જ (સહાસં) હાંસી સહિત એટલે હાથનાળી દબને (નશ્યતિ) નાશ પામે છે, (ઇતત્) આ (સંસારરૂપં) સંસારનું સ્વરૂપ (રથાત્) વેગથી (જ્વલજ્જલ-
દવાલિકારુચિવિલાસં) પ્રકાશ કરતી એવી મેઘની ગાલિકા જેવી-વીજળીની કાંનિના વિલાસને (અનુહરતિ) અનુસરે છે. ૨

અર્થાત્ આ સંસારનું સ્વરૂપ વીજળીના ઝળકારા જેવું અપજ છે; અને વિષયમુખ યુવાનીના આરભે સારું લાગે છે, પરંતુ ક્ષણાંતરમા જ તે વિરૂપ થઈ જાય છે. તોપણ અજ્ઞાની માણસો તેમાં જ તહીન થાય છે કે જેથી પરિણામે તેમને ઘણો પશ્ચાન્તાપ કરવો પડે છે, તેથી પ્રથમથી જ તે વિષયોથી દૂર રહેવું સારું છે. આ વીજળીના અમકારાની લાલચમાં ભૂલે ચૂકે ભૂલ ન આઈ જાય એ વાત પુનરાવર્તનના ભોગે પણ વારંવાર ઠસાવવા યોગ્ય છે. વીજળીના વિલાસ ને નાચનારી સ્ત્રીના વિલાસ બરાબર સરખાવવા યોગ્ય છે. ૨

हन्त हंतयौवनं पुच्छमिव शौर्वनं,

कुटिलमिति तदपि लघु दृष्टेनष्टम् ।

सुखे भेद परवशापरवशा हैतधियः,

कर्द्वकर्मिह किं न कलयन्ति कष्टम् ॥ मू० ॥ ३ ॥

અર્થ—(દમ્ભ) ખેદની વાત છે કે (હતયૌર્વન) આ અધમ એવું ધીવન (ઘૌચન) કુલશના (પુષ્કમિષ) પુછાની નેમ (મતિ કુટિલ) અત્યંત કુટિલ એટલે વધે છે (તદપિ) તે પણ (સહુ) શીઘ્રપણે (દુષ્કર્મ) દોષના છતાં નાશ પામે છે (વત) ખેદની વાત છે કે (સેન) તે ધીવનવડે (પરવશાપ રવશા) પદ્મીને પદ્મીન મયેશ (હતચિય) અધમ બુદ્ધિવાળા મનુષ્યો (દહ) આ સ્વચ્છરમા (કરુક) અતિ અસ્વચ્છ એવા (કદ) હદને (કિં ન કલપમિત) શું નથી પામતા ? અર્થાત્ અતિ હદને પામે જ છે કે

જુવાનોને વગર ધર્મેશ્વર પ્રાણી તદ્દન પરવશ જની ભાવ છે; શ્રી પુત્રાદિકને આપીન થાય છે, પિતા કોણ છે? જોનું પણ જોને જ્ઞાન રહેતું નથી, તેની જુદિમા પણ ઘણો ફેરફાર થઈ ભાવ છે; માતા, પિતા, શુદ્ધ ધર્મ વિગેરની આત્મ પણ જોતો નથી તેથી પશ્ચિમી તંને પચ્ચાણ પડે છે ૩

येदपि पिप्प्याकृतमंगमिदमुपंगत,

सुंवनदुर्नयवरापीसमारम् ।

तदपि शतलजमुज्जसि मेनो नाङ्गिनां,

वितर्धमति ह्युचितमन्मथविकारम् ॥ मृ० ॥ ४ ॥

અર્થ—(તત્ત્વ) ને કે (મુખ્યગુણવ્યવસ્થાપીતસાર) નહીં
 ભુવનમાં ન હતી શકાય એવી વૃદ્ધાવસ્થાનહે પીધા છે આ
 નેને એવું (દર્શ) આ-પ્રત્યક્ષ (મંત્ર) શરીર (વિષ્ણુકતા)
 એવપણને એટલે નિ આપણને (ઉપગત) પામેલ છે, (તત્ત્વ)

તોપણ (ગતલજ્ઞ) લજ્જા રહિત એવું અને (ચિત્તથમતિ) વિપરીત પરિણતિવાળું એવું (અક્લિનાં) જીવોનું (મનઃ) મન (કુચિતમન્મથવિકારં) કુત્સિત-ખરાગ કામદેવના વિકારને (ન ઉલ્લસિતિ) ત્યાગ કરતું નથી. ૪

વૃદ્ધાવસ્થામાં માથા ઉપર વાળ સફેદ થઈ ગયા હોય, કપાળમાં કરચલીઓ પડી ગઈ હોય અને ટૂંકામાં કહીએ તો શરીર તદ્દન હાડપિંજર જેવું થઈ ગયું હોય, તોપણ આ પ્રાણી કામદેવના વિકારને છોડતો નથી. અહીં વિચારવાની વાત એ છે કે વિષયો તો જરૂર જવાના છે, છોડી દેવા પડવાના છે. પણ કામદેવ આ પ્રાણીને તદ્દન ખરખર ખોરડી જેવી સ્થિતિએ પહોંચ્યા છતાં પણ નચાવે છે, માટે અનિત્ય પદાર્થ પરની આ રુચિનું વધારે વર્ણન કરતાં શરમ આવે તેમ છે. વસ્તુસ્વરૂપ સમજવું હોય તેણે આવી મૂર્ખતાભરેલી દશા પણ ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે. ૪

સુખમનુત્તરસુરાવધિ યદતિમેદુરં,

કાલતસ્તદપિ કર્લયતિ વિરામમ્ ।

કર્તરદિર્તરત્તદા વસ્તુ સાંસારિકં,

સ્થિરતરં ભવતિ ચિન્તય નિકામમ્ ॥ મૂ૦ ॥ ૫ ॥

અર્થ—(યત્) જે (અતિમેદુરં) સર્વથી ઉત્કૃષ્ટ એવું (અનુત્તરસુરાવધિ) અનુત્તર વિમાનના દેવ સુધીનું (સુખં) સુખ છે, (તદપિ) તે સુખ પણ (કાલતઃ) કાળથડી એટલે કેટલેક ઠાળે-આયુષ્ય પૂર્ણ થાય ત્યારે (વિરામં) વિનાશને (કર્લયતિ) પામે છે. (તદા) તો (સાંસારિકં) સંસાર-સંબંધી (ફતરત્) અનુત્તરદેવથડી ખીજી (કતરત્) કઈ (વસ્તુ) વસ્તુ-કયો પદાર્થ (સ્થિરતરં) અતિ સ્થિર (ભવતિ) હોઈ શકે ?

અર્થાત્ દોષ પલ્લુ પસ્ટુ સચારમા સ્થિર નથી, એમ કે ચેતન !
 ૬ (નિકામ) અત્ય ત (ચિન્તય) વિચાર કર. ૫

તો તારુ માનેશુ મુખ નિરતર રહે તેવુ હોય, તારે એને
 ક્ષી છોડવુ પડે તેમ ન હોય અને તુ જ્યા જા બા સાથે આવે
 તેમ હોય તો તેના પર મોહ કરવો ચોખ્ખો છે, પરંતુ તે તારુ
 માનેશુ વદન જોડુ છે યાદ રાખજે કે દેવતાઓ અસખ્ય
 વર્ષના આમુખવાળા હોય છે, છતાં આમુખના છ માસ બાકી રહે
 ત્યાં તેને પલ્લુ ખન્તાવો કરવો પડે છે અને વને તો એના કરી
 કમા બાજનુ પલ્લુ મુખ નથી, ત્યારે તુ શાના ઉપર મોહો છે ? એ
 વિચારવા જેવુ છે ૫

यैः समं क्रीडिता ये च मुञ्जमीडिता,

यैः सहाकुम्भादि प्रीतिवाद्म् ।

तान् जनान् वीक्ष्य यत्त मस्मभूय गता--

निर्विशंकाः स्म इति चिह्नं प्रमादम् ॥ सू० ॥ ६ ॥

અર્થ—(યત) એકની વાત છે કે અમે (યૌ સમે) જે
 બધુઆદિકની સાથે (ક્રીડિતાઃ) ક્રીડા કરી હતી, (ચ) અને
 (વે) જે માતાપિતાદિકની (મુદા) અત્ય ત (મીડિતા) શુભિ
 કરી હતી, તથા (યૌ સહ) જે શ્રી, પુત્ર, મિત્રાદિકની સાથે
 (પ્રીતિવાદ) વિનોદની વાતો (અકુમ્ભાદિ) કરી હતી, (તાન્) તે
 (જનાન્) માણસોને (મસ્મભૂય) અસ્મભજાને (ગતાન્) પામેલા
 (વીક્ષ્ય) જોઈને પણ (નિર્વિશંકા) શ કારકિત-ચિંતા-રહિત (સ્મ)
 યમા છીએ, (હતિ) તેથી કરીને તે (પ્રમાદ) અમારા પ્રમાદને (ચિહ્ન)
 ચિહ્નાર છે । ૬

હવે તારી આનુગાળુ જો તો ત્યા પછુ તને ઘણુલંચુરપણું-
અનિત્ય ભાવ દેખાઇ આવશે. જરા વિચાર કે સર્વ પદાર્થો દેખતા
દેખતા જ નાશ પામે છે. તેથી આ પ્રમાદને ધિદ્ધાર છે ! આવી
તારી વિચિત્ર માન્યતાને શુ કહીએ ? આંખો ઉઘાડી રાખી હાથે
કરી ખાડામાં પડે તેવા પઠિતમૂર્ખને શું ઉપદેશ આપીએ ?
સમજુ માણસને આથી વિશેષ શું કહેવાય ? ચારે બાજુ
અનિત્યપણું જોઇ રહેલો છે તેની ઉપર પૂર્ણ વિચાર કર વિચાર
કરવાથી તે સમજાય તેમ છે. ૬

असकृदुन्मिष्य निमिषन्ति सिन्धूर्मिव-

चेतनाचेतनाः सर्वभावाः ।

इन्द्रजालोपमाः स्वजनघनसंगमा-

स्तेषु रज्यन्ति मूढस्वभावाः ॥ मू० ॥ ७ ॥

અર્થ—આ સંસારમાં (ચેતનાચેતના.) સજીવ અને નિર્જીવ
(સર્વભાવા.) સર્વે પદાર્થો (સિન્ધૂર્મિવત્) સમુદ્રના તરંગની
જેમ (અસકૃત્) વારંવાર (ઉન્મિષ્ય) ઉત્પન્ન થઇને (નિમિષન્તિ)
વિલય પામે છે—નાશ પામે છે (સ્વજનઘનસંગમા.) સ્વજન અને
ઘનના સંગમો-સંયોગો (ઇન્દ્રજાલોપમાઃ) ઇન્દ્રજાળની ઉપમાવાળા
છે છતાં (તેષુ) તેને વિષે (મૂઢસ્વભાવાઃ) મૂઢ સ્વભાવવાળા જનો
(રજ્યન્તિ) આસક્ત થાય છે. ૭

પરમાણુઓ અનેક રૂપો ધારણ કરે છે, પ્રાણી અનેક જન્મો
લે છે, એ એનાં બુદ્ધાં બુદ્ધાં રૂપો છે. એક રૂપ મૂકી બીજું લે છે,
બીજું મૂકી ત્રીજું લે છે. એમ અનેક વાર ઉપર આવે છે અને
પાછા લય પામી જાય છે તે સર્વ ચેતન અચેતન ભાવો
દરિયામા મોજાં આવે તેમ એક વખત ઉછળે છે અને પાછા
વિલય પામી જાય છે. તેમ આ દુનિયામાં ધમાલ કરતાં અને
દેખાવ કરતાં ચેતન અચેતન સર્વ ભાવોની આ સ્થિતિ છે. ૭

કવલયદ્વિરેત જગમાઝગમ,

ઝંગદેહો નૈવં વૃષ્પતિ કૃતાન્તઃ ।

મુગ્ધગતાન્ મૌઢતસ્તમ્યે કેસલગતૈ-

ન કથમુપલપ્સ્યતેઽમ્માભિરન્તઃ ? ॥ મૃ૦ ॥ ૮ ॥

અર્થ—(મહો) બહે ! (જ્ઞાતાન્તઃ) યમશબ્દ (જગમા
ઝંગમ) ત્રમ અને મ્યાવરડપ (જગત્) જમતને-અવશયિને
(અધિરત) નિરત (કવલયન્) કૅગિયાડ૧ કર્તો-બધણ
ક ના સ્ત્રી (નૈવં વૃષ્પતિ) તુમિ પામના જ નથી (મુગ્ધગતાન્)
મુખમા આવેલા અવેને (મૌઢતા) ખાતા-ચાવતા એવા (તસ્ય)
ત યમરાજના (કેસલગતૈ) અતલને વિરે કૅગિયાપણને
પામેલા (મમ્મામિ) અમાપડે (અન્તઃ) વિનાશ-મરણ (વથ)
દલા ઉપાયપડે (ન ઉપલપ્સ્યતે) નહીં પ્રાપ્ત કરાય ? અર્થાત્
મરણ પામવું જ પડે ૮

તારો અત અ જુવાન નહીં હોય એની તને કાઠ ખાત્રી
મળી છે ? તારે ન એન કાર્મ દોળી સજધ છે ? તારે એની
સાથે કાર્મ સજધ છે ? તારા ઉપર એનો કાર્મ પ્રેમ છે કે ભેદ
તે તને લાગે નહીં ? અર્થાત્ ત ના સર્વને સર્મ લાય જ છે
આ પ્રમાણે વસ્તુચિતિ છે ત તારો પાસે પ્રગટ ખત્રી ઘણે હોય છે
કાઠ અમરપડે સખાવીને આશુ નથી તુ ખાત્રી સર્વ કર નહીં
તારો પડ અત એ જ મામ છે, એમ વિચારો તારા અવતની
અનિવર્ય સમજ લે એ જાન ધ્યાનમા રાખી તારી જાણ બોલ ૮

નિર્યમંકં વિદાનન્દમપમાર્મનો,

રૂપેમભિરૂપ્ય મુંગમનુમવેષમ્ ।

પ્રશંસનવસુધાપાનવિનયોત્સવો,

ભવેતુ સતતં સૈવામિહં ભવેજ્યમ્ ॥ મૂં ॥ ૧ ॥

અર્થ—(નિત્ય) નિત્ય, (એક) એક-અઢિતીય અને (ચિદાનન્દમય) ચિદાનન્દમય એવું (આત્મનઃ) આત્માનું (રૂપ) સ્વરૂપ (અભિરૂપ્ય) જાણીને હું (મુખં) કેવળ મુખનો જ (અનુભવેયં) અનુભવ કરું. (હહ ભવે) આ સંસારને વિષે (સતાં) સત્પુરુષોને (અયં) આ (પ્રશંસનવસુધાપાનવિનયોત્સવઃ) પ્રશંસનવસુધા પાનવડે વિનયોત્સવ-પ્રાર્થના-રૂપી મંગળ (સતતં) નિરંતર (ભવતુ) થાઓ ૯.

આ સંચિદાનન્દ સ્વરૂપ તારું પોતાનું જ છે, તારા ધરતું છે, એને પ્રાપ્ત કરવામા તારે ડોઢની પાસે યાચના કરવી પડે તેમ નથી. ડોઢની પાસે વર માગવો પડે તેમ નથી, ડોઢની પાસે હાથ જોડવા પડે તેમ નથી આ સંચિદાનન્દસ્વરૂપનો જરાજર ખ્યાલ કરી તું હંમેશને માટે એક અભ્યાસ, અપ્રતિહત, નિત્ય મુખ પ્રાપ્ત કર. ૯

॥ इति प्रथमः प्रकाशः ॥



॥ अथ द्वितीय. प्रकाशः ॥

પ્રથમ પ્રકાશમાં અનિત્ય ભાવના કહી હવે અનિત્ય પદાર્થો શસ્ત્ર આપી શકતા નથી, તેથી અશરણ ભાવના કહે છે —

अशरणभावना

(धार्वृजविहीनम्)

ये पदस्वहमहीमहीनतरसा निजित्य यमोक्तिरे,
 ये च स्वर्गमुजो मुजोर्जितमदा मेदुर्मदा मेदुरा ।
 तेऽपि क्रूरकृतान्तवपश्चरन्नेनिर्वल्पमाना इडा-
 द्वात्रिणाः शरणाय हा वक्ष्ये दिशे, प्रैष्यन्त दीनाननाः॥१॥

અર્થ—(યે) જેઓ (અહીમતરસા) અતુષ્ટ પરાક્રમવદે (પદસ્વહમહી) છ ખ ઠ પૃથ્વીને (નિજિત્ય) છવીને (યમોક્તિરે) શોભતા હતા, (ચ) તથા (યે) જેઓ (મુજોર્જિતમદા) શુભ-
 બળના મહત્વાળા અને (મુદા મેદુરા) હપ થી વ્યાપ્ત-પુષ્ટ થયેલા એવા
 (સ્વર્ગમુજો) દેવો (મેદુ) આનંદ પામતા હતા, (તેઽપિ) તેઓ પણ
 (ક્રૂરકૃતાન્તવપશ્ચરન્) ક્રૂર એવા ચમત્કારના સુખના હાનોવદે
 (હતા) બળાત્કારે (નિર્વલ્પમાના) હળવા અને (અત્રાજા)
 શસ્ત્ર સંહિત તથા (શ્રીમાનના) દીન સુખવાળા સતા (શરણાય)
 શસ્ત્રને માટે (હા) એકની વાત છે કે (વક્ષ્યે દિશ) હશે
 દિશાએને (પ્રૈષ્યન્ત) એવા કહે છે ૧

મશ્વુ વળતે પ્રાણીના મનની જે હશા ધાય છે તે આ પ્રમાણે—એને જોણવાચાલવાનો વિષેક રહેનો નથી, એને સુઝ

વળુમા કાઈ રહતો અઝતો નથી પથારીમાં પડ્યો પડ્યો આળોટે છે, એને શરણુ-આધાર કોનો ? કોઈનો નથી. ધર્મ જ માત્ર શરણુભૂત થાય તેમ છે. એવી જ રીતે સ્વર્ગનો વૈભવ લોગવનારા મોટા દેવો કે દેવોના ઈંદ્ર પણ જ્યારે મગ્ન નહક આવે છે ત્યારે હતાશ થઈ રાકડા-દીન બની જાય છે એ વળતે એના અપ્સરાઓ, વિમાનો, ઇદ્રાણીઓ કે પરિવાર કોઈ એને ટેકો આપી શકતુ નથી-રાખી શકતુ નથી એક ધર્મ જ ટેકો આપી શકે છે ૧.

(સ્વાગતાવૃત્તમ્)

તાર્વદેવ મંદવિભ્રમમાલી, તાર્વદેવ ગુણગૌરવશાલી ।

ચાંવદક્ષમકૃતાન્તકટાક્ષૈ-નેદિંતો વિગરણો નરકીટઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—(વિશરણઃ) શરણુ રહિત એવો (નરકીટઃ) મનુષ્યરૂપી કીડો (ચાંવદ્) જ્યાં સુધી (અક્ષમકૃતાન્તકટાક્ષૈઃ) કોઈને ક્ષમા-માફી ન કરે એવા યમગજના કટાક્ષવડે (ન નેદિંત.) જોવાયો ન હોય, (તાર્વદેવ) ત્યાં સુધી જ તે મનુષ્યરૂપી કીડો (મંદવિભ્રમમાલી) મદના વિલાસે કરીને શોભિત હોય છે, અને (તાર્વદેવ) ત્યાં સુધી જ (ગુણગૌરવશાલી) ગુણના ગૌરવવડે શોભિત હોય છે ૨

એ પાકી ગણતરીવાળો યમરાજ કોઈને છોડે છે ? અને ન છોડે તો તે વળતે આઠ મદો વિગેરે આડા આવશે ? કુળવાનપણુ ક્યાં રહેશે ? તમારા અભિમાનો ક્યાં પોસાશે ? તમારા માનપત્રો શુ આડો હાથ દેશે ? જવું છે-મરવું છે એ ચોક્કસ વાત છે અને ધ્યાનમાં રાખવું કે આપણું ગમે તેવું સ્થાન આપણે માનતા હોઈએ, પણ એ જમરાજ વાંકી આંખે બુએ તે ઘડીએ એ આપણને ચોળીને-અગદીને ફેંકી દે એવો છે. ૨.

(ધિસારિણી પૂતમ્)

પ્રતાપૈર્વ્યાપ્તમં મંલિતમર્થ તેજોમિરંદિતૈ-

મંલિતમર્થોયોગૈ સ્થિતમર્થ પુટેન વપુષા ।

પ્રવૃત્તં તેદ્વ્યગ્રહણવિષયે વાન્ધવજનૈ-

જનૈ કીનોદેન પ્રમમસુપેનીતે નિર્જવન્નમ્ ॥ ૩ ॥

અર્થ—(ક્ષિપ્તારિણ) ચમરાજએ (જને) દેહકને (પ્રમમ) બગાડીને (નિર્જવન્ન) પોતાને વશ (ઉપનીતે) પમાડે અને (પ્રતાપૈઃ) પ્રતાપવડે (વ્યાપ્ત) નાથ થવાનું એટલે પ્રતાપ નાથ થાય છે (મર્થ) તથા (મિરંદિતૈઃ) ઉદય પામેલા (તેજોમિઃ) તેજવડે (મલિત) વિદ્યમ આશુ, એટલે તેજ નાથ થાય છે (ધૈર્વ્યો યોગૈઃ) ધીરજ અને ઉદ્યોગ એટલે પુરુષાર્થવડે (ગત) નાથ પમાડુ એટલે તે બન્ને પણ નાથ પામે છે, (મર્થ) તથા (પુટેન વપુષા) પુટ એવા શરીરવડે (સ્થિત) શિથિલ થવાનું એટલે શરીર શિથિલ થાય છે, ત્યારે (તદ્વ્યગ્રહણવિષયે) તેના ધનને બહુ હરવાને વિષે (વાન્ધવજનૈ) બાધવજનોવડે (પ્રવૃત્ત) પ્રવર્તાનું છે એટલે બધુજો પ્રવર્તે છે ઠ

મમે તેટલો પ્રતાપી હોય, જોનો પ્રભાવ મમે તેટલો પડતો હોય, પણ એ મરણવશ પડ્યો એટલે સર્વ નાથ પામી બાધ થી આ દુનિયાની કામ પણ આરી માઠી વસ્તુનું જોને શરૂ રહેતું નથી. ધર્મ જો જ શરૂબૂત થાય છે પ્રાણીમા કામ બાધનું ધૈર્વ્ય હોય, એણે બિતની મિચરતા પ્રાપ્ત કરી હોય તે પણ મરણને વશ થતા નાથ પામી બાધ છે મરણ વખતે પ્રાણી ધીરજ ગુમાવી જોશે છે ઠ

ગેયાષ્ટક :: અશરણ ભાવના-૨

મારણી રાગેણુ ગીયતે

(ભવિ તુમે વદો રે, એ આગમ મુખકારી-એ ચાલ.)

સ્વજનજનો વૈહુધા હિત્તેકામં, પ્રીતિરસૈરભિરામમ્ ।

મરણદશાવશમુર્પગતવન્તં, રેક્ષતિ કોઽપિ નં સન્તમ્ ॥

^{૧૩}વિનય ! ^{૧૬}વિધીયતાં ^{૧૨}રે ^{૧૪}શ્રીજિનધર્મઃ ^{૧૫}શરણમ્ ।

^{૧૬}અનુસંધીયતાં ^{૧૭}રે ^{૧૮}શુચિતરચરણસ્મરણમ્ ॥ વિનય ! ૦ ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—(કોઽપિ) કોઈ પણ (સ્વજનજનઃ) સ્વજનવર્ગ (વહુધા) ઘણે પ્રકારે (હિત્તકામં) પાતાના હિતને ઇચ્છનાર તથા (પ્રીતિરસૈઃ) પ્રીતિના રસે ઢગીને (અભિરામં) મનોહર એવા માણસને (મરણદશાવશં) મરણશાના વશને (ઉપગતવન્તં) પામેલા (સન્તં) છતાને (ન રક્ષતિ) રક્ષણ કરી શકતો નથી (રે વિનય !) હે વિનય ! એટલે મોક્ષાભિલાષી આત્મા ! (શ્રીજિનધર્મઃ) શ્રી જિનેશ્વરના ધર્મને (શરણં) શરણરૂપ (વિધીયતાં) તું કર, તથા (રે) હે આત્મા ! (શુચિતરચરણસ્મરણં) અત્યંત પવિત્ર એવા ચારિત્રનું સ્મરણ-શરણ (અનુસંધીયતાં) તું કર ૧

આ શ્લોકમા જાતાંયુ તેમ કોઈ વસ્તુનો, સંબંધીનો કે સગાનો ટેકો આ જીવને આણીને વળતો મળતો નથી. એવે વખતે ખીન્નું તે કોણ મદદ કરે ? જ્યાં સગાવહાલા તો શું પણ શરીર પણ ઠડું પડી જાય, નાડીઓ પણ તૂટી જાય, ત્યાં ખીન્ન કોણ પાસે આવે ? ત્યારે જિનધર્મ જ તેને ખરા આધારવાળો ટેકો આપે છે. તેથી ખરી રીતે જોઈએ તો જિનધર્મ એ જ શરણભૂત છે. તે સિવાય સ્ત્રી, ધન, પુત્રાદિક કંઈ પણ કામ લાગતા નથી જો તમે એ જિનધર્મનો આશ્રય કરશો, તો એ તમને

જરૂર શરણ આપશે, જોમ અમે ખૂબ વિચાર કરીને કહીએ છીએ તમે જૈન ધર્મનું શરણ કરશો તો તેમાં કશી છેવરાશે નહીં, જો અમે અમારા અનુભવથી કહીએ છીએ. ૧

તુરગરથેમનરાષ્ટ્રિકલિત, વધત ધૈલમસ્ત્વલિતમ્ ।

હરંતિ યંમો નરેપતિમપિ દીર્ઘ, મૈનિકૈર્દૈવ લઘુમીનમ્ । વિ । ૦ ॥ ૨ ॥

અર્થ—(તુરગરથેમનરાષ્ટ્રિકલિત) અધો, રથો, દાધીઓ અને પાચકગતા આવરણ—એન્ન સમૂહવડે યુક્ત અને (અસ્થલિત) રોકવાને અશક્ય એવા (વસ્ત્ર) પરાક્રમને (વધત) ધારણ કરતા એવા (નરેપતિમપિ) રાજાને પણ (દીર્ઘ) લીન—રાકની જેમ (યમ) યમરાજા (મૈનિક) મત્સ્યને ખાનાર કિલકિલ નામનો પક્ષી અથવા મોટો મત્સ્ય (લઘુમીનમ્) નાના મત્સ્યને જેમ હરણ કરે છે તેમ (હરંતિ) હરણ કરે છે ૨

શૈન્ય અને દુર્બળતા મધ્યમા રહેલા મોટા મહારાજાને યમ રાજા મહાપુ કરીને આજ્યો બાય છે, તને કોઈ પણ છોડાવતું નથી. કોઈ એની આટો દાથ હર્ષ ચકતું નથી. વિક્રમાદિત્ય, સિદ્ધરાજ, જેવા રાજાઓ અને ખણિક, સુબૂમ જેવા ચક્ર વર્તીઓ પણ યમા, મરણ વખત તે મોટા રાજાઓને પણ શરણ કોતું ? શાળીઓ રહે, વૈદ દાથ બેઝે, પુત્રકા દ્રવ્ય વપરાય પણ તે સ્વર્ગ નકામું નીચડે છે, તો તેની પાસે તું તે કોણ માત્ર ? એવે વખતે જોક ધર્મ જ શરણ કરવા લાયક છે એવો અવસર આપશે ત્યારે ધર્મનું શરણ કર્યું કરશે તો જ તું નીચાતે ત્યાસ લઈ ચકીય જ્ઞાનદથી વધ ચકીય, નહીં તો વારવાર પખાણુ પડશે. ૨

પ્રવિશતિ ષષ્ઠમયે ચંદિ સેદને, તૃણમયં ધૃટયતિ ચંદને ।

ચંદેપિ નં મુચ્યતિ હર્ષમમવર્તી, નિર્દયપૌરુષનર્તી ॥ ધિનય । ૦ ॥ ૩ ॥

અર્થ—(ચદિ) જો (વજ્રમયે) વજ્રમય એવા (સદને)
 ઘરને વિષે (પ્રવિશતિ) પ્રવેશ કરે એટલે રહે, (અથ) અથવા
 (વદને) મુખને વિષે (તૃણં) તૃણને (ઘટયતિ) ઘડાડે,
 (તદપિ) તો પણ (નિર્દયપૌરુષવર્તી) દયા ગહિત એવા પરા-
 ક્રમે ડરીને નાચતો એવો (હૃતસમવર્તી) અધમ યમરાજ (ન
 મુચ્ચતિ) મૂકતા નથી ડ.

જ્યારે રાત્રનો પગિવાગ કે તેનું લશ્કર નકામું થાય છે, છુપાઈ
 જવાના પ્રયોગો નિષ્ફળ જાય છે અને ગતાવેલી લાચારી ને
 કરેલી પ્રાર્થના ઉપયોગ વગરની જાને છે ત્યારે એની પાસે શરણ
 કેવું ? આમાથી જાણવાના કોઈ ઉપાય કારગત લાગતા નથી,
 ત્યારે એક દૈન ધર્મજ ટેકો આપનાર છે. જીનશરણાગતની પેઠે
 પોતાના મુખમા તરણ લઈ યમરાજને વિનતિ કરે કે હે દૈવ !
 મને છોડો, હું તમારે શરણે છું, પણ સર્વેની સાથે સરખી રીતે
 વર્તનારો યમરાજ કોઈને છોડતા નથી ડ.

વિદ્યામંત્રમહૌષધિસેવાં, સૃજતુ વૃંશીકૃતદેવામ્ ।

રસતુ રસાયનમુપ્પચયકરણં, તંદપિ નં મુર્ચ્ચંતિ મર્રણમ્ ॥ વિ૦ ! ૪॥

અર્થ—(વૃંશીકૃતદેવાં) વશ કયા છે દેવો જોણે એવી
 (વિદ્યામંત્રમહૌષધિસેવાં) વિદ્યા મંત્ર અને મહૌષધિની સેવાને
 (સૃજતુ) લલે કરો, તથા (ઉપચયકરણં) પુષ્ટિકારક એવા
 (રસાયન) રસાયણને (રસતુ) લલે આરોગો, (તદપિ)
 તો પણ (મરણં) મૃત્યુ (ન મુચ્ચતિ) પ્રાણીને મૂકતું નથી. ૪.

શ્રીવિનયવિજયજી મહારાજના વખતમા વિદ્યા, મંત્ર અને
 મહૌષધિનો મહિમા મોટો મનાતો હશે, અત્યારે તો સામાન્ય રીતે
 પણ દેખાતો નથી. આપધમાં ગમે તેટલા મોટા ખર્ચ કર્યા, પણ
 એ સર્વે પાણીમાં ગયા, મરણ પામનારને ટેકો તેનાથી ન મળ્યો.

હા ! શી દશા ? આ નિત્યમિત્ર સમાન શરીર તો તદન નકામુ જ જણાય છે, માત્ર પ્રજ્વાલમિત્રરૂપ ધર્મ જ ટેકો આપનાર છે. આ આસુધ્યની દોરી તૂટી ત્યાં હવા, ઉપચાર કે મત્ર કાઈ ઉપયોગી થતા નથી એનો તું વિચાર કર ૪

यपुंषि चिरं निरुणद्धि समीरं, पतति जलधिपरतीरम् ।

धिरसि गिरेरधिरोहति तरसा, तदपि म जीयेति जरमा ॥ वि १०५॥

અર્થ—> પ્રાણી (યપુષિ) શરીરને વિષે (ચિરં) ચિર-
કાળ સુધી (સમીરં) વાયુને એટલે પ્રાણને (નિરુણદ્ધિ) ફેંધે,
અથવા (જલધિપરતીરં) સમુદ્રને સામે કાંઠે (પતતિ) જઈને
રહે, અથવા (ગિરેઃ) પર્વતના (ધિરસિ) શિખર ઉપર
(તરસા) શીઘ્રપણે (અધિરોહતિ) ચડી જાય, (તદપિ)
તો પણ (સાઃ) ત પ્રાણી (જરમા) વૃદ્ધાવસ્થાપડે (જીયેતિ)
દુર્ગત થાય છે એટલે જર્જરિત શરીરવાળો થાય છે ૫

ગમે ત્યાં જાઓ, પણ અતે વૃદ્ધાવસ્થાની અસુ-લાભા વગર
રહે નમ નથી. ' ઉગર તો ડુગર થયા, પાઠગ થયા પરદેશ,
ગોળી તો ગમા થઈ, અંગે ઉજળા કેશ. ' એ સુખ જાને છે
છેત્રે દાયમા સાકડી લેવી પડે છે-ત્રણ પગે યાજવું પડે છે
તેને અટકાવનાર કોણ ? તેને અટકાવનાર એક દેવધર્મ જ છે
કેટલાક મનુષ્યો એમ માને છે કે શરીરમા પવનને રોક્યો દોષ,
તેનું અબન કર્યું દોષ, એક પ્રકારનો પ્રાણાયામ કર્યો દોષ તા
તેથી આવતું થડપણ અટકે પરંતુ ઉપાધ્યાયજી કહે છે કે—નમે
એમજે તેટલા પવનનો અટકાવ કરો પણ એ આવતી વ્ધાને
અટકાવી શકે તેમ નથી. ૫

सृजतीममिवशिरोरुहललित, मनुजशिरः सितंपलितम् ।

को विदधानां भूयनमरम, प्रैमयति रोष्णु जरमम् ॥ वि १० ६॥

અર્થ—(અસિતશિરોરુહલલિતં) કાળા વાળ-કેશવડે મનો-
હર એવા (મનુજશિરઃ) મનુષ્યના મસ્તકને (સિતપલિતં)
ધોળા પળિયાવાળુ (સ્વજતી) કરતી એવી તથા (ભૂવનં)
શરીરને (અરસં) રસ રહિત (વિદધાનાં) કરતી એવી (જરસં)
વૃદ્ધાવસ્થાને (રોધધું) રોકવાને (કઃ) કોણ (પ્રમવતિ)
સમર્થ થાય ? કોઈ પણ સમર્થ થાય તેમ નથી. :

આ પ્રમાણે ઘડપણુ વગરમાગ્યુ આવે છે, મમયષ્ટિકા કાઢી ઠણક
ઠણક કરતા ટેકો આપીને ચાલવું પડે છે, આંખના તેજ વગર
ખીન્નથી દોગતા ચાલવું પડે છે. તાત્પર્ય એ છે કે આવે વળતે
આધાર કોનો ? એક જોન ધર્મનો જ આધાર છે. એ વૃદ્ધ મનુષ્ય
જો ધર્મસ્થાનકમા જઈ વાચન, મનન, ચિંતન, ઉપાસના કે
ધ્યાન કરશે તો તેને ઘડપણુમાં કાઈક ટેકો મળશે ૬

હવે સર્વ ઉપાયવડે અસાધ્ય એવા જરા અને મગ્ધને વિષે
કોઈપણ શરણુ નથી, એ ચિંતા તો દૂર રહે; પરંતુ ઉપાયથી
સાધી શકાય એવા રોગનો ઉદય થાય ત્યારે તેની પીડામાં ભાગ
લેનાર પણ કોઈ નથી, એ માટે કહે છે કે—

ઉદ્યત ઉગ્રરુજા જનકાયઃ, કૈઃ સંયાત્ત્ર સહાયઃ ? ।

एकोऽनुभवति विधुरूपरागं, विभजति कोऽपि न भागम् ॥ त्रि ! ७ ।

અર્થ—(જનકાયઃ) આ મનુષ્યની કાયા જ્યારે (ઉગ્રરુજા)
ઉગ્ર વ્યાધિવડે (ઉદ્યતઃ) વ્યાપ્ત થાય છે ત્યારે (તત્ર) તેમાં
(કઃ) કોણ (સહાયઃ) સહાય (સ્યાત્) થાય છે ? અર્થાત્
કોઈ સહાયક થતું નથી. જેમકે (एकः) એકલો (विधुः)
ચંદ્ર જ (उपरागं) રાહુના ગ્રહણની પીડાને (अनुभवति)
અનુભવે છે, પણ તેમા (कोऽपि) કોઈપણ (भागं) ભાગને
(न विभजति) પડાવતું નથી ૭.

જે વખતે સુખ તાવ આવી હોય, જે વખતે સુખમયી
લાગ પડવી હોય અને જે વખતે માથાનો દુખાવો ઉપડ્યો હોય-
એવા વ્યાધિથી અગ્ર થયો હોય તે વખતે સર્વ ઉપાય નિર્ધર્ક
થાય છે, હરેલા કર્મ તેના કરનારને જ લોગવવા પડે છે એમ
કોઈ ભાગ પડવવા આવતો નથી તે વખતે શાંતિ આપનાર
તો એક ધર્મ જ ॥ તેનું શરણ લીધા સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ
નથી. વ્યાધિશ્રમ્તના મનની સ્થિતિ બાબતે હોય તો તે વખતે
પોતાની અશક્ત સ્થિતિ ત બરાબર અનુભવે છે, સર્વ સંસ્થાનો
એક અરિહંતમા ધ્યાન નખાવે એમ કહે છે ત્યારે જો પોતાની
અશક્ત ત્રિધિનો અવાજ હરે છે તે વખતે ધર્મ સિવાય બીજું
કોઈ શરણબૂત થતું નથી ૭

શરણમેકેમતુંમર ચતુરંગ, પરીહર મર્મતાસગમ્ ।

વિનય ! રચય ત્રિર્વસૌખ્યનિધાન, શાન્તસુધારસપાનમ્ ॥ વિ ! ૦૮ ॥

અર્થ—(વિનય !) કે વિનય ! (કે આત્મા !) (એક) એક
(ચતુરંગ) કાન, શીષ, તપ અને ભાવ એ ચાર પ્રકારના ધર્મ-
રૂપ ચાર (શરણ) શરણને અથવા અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ અને
કેવળીભાષિત ધર્મરૂપ ચાર શરણને (અનુસર) તું અનુસર તથા
(મર્મતાસગ) મમતાના સગનો (પરીહર) તેનો ત્યાગ કર તથા
(ત્રિર્વસૌખ્યનિધાન) મોક્ષસુખના બે ધારરૂપ (શાન્તસુધારસપાન)
શાન્તસુધારસના પાનને (રચય) તું કર ૮

મમતા એટલે માતા તામપણા ॥ વાત તેને છેડી દે. જગતને
અથ કરનાર મોક્ષાબાળે ઉત્પન્ન કૌંસી મમતાબુદ્ધિ પ્રાપ્તીને ખૂબ
રખાયે ॥ તે વખતે અન્યનું શરણ લેવા હોય પડે છે મમતા
ગતિમાયી ઉત્પન્ન થાય છે અને જો રાગ કર્મ ન થાયે છે જો મમતા
છેડી ગઈ એટલે પછી શરણનો અવાજ પણ રહેતો નથી તેથી

મમતાનો ત્યાગ કરી એક ધર્મનું જ શરણ કર. મરવું એ કર્મા-
ધીન વાત છે. પ્રાણી આ સ સાગમા પરભવથી આવે છે ત્યારે
તેનું આયુષ્ય નિર્માણ થયેલું જ હોય છે આયુષ્ય પૂરું થાય તે વખતે
તેનું કામ પૂરું થયું હોય કે ન થયું હોય પણ તેને જવું જ પડે
છે. કર્મનો સિદ્ધાંત છે કે-પોતાના ગાંધેલા શુભ અશુભ કર્મ
ભોગવે જ છૂટકો છે ૮

। इति द्वितीयः प्रकाशः ।



॥ अथ तृतीयः प्रकाशः ३ ॥

ઉપરના પ્રકાશમા જીવોની અગરણતા દેખાડી કહે શરણ
રહિત એવા જીવો અમારમા પરિભ્રમણ કરે છે તેથી એ સંગ ધે
આવેત્રી સ સાર આવનાને ભાવના સત્તા કહે છે —

संसारभावना ३

(शिखरिणीवृत्तत्रयम्)

इतो लोभः क्षोभं जनयति दुरन्तो दैव ईवो-

लसल्लાભાંભોભિઃ કથમપિ નૈ શક્યઃ શમયિતુમ્ ।

इतस्तृर्णाऽक्षाणां तुदति मृगतृष्णोव विफला,

કથં સ્વસ્થૈઃ સ્થેયં વિવિધમયમીમે ભવવને ? ॥ ૧ ॥

અર્થ—(इतः) આ એક તરફ (दुरन्तः) જેનો છેડો ન
આવે એવો (दैव इव) દાવાનળની જેવો (लोभः) લોભ
(क्षोभं) સતાપને (जनयति) ઉત્પન્ન કરે છે, तथा (उल्लसन्)
વૃદ્ધિ પામતો એવો તે લોભરૂપી દાવાનળ (लल्लभांभोभिः) લાભ-

રૂપી પાણીએ કરીને (શમયિતુ) શાત કરવાને (કથમપિ) કોઈપણ પ્રકારે (ન શક્ય) શક્ય નથી અર્થાત્ શાત થઈ શકતો નથી. (રૂપાઃ) બીજી તરફ (મૃગતુષ્ણીય) ઝાઝવાના પાણીની જેમ (ચિફલા) નિષ્કૂળ એવી (અક્ષાણાં) ઇંદ્રિયોની (લુપ્તા) વિપયતૃષ્ણા (મુદ્ધતિ) છલોને પીડે છે, તો પછી (વિવિધમયમીમે) વિવિધ પ્રકારના ભયવટે ભય કર એવા આ (મલ્લયને) ત્ર સાર રૂપી અરણ્યને વિષે છલોએ (કથ) કેવી રીતે (સ્વસ્તૈઃ) નિશ્ચિતપણે (સ્વેયં) રહેવું ? ૧

જેણે બાઈબાઈમાં દ્વેષ કરાવ્યો, જેણે પિતાપુત્રનો સબધ છોડાવ્યો, જેણે અનિદ કરવામાં બાંધી રાખી નથી, તેવા લોભના આ સવ થાળા ઠે તૃષ્ણાએ તો હાલ કરી છે એ તો વિવેક, વિનય, સમ્મતા અને જ્ઞાનને બૂલાવી ગુહસ્થાઈ પણ છોડાવી દે છે એવો કોઈ ઉપાધ નથી કે જેવડે સર્વથા લોક નિરાકુળ-સ્વસ્થ થાય. લોભ એ સર્વ શુભનો નાશ કરે છે એના પાશમાં પ્રાણી આવો પડે છે ત્યારે તને વિવેક રહેતો નથી, માશ તારાનું જ્ઞાન રહેતું નથી, સમ્મતાના નિયમોનો ખ્યાલ રહેતો નથી. આ સપાશમાં તૃષ્ણા ઉપસત બીજા અનેક કાચો ભરેલા ડોંધ, શેઠ વિગેરે અનેક આતર વિકારો આવેઆપ સ્ફુરી આવે છે આમાં કેવી રીત સુખ મેળવવું અને કયા કરીને બેસવું ? એવું કોઈ સ્થાન નથી તે વિચારો ૧

मैलत्येका चिन्तो भवेति पुनरेत्या सदैविका,
मनोवाक्येहाविकृतिरतिरोपाचरजसः ।

विपद्रतां वर्ये संति पतेयालोः प्रसिपद,

नै जन्तोः ससारे यैवति कयेमप्यसिबिरेति ॥ २ ॥

અર્થઃ—(મનોવાક્યેહાવિકૃતિરતિરોપાચરજસઃ) મન,

વચન અને કાયાની અભિલાષા, વિકાર, વિષયના પ્રેમ અને દ્વેષ-
તેનાથી પ્રાપ્ત કરી છે કર્મરજ જેણે એવા તથા (વિપદ્વર્તીવર્તે)
આપત્તિરૂપી ખાડાના આવર્તને વિષે (વમળને વિષે) (અટિતિ)
શીઘ્રપણે (પ્રતિપદં) પગલે પગલે એટલે દરેક ક્ષણે (પતયાલોઃ)
પડવાના સ્વભાવવાળા એવા (જન્તોઃ) પ્રાણીને (સંસારે) આ
સંસારને વિષે (પક્ષા) એક (ચિન્તા) ચિંતા (ગલતિ) યોછી થાય
છે ત્યારે (પુનઃ) વળી (અન્યા) બીજી નવી (તદ્વધિકા) તેનાથી
અધિક ચિંતા (ભવતિ) ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી કરીને (કથમપિ)
કોઈ પણ પ્રકારે (અત્તિવિરતિઃ) ખીડાની વિરતિ એટલે ઉદ્ધેગની
શાંતિ (ન ભવતિ) થતી નથી. ૨.

આ પ્રાણીના ઉદ્ધેગને છેડો આ સંસારમાં કોઈ પણ રીતે
આવતો નથી, આવી શકે તેવા સંયોગો પણ દેખાતા નથી, અને એ
ખાખતમાં બીજો કોઈ પણ નિર્ણય કરવાનું બની શકે તેમ નથી.
સંસારમાં જીવ સર્વદા ખીડાયેલો જ રહે છે. આ પ્રાણીને મુખને
ખ્યાલ એટલો અવ્યવસ્થિત અને અસ્થાને છે કે એની એ પ્રકા-
રની સ્થિતિમાં એની આપત્તિને છેડો આવે તેમ નથી. એક ધર્મ
વિના બીજું કોઈ શરણુ થાય તેમ નથી. વાત એ છે કે-સંસારમાં
વસનારા અને આ સંસારને જ સર્વસ્વ માનનારા પ્રાણીના મન,
વચન, કાયાના વિકાર અને પ્રવૃત્તિ, તેની નવી નવી અભિલાષાઓ,
આનંદો, તેના રોપો એવા તો વિચિત્ર હોય છે કે-તેને શાંતિ
કે સુખ મળતું જ નથી. ૨

સંહિત્વા સંતોપાનશુચિજનનીકુક્ષિકુહરે,

તૈતો જન્મ ગ્રાપ્ય પ્રચુરતરકષ્ટક્રમહતઃ ।

સુખાભાસૈયવિત્ સ્પૃશતિ કંથમપ્યર્તિવિરતિ,

જૈરા તૌવર્તકાંચ કંચલયતિ મૃત્યોઃ સંહચરી ॥ ૩ ॥

અર્થ — (મનુષિજનનીવૃત્તિદ્વરે) માનની અપવિત્ર કૃત્તિ
 રૂપી શુદ્ધને વિષે (સંતાપના) ધર્મા ક્ષેત્રોને (સદિત્થા)
 સદન કરીને (તત્તા) ત્યારપછી (જન્મ) જન્મ (પ્રાપ્ત)
 પામીને (પ્રચુરતરત્કણમહતાઃ) અતિ ધણા ઝોટસે મોટા મોટા
 સ્વકોટીયો અનુક્રમે હેરાન થયો મકો (યાચત્) જેટલામાં (સુખા
 માંસા) મુખ્યાભાસવડે ઝોટસે દક્ષિણ વિષયમુખવડે (જયમપિ)
 કોઈ પણ પ્રકારે (અર્થિવિરતિ) સનાપના વિરામને ઝોટસે
 છેડાને (સ્પૃન્હતિ) સ્પર્શ કરે છે ઝોટસે પામે છે, (તાયન્)
 તેજામાં તે (મૃત્યોઃ) મરણની (મહચર્મ) બહેન'શ્ચીકપ
 (જરા) વૃદ્ધાવસ્થા તે (જાય) શરીરને (જયનયતિ) કોળિયો
 કરી કાઢે છે—તનો નાશ કરે છે ૩

માનના મર્મમા આવવાથી માંડીને ઘડપણનો છેડો (મરણ)
 આવે ત્યાં મુખી આ સ્વપ્રાર્થના મુખ જેવું દાર્ઢ છે જ નહીં. ફરી
 કાંઈ મુખ ભોગવવા જેવું લાગે છે તા તે લાગે વખત ટકતું
 નથી ત્યાં આ નાનકે કથા પ્રકારનું ? અને આમાં મુખના
 સ્વરૂપ શા ? આ સ્વ પ્રપચ્ચ શેનો ? કઈ જાનના મુખની
 પછવાડે આપણે કોડયા વર્ષોએ છીએ ? અને તે કાંડો વખત
 ચાલશે ? આ આખા સ્વપ્રાર્થનાના વાર્તાવક મુખ દાર્ઢ પણ
 નથી કદાચ મુખ જગ્યા નો તે આપણે માત્ર મુખ છે અને
 તેની પછવાડે જરા અને મૂલ્યુ એ બે મદારાક્ષમી જીવી છે તેથી
 સ્વપ્રાર્થનું સ્વરૂપ સ્વમજ્જુ અને સ્વમજ્જને વારવાર વિચારવું ૩

(વપજાતિપૂજમ્)

વિદ્યાન્તરિતો વંત પદ્મેર્મીનિ, પદ્મીય રુદ્ધેન્નનુપરેન્દ્રો ।
 નુપ્તો નિર્વ્યાર્જનુષ્ઠમેનન્તુ-સદાનિતઃ મયિદિનાન્તરૌતુઃ ॥૪॥

અર્થ — (વત) જેની વાત હ છે (મર્મી) આ સનાતો

છવ (તનુપક્ષરે) યગીરૂપી પાંજરાને વિષે (પક્ષીય) પક્ષીની
જેમ (રુદ્ધઃ) રૂઢાયેલો (નિયન્યા) ભવિતવ્યતાવડે (નુન્નઃ)
પ્રેમયેલો, (અતનુકર્મનન્તુસંદાનિનઃ) ભારે કમરૂપી દોગ્ધી
ખંધાયેલો તથા (સન્નિહિનાન્તકૌતુઃ) ચમરાજરૂપી ગિલાડો
જેની પાસે રહ્યો છે એવો અને તેના ભયથી (વિશ્રાન્તચિત્તઃ)
વિહ્વળ થયું છે ચિત્ત જેનું એવો સંતા (વંશ્રમીતિ) અનાદિ
કાળથી અત્યંત ભય્યા કરે છે. ૪.

કર્મરૂપી પાંજરે પડેલો આ છવ સારી રીતે સંસારમાં રખડે
છે, અને એના ચિત્તની વૃત્તિ એટલી ભમી ગયેલી છે કે એ પોતે
પાંજરે પડ્યો છે એ વાત પણ જાણતો નથી અને જાણે એ
પાંજરામાં પડવાની સ્થિતિ એની સ્વાભાવિક હોય અને પાંજરા
ધરતુ ધર હોય એમ તે માની લે છે જ્યારે મન બ્રહ્મિન થાય
ત્યારે પછો ખીનું શું થાય ? આ સમારનાટકમાં પડેલા અને
ભાન ભૂલેલા પ્રાણીની આ દશા થાય છે. તે ખાસ ખ્યાલમાં રાખી
તેની પંજરવત્ સ્થિતિ અને તેનું ભવિતવ્યતા આધીનત્વ ખૂબ
વિચાર કરવા યોગ્ય છે ૪

(અનુષ્ટુપ્)

અનંતાન્ પુદ્ગલાવર્તા-નનન્તાનન્તરૂપમૃત્ ।

અનન્તશો ભ્રમંત્યેવ, જીવોડનાદિભવાર્ણવે ॥ ૫ ॥

અર્થઃ—(અનન્તાનન્તરૂપમૃત્) અનંતાનંત દેહને ધારણ
કરતો એવો (જીવઃ) છવ (અનાદિભવાર્ણવે) અનાદિ ભવસ-
મુદ્રને વિષે (અનન્તાન્) અનંત (પુદ્ગલાવર્તાન્) પુદ્ગલપરા-
વર્ત પર્થંત (અનન્તશઃ) અનંતી વાર (ભ્રમંત્યેવ) ભમે જ છે. ૫

અનંતી ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી વ્યતીત થાય ત્યારે એક
પુદ્ગલપરાવર્ત થાય છે. સંસારનું અનાદિત્વ સમજાય, પોતાનો

રખડપાટો સમજાય, પોતે ધારણ કરેલા રૂપોનો ખ્યાલ આવે અને
એવા રૂપો અનન્ય બાર ધારણ કર્યા છે એ સમજાય ત્યારે તે
સમજાયો કહેવાય, તેમજ પ્રાણી પોતાનું આ જનાદિ સંસાર
સમુદ્રમાં કેવું સ્થાન છે ? તે પણ ત્યારે જ સમજે ૫.

ગેમાસકે : તૃતીય સંસારસાધના. ૩

(સર્વ સંસારના બાવ ટું, મન ધરી જીવ સંસાર રે,
તે સને તેં પણ અનુભવ્યા, હૃદયમાં તેહ ઉતાર રે.—એ આલ)

“કલય સંસારમતિદારુણ, જન્મમરણાદિમયમીત ! રે ।
મોહરિપુણેહ મંગલગ્રહ, પ્રતિપદં વિપદમુર્પનીત રે ॥ કલય ૦ ॥ ૧ ॥

અર્થ — (રે ।) કે । (જન્મમરણાદિમયમીત !) જન્મ અને
મરણ બિચેરેના બચથી ત્રાસ પામેલા તથા (મોહરિપુણ)
મોહરૂપી શત્રુએ (ગ્રહ) આ જગતમાં (મંગલગ્રહ) અંધે પક-
ડીને (પ્રતિપદ) પગથી પગથી (વિપદ) આપણને (મુર્પનીત)
પમાડેલા એવા (રે ।) કે જીવ ! (સંસાર) આ સંસારને
(મતિદારુણ) અત્યંત બચથી કરેલો (કલય) ટું બાજુ ૧

આ મોહરાજાનું શાસન વર્તેલું હોય, અને એ મોહરાજા
તારો પાકો દુરમન હોય ત્યાં એ દુરમનના રાજ્યમાં તારે જીવવાનું
અને મરવાનું જ હોય, તેવા દુઃખરૂપ આ સંસારને ટું શું ભેગને
જગમતો બાધ છે ? એ સંસાર કેવો છે ? તે વિચાર, વળી આ
મારા-તારાનો યજ્ઞદાર પણ એ મોહરાજાએ જ કરાવ્યો ।
તે ટું વિચાર, તેમજ એ મોહરાજા કેવો છે તે સમજ ૧

“સ્વજનવનયાદિપરિચયગુણે-રિહ મુષોઽથપ્યસે મૂઢ ! રે ।
પ્રતિપદ નવનવૈરનુમૈવ, પરિમૈવૈરસકુદુપગૂઢ રે ॥ કલય ૦ ॥ ૨ ॥

અર્થ:—(રે !) અરે ! (પ્રતિપદં) પગલે પગલે (નવનવૈઃ) નવા નવા (અનુભવૈઃ) શુભાશુભ કર્મકૃણ લોગવવાવડે અને (પરિભવૈઃ) પરાભવવડે (અસઘ્નત્) વારવાર (ઉપગૂઢ) સ્પર્શ કરાયેલા (રે મૂઢ !) રે મૂર્ખ ! (દ્વહ) આ સંસારમાં (સ્વજનતન-યાદિપરિચયગુણૈઃ) સ્વજન અને પુત્રાદિકના પરિચયરૂપી દોરડાવડે તું (મુઘા) ફેગટ (વધ્યસે) બંધાય છે. ૨.

તને ડગલે અને પગલે ફેટલાય કડવા અનુભવો થયા છે, છતાં તું જે કુટુંબની ખાતર પડી મરે છે તે તારા તરફ કેવી રીતે વર્તે છે તેનો વિચાર કરતો નથી. તને પરભવમાં તો અનેક અનુભવ થયા છે, ઉપરાંત આ ભવમાં તેં ફેટલું વાંચ્યું, ફેટલું જાણ્યું અને ફેટલું અનુભવ્યું એ બધા અનુભવ પછી પણ એવો ને એવો જ રહીશ ? વળી તેં અત્યાર મુધીમા ન ઇચ્છવા યોગ્ય તિરસ્કારો ફેટલા સહ્યા છે ? ગતકાળમાં તું કેવી કેવી ગતિઓમાં જઈ આવ્યો છે ? ત્યાં તારા શા હાલહવાલ થયા હતા ? તેનો તું વિચાર કર ૨.

ઘટયસિ ક્વચન મદમુન્નતૈઃ, ક્વચ્ચિદહો હીનતાદીન રૈ ।

પ્રતિભવં રૂપમપરાપરં, વહસિ વત કર્મણાધીન ! રૈ ॥ કલય ૦ ॥ ૩ ॥

અર્થ:—(અહો) અહો ! ચેતન ! (ક્વચન) કોઈક ભવે (મુન્નતૈઃ) શુભ કર્મના ઉદયથી સંપત્તિના (મદં) મદને (ઘટયસિ) તું કરે છે, તથા (રે !) હે ચેતન ! (ક્વચિત્) કોઈક ભવે (હીનતાદીન) અશુભ કર્મના ઉદયથી દારિદ્ર્યવડે કરીને હીન બને છે. (વત) કદની વાત છે કે (રે કર્મણાધીન !) કર્મને આધીન એવા હે ચેતન ! (પ્રતિભવં) ભવભવને વિષે (અપરાપરં) બ્રૂદા બ્રૂદા (રૂપં) રૂપને (વહસિ) તું ધારણ કરે છે. ૩.

સર્વ સંયોગ તેં અનુભવ્યા, રોગ અને શોક તેં અનુભવ્યા, સુખ દુઃખ પણ તેં અનુભવ્યા, પરંતુ કોઈ ભવમાં જિનેશ્વરનો યોગ

તને પ્રાપ્ત થયો નહીં આ સર્વે આટે અતિમા જનવા ચોમ્મ છે એમા નવાઈ જેવુ કાંઈ નથી. મુસારનુ નાટક આત્મા જ હશે છે, તેના પાત્રો કર્મચાલ નવાવે તેમ નાથે છે અને તે કરમાવે તેવા નવા નવા વેપ લેવા પડે છે. એવા નવા નવા ૩૫ લેવા તે કર્મને જ આધીન છે ૩.

જાતુ ઘ્રેયેવદશાપરવશો, જાતુ તારુણ્યમદમસ રે ।

જાતુ દુર્જયજરાવર્જરો, જાતુ વિષ્ણુપતિક્રયાચ રો ॥ કલય ૦ ॥ ૪ ॥

અર્થ — (રે ।) અરે યેનન । (જાતુ) કહાચિત્ તુ (શૈશવ-
વશાપરવશ) બાલ્યાવસ્થાએ કરોને પરાધીન હોય છે, (જાતુ)
કહાચિત્ (તારુણ્યમદમસ) યુવાનીના મહત્તી માતો હોય છે,
(જાતુ) કહાચિત્ (દુર્જયજરાવર્જર) દુઃખે છત્તી શકાય
એવી જગત્તી જીવનિત હોય છે અને (જાતુ) કહાચિત્
(વિષ્ણુપતિક્રયાચ) યમરાજના હસ્તને આધીન થઈ જાય છે
અર્થાત્ મૃત્યુ પામે છે ૪

આ નાટક પણ જોવા જેવું છે પ્રાણીઓ કેવા કેવા વેશ લે
છે ? અને એક ભવમા પણ કેવી ક્વી અંધિતિ પામી કેવા કેવા પાઠ
બદલે છે ? તે વિચારી મુસારને આમા અરૂપમા સમજવા જેવો
છે અને સમજીને ધરો લેવાનો છે આ સ્વીકૃત તને પણ
વિચારમા નાખી દે તેવી, શરમાવે તેવી અને સુઝવે તેવી
નથી ? આ સર્વ મમ્તી તુ થા કારણે ક્યાં કરે છે ? તેનો તુ
વિચાર કરે ૪

વ્રજંમિ તનયોઽપિ નનું જનકતાં, સૈનયતાં ધ્રુવતિ પુનરેપં રે ।
માવયેન્ વિરુસિમિતિ મૈવગતે-મ્ત્યર્જેતમા નૃર્મેષદુમશેષ ર । ક ૦ ૫

અર્થ — (નનું) નિઃશ્ચ (તનયોઽપિ) પુત્ર પણ (જનકતાં)
પિતાપણાને (વ્રજંમિ) પામે છે, (પુમા) વગી (ષપ) આ

પિતા (તનયતાં) પુત્રપણાને (વ્રજતિ) પામે છે, (રૂતિ) આ પ્રમાણે (ભવગતેઃ) સંસારની ગતિના (વિકૃતિ) વિષમ સ્વ-ભાવને (ભાવયન્) વિચારતો સતો (નૃમવશુભરોષ રે) મનુષ્ય ભવના હેટલાક શુભકર્મ જેના બાકી છે એવા હે છવ ! (ત્યજતમાં) ફરીફરીને આવાગમન થાય એવા સંસારના કારણોનો તુ અત્યંતપણે ત્યાગ કર. ૫

સ સારની આ વિચિત્રતા વિચારીને હજુ તારો મનુષ્ય ભવ બાકી છે ત્યાં સુધીમાં એ સર્વને તું તણ દે તને આવી વિચિત્રતા જોઈ આ સંસાર પર ચીતગી ચડતી નથી ? તુ ક્યાં મોહ ફરી રહ્યો છે ? કેના ઉપર મોહ પામ્યો છે ? એ કોણ છે ? એના પૂર્વ સંગ ધો તારી સાથે શા છે ? એ સર્વ જરા વિચાર અને હવે બાકી રહેલા આયુષ્યના ભાગમાં એ સર્વ વિચિત્રતાઓ છાંડી દે, અથવા એવી વિચિત્રતાઓ વધે નહીં એવો માર્ગ શોધ. આ બાળત ઉપર કુબેરદત્ત અને કુબેરદત્તાની અઢાર નાતરાવાળી કથા વાંચવી. આ સંસારની વિચિત્રતાનો વિચાર કરતા ત્રાસ થાય તેવું છે અને મગજને મુંઝવી નાંખે તેવું છે. પરંતુ તે સાચી હોઈ મગજને ઠેકાણે લાવે તેવી અને તે દારા માર્ગ પર લઈ આવે તેવી પણ છે. ફરીથી તને કહેવાની જરૂર નથી કે આ વિચિત્રતાને વિચારીને નરભવના બાકીના ભાગને તું સારા ઉપયોગમાં લઈ લે. ૫.

यत्र दुःखार्तिगददवलवै-रनुदिनं दह्यसे जीव रे ! ।

हन्त तत्रैव रज्यसि चिरं, मोहमदिरामदक्षीव रे. क० ॥ ६ ॥

અર્થ—(મોહમદિરામદક્ષીવ) મોહરૂપી મદિરાના મદથી મત્ત થયેલા એવા (રે જીવ !) હે છવ ! (યત્ર) જે સંસારમાં (અનુદિનં) હમેશાં (દુઃખાર્તિગદદવલવૈઃ) અનેક પ્રકારના દુઃખ, ચિંતા અને વ્યાધિરૂપી દાવાગિના તણબાવડે (દહ્યસે)

તુ જાગે છે, (સર્વેષ) તે જ સસારમા (હન્ત) જોઈની વાત છે કે (ચિર) ધણા કાળ મુખી (રમસિ) તુ ૧ જન પામે છે ૬

છવને મહિરા પાનાર મોહરાખ છે, જોનુ આ સસારપર સામ્રાજ્ય છે, જોનો માર્ગ વિષમ છે, અતિ ઉડાણવાળો છે તે ચિત્ત વૃત્તિરૂપ અટવીમા આવેલો છે, મોહરાખ પ્રાણીને કેદમા જ રાખે છે તેથી આવો દુર્લભ આ સસાર છે જોમ તે અમલ શકતો નથી. તેમાં તારે ૧ જન થવું છે, તારે તેમાંથી કસ કાઢવો છે, તારે તેમાંથી ઉરતોજ મેળવવા છે, ધન્ય છે તારી વિવેકબુદ્ધિને, વિચારવાને અને પરીક્ષક શક્તિને । સસારના આ ચિત્રમા જરાપણુ વધારે પડતી વાત નથી. પોતાનો અનુભવ જ એ માટે પૂરતો છે માત્ર જાણી નજરે પોતાનો છવનકમ વિચારવામા આવે તો તેમા સાર જેવું કાંઈ નીકળે તેમ નથી. ૬

દર્શયન્ કિમપિ સુલ્લભૈમવ, મૌહરન્તદર્થ સહસૈવ રે ।

વિપ્રલમયતિ શિર્ષુમિવ ઝર્ન, કાલઘટુકોઽર્પમત્રૈવ રે. ૬૦ ॥૭॥

અર્થ—(અવ) આ (કાલઘટુક) કાળરૂપી જટુક (સર્વેષ) આ જરમા જ (કિમપિ) કાંઈક (સુલ્લભૈમવ) મુખના વેંમવને (દર્શયન્) દેખાડેના અને (અવ) ત્યારપછી (મહસૈવ) તત્કાળ—એકજમ (તન્) તે વૈમરને (સદરન્) સર્પ સેનો અતો (શિર્ષુમિવ) જાગકની જેમ (ઝર્ન) ઘોડને (વિપ્રલમયતિ) ઠગે છે ૭

જાગ વિચારવાની એ છે કે કદાચ જરા માન્યવાના મુખ કે વૈમર મળી જાય તોપણ તે ક્યારે સદરાઈ જશે અને તેની સાથેનો સજય ક્યારે પૂરો થશે તે આપણે કદી પણ જાણવા નાહી. કંઈકના મુખ વૈમરો ધોડા જખતમા લેવાઈ જતા આપણે નજરે નોંધા છે, તેથી કદાચ તને જરવારથી ધોડી મુખ અમુદ્ધિ કે વૈમર મળ્યા હોય તોપણ તેના ઉપર કેટલો વિશ્વાસ ગાખવો

તે તુ વિચારજે—આખા સંસારનો ખ્યાલ કરીશ તો જણાશે કે તને કર્મથી ભરેલા પોટલાઓ ઉપડાવીને કર્મરાત અન્ય ભવમાં લઈ જશે પછી ત્યાં તે તારા કેવા સંસ્કાર કરશે એનો વિચાર કરજે. ૭.

સંકલસંસારભયભેદકં, જિનૈવચો મનસિ નિવંધાન રે ।

વિનય પરિણમય નિઃશ્રેયસં, વિહિતશમરસસુધાપાનરે, ક૦ ॥ ૮ ॥

અર્થ—(રે વિનય !) હે વિનય ! હે આત્મા ! (સંકલસંસારભયભેદકં) સમગ્ર સંસારના ભયનો નાશ કરનાર એવા (જિનૈવચઃ) જિનેશ્વરના વચનને (મનસિ) મનને વિષે (નિવંધાન) તુ ધારણ કર અને તેથી (વિહિતશમરસસુધાપાન રે) કર્યું છે સમતારસરૂપી અમૃતનું પાન જોજે એવો થઈને હે આત્મા ! તું (નિઃશ્રેયસં) મોક્ષને (પરિણમય) પરિણામવા—મોક્ષરૂપ પરિણામને પામ ૮.

તાત્પર્ય એ છે કે શમામૃતનું પાન કરીને તું મોક્ષ સાથે તન્મય ભાવ કરી દે. તને સંસાર અનેક ઉપાધિથી ભરપૂર ચિંતાનું સ્થાન લાગ્યો હોય તો હવે તારે તેનાથી મોક્ષ જ મેળવવો રહ્યો સંસારથી છૂટવું એનું નામ જ મોક્ષ છે. આ ભાવના વિચારતાં તારે સંસારથી છૂટવું હોય તો શાંતસુધારસનું પાન કર. એ રીતે સુક્તિ સાથે એકતા કર. તું જરો વિનીત હો, તારે સાથે માર્ગો ચઢવું જ હોય અને આ સંસારથી તું જરો કંટાળી ગયો હો, તો આ સંસારભાવના ભાવવાનું એજ સાચું દ્રવ્ય છે. બીજી કોઈ જગ્યાએથી સંસારની જરાજર ઓળખાણ થતી હોય તો તે વચન સ્વીકારવાનો અત્ર નિષેધ નથી. ઉપાધ્યાયજીએ અનેક પ્રકારની પરીક્ષામાંથી જિનવચનને તાવી, તપાસી, ચકાસી જોયું છે. માટે તારી આ પ્રકરણમાં કહેલી સર્વ શુચ્યવણનો નીકાલ કરે તેવું એક જૈન શાસન જ છે એમ તે કહે છે. ૮.

। इति तृतीयः प्रकाशः ।

૧ અથ ચતુર્થ પ્રકાશ ૪ ।

ઉપર સુઆભાવના હતી. હવે બવને વિષે જીવ એકલો જ બને છે, એ સુજડે કરીને આવેલી એકલ સાવનાને સાવતા સુતા હશે છે —

૧. એકત્વભાવના ।

(સ્વાગતાવૃત્તમ્)

એક એવ મંગવાનયેમાત્મો, છાંનદર્શનતરક્કમરક્ક ।

મેર્મમન્યદુર્પેકલ્પિતમેર્મ-દ્વાકુલીકરણમેર્મ મૈમત્વમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ:—(છાંનદર્શનતરક્કમરક્ક:) નાન અને દર્શનના તર ગોખા વિલાસ કરનારો (અય) આ (મારમા) આત્મા (મંગવાન) જગવાન (એક એવ) એક જ છે, (મયત્) આત્મા સિવાય બીજું (એતત્) આ (મર્મ) સુચેનન અચેનન સુર્વ (ઉપકલ્પિત) કલ્પના છે—આજી નથી (મમન્ય) તેના ઉપર જે મમત્વ-મારાપણ તે (દ્વાકુલીકરણમેર્મ) બ્ધાકુલનાને કરનાર જ છે એમ જણ ૧

સુચેનન અચેનન કુલ પદાર્થો અને આવે આત્મા સિવાયના હોઈ તે મમતામાંથી જાગે છે એ સવની પાછળ મમતા બેઠેલી છે અને એ સર્જને પ્રેરનારી એ જ શક્તિ છે એ સુર્વ મમત્વ ખાલી કલ્પનાથી ઉપજ શક છે, તેથી પ્રાણી તેને આધીન થઈ વડાવડા જની બાપ છે તે પ્રાણીને વશ કરી ન અટકતા આકુળઆકુળ કરી મૂકે છે—હી કરીને દામ લેસવા દેતી નથી એ કર્મસૂત્રમાંથી મળેલી આ માની વિભાવશ્યા ઇ એનો મૂળ સ્વભાવ એ નથી ૧

(પ્રવોધતાવૃત્તત્રયમ્)

અંબુધૈઃ પરંભાવલાલસા-લસદજ્ઞાનદશાવશાત્મભિઃ ।

પરંવસ્તુષુ હૈ સ્વંકીયતા, વિપેયાવેશવશૌદ્ધિર્કલ્પ્યતે ॥૨॥

અર્થઃ—(હા) હા ! હા ! ખેદની વાત છે કે (પરભાવલાલસાલસદજ્ઞાનદશાવશાત્મભિઃ) અન્ય પૌદ્ગલિક પદાર્થની લાલસા ઇચ્છાથી નતગતી એવી અજ્ઞાનદશા એટલે નિર્વિચાર દશાને વશ થયો છે આત્મા જેનો એવા (અંબુધૈઃ) અજ્ઞાની જનોવડે (હિ) નિષ્ચે (વિપયાવેશવશાત્) વિષયના આવેશના વશથી (પરવસ્તુષુ) અન્ય પૌદ્ગલિક વસ્તુને વિષે (સ્વકીયતા) પોતાપણું-મારાપણું (કલ્પ્યતે) કરાય છે ૨.

આત્માથી વ્યતિરિક્ત સર્વ પરભાવ છે, છતાં આ પ્રાણી શરીરને, ઘરને, પુત્ર-સ્ત્રી વિગેરેને તથા કામધધાને પોતાના માને છે. ઇંદ્રિયોના ભોગો ભોગવવા એ પોતાનો વિલાસ માને છે, પરિશ્રદ્ધ એકઠો કરવો એને પોતાનું કર્તવ્ય માને છે, આ સર્વને પોતાનું માને છે; પરંતુ પોતાનું-આત્માનું એકત્વ જાણતો નથી. આવી સ્થિતિમાં-અજ્ઞાનદશામાં પડેલો, જાણકાર છતાં મૂળે જાનેલો, પરભાવદશામાં આથકતો આત્મા વિષયના આવેશમાં પારકી વસ્તુમાં પોતાપણાનો આરોપ કરે છે તે તેની મિથ્યા કલ્પના જ છે. ૨.

કૃતિનાં દાયિતેતિ ચિન્તનં, પરદારેષુ યથા વિપેત્તયે ।

વિવિધાર્તિમયાવહં તર્થા, પરંભાવેષુ મૈમત્વમાવનમ્ ॥ ૩ ॥

અર્થઃ—(યથા) જેમ (કૃતિનાં) સમજી ભાણસને (પરદારેષુ) પરસ્ત્રીને વિષે (દાયિતા) આ મારી સ્ત્રી છે (ઇતિ) એમ (ચિન્તનં) જે વિચારવું તે (વિપેત્તયે) આપત્તિને માટે થાય છે, (તથા) તેમ- (પરંભાવેષુ) આત્મા સિવાય બીજા સર્વ

સુચેનન અચેનન પદાર્થોને વિષે (મમસ્વમાચન) જે મમતાપ
વાનો વિચાર છે તે (વિવિધાર્થિમયાથર્થ) વિવિધ પ્રકારની ખીડા
અને ભથ્થે કરનાર થાય છે ડ

પરભવમા મમત્વ કરવો, પરભાવમા સ્વાત્મશુદ્ધિ કરવી, જો
અનેક પ્રકારની ખીડા અને ભથ્થે પ્રાપ્તિ કરે છે જ્યાં પોતાનું
હાર્ષ નથી, સ્તેવાનું નથી, આશી આપવાનું નથી, તેને પોતાના
માતી તંત્રી ખાતર મમત્વશુદ્ધિએ અધ.પાત થાય ત્યારે તેના
પરિણામ જરૂર આજ્ઞા પડે છે, તેમા હાર્ષ નવાઈ જેવું નથી
જા આખો સુમાર મમત્વ ઉપર મદાયો છે અને જો મમત્વ
પશ્ચાન્નુભા છે સુમશુ દોષા છતાં આશી મીતે પરભાવમા રમણ
કરવાની દેવ પરી પ્રયેશ અને માર્ગબ્રહ્મ થયેશ આત્માને હવે
પ્રેમપૂર્વક સુમશ્વે છે અને તેને માર્ગ પર આવવા વિજિતિ કરે
છે આ વિજિતિ કરનાર કોણ ? અને ફાનો પામે કરે છે ? જો
ચોખી કાઢવામાં આવે તો આત્માનો જોડત્વ ભાવ સુમશ્વ ડ

ઐવુના પરમાવસથિતિ, હૈર ચેત ! પરિતોઽવગુઠિતમ્ ।

ધૈર્મમા મવિવારવન્દન-દ્રુમવાતોમિરમાઃ સ્વૈશ્વન્તુ મામ્ ॥૪॥

અર્થઃ—(પરિતોઽવગુઠિતમ્) આજે તરફથી હર્ષપુત્રસેવકે
વીંગાયેલાં એવા (વેત્તા) દેવિત્ત ! (મણુમા) હમણા તુ (પરમા
વસથિતિ) પુત્રસભાવના આવરણનો (દગ) કરધો ત્યાગ કર
એમ કરવાથી (આમયિષ્ઠાવગુઠિતમવાતોમિરમા) જ્ઞાન-દર્શન
મથ છત્રવચ્ચપનો જે વિચાર તે રૂપ સહનવૃથ્થના વાયુના કાલોલોથી
ઉપત થયેશા મો (સન) કાળવાર (મા) આત્મારૂપી નેમ
(સ્વાન્તુ) સ્પર્શ કદ-પ્રાપ્ત થાઓ. ૪

જો ! તારી આશ્રપામ પશ્ચાવરમણુનાનો કાળે પ.દો ફો વચ્ચો
છે, એ પડાએ તને પેરી લીધો છે અને તુ ખરેખર તને વથ પડી

ગયો છે. આ પડદાને ચીરી નાંખ, આ પરભાવરમણુતાને ફેંકી દે, આ પરભાવરૂપ ઝળાને ફર કર. અત્યારે તું જેમાં રાચી રહ્યો છે તે સર્વ પરભાવ છે, સર્વને અત્યારે જરા છોડી દે કે જેથી આ મનુષ્યભવમાં ચંદનના વૃક્ષમાંથી નીકળતા શીતળ પવનની લહ-રીનો રસ જરા તને સ્પર્શે. એ ચંદનવૃક્ષ તે આત્મવિચાર છે. આત્મવિચારમાં પ્રાણી પડે ત્યારે એને એવી શાંતિ થઈ જાય છે કે જેવી શાંતિ ચંદનના વૃક્ષોનો સ્પર્શ કરેલા પવનના શીતળ સ્પર્શ વખતે થાય છે. ૪.

(અનુષ્ટુપ્વૃત્તમ્)

एकतां समतोपेता-मेनामात्मन् ! विभावय ।

लभस्व परमानन्द-संपदं नमिराजवत्

॥ ૫ ॥

અર્થ:—(આત્મન્ !) હે આત્મા ! (એનાં) આ ઉપર કહેલી (સમતોપેતાં) સર્વ સચેતન અચેતનને વિષે સમતાએ કરીને સહિત એવી (એકતાં) આત્મા અનાદિ કાળથી એકલો જ છે આ પ્રકારની એકતાને (વિભાવય) તું વિચાર. અને (નમિરાજવત્) નમિ રાજાની જેમ (પરમાનન્દસંપદં) મોક્ષલક્ષ્મીને (લભસ્વ) તું પ્રાપ્ત કર ૫.

ભૂમિકા સાફ કર્યા વિના ચિત્રામણ કરવામાં આવે તો તે નકામું થાય છે, તેમ સમતા વગર કરેલ સર્વ કરણી કે વિચારણા નિર્અર્થક થાય છે. મનની શાંતિ અને અંતરની વિશુદ્ધિ એ એકત્વ ભાવનાની વિચારણાને અંગે ખાસ જરૂરી છે. એવી રીતે સમતાપૂર્વક એકત્વ ભાવના ભાવ એટલે તને પરમાનંદ પદવી-સંપત્તિ જરૂર મળશે થોડા વખતની સંપત્તિના કોડ હુવે છોડી દે અને પરમાનંદ પદના આનંદને તું મેળવ. એ તો ઉત્કૃષ્ટ આનંદ છે, નિરવધિ આનંદ છે, અક્ષય આનંદ છે. તે ઉપર નમિ રાજાનું દષ્ટાંત વાંચજે. ૫.

ગોચાદક : ચતુર્થ ષોકત્વ ભાવના. ૪

। परजीव्या रागेण गीयते ।

(પૂઠી પૂઠી પૂઠી પૂઠી ઈઠી ખાતુ બ્યાન ર

ପୁନଃ ସ୍ୱାଧୀନ ନେତାମାନଙ୍କୁ, ଶୁଣିବାକୁ ତାହା ତାହା ନୁହେଁ, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଶୁଣିବାକୁ ଦେବାକୁ ହେବ।)

विनय ! चिन्तय वस्तुष्व, अंगति निश्चयिहै कस्य किम् ।
मवेति मेविरिति यस्य हृदये, दुरितानुदयसि तस्य किम् ॥ वि०।१

અર્થ — (વિનય !) હે વિનય ! (વસ્તુતત્ત્વ) તું વશ્યવ
સ્વરૂપ (ચિન્તય) વિચાર (હહ) આ (અગતિ) અગત્ય (કસ્ય)
કોણ (કિં) શું (મિજ) પોતાનું છે ? અર્થાત્ દોષને કાઢ
પણ પોતાનું નયો (હતિ) એવા પ્રકારની (મતિ) બુદ્ધિ
(યસ્ય) જેના (હૃદયે) હૃદયમાં (મયતિ) યાચ છે, (તસ્ય)
તેને (કિં) શું (કુરિતં) કુર્મતિના કુખે (વદયતિ) ઉદયમાં
આવે ? અર્થાત્ ન જ આવે. ૧.

આ દુનિયામાં તારા પોતાનું શું છે ? તેનો તું વિચાર કર
જો તું તારા શરીરને તારા માનતા હો તો તે તારા નથી તે
આપણે જોઈ ગયા. ઘર વિગેરે તથા પુત્રાદિક પણ તારા નથી.
જનક કહે છે તેમાં વારા કોણ ? અનેક વસ્તુ છે તેમાં વારો
કઈ ? આ તો શામળના ફાઈલ ગયાં એમ તને જણાશે. આટલો
વિચાર આવે છેટલે પછી એને કોઈ બાતનું કુખ ધામ ખરું ?
અમવા એનાથી કોઈ પાપાચરણ જને ખરું ? ન જ જને ?

एकं उत्पद्यते तनुमानेकं एषं विपद्यते ।

एक एव हि कर्म विंशते संकर्मैः फलमश्नुते ॥ वि० ॥ २ ॥

અર્થ.—(તનુમાન) દેહધારી પ્રાણી (યકા) એકલો જ
(રૂપરતને) ઉત્પન્ન થાય છે (યકાણ) એકલો જ (વિપરત).

મરે છે, (एक एव हि) એકલો જ નિશ્ચે (कर्म) કર્મને (चिनुते) એકઠા કરે છે, તથા (सः) તે પ્રાણી (एककः) એકલો જ (फलं) કર્મના ફળને (अश्नुते) ભોગવે છે. ૨.

આ પ્રાણી પોતાની ખાતર કર્મ કરતો હોય કે ગમે તેની ખાતર કરતો હોય પણ સારાં કે માફાં આવરણનાં ફળો તેણે એકલાએ જ ભોગવવાના છે. ધનાદિકનો ભાગ લેનારા ઘણાએ મળશે, પણ શુભાશુભ કર્મના ફળનો ભાગ લેનાર કોઈ નહીં મળે-તે તારે એકલાએ જ આપવો પડશે. બીજું પણ યાદ રાખજો કે કર્મપરિણામ રાત્રને મદિરે સો મણુ તેલના દીવાળળે છે, ત્યાં જરા પણ પોલ ચાલે તેમ નથી ત્યાં તારે એકલાએ જ કર્મનો ખદલો ભોગવવાનો છે. ૨

यस्य यावान् परंपरिग्रहो विविधममतावीवधः ।

जलधिविनिहितपोतयुक्त्या पतति तावदसौवधः ॥ विनय ॥ ३ ॥

અર્થ—(यस्य) જે પ્રાણીને (विविधममतावीवधः) વિવિધ પ્રકારની મમતાથી ભારે થયેલો (यावान्) જેટલો (परंपरिग्रहः) અન્ય પુદ્ગલાદિક વસ્તુનો પરિગ્રહ હોય છે, (असौ) તે પ્રાણી (जलधिविनिहितपोतयुक्त्या) સમુદ્રમાં સ્થાપન કરેલા વહાણની યુક્તિવડે (तावत्) તેટલો (अघः) નીચે (पतति) પડે છે. ૩.

જે પ્રાણી જેટલો મમતાનો સ્વીકાર કરે છે, તેટલો જ તે ઊંચા શુભરાશિના શિખર ઉપરથી નીચે પડે છે, તેથી સ્ત્રી, પુત્ર, ધન વિગેરે ઉપરની મમતાનો ત્યાગ કરવાથી આત્મા ભાર રહિત થઈને ઊર્ધ્વ ગતિવાળો થાય છે. આ પ્રાણીને સંસારનો એવો મોહ લાગ્યો છે કે એ ચેટકનો કાંઈ છેડો દેખાતો નથી. જ્યાં પરભાવમાં રમણતા થઈ તેને અંગે આત્મવિચારશુદ્ધ થઈ

અમ્ તા પછી મમત્વ જ બાધ છે અને જોના વાક્ષરમા ચઢ્યો એટલે
જો બારે મતો જ બાધ છે જોનો નિચાર કરવો થોડ્ય છે ૩.

સ્વસ્વમાર્થ મેઘમુદિતો મુચિ ચિલુપ્ય વિવેચેતે ।

દૈવતાં પરમાવધિઘટના-ત્પતિ ચિલુઠતિ જૃમતે ॥ વિનય ॥૪૮॥

અર્થ—જેમ (મેઘમુદિત) મહિશના પાતથી ઉન્નત થયેકો
તથા (સ્વસ્વમાર્થ) પોતાના સ્વભાવને (ચિલુપ્ય) તથા કંઈને
(મુચિ) પૃથ્વી ઉપર (વિવેચેતે) માવન, હસનાદિક વિવિધ
મોટા કરે છે તે (દૈવતાં) આજ ઉપાદીને જો (પરમાવધિઘટનાત્)
આત્માના સ્વભાવથી જન્ય મહત્વાપ, તેટલી જનુચિત કર્તવ્યથી જ
તે (પતિ) પડે છે અને (ચિલુઠતિ) આગેપડે છે એટલે
અરહોપરહો અબાધ છે, (જૃમતે) જમાસા ખાય છે ૪

પરભાવ રમણુતાને કંઈને જો પોતાનો સ્વભાવ વિસરી બાધ
છે અને મોહમત્તવામાં પડી જઈ અનેક જાકારો કરે છે અને બારે
ગેટાગામાં પડે છે વિવિધ મહારની મમતા સ્વીકારવાથી અવભાવને
મૂલી બાધ છે, તથા દુર્નિધવાળા અને લાળવાળા શ્રીપુત્રાદિકના મુજનું
મુજન કરે છે, તેથી તે સંસારમામરમાં બટકે છે જ્ઞાન, કર્મ, જ્ઞાન,
આદિત્રનો ધણી પરભાવમાં પડી બાધ છે, ત્યારે જો પોતાનું મૂળ
રૂપ તથા કંઈ અત્યંત વિચિત્ર મોટાઓ કરે છે હાડ પીનારાની
જેમ આ માણી સંસારના નાટકો બજવવામાં પડી લાય છે
અને સંસારપર પ્રેમ કરી દૃષ્ટિયોગાદિ પ્રસંગે શૂન્ય ચિત્તવાળો
યમ બાધ છે ૪

પંડ્ય કાંચનમિતરપુદ્ગલ-મિલિતમચ્ચતિ કૌં દર્શાય ।

કેવલમ્પ તું તસ્ય સંપં, ચિદિતંમેષ મયોદયામ્ ॥ વિનય ॥૫૦॥

અર્થ—(રત્નપુદ્ગલમિલિત) બીજા વાળાદિકના પુદ્ગલની

સાથે મળેલું (કાઞ્ચનં) મુવર્ણું (કાં) કર્મ (દશાં) અવસ્થાને (અઞ્ચતિ) પામે છે ? (પદ્ય) તે તું જો (તુ) પરંતુ (કેવલસ્ય) તામ્રાદિકના સંયોગ રહિત એવા (તસ્ય) તે કાચનનું (રૂપં) સ્વરૂપ (મવાદશાં) તમારા જેવા મુગ્ધને (વિદિતમેવ) જાણવામાં જ છે પ.

એટલે કે કેવળ સાચું મુવર્ણું હોય તો તે તેજસ્વી, કોમળ, મજનદાર, સ્નિગ્ધ અને માંગલિક હોય છે, પરંતુ તે અન્ય ધાતુવડે મિશ્રિત થાય ત્યારે તેના તે ગુણો રહેતા નથી અને તેમાં જો વધારે પડતો જલ-વધારે ભેગ થાય તો કોઈ તેને સોનું માનવાની પણ ના પાડે છે. તે જ પ્રમાણે આત્મા મુવર્ણુંની જેવો શુદ્ધ છતાં કર્મરૂપી અન્ય ધાતુની સાથે મળવાથી આત્માનું આત્મત્વ એટલે તેના ગુણો દેખાતા નથી. પ.

एवमात्मनि कर्मवशतो, भवति रूपमनेकधा ।
कर्ममलरहिते तु भगवति, भासते काञ्चनविधा ॥ विनय ॥ ६ ॥

અર્થ—(एवं) એ પ્રકારે (આત્મનિ) આત્માને વિષે (કર્મવશતઃ) શુભાશુભ કર્મના ઉદયના વશથી (અનેકધા) સુખી દુઃખી ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારે (રૂપં) રૂપ (ભવતિ) થાય છે. અનેક પ્રકારના રૂપ ધારણ કરે છે (તુ) અને (કર્મ-મલરहितે) કર્મરૂપી મળે કરીને રહિત એવા (ભગવતિ) સિદ્ધ પરમાત્માને વિષે (કાઞ્ચનવિધા) શુદ્ધ કાંચન જેવું સ્વરૂપ (ભાસતે) જણાય છે. ૬.

ત્યારે આત્માનું સ્વરૂપ શુદ્ધ કાંચનની જેમ જ્ઞાન, દર્શન અને આરિત્રમય થાય છે ત્યારે તે ભગવાન થાય છે, સચ્ચિદાનંદ-સ્વરૂપ થાય છે, પરબ્રહ્મ થાય છે, સિદ્ધ થાય છે, અજરામર થાય છે, શાશ્વત મુખનો ભોક્તા થાય છે, અનંત ગુણમય થાય

છે, સિદ્ધ-બુદ્ધ-મુક્તિ યાદ આત્મધર્મમાં અને ત કાળ સુખી વિલાસ કરનાર થાય છે અને પરમાત્મસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે છે એકલો આવનાર અને એકલો જનાર આત્મા કર્મના સજ ધના લેગથી દેવો યાદ બાધ છે અને એ ન હોય ત્યારે એની દેવી મુદર દશા હોય છે—એ દેવો સ્વભાવ શુભમાં લીન હોય છે તેનો ખ્યાલ કરો, એવું એકલ પૂજ વિચારવાની જરૂર છે ૬

જ્ઞાનદર્શનચરણપર્યવપરિણતઃ પરમેશ્વરઃ ।

एक एवानुभवसुदने मे रमतामर्चिनश्चरः ॥ विनय ॥ ७ ॥

અર્થ—(જ્ઞાનદર્શનચરણપર્યવપરિણતઃ) જ્ઞાન, દર્શન અને આરિત્રતા પદોમાં એટલે ઉપયોગ આદિ વર્તનના પ્રકારે કરીને વ્યાપ્ત અને (વિનશ્ચર) અક્ષય એવો (સ્ત્ર) તે (પરમેશ્વર) પરમેશ્વર (એક વચ) એક જ / અનુભવસુદને) અનુભવરૂપી મહેલને વિરે (રમતા) રમણ કરો ૭

આવા અને ત જ્ઞાનાદિ શુભમુક્તિ પરમેશ્વરને તમારા અનુભવ-મંદિરમાં જરાબર ધ્યાન આપી પછી એની સાથે વાત કરો અને તેની સાથે તમારી એકતા બાવેલ યાદ રાખો કે એ પરમેશ્વર એક જ છે, એક અરૂપે જ છે અને તમે પોતે એક હીને તેનાથી છુટા નથી તે મય યાદ થકો છે. આ અનુભવમંદિર એ કંઈ જેથી તેથી વસ્તુ નથી એ જ્ઞાન સ્વભાવશુભ છે. અનેક ભવના વિલાસને પરિણામ પ્રાપ્ત થયેલ આત્માની શુદ્ધ દશા છે અને એ મહામંદિરમાં જેને તેને ધ્યાન ન જ હોય, એવો પૂજ વિચારવાને પરિણામ અનુભવ થાય છે ૭.

रुचिरममनामृतरसं क्षणमुद्रितमास्वादय मुदा ।

विनय ! विपयासीतमुग्गरमगतिरुद्विग्नं तं मुदा ॥ विनय ॥ ८ ॥

અર્થ:—(વિનય !) હે આત્મા ! (ઉદિત) ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલા (સ્થિરસમતામૃતરસ) મનોહર સમતાડી અમૃતરસનું (ક્ષણ) એક ક્ષણવાર (મુદા) હર્ષ કરીને (આસ્વાદય) તું પાન કર. અને (તે) તારી (સદા) નિરતર (વિષયાતીતસુખરસરતિઃ) ઇન્દ્રિયોના વિષયોને ઉલ્લંઘન કરનાર સુખરસને વિષે પ્રીતિ (ઉદચ્ચતુ) વૃદ્ધિને પામે. ૮.

છેવટ એક વાત કરવાની છે. ભાઈ વિનય ! ચેતન ! અત્યારે અમૃતરસ ઉપરનો પ્રેમ તારામાં જાગ્યો છે. સ યોગવશ ચેતન છે. તેં અત્યારે જે વાચ્યું કે વિચાર્યું તેથી અથવા અત્યારે તું જે સંયોગોમાં શાંતિસ્થાનમાં આવી અમુક અંશે ઉપાધિમુક્ત થયા છે તેથી તારામાં સમતાનો અમૃતરસ કાંઈક જાગી ગયો છે, તો હવે તું તેનો સારી રીતે આસ્વાદ લે કે જેથી તારું ભવ-ભ્રમણ ટળી જાય ૮

इति चतुर्थः प्रकाशः ।



॥ अथ पञ्चमः प्रकाशः ५ ॥

ચોથા પ્રકાશમાં એકત્વ ભાવના ભાવી અને આત્માનુ એક-ત્વ જાણવાથી સર્વ અન્ય પદાર્થોમાં અન્યત્વનું જ્ઞાન થાય છે, તેથી આ પાંચમા પ્રકાશમાં અન્યત્વ ભાવના ભાવે છે, તે સળધે આવેલા આ પ્રકાશનો આ પહેલો શ્લોક છે.—

अन्यत्वभावना

(उपजातिवृत्तं)

परः प्रविष्टः कुरुते विनाशं, लोकोक्तिरेषा न मृपेति मन्ये ।
निर्विण्य कर्माणुभिरस्य किं किं, ज्ञानात्मनो नो समपादि कष्टम् ॥

અર્થ — (પરા) પરાયો (પ્રવિષ્ટ) પેઠા થકો (વિનાશ)
 વિનાશને (વુઝતે) કરે છે (ઘણા) આ (છોજોસ્તિ) લોકોની
 કહેણી (મુગા ન) ખોટી નથી (રૂતિ) એમ (મમ્મે) હું
 માનુ છું (કર્માણુમિઃ) જ્ઞાનાવશ્યોચાદિ કર્મના પરમાણુઓએ
 (નિર્વિદ્ય) સર્વ આત્મપ્રદેશોને વિષે પ્રવેશ કરીને (અસ્ય)
 આ (જ્ઞાનાત્મા) જ્ઞાનસ્વરૂપી આત્માને (કિં કિં) શું શું
 (કદ) હું ખ (મો ભમવાવિ) ઉપજા કર્યું નથી ? સર્વ પ્રકારના
 હું એ ઉત્પન્ન કર્યા છે ૧

આ આ મા નો મહાસુહરૂ, ઘોળ-વધનમૂર્તિ અને અનંત જ્ઞાન-
 પ્રકાશવાન છે તેમા કર્મપરમાણુએ પ્રવેશ કરી તે આત્માના
 સ્વને જુલો કાઢી દીધા છે, અને તને મોહમદિષા પાછને ધેનમા
 નાખી દીધો છે તમા તે કપાવજો ઉન્મત્ત થઈ ન કરવાના કાર્યો
 કરે છે, એને પશ્ચિમે તે નરકાદિક નિનિય હું ખોનો ભાગી થાય
 છે એ કર્મપરમાણુએ આત્મામા પ્રવેશ કરી, તેની ખરાબી કરી
 છે, તેના માતે અનેક નાચો કરાખ્યા છે, તેની પાસે નવા નવા
 નાટકો કરાખ્યા છે, એને સુશુભના ધામને બદલે કપાવતુ પુવશુ
 બનાવી દીધેલ છે, એનો જ્ઞાનસુખ કાઢી દીધો છે ૧.

સરીર વિગેરેમા જ્રમ થવાને પરિણામે આત્મજુદિ થાય તે
 બહિરંગમભાવ આ મામા જ આત્મતત્વનો નિશ્ચય કરેનો તે
 અંતરંગમભાવ અને કર્મ વિગેરેથી રહિત હોય તે પરમાત્મા
 કહેવાય છે

(સ્વાગતાશ્રુતમ્)

વિંધસે નન્તુ કિમન્યકયાર્ષ, સૈર્વદેવ મમતાપરતથા ।

વિન્તયસ્પતુપમાન્ કૈયમાર્તમ-ધાત્મનો મુણમળીર્થે કેદાપિ॥૨॥

અર્થ—(આત્મન્ !) હે આત્મા ! (મમતાપરતંત્રઃ) મમતાને આધીન થયેલો અને (સર્વદૈવ) સર્વદા (અન્યકથાર્તઃ) અન્ય પૌણ્ડલિક કથાવડે પીડા પામેલો એવો તું (નન્તુ) નિશ્ચયે (કિં) કેમ (સ્વિદ્યસે) ખેદ કરે છે ? (અનુપમાન્) ઉપમા ન આપી શકાય તવા (આત્મનઃ) આત્માના (ગુણમણીન્) જ્ઞાન, દર્શન, આરિત્રમય શુભરૂપી રત્નોને (કથં) કેમ (કદાપિ) કોઈપણ વખત (ન ચિન્તયસિ) ચિંતવતો નથી ? ૨.

તું તારા શુભરત્નોનો વિચાર કરતો નથી અને પારકી વાતો કેમ કરે છે ? જે મનુષ્યો તારા નથી, જે રાજ્ય સાથે તારે સંબંધ નથી, જે સંબંધીઓ તારી સાથે આવવાના નથી, તેની ચિંતા કરવી છોડી દઈ તારો પોતાનો જ વિચાર કર અને તારા જ્ઞાનાદિક શુભોને ઓળખ. પારકી વાતોમા તારુ કાંઈ વળવાનું નથી અને કોઈ અહીં ખેત્રી રહેવાના નથી. અન્યની ચિંતા કર તેનો વાધો નથી. પણ માત્ર દિશા ફેરવવાનો ઉપદેશ છે. પોતાના અંદરના શુભોની કેમ ચિંતા કરતા નથી ? ૨.

(શાર્દૂલવિક્રીડિતં વૃત્તદ્વયમ્)

યસ્મૈ ત્વં યતસે વિમેષિ ચ યતો યન્નાર્નિશં મોદસે,
 યદ્યદ્યદ્યદિચ્છસિ યદ્યદિચ્છસિ હૃદા યત્પ્રાપ્ય પેપ્રીયસે ।
 સ્નિગ્ધો યેષુ નિજસ્વભાવમર્મલં નિર્લોભ્ય લાલ્પ્યસે,
 તત્સર્વં પરકીયમેવ ભગવન્નાત્મન્ન કિન્ચિત્તવ ॥ ૩ ॥

અર્થ—(યસ્મૈ) જેને માટે (ધન, કુટુંબાદિકને માટે) (ત્વં) તું (યતસે) યતન કરે છે, (ચ) અને (યતઃ) જે શરીર ધનાદિકના નાશથી (વિમેષિ) તું ધીડે છે, (યત્ર) જે ધનપુત્રાદિકને વિષે (અનિશં) નિરતર (મોદસે) તું આનંદ પામે છે, (યત્ વત્) જેનો જેનો (નાશ પામેલા સ્વબ-

નાદિકનો) (શોષસિ) તુ શોષ કરે છે, તથા (હ્રવા) હ્રમ્ય
 નટે (યત્ યત્) જેને જેને (ધનપુત્રાદિકને) (હચ્છસિ)
 તું ધ્રુવે છે, (યત્) જે પૂર્ણ-સત્કારાદિકને (પ્રાપ્ય) પામીને
 (પેત્રીપતે) પ્રસૂત થાય છે, તથા (યેષુ) જે જાણના કારાદિક
 પ્રાપ્ત થયે છે (સ્નિગ્ધઃ) પ્રિય-રાગવાળો થઈને (મમલ)
 નિર્મળ એવા (નિજસ્વમાય) પોતાના સ્વભાવને (નિર્માલ્ય)
 ત્યાગ કરીને (છાલપ્યસે) જેમ તમ અસમજસ બોલે છે,
 (તત્) તે (સર્વ) સર્વ (પરકીયમેષ) પરાચું થ છે (મગધન)
 હે ગુણ વૈરાગ્યવાન ! (મામ્ન) આત્મા ! (તવ) તારું (કિંચિત્)
 કશુંપણ-પરમાણુ માત્ર પણ (ન) નથી કે

આ ઉપર બતાવ્યા તે સર્વ તારા નથી છતાં તને માટે જ
 તુ પ્રયત્ન કરે છે ન ધર્મ છે; કેમકે ત સર્વનો સુમેગ તથા
 વિયોગ થતા અનેક ઉપાધિ કરાવે તેવા છે, તથા સર્વ પૌણ્યસિક
 સુગ ધને મૂકીને તું આત્મપ્રાપ્ત કર. જે પૌણ્યસિક હોય ન પર છે અને
 તારી સાથે કૃત્રિ મેગ ન ખાય તેવું છે, માટે વિચાર કર તારા જેવો
 પરબ્રાહ્મ, પારસી યીએમા અને પ વસ્તુમા રખડે એ તે સારી
 વાત કહેવાય ? અને જે પરમાણુનો એ ચીજો બનેલો છે તે
 તારા નથી અને જ્યાં તારું પૌણ્યસિક મન આ પારે મોઢ પામે
 છે તે પત્ર તારું નથી, માટે આ બાજન વિચારવા યોગ્ય છે કે

दुष्टाः कटकदर्यना कति न सां सोदास्त्वया समुत्तौ,

तिर्यदनारकपोनिषु प्रतिइतच्छिद्यौ विभिन्नौ मुद् ।

सर्वे तत्परकीयदुर्विलमिंत विस्मृत्य तेष्वेव हां,

रज्यन्मुपसि मूढ ! तानुपचरमात्मन किं तजसे ? ॥ ४ ॥

અર્થ — (મામ્ન !) હે આત્મા ! (મમ્નતી) મ આત્મા પરિ

બ્રમણ કરતાં (ત્વયા) તેં (તાઃ) તેં એટલે કહી ન શકાય તેવી (દુષ્ટાઃ) દુઃખરૂપ (કષ્ટકર્થનાઃ) મહાવિડંગણા (કતિ) કેટલી (ન સોઢાઃ) નથી સહન કરી ? અર્થાત્ ઘણી સહન કરી છે. (તિર્યહ્નારકયોનિષુ) તિર્યંચ અને નરક સંગંધી યોનિને વિષે (મુહુઃ) વારવાર (પ્રતિહત.) હણાયો છે, (છિન્નઃ) છેદાયો છે, (ચિમિન્ન.) વિશેષ કરીને લેદાયો છે, (તત્) તે (સર્વ) સર્વ (પરકીયદુર્વિલસિતં) પારકો એટલે પુદ્ગળ સંગંધી દુષ્ટ વિલાસ છે તેને (વિસ્મૃત્ય) ભૂલી જઈને (હા) હાહા ! (તેષ્વેવ) તેને વિષે જ (રજ્યન્) રાગ ધરતો તુ (મુહ્યસિ) મોહ પામે છે (મૂઢ !) તો હે મૂઢ ! (તાન્) તેં વિલાસોને (ઉપચરન્) સેવતો સતો તુ (કિં) કેમ (ન લજ્જસે) લાજ પામતો નથી ? ૪.

આવી રીતે તું અનેક વાર છેદાયો, લેદાયો અને હણાયો તેનું કારણ એક જ છે કે તું પારકામા વિલાસ કરે છે અને પરવસ્તુમા આનંદ પામે છે. બહુ નવાઈની વાત તો એ છે કે આટલું તત્ત્વજ્ઞાન તારા જાણવામા આવ્યા છતાં હજુ પણ તને એમાં જ આનંદ આવે છે. તુ વિચાર કર. આ પરલાવની બાળરમત ક્યા મુખી કર્યા કરીશ ? તારા જેવા મુમુક્ષુને આ પરલાવરમણતા ન શોભે જે કારણે તું કર્થના સહેતા આવ્યો છે, પાછો તેમાં જ રસ પામે છે, ત્યારે તે ધાર્યું છે શું ? જરા શરમ પણ આવતી નથી ? ખીડા થાય ત્યારે રડવા બેસે છે. વળી પાછો તેના તરફ જ દોડતો જાય છે. આ તે તારી હુશિયારી ગણાય કે મૂર્ખાઈ ગણાય ? ૪.

(અનુષ્ટુપ્)

જ્ઞાનદર્શનચારિત્રકેતનાં ચેતનાં વિના ।

સર્વમન્યદ્વિનિર્થિત્ય યતસ્વ સ્વહિતાક્ષયે

॥ ૫ ॥

અર્થ—(જ્ઞાનદર્શનચારિત્રકેતનાં) જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર સ્વરૂપવાળી (ચેતનાં) ચેતના (ચિત્તા) વિના (સર્વ) બીજા સર્વ પદાર્થ (કમ્યત્) જુદા છે એમ (ચિનિષ્ણિત્ય) નિર્ધારીને- નિશ્ચય કરીને (સ્પદિતાસયે) સ્થિતિની પ્રાપ્તિને માટે એટલે મોક્ષની પ્રાપ્તિને માટે (ચતમ્ય) તું ચત્ન કર ૫

તારું શુ છે ? અને પારકું શુ છે ? ન તારા સમજવામાં આવ્યું હતા તું ખાલી મુઝાઈ ગયો છે. હવે તારું કિંતુ થાય તેને માટે પ્રયત્ન કર જે માર્ગે તને પ્રગતિ લાગે તે માર્ગ પકડી લે અને તારા પોતાના હોય તેને તારા દરી લે તારી પોતાની ઇષ્ટસિદ્ધિ જ્યાં તને જણાય ત્યાં જ તું પ્રયત્ન કર તારી આત્મ પાત્ર અત્યાગે જે કમરૂપ કચડે જામ્યો છે તેને બરાબર દૂર કરી નાખ અને ત્રાણે માર્ગે લાગી જા. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર આ ત્રણ ચીજ જ્યાં હોય ત્યાં ચેતન છે અને એ ત્રણમય તું જ છે એ ત્રિવાય સ્વ તાનાથી જુદું છે પરસ્તુએ તારા આત્મ મહિમા પેશીને તારા કેવા લાલકવાલ કયા છે ? તે વિચાર ૫

ગેમાદકે અન્યત્વ ભાવના ૫

ચીવમેળ ગીયલે

તુજ શુભ પાઠ નદિ સુખ્યે—એ દેશી

ચિનેય ! નિર્માલય નિઝમવન (૨)

તનુધનસુસપ્તદનસ્વજનાદિષુ,

કિં નિઝમિંદ ફુગતેરેવનં ॥ વિ૦ ॥ ૧ ॥

અર્થ—(ચિનેય !) દે નિ.સત્ર ધેતન ! (નિઝમવન) તારા પોતાના ઘરને (નિમાલય) તું જો (રૂઢ) આ મુઆરમા (તનુધનસુસપ્તદનસ્વજનાદિષુ) શરીર, સુપદા, પુત્ર, ધર અને

સ્વજન વિગેરેને વિષે (કુગતેઃ) દુર્ગતિથકી (અવનં) રક્ષણ કરનાર (નિજં) પોતાનું (કિં) શું છે ? અર્થાત્ કોઈ નથી. ૧.

શ્રી, પુત્ર, ભાઈ, સગા વિગેરેનો સ્નેહ સ્વાર્થને લઈને જ છે, તેની તું ખાત્રી કર તે કોઈ પરભવમાં તો રક્ષણ કરે તેમ નથી, પરંતુ આ ભવમા પણ રક્ષણ કરવા સમર્થ નથી માત્ર લાંબી નજરે જોતાં પોતાનાં કર્મ જ પોતાને ભોગવવાનાં છે તે સજ્જીવોની ખાતર તેં ઉત્તર કયા, ચિતા કરી, આત્મત્યાગ કર્યો અને તેની ખાતર રજ્યો, તેનો ભાગ વહેંચવા સર્વે આવશે, પણ અંતે—મરણ સમયે તારી સાથે કોઈ આવનાર છે ? તારી કરણી કેવી છે તે તું જાણે છે. જ્યાં સુધી આત્મસ્વરૂપ જાણવામા ન આવે ત્યાં સુધી પરમાત્મ તત્ત્વનો સાચો ખ્યાલ કદી થતો નથી કારણ કે આત્માનું સ્વરૂપ ન જાણનાર મનુષ્ય આત્મામા સ્થિતિ કરી શકતો નથી. જ્યાં સુધી દેહ એ પર છે અને દેહી આત્મા તેનાથી જુદો છે, તે ભેદ સમજવામાં ન આવે ત્યાં સુધી મુંઝવણનો પાર રહેતો નથી; માટે આનો વિચાર કરવો જરૂરનો છે ૧

येन सहाश्रयसेऽतिविमोहादिदमहमिदमित्यविभेदम् ।

तदपि शरीरं नियतमधीरं त्यजति भवन्तं धृत्तखेदम् ॥ वि० ॥ २ ॥

અર્થઃ—હે ચેતન ! (યેન) જે શરીરની (સહ) સાથે (અતિવિમોહાત્) અત્યંત મોહથકી (હં) આ શરીર (અહં) હું જ છું (હિતિ) એ પ્રમાણે (અવિભેદં) અભેદપણે (આશ્રયસે) તું આશ્રય (સંબંધ) કરે છે એટલે એ પ્રમાણે તું માને છે, (તદપિ) તે પણ (શરીરં) શરીર (નિયતં) નિશ્ચયે (અધીરં) અચળ એવું છતું (ધૃતખેદં) તને એટલે પ્રમાણે (ભવન્તં) તને નારો (ત્યજતિ) ત્યાગ કરે છે ૨

આવા શરીરનો વિશ્વાસ કેટલો કરવાનો હોય ? એને પોતાનું માનવાની ભૂલ તો ભારે જળરી સ્ખલના ગણાય તારી આખી

માન્યતા કેટલી જોડી છે ? તે તને આ ઉપરથી જણાશે. તારું શરીર & તારું નથી પછી આગળ તે કેટલી વાત કરવાની હોય ? આનુ નામ પરભાવરમણતા, પરને પોતાના માનવાની બૂલ અને જોને પરિણામે ઊંચું કરેલું કલ્પનાબાળનું તોફાન અન્યત્ર ભાવના કથાથી શરૂ થાય છે તે અત્ર જરાબર વિચારવું ર

જન્મનિ જન્મનિ વિવિધપરિગ્રહસ્વપિનુયે & કુંડુમ્ ।
તેષુ મર્વન્ત પરમવગમને નાનુસરતિ કુંડમપિ મુર્મ્ ॥ વિ० ૩ ॥

અર્થ — કે પ્રાણી । (જન્મનિ જન્મનિ) ફરેક ભવમા (વિવિધપરિગ્રહ) વિવિધ પ્રકારના પરિગ્રહને (જ) તથા (કુંડુમ્) કુંડુ બને (સ્વપિનુયે) તુ વૃદ્ધિ પમાડે છે જોડેથી પોષણ કરે છે (પરમવગમને) પરતુ પરભાવમા જતી વળન (મર્મ) તન (તેષુ) તજોને ત્રિયે (કુંડમપિ) નાનામા પણ નાનું (મુર્મ) તલ માત્ર પડુ (નાનુસરતિ) અનુસરતું નથી. ર

કોઈના હીકશ થયા, કોઈના ભાઈ થયા, કોઈના પિતા થયા, કોઈના ભત્રોજ થયા, કોઈના ભાવાન થયા, કોઈના સ્પૃતિજન થયા અને અ તે જો આખા કુંડુ બને છોડી તારે જોડેથી જવાનું છે. જો જ રીત શરીર પડુ પર છે, ધનાદિક સર્વ પણ પર છે તે સર્વને છોડી કે જોનો સાર જો છે કે-જેવી રીતે તે જોડેકો કરેલો. પરિગ્રહ કે કુંડુ જ કોઈ તારી સાથે આવવા નથી, જો તે જમા હોય તથા જ પડ્યા રહે છે અ તે છોડો છોડી ચાલ્યા જોડેકા, હાર્યો જેમ જુગારી રે, જોડેકા, હાર્યો જેમ જુગારી રે જેવી વાત થશે, માટે જોડેકા થઈ જ સાથે આવે તેમ છે જોડું જ્ઞાનમા રાખવું ર

ત્યંમ મર્મતાપરિતાપનિદાન પરંપરિચયપરિણામમ્ ।

મત્ર નિર્સંગતપા વિદ્યેદીકૃતમર્મમવસુસ્વરસમર્મિરામમ્ ॥ વિ० ૪ ॥

અર્થ:—(મમતાપરિતાપનિદાનં) મમત્વભાવ અને સંતાપતું કારણ (પરપરિચયપરિણામં) આત્માથક્રી અન્ય વસ્તુના સંબંધરૂપ પરિણામને (ત્યજ) તું તથા દે (નિઃસંગતયા) અસંગપણે એટલે કેવળ આત્મસ્વરૂપપણે (વિશદીકૃતં) અત્યંત નિર્મળ એટલે કર્મભગ રહિત કરેલા (અભિરામં) મનોહર (અનુભવમુચ્ચરસં) પરિપૂર્ણ જ્ઞાનવિલામના સહજાનંદ ગુણસ્પીરમને (ભજ) તું ભજ એટલે સેવન કર. ૪.

પરપરિચયની પરિણતિમા અથવા પરપરિચયના પરિણામોમાં તું સદા સ્થિત કરે છે અને એનો મૂળ હેતુ મમતામાં તમ જ પરિતાપમા છે તે પર પદાર્થ ઉપર તારી ઘણી મમતા લાગી છે, તેથી તું સંસારમા ભ્રમણ કરે છે. આ આખો પરનો પરિચય મમતામાથી ઊભો થાય છે અને એ અંદરનો સંતાપ છે એમ જાણે, આ મમતા અને પરિતાપ આત્માને વળગેલા વ્યાધિ છે. એનું નિદાન જ ત્યારે સમજાય છે કે જ્યારે એનું પરિણામ માહું આવે એનું ખરું નિદાન મમતા અને પરિતાપ જ છે. ૪.

પૈથિ પૈથિ વિવિધપથૈઃ પૈથિકૈઃ સંહ કુરુતે કૈઃ પ્રતિવન્ધમ્ ।
નિજનિર્જકર્મવશૈઃ સ્વજનૈઃ સંહ કિં^૩ કુરુપે મમતાવેન્ધમ્ વિ૦ ૫

અર્થ:—(વિવિધપથૈઃ) જુદા જુદા માર્ગે જનારા (પૈથિકૈઃ સંહ) વટેમાર્ગુ લોકોની સાથે (પૈથિ પૈથિ) માર્ગે માર્ગે (કૈઃ) કોણ (પ્રતિવન્ધં) સંબંધને (કુરુતે) કરે ? અર્થાત્ કોઈ ન કરે. (નિજનિર્જકર્મવશૈઃ) પોતપોતાનાં શુભાશુભ કર્મને વશ થયેલા (સ્વજનૈઃ સંહ) સગાસંબંધીની સાથે (મમતાવન્ધં) આ મારા છે એવા પ્રકારના મમતાસંબંધને તું (કિં કુરુપે) શા માટે કરે છે ? ૫.

ધર્મશાળામાં બે વટેમાર્ગુએ સાથે રહીને ઘણી ગમત કરી હોય,

પણ જ્યારે એ પથે પડે ત્યારે કોઈ રડવા બેસતું નથી આવજો આવજો કહે છે એ જ રીતે કુટુંબનો પરિચય સુમન્યવેલ એ સર્વ ધોતપોતાના કર્મને વશ છે એમા કાંઈ બંધન કરવા યોગ્ય તત્વ નથી ત્યાજ કરવા લાયક છે એ સર્વ પરભાવ છે, બાહ્યસ્થાવ છે એવી રીતે મુચાદરખાના જેવા ધરમા આપણે સગાસબથી એકઠા થવા છીએ તેમાથી જેને તેડું આવે તે રખતે પછી જાય છે અને એના કર્મ એને જ્યાં લઈ જાય ત્યાં એ જાય છે એમા મમના શી કરવી ? ૫

પ્રેણયવિહીને દૈવદમિપંગ સંહતે યદ્દસતાપમ્ ।

સ્વયિ નિ પ્રેણયે પુદ્ગલનિષયે ઘૈહસિ મૃંષા મમતાતાપમ્ ॥વિ० ૬

અર્થ — (પ્રેણયવિહીને) રાગ રહિત માણસ ઉપર (મમિ વંગ) આસક્તિને (દૈવત્) ધારણ કરનાર માણસ (યદ્દસંતાપં) ઘણા સતાપને (સંહતે) સંકળ કરે છે તેમ (સ્વયિ) તારે વિષે (નિપ્રેણયે) રાગ રહિત એવા (પુદ્ગલનિષયે) ડેહા ફિક પુત્રજનના સમૂહને વિષે (મમતાતાપં) ભાસપણાના પરિણામે કરીને ઉપજેલા કષ્ટન (મુષા) ફોગટ (ઘૈહસિ) નું વધન કરે છે ૬

આ સત્કારમા રાગ કે ક્ષેત્ર વિનાના મનુષ્ય ઉપર રાગ કરનાર માણસ જેમ પરિણામે સતાપને-ખેડને પામે છે તેમ આ તારા પર રાગ વિનાના પુત્રજસમૂહ પર રાગ-આસક્તિ કરનાર કે આત્મા ! તું ફોગટ મમતાના તાપને વધન કરે છે ને આપણા પર ક્ષેત્ર ન ધરાવે તેના પર ક્ષેત્ર કરવો શા કામનો ? માટે તું પુત્રજ સમૂહરૂપ સર્વ પદાર્થો ઉપરનો મમત્વભાવ છોડી દે અને તંનાથી તું છુટી છે-અલગ છે તેવો વિચાર કર તેમ દસ્વાધી જ તારી કાશ્ચિદ્ધિ છે ૬

ત્યજ સંયોગં નિયતવિયોગં, કુરુ નિર્મલમવધાનમ્ ।

ન હિ વિદધાનઃ કથમપિ તૃપ્યસિ, મૃગતૃણાઘનરસપાનમ્ વિ૦૭

અર્થઃ—(નિયતવિયોગં) જેનો અંતે જરૂર વિયોગ થવાનો છે એવા (સંયોગં) સ યોગ-સંબંધને (ત્યજ) તથા દે અને (નિર્મલમવધાનમ્) નિષ્કપટ-પવિત્ર-એકાગ્રતા (કુરુ) ધારણ કર. (મૃગતૃણાઘનરસપાનમ્) ઝાંઝવાના દેખાતા ગાદ જળતું પાન (વિદધાનઃ) કરતાં તારાવડે (કથમપિ) કેઈપણ પ્રકારે (હિ) ખરેખર (ન તૃપ્યસિ) તૃપ્તિ પમાશે નહિ. ૭

સ સારના સર્વ સ યોગ વિયોગાતવાળા જ છે. સંયોગ શબ્દ જ વિયોગ સૂચવે છે. આ પ્રાણી સ યોગથી જ હુઃખપરંપરા ભોગવે છે; માટે તેવા પ્રાપ્ત થયેલા સ યોગોને તું તથા દે. કારણ કે અંતે તે સંયોગો નાશ પામવાના જ છે, તો શામાટે હર્ષપૂર્વક તેનો ત્યાગ ન કરવો ? વળી ચિત્તની એકાગ્રતાના અભાવે પ્રાણી અસ્તવ્યસ્ત દશા અનુભવે છે અને તેને પરિણામે મદસદ્ વસ્તુસ્વભાવ ઓળખી શકતો નથી જ્યાંસુધી મન નિર્મળ ન થાય-ધ્યેય સ્પષ્ટ ન થાય ત્યાંસુધી અન્યત્વ ભાવ ખરાખર જામી શકતો નથી. આ બે વસ્તુના અભાવમાં તું ગમે તેટલો પ્રયત્ન કરીશ છતાં પણ ગ્રીષ્મકાળના ઝાંઝવાના જળથી જેમ તૃષ્ણાની નિવૃત્તિ ન થાય, તેમ તને તૃષ્ણાના દાહની અશાંતિ દૂર થઈ શાંતિ પ્રાપ્ત થશે નહીં. ૭

મૈજ જિનપતિમસહાયસહાયં, શિવગતિસુગમોપાયમ્ ।

પિર્વ ગદશમનં પરિહૃત્તવમનં, શાન્તસુધારસપાનમ્ ॥વિ૦ ॥૮॥

અર્થઃ—(મસહાયસહાયં) આધાર-સહાય વગરનાને સહાય કરનારા (જિનપતિમ્) જિનેશ્વરદેવને (મૈજ) તું ભજ. (શિવ-

ગનિસુગમોષાયમ્) મોશ મેગવાનો એ સુદેસો સ્ત્રો છે જાનો
(ગદનામન) વ્યાધિનો નાશ કરનાર અને (પરિહનયમન) વખત-
પ્રસૂતીને દરના- (જાનિસુધારસપાનમ્) આતમુધારસપાનને
(વિવ) તુ પી ૮

કાના મદાપર પ્રાપ્ત બલામજુ મદ છે કે-અનાયના નાય શી
તીર્થ કે દેવને શરો જા ને ગમઅપાવ જનને સુદાય કરનાર દોવાથી
જરૂર ને ગમઅપ કરશે ધન, ધાન્ય પુત્ર, સ્ત્રી, સ્વચ્છ વિગેરે
મેર્મપુ ને દુઃખનિર્મા પડના દેહી શકશે નહિ માટે જિનેશ્વર
દેવ મિત્રાયનું અન્ય શ જુ નમામુ છે નના શન્તવટે જ તારા અવ
જમવડના મહેનો અને આવી જશે વગી તું સર્વ વ્યાધિઓનો
નાશ કરનાર અને નવા વ્યાધિ યથા ન દેનાર શાન મુધામ્મનુ
ધન કર ને થી જા કે જાણી તારો અગ્રજમજુરૂપ અમ્માધિ
અપિ નામ પામશે ને તું અપૂર મુખમ પલિત પ્રાપ્ત કરીશ ૮

॥ इति पञ्चम अष्टम्य भाषणा ॥

અથ પદ પ્રકાશ

પ્રથમા પ્રથમમા અન્યત્ર જાવના કરી ન વટે નેને
જામા અગિય મધે વાપ ન શરોમાદિ ૫૧૨ મમનનો ત્યાગ
કો અગિયરૂ જાવે તે એ અગ્રજમજુ આરેવી અગ્રુચિ જાવ
નને ૬૧૧૦૧ —

। अशुचि भावना ६ ।

(અશુચિભાવના)

મોલિદ્દો દર્શિગપટ દર્શિગજાંદ્રમંગાશુચિ,

સુન્નામુષ મૂના રદિ મે દુદ્દો પીંગોર્ષર મંગોદરે ।

નૌધત્તે શુચિતાં યથા તર્જુમૃતાં કાયો નિકાયો મૈદા-

વીમત્સાસ્થિપુરીપમૂત્રરજસાં નાયં તથા શુધ્યતિ ॥ ૧ ॥

અર્થ:—(યથા) જેમ (સચ્ચિદ્ર:) છિદ્રવાળો (મદિગઘટ:) મદિગથી ભરેલો ઘડો (પરિગલત્તલ્લેશમંગાશુચિ:) ઝરતા એવા તે મદિગના ટોપાના સ ગથી અશુચિ થયેલો હોય છે, (સ:) તે મદિગનો ઘડો (વહ્નિ:) બહારના ભાગમાં (શુચ્યા) પવિત્ર (મૃદા) માટીવડે (આમૃદ્ય) ઘસીને (ગંગોદકં:) ગંગાના જળવડે (વહુશ:) ઘણી વાર (ધૌતોઽપિ) ધોયા છતાં પણ (શુચિતાં) પવિત્રપણાને (ન આધત્તે) ધારણ કરતાં નથી. (તથા) તે જ પ્રમાણે (મહાવીમત્સાસ્થિપુરીપમૂત્રરજસાં) મહાદુર્ગંધનીય હાડકાં, વિષા, મૂત્ર અને લોહીના (નિકાય:) ઢગલારૂપ (તનુ-મૃતાં) પ્રાણીઓનું (અયં) આ (કાય:) શરીર પૂર્વે કહેલા પ્રયત્નવડે પણ (ન શુધ્યતિ) શુદ્ધ-પવિત્ર થતું નથી ૧.

આ શરીર પોતે કેવું છે? તે પર વિચાર કરીએ. એ શરીરમાં શું ભરેલું છે? એ સારા પદાર્થોનું પણ કેવું ખરાબ રૂપાન્તર કરી નાખે છે? વળી એની ગમે તેટલી સેવા કરવામાં આવે તો પણ એની નિર્મલગિંદ્ર અપવિત્રતા જઈ શકતી નથી. એ સુદા પર ખાસ ધ્યાન ખેંચવાનું છે. શરીર માટે તેને લય પણ અંદરખાને બહુ હોય છે. પણ તે સાથે આત્મા બાહ્ય છે કે એ કાચની કાયા છે. એને ભાંગી જતાં જરાપણ વાર લાગતી નથી, માટે વિચાર કરજે. આ ભાવના ખીણ સર્વ ભાવનાથી બુદ્ધી પડી બંધ છે એ દેહાશ્રિત છે અને દેહને ચીતરનાર છે, આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી. આત્માને અનિત્યતા કે એકત્વ કે અન્યત્વભાવ બતાવતાં જે વિચાર થાય તેમા અધિકારી આત્મા છે અને આ ભાવનામાં આધિકારી દેહ છે એ વાત લક્ષમાં રાખવી. ૧.

સ્નાય સ્નાયં પુનરપિ પુનઃ સ્નાન્તિ શુદ્ધામિરંદ્રિ-

ચરિત્તોર ઘેત મેલતનુ ચૈન્વનૈરર્ષયન્તે ।

મૂઢાત્માનો ઘયમયમલાઃ પ્રીતિમિત્યાધયન્તે,

નો શુષ્યન્તે કયમધકરઃ દાક્યતે શોષુમેવમ્ ? ॥ ૨ ॥

અર્થ — (મૂઢાત્માના) મોઢમૂઢ પ્રાણીઓ શરીરને પવિત્ર કરવા માટે (સ્નાય સ્નાયં) સ્નાન કરી કરીને (શુદ્ધામિ) નિર્મળ એવા (અદ્રિ) જળવડે (પુનરપિ પુનઃ) ફરી ફરીને (સ્નાન્તિ) સ્નાન કરે છે, તથા (મેલતનુ) મળધા બરેલા શરીરને (ઘેત) એકની વાત છે કે (ધારવાર) વારવાર (ચૈન્વનૈઃ) ઘડનવડે (ઘર્ષયન્તે) નિષેપન કરે છે, તેમ કરીને (મયમલા) મળ વહિન-નિર્મળ (ઘય) અમે થયા છીએ (ઇતિ) એમ માનીને (પ્રીતિ) પ્રેમનો (આધયન્તે) આશ્રય કરે છે, પરંતુ ત (નો શુષ્યન્તે) શુદ્ધ થવા નથી; કેમ કે (ઇય) એમ કરવાથી (મધકરઃ) ઉકરડો (કય) કેવી રીતે (શોષુમેવમ્) શુદ્ધ કરવાને (દાક્યતે) નમથ થવાથી કેમ પણ પ્રકારે શુદ્ધ કરી શકાય નહીં ૮

આ શરીરને અમે તંત્રી વાર સાફ કરવામા આવે કે એના ઉપર અમે તંત્રી મુગમી કળેા લગાડવામા આવે, ઘડનનો લેપ કરવામા આવે કે બળત્ર લગાડવામા આવે, પણ કાંઈમાને લગાડેલ પ્રાણુની જેમ એ સર્વ નિષ્કળ પ્રયાત્ર છે એ પ્રયાત્રમા કાર્યસિદ્ધિ અશક્ય છે એનામા અદર અને બદાર એટલે મળ બરેલો છે કે તેને સાફ કરવાની તજવીજ અજ્ઞાન તામૂલક છે અને એના તરફ પ્રીતિ કરનારને મૂઢની મૂઢા મળે છે જ્યાં આખા મદકલાનો કચરો નખાય તેને ઉકરડો કહે છે. એમા ટોપલા બરીને કચરો પત્રે જ બધ છે તે કચરો વિવિધ પ્રકારની અપવિત્ર વસ્તુઓનો બનેલ હોય છે એ ઉકરડાને સાફ

કરવા માગે તો તેને ધોવાથી તે કદી પણ સાફ થતો નથી એવી રીતે શરીર પણ એવું જ છે. ૨.

(ગાર્દૂલવિક્રીડિતમ્)

કર્પૂરાદિભિરર્ચિતોઽપિ લંચુનો નો ગાહતે સૌરમં,
નો જન્મોપકૃતોઽપિ હન્તે પિશુનઃ સૌજન્યમાલંબતે ।

દેહોઽપ્યેષ તથા જહાતિ ન નૃણાં સ્વાભાવિકીં વિચ્છતાં ।

નામ્યક્તોઽપિ વિભૂષિતોઽપિ વહુઘા પુષ્પોઽપિ વિશ્વસ્યતે ॥૩॥

અર્થ:—(હન્તે) ક્રીડે! હે મદમનિ એનન! લંચ (લંચુનઃ) લસણ (કર્પૂરાદિભિઃ) કર્પૂર આદિ મુગંધી પદાર્થોવડે (અર્ચિ-
તોઽપિ) વાસિત કથું સતું પણ (સૌરમં) મુગંધીપણાને (નો
ગાહતે) પામતું નથી. તથા લેમ (પિશુનઃ) દુર્ગંધ માણસ
(આજન્મોપકૃતોઽપિ) જન્મથી આરંભીને ઉપકાર કર્યો સતો
પણ (સૌજન્ય) સદ્ગુણપણાને (ન આલંબતે) આશ્રય કરતો
નથી—પામતા નથી (તથા) તે જ પ્રમાણે (નૃણાં) મનુષ્યોને।
(ષયઃ) આ (દેહોઽપિ) દેહ પણ (સ્વાભાવિકીં) સ્વાભા-
વિક (વિચ્છતાં) દુર્ગંધીપણાને (ન જહાતિ) ત્યાગ કરતો
નથી. (વહુઘા) ઘણે પ્રકારે (અમ્યક્તોઽપિ) મુગંધી દ્રવ્યોવડે
વિલેપન કર્યો સતો પણ, (વિભૂષિતોઽપિ) વસ્ત્રાભરણે શણગાર્યો
સતો પણ, (પુષ્પોઽપિ) સરસ આહારાદિકે પુષ્પ કર્યો સતો પણ
(ન વિશ્વસ્યતે) વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય થતો નથી. ૩.

આ શરીર ઉપર ગમે તેટલા ઉપકાર કરવામા આવે તો પણ
તે પોતાની સ્વાભાવિક દુર્ગંધતા છોડે તેમ નથી. એને ગમે
તેટલા મુગંધી દ્રવ્યોથી મુગંધિત કરવામાં આવે, એને ઘરેણાં
એને ઝવેરાતથી શોભાવવામા આવે, તો પણ એનામાં સ્વાભા-

વિષ દુર્ગંધ એટલી જાણી છે કે જીવતા તે સુગંધી દ્રવ્યોને પણ દુર્ગંધી ઠરી કે છે એ સુર્વે વિશેષનો, અજાણના અને પૌષ્ટિક પદાર્થોની દરજા ન દખા એ તો દુર્ગંધી જ રહે છે જેમ લમણ મુગધો થતુ નથી, જેમ દુર્વન દહી ચળચળ થતો નથી, તેના જેવી એની સ્થિતિ છે ૩

(રૂપેન્દ્રવસાહસમ)

મૈત્રીયસંસર્ગમંવાપ્યૈ સઘો, મૈત્રેચ્છૈવીનામશુચિત્વમુંઘૈઃ ।

સંમેષ્યયોનેર્વૃણોઽસ્પૃશ્ચૈર્—સંકલ્પમોહોઽર્થેમૈહો મૈત્રીયાન્ ॥૪॥

અર્થઃ—(વૃણીયમસર્ગ) જે શરીરનો સુખ (મવાપ્ય) ધામીને (સઘ) ત કાળ (શુચીર્ના) પવિત્ર વસ્તુઓનુ (ંઘૈઃ) અત્યંત (મશુચિત્વ) અપવિત્રપણુ (મણેત્) ધામ છે એવા (સમેષ્યયોનેઃ) અપવિત્ર વસ્તુઓના ઉત્પત્તિસ્થાનરૂપ (અસ્પ) આ (વૃણુપ) શરીરનો (અય) આ (શૌચસંકલ્પમોહઃ) સ્નાનાદિવટે પવિત્રતા માનવાનો મોહ એટલે જામ (મૈત્રીયાન્) મોટો છે (મહો) એ મોટુ આશ્ચર્ય છે ૪

આવા અપવિત્ર શરીરને માટે શૌચનો સંકલ્પ કરવો એ મૂઢાપ છે એને ન્દવસાવામી કે એના ઉપર સુગંધી દ્રવ્યો લગાડવાથી એ પવિત્ર ધામ છે એમ માનવુ તે તા કેળા અજ્ઞાન છે એને ગમે તેમજ ન્દવસાવો કે પળાણો તો પણ એ જટલી જેમ સાફ થઈ શકે જ નહીં. જ્યાં આખુ વાતાવરણ જ અપવિત્ર હોય ત્યાં પવિત્રતાનો દાવો કરવો એ તો મહામોહ મિથ્યા બીજાનુ કાર્ય ન હોય માટે શૌચના મિથ્યા સંકલ્પની વાત ધ્યાનમાં રાખવી. દેટસીક વાર દિવિયોની તુષ્ણિ માટે અને વિદ્યા રેન્દ્રી શ્યાનિ માટે આવા ખમાવો ધામ છે પરંતુ તે અજ્ઞાનમન્દ દોષ અતે આ માનો અધાપાન કરાવનાર છે ૪

(સ્વાગતાવૃત્તમ્)

ઈત્યવેત્યં શુચિવાદમૈતથ્યં, પંથ્યમેવ જગદેકપવિત્રમ્ ।

શોધનં સંકલદોષમલાનાં, ધર્મમેવ હૃદયે નિર્દધીયાઃ ॥ ૫ ॥

અર્થઃ—(ઇતિ) ઉપર કહ્યા પ્રમાણે (શુચિવાદં) સ્નાના-
દિવડે પવિત્ર થવાય છે એવા શુચિવાદને (અતથ્યં) ખોટો
(અવેત્ય) બાળીને (પંથ્યમેવ) હિતકારક જ, (જગદેકપવિત્રં)
જગતને વિષે પરમ પવિત્ર તથા (સંકલદોષમલાનાં) રાગ, દ્વેષ,
મોહરૂપ સમગ્ર કર્મભણને (શોધનં) શોધનાર એટલે મૂળથી
નાશ કરનાર એવા (ધર્મમેવ) એક ધર્મને જ (હૃદયે)
હૃદયને વિષે (નિર્દધીયાઃ) તું ધારણ કર. ૫

જો તારે અદરથી પવિત્ર થવું હોય તો અનર્મળને શોધ-
નાર ધર્મને જ ધારણ કર તારા આત્મામા જે મળે અદર ધુસી
જઈ તને હેરાન કરે છે તેને શોધી ધર્મ તને સાફ કરી આપશે
ખાફી ગમે તેટલી વાર સ્નાન કરોશ એથી તો ખાલ્ય મળ પણ
જનાર નથી, તેથી તે પ્રયત્ન તણ દઈ જો તારે અદરનો મળ
કાઢવો હોય તો ધર્મને હૃદયમા ડોરી દે, તે તારુ કર્મભાલિન્ય
કાપી નાંખશે-તને મળ વગરનો કરશે. એ ધર્મ જગતમાં મહા-
પવિત્ર છે ખાફી શોચવાદ જેવા ભૂલાવો ખવરાવનારા ઉન્માદમાં
પડી નકામો હેરાન થવાનુ છોડી દે, કેમ કે એ ધર્મ જ અ તે
તને ટેકો આપશે ૫



ગોપાલક : અશુચિ ભાવના ૬

[આશાવગી રામેશ્વ મીષ્ટે]

(ક્યા કક મરિર ક્યા કક કમકા, ક્યા ન જાણુ તુ જિઃ બેડેવા ભમગા,
જેગે બેરી ખરે હોરી કુમળા, જિઃ ખરે પખી પડ રહે માગા ક્યા-એ દેસી)

મૌલ્ય રેષપુરિદમનિમલિન, વિનયં । વિવોષય માનસનલિનમ્ ।
પાંચનમનુચિન્તય વિસુમેક, પરમમદોમયમુદિતવિવેકમ્ । મા૦૧

અર્થ:- (જે વિનય) ૨ ચેનન । (કદ) આ પ્રત્યક્ષ દેખાતુ
એવું (વપુ) તારુ શરીર (ચતિમનિન) ધણુ મહિન છે એમ
(મારય) વિચાર કર તથા (માનસનલિન) તારા દુહયકમગને
(વિવોષય) ઉપાદ-વિક્ષિત કર (પાપક) નિર્મળ-શુદ્ધ (વિમુ
વક) જ્ઞાનસ્વરૂપે સર્વવ્યાપી, બહુપણાએ કરીને એક જ (પરમમ
દોમય) દેવગ દર્શનરૂપ અતિ પ્રકાશમય અને (ઉદિતવિવેક)
પ્રખટ વિવેકશક્તિ પોષાત્ત આત્માને (મનુચિન્તય) સર્વ વિભા
વને દાડીને ચિત્ત તારા આત્મસ્વરૂપનું ધ્યાન કર. ૧

તુ તમેમય છે એ દેવગદર્શન મદાપ્રકાશમય છે-તેજસ્વી છે-
ઉદાત્તગ છે અને તને સેદ્ધાન શક્ય છે તારામા અત્યારે પશુ
તારુ શુ છે અને પર શુ છે ? તે વિચારજાતી શક્તિ છે એ વિવેક
અથા બીજા અરે દરના પ્રાચ દાય છાગી જાય છે વર્તન પહેલા
વિવેક યામ ત્યારે વર્તનમા જ્ઞાનદ આવે છે આપ આપ અનેક
જનો તારામા ભરેલા છે અને તુ વનમય છે તુ તારા શરીર
સખધો વિચાર કરે છે પણ તે તો મગધો ભરેલુ અને મદા
પ્રપને પણ શુદ્ધ થઈ શકે તંતુ નથી. તેટલા માટે તારા પોતાને
જ વિચાર કર અને તુ કેવો ૧ તેની ચિત્તવના કર. ૧

દમ્પતિરેતોરુધિરવિવર્તે, કિં શુભમિહ મલકશ્મલગતે ।

મૃશમપિ પિહિતઃ સ્વતિ વિરૂપં, કો વહુ મનુતેઽવસ્કરકૃપમાભા૦૨

અર્થઃ—(રૂઢ) આ શરીરરૂપી (દમ્પતિરેતોરુધિરવિવર્તે)
સ્ત્રી પુરુષના વીર્ય અને રુધિરના બુદ્ધા બુદ્ધા પરિણામ પામેલા
(મલકશ્મલગતે) મલમય અશુચિ ખાડામાં (કિં શુભં) શું
સારું છે ? તેને (મૃશં) અત્યંત (પિહિતઃ અપિ) વસ્ત્રાદિકે કરીને
ઢાંક્યો સતો પણ તે (વિરૂપં) દુર્ગંધી પદાર્થો (સ્વતિ) અર્થા
કરે છે. તેથી કરીને આવા પ્રકારના (અવસ્કરકૃપં) વિદ્યાદિક
મળે કરીને ભરેલા કૂવાને (કઃ) ક્યો પ્રાણી (વહુ મનુતે)
બહુ માને-સારો માને ? કોઈ પણ સારો ન માને. ૨.

અશુચિમય ઉત્પત્તિસ્થાનવાળા અને મળથી ભરેલા શરીરમાં
તે સારી વાત શી હોય ? તેમાંથી તું કંઈ વસ્તુની અપેક્ષા
રાખે છે. જેના જેવા મૂળ તેવી તેમાંથી ઉત્પત્તિ થાય છે. આકડો
વાવીને આંખાની ઉત્પત્તિની આશા રાખવી એ કેવળ મૂઢતા
છે. વીર્ય અને શુક્રમાં વિવર્ત થાય, તેમાંથી જે શરીર ઉપજે
એમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન કરે એવી શી ચીજ હોય ? અને કેમ હોઈ
શકે ? આવો અપવિત્ર દેહ છે, તેને માટે પ્રાણી કાંઈક કાંઈક કરી
નાંખે છે. તે દેહ આવો છે, તેનાં મૂળ આવાં છે અને તેનાં પરિણામ
આવાં છે. તેમાં એક પણ ભલી વાત હોય એમ જણાતું નથી. ૨.

મર્જતિ સૅચન્દ્રં શુચિતાંવૂલં, કર્તુ મુખમારુતમનુકૂલમ્ ।

તિષ્ઠતિ મુરભિ કિંયન્તં કૌલં, મુખમસુંગન્ધિ જુગુપ્સિતલાલમ્ । ભા૦

અર્થઃ—(મુખમારુતં) મુખના વાયુને-શ્વાસોચ્છવાસને (અનુ-
કૂલં) સુગંધી (કર્તુ) કરવાને (સચન્દ્રં) કપૂર સહિત (શુચિ-
તાંવૂલં) પવિત્ર એવા નાગરવેલના પાનને (મર્જતિ) આવે છે.

(મસુગધિ) મુગધ રહિત અને (શુશુક્ષિતલાલ) નિહિત છે
લાગ જેનો એવું (મુલ) મુખ (કિયન્ત) ફેટલા (કાર્ક)
લાગ મુખી (મુરમિ) મુગધી (તિષ્ઠતિ) રહે છે ? ક્ષણવાર
પણ મુગધી રહેતું નથી. ૩

એક મુખની વાત કરી ત્યાં આટલો ધૂમ્મા આવે છે, તો શરી
રના પ્રત્યેક વિભાગની વાત કરવામાં આવે તો શું ધામ ? વાત
એ છે કે તાત્કાલિકા મુખની મુગધી પાચ-પકર મિનિટ પણ
ટકતી નથી અને અતે અસહ્ય સ્થિતિ આવી જાય છે. બદારના
ઉપચારથી કંઈક સારો દેખાય તે ફેટલા ટકે ? મુખ પોતે અમુ
ગધી છે અંદર જ્યારે પવન જાય છે ત્યારે તો તે શુદ્ધ હોય છે
પણ બદાર નીકળતા તે જ પવન દુગ્ધ ધ લઈને નીકળે છે. ૩

અંમુરમિગન્ધવહોઽન્તરગારી, આર્ષરિતુ ધ્રુવ્યો ને વિકારી ।
વૃષ્ણુરુપૈઞ્જિઘસિ વૌર વાર, હૈસતિ પુંઘર્સંઘ શૌષાંવારમ્ ॥મા૦૥૪॥

અર્થ:- (અન્તરગારી) શરીરની અંદર આલનાર (વિકારી)
વિકારવાળો (અમુરમિગન્ધવહ) દુર્ગંધી વાયુ (ગાયરિતું)
મુગધી પદાર્થોવટે આશ્છાદન કરવાને (ન શક્યા) શક્ય
નથી; તો પણ (વાર વાર) વારવાર (વૃષ્ણુ) શરીરને મુગધી
દ્રવ્યવટે લીપીને (ઇઞ્જિઘસિ) તું મુખે છે ત્યાં (તય) તારા
(શૌષાવાર) અપવિત્ર દેહને પવિત્ર બનાવવાના પ્રયત્નને (વુષ્ણ)
પંડિત પુરુષ (હસતિ) હસી કાઢે છે. ૪

અનેક વાર ન્દાવાથી યૌગ્યધર્મ પગાય છે એ માન્યતા સ્ત્રી ધે
વિચાર કરવો ઘટે છે જે શરીર અપવિત્ર વસ્તુથી જ બરેણ છે
તેને બાહ્યયૌગ્ય કરવાનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ છે વિશિષ્ટ દેનુપૂર્વક
આનાદિની વાતને અત્ર સ્થાન નથી, પણ માત્ર બાહ્યયૌગ્યમાં જ
પર્યાવસાન સમજનાર શરીરનો ધર્મ જ સમજે એ વાત એ

એક વાર લક્ષ્યમાં લે તો આ નકામા પ્રયત્નને ગાનુએ મૃદ્ધી પોતાના પ્રયત્નો ખીન્ને માર્ગે લગાડે. આ મહામૂઁએ મળેલ જીવન સાધ્ય સધાવી શકનાર છે. એને ગહારથી પવિત્ર રાખવાના પ્રયાસમાં વેડફી નાખવા જેવું નથી. આ ગાળત સ્પષ્ટ સમજવા માટે આ સર્વ હકીકત વિચારવા જેવી છે. ૪.

द्वादश नव रन्ध्राणि निकामं, गलदशुचीनि न यान्ति विरामम् ।
यत्र वपुषि तैत्कलयसि पूतं, मन्ये तव नूतनमार्कतम् ॥ भा० ॥ ५ ॥

અર્થ:—(યત્ર) જ્યાં-જે (વપુષિ) શરીરને વિષે (નિકામં) અત્યંત (ગલદશુચીનિ) દુર્ગંધને ઝરતા (દ્વાદશ) શ્વીનાં ગાર અને (નવ) પુરુષનાં નવ (રન્ધ્રાણિ) ઠારો (વિરામં) ક્ષણવાર પણ વિશ્રામને (ન યાન્તિ) પામતાં નથી. (તત્) તે શરીરને તું (પૂતં) મોહકથી પવિત્ર (કલયસિ) બાણે છે. એ (તવ) તારો (નૂતનં) નવો એટલે પૂર્વે નહીં જોયેલો એવો (આકૃતં) અભિપ્રાય છે એમ (મન્યે) હું માનું છું. ૫.

કોઈ પણ નવો વિચાર ગતાવે તેમાં અમારે વાંધો નથી, પણ સમજી માણસો એની કસોટી કરીને કહે તો જ આદ્ય થાય તેમ છે. હે આત્મા ! તું કોઈ સમજી માણસને પૂછ કે જે શરીરમાંથી આખો વખત નવ કે ગાર દ્વારે મલિન પદાર્થો નીકળતા હોય તેને તેઓ કદી પવિત્ર ગણી શકશે ? અમને લાગે છે કે આ તારો નવો વિચાર ભૂલભરેલો છે, મોહજન્ય છે અને તને દસાવનાર છે. ૫.

अशितमुपस्करसंस्कृतमैत्रं, जगति जुगुप्सां जनयति हर्षम् ।
पुंसवनं धैर्यवमपि लीढं, भवति विगर्हितमति जनसीढम् ॥ भा० ॥ ६ ॥

અર્થ:—(ઉપસ્કરસંસ્કૃતં) સુંદર ચીજોવડે સંસ્કાર કરેલું (અન્નં) અન્ન (અશિનં) ખાધું છતું (હર્ષં) વિદ્રાઝ્ય થઈને

(જગતિ) જગતમા (જુગુપ્સાં) દુઃખજાને (જમયતિ) ઉત્પન્ન કરે છે, તથા (ધૈનયમપિ) ગાય સજીવો પણ (પુસ્યન્) સ્વાદિદ પુષ્ટિકારક રૂપ (સીદ) પીધુ છતુ (મતિધિર્ગર્જિત) અતિ દુઃખજનીવ(અમમીદમ્) માણસના મૂતરરૂપ(મયતિ) થઈ જાય છે ૬

આ સર્વ હાજલા ઉપરથી તારા શ્રમજવામા જાન્યુ હશે કે તારા શરીર તો સારામા સારા પદાર્થોને ખરાબ કરનાર છે અને તારા શરીરમાથી ક્યારે જ બહાર નીકળે છે આવી શરીરની સ્થિતિ છે જે સારાને બગાડે છે, મુદરને વિકૃત કરે છે, સ્પૃશ્યને અસ્પૃશ્ય કરે છે, સજીવમા અત્યારને વિકારો બનાવે છે આવા શરીરને તુ ખવિત્ર માને છે તે કેવળ તારો મોહ જ છે તારે તારા વિચારને ફરી વાર તપાસી જવાની જરૂર છે અને જેમ કરીને તારી વિચારણામા વિવેકને સ્થાન આપવાની ખાસ જરૂર છે દહે તુ ખતર હામા ક્યામુખી વ્યાધ્યા કરીશ ? તેનો વિચાર કર. ૬

કેવલમલમયપુદ્ગલનિષયે, અંત્રીકૃતશુષિમોજનસિચયે ।

યંપુષિ વિવિન્તય પરમિદં સારં, શિવસાધનસામર્પ્યદ્વેદારમ્ ॥મા૦॥

અર્થ —હે આત્મા । (કેવલમલમયપુદ્ગલનિષય) કેવળ મગધુખા પુદ્ગલના અમૂલરૂપ અને (અંત્રીકૃતશુષિયોજનસિચયે) ખવિત્ર લોચન અને વસ્ત્રને અખવિત્ર કરનાર (રહ) આ મલમલ અનુભવ કરતા (યંપુષિ) શરીરને વિષે (સારં) અતિ વિશિષ્ટ (શિવસાધનસામર્પ્ય) મોક્ષસાધન કરવાનો શક્તિ જ (પરં) ઉદ્ધ-પ્રધાન (સાર) સારમૂળ છે, જેમ(વિવિન્તય)તું વિચાર કર. ૭

આવા અંત્રીકૃત શરીરથી જેક કામ સાધી શકાય તેમ છે આ સર્વ ઉપાધિ ઊંડી દમેશને માટે કયાણુ કરવુ દોષ તો તેની તૈયારી કરવાનુ સામર્થ્ય તેનામા છે અને તે મદાઉદાર કાર્ય છે, પરમ

શ્રેષ્ઠ કાર્ય છે અને તે જોયાય તો તારા આ ચોરાશી લાખના ફેરા અને આ તારી રણડપટ્ટી દૂર થઈ શકે તેવું છે. ત્યારે આ તો બહુ મલ્લની વાત થઈ. તેને થોડું થોડું બાતું પોતું આપી તેની દ્વારા જો શિવસાધન થઈ શકતું હોય તો તે કામ પાર પાડવા માટે પ્રયત્ન કરવા જેવું છે. ૭.

येन विराजितमिदमतिपुण्यं, तच्चिन्तय चैतन ! नैपुण्यम् ।
विशदागममधिगम्य निपानं, विरचय शान्तसुधारसपानम्॥भा०॥

અર્થ—(ચેતન!) હે પ્રાણી! (યેન) સર્વજ્ઞે કહેલા આત્મ-સ્વરૂપ જાણવાની જે કુશળતાવડે (ઈદં) પ્રાપ્ત થયેલું આ શરીર (અતિપુણ્યં) દેવે દ્રોને પણ અત્યંત પૂજવાલાયક (વિરાજિતં) થોભતું છે, (તત્) તેવા પ્રકારની (નૈપુણ્યં) કુશળતાને (નો) (ચિન્તય) તું વિચાર કર તથા (વિશદાગમં) નિર્મળ સિદ્ધાંતરૂપી (નિપાનં) જળાશયને (અધિગમ્ય) ગુરુના મુખથી પામીને (શાન્તસુધાર-સપાનં) શાંતસ્વભાવરૂપ અમૃતરસના પાનને (વિરચય) તું કર. ૮.

આ કાથા મોક્ષનું દ્વાર છે, માટે ગભરાવાનું કારણ નથી; પણ તું મલકાઈ ન જતો એ કાયાની કિંમત એટલા માટે જ છે કે એ મોક્ષદ્વાર છે. પણ જો તેને તું વેડછી નાંખે તો નરકદ્વાર પણ એ જ છે. તારો વિકાસક્રમ સુધારવાનો આ અવસર છે, માટે નિપુણતા દાખવીને સ્વસ્વરૂપ નિષ્પાદન કરી એને તું અતિ યવિત્ર બનાવ. આવો અવસર ફરી ફરીને મળશે નહીં. એ સિદ્ધાંતરૂપી જળાશયમાં શાંત સુધારસ ભરેલો છે. તે અમૃતનું તું પાન કરી લે. ૮.

ઇતિ અશુચિ ભાવના નામનો છઠ્ઠો પ્રકાશ.



૧ સત્તમ પ્રકાશ ।

૯૪૧ પ્રકાશમાં અશુભિ ભાવના કહી, તે અશુભિપણ આશ્રય પડે પ્રાપ્ત કરેલા પરના સજ ધર્મી થાય છે, એ સજ ધવટે આવેલી આશ્રય ભાવનાને ભાવતા સના તેનો આ પ્રથમ સ્તોત્ર કહે છે

૧ આશ્રય ભાવના ।

(મુમંગપ્રવાર્ણ પૃષ્ઠમ્)

‘યથા સર્વતો નિર્મિતરાપતઙ્કિ’, પ્રપૂર્યેત મંથ પયોમિસ્ત્વટાકઃ ।
તમૈવાધર્મ્યે કર્મમિઃ સંમૃતોઽહી, ભવેદ્દયાકુલધ્વજલઃ પકિલધ્વ ॥

અર્થ—(યથા) જેમ (સર્વતઃ) આરે તરફથી (આપતઙ્કિઃ) પડતા—આવનાં (નિર્મિતઃ) કરવાના (પયોમિઃ) પાણીવડે (તટાકઃ) તળાવ (સઘા) સીંધ (પ્રપૂર્યેત) ભરાઈ બાપ છે, (તમૈવ) તેજ પ્રમાણે (આધર્મ્યે) અધ્યાત્મ, અવિરતિ, ક્યાવ અને યોગવડે આવના (કર્મમિઃ) કર્મોવડે (સંમૃત) ભરેલો (અહી) પ્રાણી (દયાકુલ) મદાપીડાવડે આકુળબ્યાકુળ, (ધ્વજલ) અધિશર (પકિલધ્વ) અને કર્મરૂપ કાદવવાળો—મહિન (મયેન્) થાય છે ૧.

આશ્રવોને મોકળા મૂકી દીધા દોષ ત્યારે તે આ ઘેતનને ચારે બાજુએથી ભરી મૂકી એની મૂળ સ્થિતિમાં મદાવિપર્યાસ કરી મૂકે છે ખ્યાલમાં રાખવું કે કર્મ શુભ કે અશુભ ગમે તેવા દોષ તો પણ તે પોષકવિક છે અને આત્મા અરૂપી, નિરજન, નિરામય એના મૂળ સ્વરૂપે છે આશ્રવો આ પ્રકારે ચેતન ઉપર અસર કરે છે સાદા કે ખરાબ સર્વે કર્મો યોગવવા જ પડે છે કર્મો ક્યારે ખૂન

મોટી સંખ્યામાં આવી પડે છે ત્યારે પ્રાણી અત્યંત વિહ્વળ થઈ જાય છે, બહાવરો બને છે, કર્મના ભારથી ભારે થાય છે, અને આગામી પીડાની નજરે અત્યંત વિહ્વળ થાય છે, એ એની આકૃષ્ણતા છે. ૨.

(ગાર્દૂલવિક્રીડિતં વૃત્તમ્)

યાવત્^૨ કિञ્ચિદિવાનુભૂય^૪ તરસા^૫ કર્મહં^૬ નિર્જીર્યિતે,^૭
 તાવચાશ્રવશત્રવો^૯નુસમયં^{૧૦} સિञ્ચન્તિ^{૧૧} ભૂયોઽપિ^{૧૨} તત્ ।
 હા^{૧૪} કષ્ટં^{૧૫} કથમાશ્રવપ્રતિભટાઃ^{૧૬} શક્યા^{૧૭} નિરોધ્ધું^{૧૮} મયા,^{૧૯}
 સંસારાદતિભીષણાન્મમ^{૨૦} હહા^{૨૧} મુક્તિઃ^{૨૨} કથં^{૨૩} ભાવિની ॥ ૨ ॥

અર્થ:—(હહ) આ મનુષ્ય ભવને વિષે (યાવત્) જેટલામાં (કર્મ) પૂર્વસચિત પુણ્ય પાપ (કિञ્ચિદિવ) લેશમાત્ર (અનુભૂય) તેના ક્ષણને ભોગવીને (તરસા) શીઘ્રપણે (નિર્જીર્યિતે) આત્મપ્રદેશથકી છૂટા કરાય છે (તાવત્ ચ) તેટલામાં વળી (આશ્રવશત્રવઃ) કર્મબંધના કારણરૂપ આશ્રવ શત્રુઓ (ભૂયોઽપિ) ફરીથી પણ (અનુસમયં) સમયે સમયે (તત્) તે પુણ્ય-પાપબંધરૂપ કર્મને (સિञ્ચન્તિ) સીંચે છે એટલે જાણી રહેલા કર્મને વિષે રસ સીંચીને તેને વધારે છે. (હા કષ્ટં) હા ! કષ્ટની વાત છે કે (મયા) મારાથી (આશ્રવપ્રતિભટાઃ) આશ્રવરૂપ કર્મશત્રુઓને (કથં) કેવી રીતે (નિરોધ્ધું) રોકવાને (શક્યાઃ) સમર્થ થવાય ? (હહા) કષ્ટની વાત છે કે (અતિભીષણાત્) અતિ ભયંકર (સંસારાત્) સંસારથકી (મમ) મારો (મુક્તિઃ) મોક્ષ (કથં) કેવી રીતે (ભાવિની) થશે ? ૨.

આ શ્લોકમાં કહેલા ગુંચવણવાળા પ્રશ્નનો ઉત્તર શક્ય છે. આવતી બે ભાવનામાં એનો જવાબ આપ્યું, પણ આશ્રવનો

વિચાર કરતા તો આ પ્રાણી મુઝાઈ બાપ તેમ છે જ્યારે શુભ
અશુભ મુર્ખ કર્મનો નાશ થાય ત્યારે જ મોક્ષ થાય છે, પણ
અદી તો યોદા કર્મ દૂર કરીએ તેટલામા તો પાછા નવા કર્મોથી
ભરાતા જઈએ છીએ. ટાકી ખાલી તો કરવા માંછી પણ તેની
સાથે જો આવકના નળ ઉઘાડા દોષ તો ત્યા પત્તો કયા ખામ ?
જસ્તુમ્વડપે આશ્રવનો વિચાર કરતા પ્રાણીને મુઝવી નાખે
જેવી સ્થિતિ દેખાય છે ભેતન ! તુ આમ ને અમ કયા મુખી
ચલાવ્યા કરીશ ? તુ આશ્રવોને ચાક્યા સિવાય જોખાંધી જાવો
ક્યારે આવીશ ? તે માટે ખૂન વિચાર હા ૨

(પ્રહર્ષણી યુક્તમ્)

મિથ્યાત્વાધિરતિક્રપાયયોગસઘ્ના-

ચત્વારઃ સુકૃતિમિરામ્બા. પ્રતિષ્ઠાઃ ।

કર્માણિ પ્રતિસમય સ્ફુટરર્મમિ-

યમ્નન્તો અમવદ્વતો અમન્તિ જીવાઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ — (સુકૃતિમિ) પડિતોએ (મિથ્યાત્વાધિરતિક્રપા-
યયોગસઘ્નાઃ) ૫ મિથ્યાત્વ (દેવ, શુભ, કર્મને વિષે વિપરીત
મદ્દા), ૧૨ અધિરતિ એટલે દિ ગ્રાહિકથી અનિવર્તન, ૨૫ ક્રપાય
એટલે રાગદ્વિ ખિન્નમ, ૧૫ યોગ એટલે મન, વચન, મધાના
મટુલિ, એ નામના (ઘટવાર) મૂળ ચાર લોક-ઉચ્ચરલોકનો અપેક્ષાએ
સત્તાન (આશ્રવાઃ) આશ્રવો એટલે કર્મજાધના લેતુ (પ્રતિષ્ઠાઃ)
દશા ઉં (જીવાઃ) પ્રાણીઓ (અમવદ્વતઃ) ખાનિના વશમાં
(સ્ફુટરઃ) પ્રગટ (અર્મમિ) આ આશ્રવોવડે (પ્રતિસમય)
અમયે અમયે (કર્માણિ) નવા કર્મોને (અમન્તિ) આત્મપ્રદેશનો

સાથે ક્ષીર-નીરની જેમ અભેદ સંગંધને કરતા સના (અમન્તિ)
ચાર ગતિમાં ભમે છે. ૩.

અભિચ્છિદ્ધ મિથ્યાત્વ એટલે જોડી વાનનો દુરાચ્છ ૧,
અનભિચ્છિદ્ધ એટલે અસત્યને સત્યની કોટિમાં મૂકવું તે (સર્વ
ધર્મને સરખા ગણવા તે) ૨, અભિનિવેશ એટલે સાચા અર્થને
જોપવી કુચુક્તિની સ્થાપના ૩, સાંશયિક એટલે લાજ ભયથી
જાગૃદારને ન પૂછતાં શંકાશીલ રહેવું તે ૪, અનાલોગ એટલે કેદી
માણસની પેઠે સારાસારનું અજ્ઞાન ૫, આ પાંચ પ્રકારે મિથ્યાત્વ
હોય છે. જાર અનિગ્નિ આ પ્રમાણે—પાંચ ધ્વિયોના વિષયથી
પાછા ન હઠવું તે ૫, મનને જાણ ભાવમાં રણડાવવું તે ૧, છદાયની
રક્ષા ન કરવી તે ૬, સોળ કપાય અને નવ નોકપાય મળીને ૨૫
કપાય અને મન, વચન, કાયાની પ્રવૃત્તિરૂપ પંદર યોગ જાણવા.
આ સતાવન ગંધહેતુઓને લઈને પ્રાણી કર્મગંધ કરે છે અને
સાચા માર્ગની પ્રાપ્તિને અભાવે ભ્રમમાં પડી જઈ અનાદિ કાળથી
એને સ સારમાં રણડવાના ટેવ પડી ગઈ છે, છતાં થાકતો નથી. ૩.

(રથોદ્ધતાવૃત્તમ્)

^૧ઇન્દ્રિયાવ્રતકપાયયોગજાઃ, ^૨પંચ ^૩પંચ ^૪ચતુરન્વિતાસ્રયઃ ।

^૫પંચવિંશતિરસત્ક્રિયા ઇતિ, નેત્રવેદપરિસંખ્યયાડ્ડ્યમી ॥ ૪ ॥

અર્થઃ—(ઇન્દ્રિયાવ્રતકપાયયોગજાઃ) ઇન્દ્રિય, અમત, કપાય
અને યોગથી ઉત્પન્ન થયેલા આશ્રવો અનુક્રમે (પંચ) પાંચ
(પંચ) પાંચ, (ચતુરન્વિતાઃ) ચાર અને (ત્રયઃ) ત્રણ
મળીને સત્તર થાય છે, તથા (પંચવિંશતિઃ) પચીસ (અસત્ક્રિયાઃ)
અસત્ક્રિયા (ઇતિ) એ પ્રમાણે—સર્વ મળીને (નેત્રવેદપરિસંખ્યયા-
ડ્ડિ) એ તાળીશ સંખ્યાએ કરીને પણ (અમી) આ આશ્રવો છે ૪.

જ ધહેતુઓ અને આશ્વો જોઈ રીતે જોઈ જ છે બંધહેતુને
 છપને પ્રાણી કર્મો જાણે છે અને આશ્વો કર્મ આપવાના માર્ગો
 છે, છતાં જ ધહેતુઓનો સજા કર્મો જ સાથે છે અને આશ્વો
 કર્મને આપવાના ગણના છે જો વાત ધ્યાનમાં રાખવી બન્ને
 વસ્તુઓ છે પણ પરિણામે હેતુ જો જ માર્ગ ધર્મ સાથે છે જ ધ
 વળતે તેની કારણ તરીકે ગણના થાય છે અને આશ્વ વળતે
 જોની માર્ગમા-ગરનાળામા ગણના થાય છે દૃષ્ટિએ ન્યાયેક્ષિત
 છે. પણ વ્યવહાર રીતે તેનું પરિણામ આત્માને ભારે કરવામા
 આવે છે તે ધ્યાનમાં રાખવું ૪

(इन्द्रयमावृत्तम्)

इत्यामवाणांमधिगम्य सर्वं, निश्चित्य सर्वं श्रुतिसन्निधानात् ।
 एषां निरोधे विगलद्विरोधे, सर्वोत्पन्ना द्राग्यतितव्यमात्मन् ॥५॥

અર્થ —(આત્મન્ ।) હે આત્મા ! (હતિ) પૂર્વે કહ્યા
 પ્રમાણે (આમવાણાં) આશ્વોના (સર્વ) ગ્રહ્યને (અધિગમ્ય)
 બાંધીને, (શ્રુતિસન્નિધાનાત્) શાસ્ત્રાભ્યાસના પરિણયથી
 (સર્વ) છતાંપણને (નિશ્ચિત્ય) નિશ્ચિત કરીને (વિગલ-
 દ્વિરોધે) સર્વ જોવો ઉપર વૈરભાવ રહિત (ઇષાં) આ આશ્વ-
 ઓનો (નિરોધે) નિરોધ કરવામા (સર્વોત્પન્ના) સર્વ ઉદભવે
 (દ્રાગ્) થીંડપણે (યતિતવ્ય) ચલ કરવે. ૫

કોઈ પણ ચતુર પર વિજય મેળવવાની આવી જો છે કે જોને
 સર્વાંગ જોળાવવા જોઈએ જોના લોક, ઉપલોક, સહાયકો અને
 જોનું જગ જગજર સમગ્ર ત્યારે જોની સામે જવાનું જગ પ્રાપ્ત
 કરવાની સહના કરી શકાય. આપણે તેને કોઈક જોળાયા, હવે
 જોનો વધારે પરિચય કરીએ, માટે શ્રી, ભગૃત થા, તારું ભવિષ્ય

મુધાર. એ મુધારણું તારા હાથમાં છે, એ મોટા દુઃખનોને છતવા
જેટલું તારામાં અપરંપાર જળ છે, માટે અત્યારની તકનો સારો
ઉપયોગ કર. અત્યારે પ્રાપ્ત કર્તવ્ય આશ્રવોને ઓળખવાનું છે. ૫.

ગેયાષ્ટક :: આશ્રવ ભાવના

(મોલિહા રે હંસા રે વિપય ન રાચિવે—૯ દેગી)

પરિહર^૧નીયા રે સુકૃતિ^૨ભિરાશ્ર^૩વા, હૃદિ^૪ સમતા^૫મવ^૬ધાય ।

પ્રમવ^૭ન્ત્યેતે રે મૃશ^૮મુચ્છ^૯ંચલા, વિમુગુણ^{૧૦}વિમવ^{૧૧}વધાય ॥પરિ॥

અર્થ:—(રે) હે ચેતન ! (સુકૃતિભિઃ) પુણ્યશાળી
પંડિત પુરુષોએ (હૃદિ) હૃદયને વિષે (સમતાં) સમતાને
(અવધાય) ધારણ કરીને, (આશ્રવાઃ) કર્મબાંધના હેતુભૂત
એવા આશ્રવોને (પરિહરનીયા) ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે, કારણ કે
(રે) હે ચેતન ! (પતે) આ હિંસાદિ આશ્રવો (મૃશં)
અત્યંત (મુચ્છંચલાઃ) મોકળા મૂક્યા સતા (વિમુગુણવિમવ-
વધાય) સર્વવ્યાપક એવા કેવલજ્ઞાનદર્શનાદિક શુણ્ણરૂપી વૈભવનો
નાશ કરવા માટે (પ્રમવન્તિ) સમર્થ થાય છે. ૧.

આશ્રવોથી પ્રાણી કર્મવડે ખરડાઈ જાય છે એટલે એનામાં
જે અનતજ્ઞાનની શક્તિ છે તેના ઉપર આવરણ આવી જાય છે.
આશ્રવોને જો મોકળા મૂક્યા હોય, એના પરનો અંકુશ છોડી
દીધો હોય તો એ મોટા ખતનાનો નાશ કરે છે, એને વેડણી
નાખે છે. પ્રાણીને દીન, અન્ન, અવાજ અને મૂઠ ખનાવી દે છે;
માટે આશ્રવોને તજી દેવા ઘટે. જો એને રોકવામાં ન આવે તો એ
તારા પોતાના શુણ્ણવૈભવનો નાશ કરનાર થાય છે. આત્મામાં જ્ઞાન-
દર્શનની નજરે સર્વવ્યાપી શક્તિ છે એ સર્વ જ્ઞેય વસ્તુના ભાવો
જાણી દેખી શકે છે, એ એનો સાચો વૈભવ છે; માટે સર્વ સયો-

બોધા મનને સ્થિર રાખવું, જોની ચાલના દૂર કરવી અને જોને
જોડાય કરવું જોનો મુખ્ય ઉપાય મૈત્રી આર્થિક સાધનામા ૩ ૧

કુગુરુનિયુક્તા રે, કુમતિપરિપ્લુતાઃ, શિષ્યપુરપયમપદાય ।

પ્રવૃત્તન્તેઽમી રે, ક્રિયયા દુષ્ટયા, પ્રત્યુત્ત શિષ્યવિરહાય ॥ પરિ ૦ ૨ ॥

અર્થ — (રે) રે ચેતન ! (કુગુરુનિયુક્તા) યથાર્થ
માર્ગને નહીં પ્રદર્શના જોવા કુગુરુએ જોડેલા જોડેલા અશુદ્ધ માર્ગે
પ્રવૃત્તિવિદ્યા (કુમતિપરિપ્લુતા) વિપરીત બુદ્ધિવડે અચળ
ધર્મેશ્વર (અમી) આ પ્રાણીઓ (શિષ્યપુરપય) રત્નત્રયરૂપ મોક્ષ-
નમરના માર્ગનો (અપદાય) ત્યાગ કરીને (પ્રત્યુત્ત) ઊઠતા
(દુષ્ટયા) અશુદ્ધ (ક્રિયયા) ક્રિયાવડે (શિષ્યવિરહાય) મોક્ષના
નાશને માટે (પ્રવૃત્તન્તે) પ્રવર્તન કરે છે ૨.

જ્યાં સુધી વસ્તુસ્વરૂપનો યથાસ્થિત બોધ ન થાય ત્યાં સુધી
મોક્ષનો રસ્તો ઊઠીને પ્રાણી સંસારને માર્ગે આગળ વધે છે
યોગ્ય ક્રિયા ન કરનાર પણ સાધ્યને રસ્તેથી પાછો પડે છે અને
અયોગ્ય ક્રિયા કરનાર પણ જો માર્ગથી દૂર જાય છે આ સ્થિ-
તિમા વસ્તુધર્મનું અજ્ઞાન રહે છે તેથી હું કર્મ બધાય છે
જ્યાં પડગ ઊઠગ ધર્મ જાય ત્યાં પછી સાચું દર્શન જ ન થાય,
અને મોક્ષયોગ્ય સાધના વર્તનને સ્થાન જ ન રહે આ કર્મજન્ય ધનો
પ્રથમ હેતુ મિથ્યાત્વ છે, તેને સર્વ પ્રકારે સમજવા યોગ્ય છે
ક્રિયામાં અજ્ઞાન હોય છે જારે તે તબુ નહામી થાય છે જોવી
ક્રિયાઓને વિષ ક્રિયા અને અવલ ક્રિયા કહે છે ૨.

અવિરતચિન્તા રે, વિપ્રયમશ્રીકૃતા, વિપ્રહન્તે વિવૃતાનિ ।

દેવે પરલોકે રે, કર્મવિપાકજાન્યવિગ્લહઃ સ્વપ્નતાનિ ॥ પરિ ૦ ૩ ॥

અર્થ:—(રે) હે ચેતન ! (અવિરતચિત્તાઃ) હિંસારંભા-
દિક્ષકી વિરતિ રહિત છે ચિત્ત જેનું એવા અને (વિષય-
વશીકૃતાઃ) ઇદ્રિયોના વિષયને વશ થયેલા એવા પ્રાણીઓ
(રૂઢ પરલોકે) આ ભવને વિષે અને પરભવને વિષે (ચિન્તતાનિ)
ચિરકાળ સુધી ભોગવાય તેવા વિસ્તારવાળા (કર્મવિપાકજાનિ)
કર્મના વિપાકથી ઉત્પન્ન થયેલા (અવિરલદુઃખકાનિ) નિરં-
તર સેંકડો દુઃખોને (વિપદાન્તે) સહન કરે છે. ૩.

વિરતિ એટલે પરચરખ્યાણુ અર્થાત્ ત્યાગ; આની ખાત્ર જરૂર
છે. સાચા ઉપદેશની અસર તળે અથવા શ્રાત એકાગ્રતામાં સારા
નિશ્ચયો થાય તે વળતે સુંદર હવનધોરણુ મુકરર કરી નાખવું
અને તેને ગમે તેટલી અગવડે કે ભોગે વળગી રહેવું એ પરચ-
ખ્યાણુ કહેવાય છે. તે કરવાથી હવને વિનાપ્રયાસે મોટો લાભ
થાય છે અને ન કરવાથી મોટા પાપકર્મના જાંઘ થાય છે; માટે
સમજી પ્રાણીએ અવિરતિ-અત્યાગ દશામાં ન રહેતાં જેમ બને
તેમ ત્યાગ કરવાનો નિશ્ચય કરવો ઘટે. પણ જો પાપકર્મના ગર-
નાળા ખુદ્લાં જ મૂકવાં હોય તો પછી કર્મોની વિપાક દશા પ્રાપ્ત
થાય ત્યારે હાયવોય કરવી ન ઘટે. સમજણુપૂર્વક રચેચાથી ત્યાગ
થાય તો એથી એને ખૂણ લાભ મળે. આ અવિરતિ નામનો
આશ્રવનો ખીજો ભેદ પણ તજવા યોગ્ય છે. ૩.

કરિણ્ણપમધુપા રે, શલભમૃગાદયો, વિપયવિનોદરસેન ।

હન્ત લંમન્તે રે, વિવિધા વેદનાં, વત્ત પરિણતિવિરસેન ॥પરિ० ૪॥

અર્થ:—હે પ્રાણી ! (કરિણ્ણપમધુપાઃ) હાથી સ્પર્શ ઇદ્રિ-
યવડે, મત્સ્ય જિહ્વા ઇદ્રિયવડે, ભમર દ્રાણેંદ્રિયવડે (શલ-
ભમૃગાદયઃ) પતંગ ચક્ષુ ઇદ્રિયવડે અને મૃગ શ્રોત્રેંદ્રિયવડે (વત્ત)
ખેદની વાત છે કે (પરિણતિવિરસેન) પરિણામને વિષે વિરસ

એટલે રસ રહિત એવા (વિવિધવિમોહરસેન) વિવિધ પરના પ્રેમના રસવટે (વિવિધા) વિવિધ પ્રકારની (વેદના) પીઠાને (હત) એકની વાત છે કે (સમન્તે) પામે છે ૪

એક એક ઇદ્રિયને વશ પડીને જનાવરો તેમજ અન્ય જીવો પ્રાણી અથવા છે, વિવિધ-વિનોદનો રસ પરિણામે કેવો આકરો પડી જાય છે તેના આ અવસ્થા કામલાઓ છે આ ઇદ્રિયો દ્વારા એટલા બધા કર્મો આવી પડે છે કે જોનો સરવાળો ધણો મોટો થાય છે જોવી વેદનાઓનો અવાજ તો આખી જિંદગી કેદમાં રહેવું પડે ત્યારે આવે પણ મનુષ્યોનો ઇદ્રિય પરનો રાજ અને જોની વૃત્તિના વૃદ્ધિ સાધનોનો વિચાર કરીએ તો તેનો ત્યાગ ધર્મ ભય તેમ છે અને ત જ્ઞાનનો ધણી આત્મા કયા રમી રહ્યો છે ? કેવા કીચકમા એ જરાઈ બેઠો છે ? જોને શેમાથી માની લીધેલું સુખ મળે તેમ છે ? ૪

ઉદિતકપાયા રે, વિપંયવશીકૃતા, યાન્તિ મહાનરકેષુ ।

પરિવર્તન્તે રે, નિપત્તમનન્તશો, અન્મજરામરણેષુ ॥ પરિ० ૫ ॥

આર્થ—(રે) રે ચેતન ! (ઉદિતકપાયા) સૂર્ય કોપના મૂળ કથાયો જેમના દુઃકથમા પ્રગટ થયા છે એવા, તથા (વિપંય વશીકૃતા) કામસોગને આધીન થયેલા એવા પ્રાણીઓ (મહા નરકેષુ) મોટા નરકને વિષે (યાન્તિ) જાય છે અને ત્યાંથી નીકળીને (અન્મજરામરણેષુ) જન્મ, જરા અને મરણને વિષે (નિપત્ત) નિશ્ચે (અનન્તશઃ) અનતવાર (પરિવર્તન્તે) પરવટન કરે છે—સાટકે છે ૫.

કથાયો તો કર્મની ઉપર આવ પાડે છે કોપના આવેશમા, માનના વશાણુ પર, માયાની ગદી વૃત્તિમા, લોભના તાજામા આ

પ્રાણી ભારે કર્મો જાંધે છે અને તેના પર વજ્રલેપ કરે છે. ક્રોધ-
માન કપાયના ઉદયથી દુનિયા પર મોટા સંહાર થયા છે, માયાને
અંગે અનેક પાપો છુપી રીતે કરે છે અને લોભથી રાતદિવસ
દેશ-પરદેશ રણડે છે. કપાયનો ઉદય થાય છે ત્યારે કોઈ પણ હેતુ
મનમાં રાખીને પ્રાણી જળ જરડાય છે અને પછી નારકીમાં જઈ
પડે છે. વળી જન્મ-મરણના ચક્રમાં એવો પડી જાય છે કે એ જલદી
ઉઘે આવી શકતો નથી અને પોતાની પ્રગતિ શુભાવી બેસે છે. પ.

મનસા વાચા રે, વપુષા ચન્નલા, દુર્જયદુરિતમરેણ ।

ઉપલિપ્યન્તે રે, તત આશ્રવજયે, યતતાં કૃતમપરેણ ॥પરિ૦૬॥

અર્થ:—(રે) રે પ્રાણી ! (મનસા) હૃદ્ય મનના વ્યાપારે
કરીને, (વાચા) હૃદ્ય ભાષાએ કરીને અને (વપુષા) હૃદ્ય કાયચેષ્ટાએ
કરીને (ચન્નલાઃ) ચપળ એવા પ્રાણીઓ (દુર્જયદુરિતમરેણ)
દુઃખે છૂતી શકાય એવા પાપના સમૂહવડે (ઉપલિપ્યન્તે)
અશુભ કર્મરૂપ કાલવથી લેપાય છે. (તતઃ) તેટલા માટે
(આશ્રવજયે) આશ્રવના જથ્થે વિપે (યતતાં) પ્રયત્ન કર.
(અપરેણ) ખીલ કર્મજાંધના હેતુમાં પ્રવર્તવે કરીને (કૃતં) સર્થુ. ૬.

કોઈપણ પ્રકારે મિથ્યાત્વ હોય તો તેને દૂર કર, વિરતિભાવ
આદર, ઇદ્રિયોનો સંયમ કર, કપાયો પર વિજય મેળવ, યોગોને કળ-
ભમાં લાવ, ગરનાળાં જાંધ કર, નહીં તો વાત મારી જશે અને તું
રણડી પડીશ, નકામી આળપ-પાળ છોડી દે અને અનુભવજ્ઞાન પ્રાપ્ત
કર. મન, વચન, કાયાના યોગો પણ આશ્રવો છે. મનના વ્યાપારથી,
વાણીના પ્રયોગથી અને કાયાની પ્રવૃત્તિથી પ્રાણી કર્મો જાંધે છે. ૬.

શુદ્ધા યોગા રે, યદ પિયતાત્મનાં, સ્વન્તે શુભકર્માણિ ।

કાન્નનનિગડાંસ્તાન્યપિ જાનીયાત્, હતર્નિર્વૃત્તિશર્માણિ ॥પરિ૦૭॥

અર્થ — (રે) રે પ્રાણી ! (ચદપિ) જો કે (યતાત્મનાં) સુયમવાળો આત્મા છે એનો જોવા પ્રાણીઓના (દુઃખાઃ) પાપ સંહિત (યોગા) મન, વચન, કાયાના વ્યાપાર (ક્રુમકર્માણિ) શુભ કર્મને (ક્ષયન્તે) બાધે છે, તો પણ (હતનિશ્ચિત્તિશર્માણિ) મોક્ષના મુખને રૂઝનારા કોવાળી (સામ્યપિ) તે શુભ કર્મને પણ (કાશ્ચનમિગદ્ધાન્) સોનાની બેડીઓ (લાનીયાત્) બાધવી. ૩

વ્યવહાર નજરે પુણ્ય ઠીક લાગે છે, પણ તે માત્ર પાપની અપેક્ષાએ જ બાળી શકાય; વસ્તુન શુભ કર્મો પણ ભોગવ્યા વિના છૂટકારો થતો નથી અને કેટલીક વાર તેની ખાતર સમારમ્ભ રહેવું પડે છે મોક્ષના અવ્યાભાધ મુખની નજરે એ પણ બંધન જ છે અને સમશ્ચુઓ તો તેને પણ જો જ નજરે જુએ છે એ મોક્ષના મુખની આંઠે આવનાર છે અને ઉચ્ચ હૃદયે જોના તેણ મુખો પણ સ્વત્વ વગરના ઇ મને તેમ કરીને અત્ર કહ્યા છે તે સ્વ ગળાગળ બધ કરવાની જરૂર છે ૭

મોદસ્વૈવં રે, માંથવપાપ્મનાં, રોષે ચિંપમાંધાય ।

શાન્તસુધારસપાનમનાસ્તં, વિનય । વિષાય વિષાય ॥ પરિ ૦ ॥ ૮ ॥

અર્થ — (રે) કે પ્રાણી ! (યય) એ પ્રકારે જોડે છે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે (સામ્યવપાપ્મનાં) આશ્રય સંહિત પાપકર્મના (રોષે) નિંદાધ કરવામા (ચિંપ) બુદ્ધિને (માંધાય) સ્થાપીને (વિનય) હે વિનય ! (અનાસ્ત) નિરત (શાન્ત-સુધારસપાન) શાન્તમુધારસનું પાન (વિષાય વિષાય) કરો કરીને (મોદસ્વ) આનંદ પામ ૮

હે સ્વત્વ ! તારે જોના અભિનિવેશ કયામુખી કરવા છે ? તું સાચા દેવ-ગુરુ-કર્મને જોગબ. તારે કોઈ બાતની શકા કોય

તો વગરસંકેતે સદ્ગુરુને પૂછ. સંશયમાં રહીશ નહીં. સોનાની પરીક્ષા કરજે, પણ પરીક્ષા કરીને સાચાને આદરજે. તાપથી, કષથી અને છેદથી તું તપાસી ખાત્રી કરી આદર કરજે. વસ્તુતઃ સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી થવાની તાકાત ધરાવનાર આ ચેતન કેવી ખાખ-તોમાં રસ લે છે ? તે તો વિચાર. એના જેવા વિષયોમાં મળ લે તે તો શોભતી વાત પણ ન ગણાય. એ રીતે તો એના સર્વ આદર્શો ખલાસ થઇ જાય છે; માટે આશ્રવેનો ત્યાગ કર. ૮.

इति सप्तमः प्रकाशः ।



॥ अष्टमः प्रकाशः ८ ॥

અહીં પ્રથમથી આરંભીને સાતમા પ્રકાશ સુધી ત્યાગ કરવાના સ્વભાવવાળી ભાવનાઓ કહી જો કે તેમાં પણ અનિત્ય, અશરણ, એકત્વ, અન્યત્વ-એ ચાર ભાવનાઓ તો જાણુવા યોગ્ય છે, ખાટીની સસાર, અગુચિ ને આશ્રવ-એ ત્રણ ભાવના જ ત્યાજ્ય છે. હવે અહીંથી આરંભીને સમાપ્તિ પર્યંત ગ્રહણ કરવાના સ્વભાવવાળી સાત ભાવનાઓ કહેશે તેમાં પણ લોક-સ્વભાવ ભાવના જાણુવા યોગ્ય છે ઉપર સાતમા પ્રકાશમા આશ્રવનો નિરોધ કહ્યો. તે સવરવડે રુંધી શકાય છે, એ સળધે કરીને આવેલી આ સવર ભાવના કહે છે. તેનો આ પ્રથમ શ્લોક છે:-

। संवर भावना ।

(स्वागतावृत्तम्)

येन येन य इहाश्रवरोधः, संभवेन्नियतमौपयिकेन ।

આદ્રિયસ્વ વિનયોદ્યતચેતા-સ્તત્તદાન્તરદશા પરિમાન્ય ॥૧॥

અર્થ — (૬૬) આ જ્ઞેનશાસનને વિષે (એમ એત) જે જે (પ્રાપ્તિવત) ઉપાયે કરીને (યઃ) જે (પ્રાધવરોધઃ) આશ્રવનો નિરોધ (નિવર્ત) અવરુધ (સમયેન્) સમયે છે, (તત્તત્) તે તે ઉપાયનો (આગ્નરદશા) જ્ઞાનચક્રો (પશ્ચિમાખ્ય) વિશ્વારીને (વિનય) દે વિનય । (હ્યતથેતા) નિવૃત્તિ મેળવવાને ઉપયોગી છે એવું જેણે જોયું તે (માદ્રિયસ્ય) આદર ૩૨. ૧

અર્થ — સુવરના સુનાવન બેઠે છે, તે આ પ્રમાણે—સુમિતિ ૫ શુભિ ૩, પત્રી ૧૬ ૨૨, યતિધર્મ ૧૦, ભાવના ૧૨, ચારિત્ર ૫ (સામાયિક, હંદોપાધાપનીય, પરિવારવિશુદ્ધિ, સૂક્ષ્મસુ પરાશ અને યથાખ્યાન) જ્ઞેનને એ ઉપાયોનો આદર કરવામાં આ આશ્રવ પૂર્વક ઉદ્દેશ્ય છે કે આશ્રવનો નિરોધ એ જ સુવર જે આશ્રવના મરનાગ્રા ઉપાદય પડ્યા છે તે બાજુ જાય છે તે સુવર છે જે જ્ઞેન ક્રમેનો પ્રવાહ પાપત્રય ચાલ્યો આવે છે તેની સામે કર્મપ્રવાદના બાજુ જાય કરી દે તેના પ્રમાણે તે સુવર ૧

મંયમેન વિપ્પાપિગ્ન-સં, વર્દમેન વિતયામિનિવેનમ્ ।

જ્ઞાનમાત્મમય સીદ્રમર્ત્તમ, વેતમ્ સ્વિરતપા પં નિર્નિષ્પાઃ ॥૨॥

અર્થ — ૧થા (મંયમેન) સુયમજડે એજ પ્રવૃત્તિના રેક-વાગડે (વિપ્પાપિગ્નસ્યે) ગ્રાહાદિ વિષયોને અને દિશાદિકની વિરતિનિવિનયોને તુ દેહી દે ૧થા (વર્દમેન) વરવચ્છાન ૩૫ સુમકિનયડે (વિતયામિનિવેન) જોગ આશ્રવન તુ દેહી દે, (૨) ૧થા (સ્વિરતપા) નિરતપ (વેતમ્) ચિત્તના (નિર્નિષ્પાઃ) સ્વિરતપડે (માત્મ) આર્ત (સ્વ) અને (નિર્નિષ્પાઃ) નેદ નામના (સ્વામ) પ્યાનને (નિર્નિષ્પાઃ) તુ દેહી દે ૨.

સુયમના ૧૭ બેઠે આ પ્રમાણે—પાચ દિગ્દિગોનો નિનય, પચ

પ્રાણાતિપાતાદિ અવ્રતનો ત્યાગ, ચાર કષાયનો જય અને ત્રણ યોગની નિવૃત્તિ. મનની ચંચળતા અટકાવીને તેને સ્થિર કરવું એ બહુ મુશ્કેલ છે પણ બહુ જરૂરી છે; તેથી જ્ઞાનાદિકમાં ચિત્તને પરોવી સ્થિર કરવું. બીજી સાસારિક ચિંતા દૂર કરવી. આપણે ચિંતા કરીએ કે ન કરીએ પણ જે નિર્માણ હોય તે જરૂર થાય છે; પરંતુ એવો તાત્વિક ભાવ રાખવો, મનને સ્થિર રાખવું, એ ખરેખરો સંવરનો ઉપાય છે, સિદ્ધ માર્ગ છે અને જરૂર આદરણીય છે. ૨.

क्रोधं क्षान्त्या मार्दवेनाभिमानं, हन्या मायामार्जवेनोज्ज्वलेन ।
लोभं वारां राशिरौद्रं निरुन्ध्याः, संतोषेण प्राशुना सेतुनेव ॥३॥

અર્થ:—(ક્ષાન્ત્યા) ક્ષમાવડે (ક્રોધં) ક્રોધને તુ હણ, (માર્દવેન) નમ્રતાવડે (અભિમાનં) અહંકારને તું હણ, (ઉજ્જ્વલેન) ઉજ્જ્વળ એવી (માર્જવેન) સરળતાવડે (માયાં) કપટને (હન્યા.) તુ હણ, તથા (વારાં રાશિરૌદ્રં) સમુદ્રની જેવા ભયંકર (લોભં) લોભને (પ્રાશુના) ઊંચા (સેતુનેવ) પૂલ જેવા (સંતોષેણ) સંતોષવડે (નિરુન્ધ્યાઃ) તુ રોકા દે. ૩

આવી રીતે ચારે કષાયો મહાભય કર છે, અને તે પ્રાણીને અનેક કર્મોનો બંધ કરાવી એને ભારે બનાવી મૂકે છે. તે કષાયો પર વિજય મેળવવાની બહુ જરૂર છે કર્મોના બંધ વખતે એ કષાયો સ્થિતિબંધ અને રસબંધમાં ખાસ કાર્ય લાજવે છે. તેથી તેનાથી ખાસ ચેતવાની આવશ્યકતા છે એના નિવારણ માટે સંવર ધર્મો ખરા ઉપાયભૂત છે, અમલમાં મૂકવા યોગ્ય છે અને આત્મપ્રકાશમાં બહુ સુદર કાર્ય કરનાર છે. મન-વચન-કાયાની એકાગ્રતા વગર સત્ક્રિયા નિરથક થાય છે. અહિં ઘણું બેસી રહેવાનું નથી એટલું સ્પષ્ટ જણાય તો સરળતા આવી શકે તેમ છે. ૩

(स्वागताष्टकम्)

गु॒प्तिमि॒स्तिस्मि॑रे॒चम॑ञ्ज॒य्यान्, श्री॑न् वि॒र्षित्य॑ तर॒ङ्गाऽध॑र्म॒योगान् ।
सा॒धुस॒वर॒पथे॑ प्र॒येते॒षा, ल॒प्स्यसे॑ दि॒त्तम॑ना॒ह॒तमि॒दम् ॥ ४ ॥

અર્થ — (૧૪) બે પ્રભાલે (મજ્જમાન્) છાવાને અશક્ય
(જીન્) ત્રણ જોડે મન, વચન, કાયાના (મઘમયોગાન્)
અશુભ વ્યાસરને (તિલુમિઃ સુલિમિઃ) મનશુષ્કિ, વચનશુષ્કિ
અને કાયાશુષ્કિ ત્રણ શુષ્કિરહે (તરસા) થીજપણે (વિમિસ્ય)
વિશેરે કરીને છાવીને (નાશુસપરપયે) શુદ્ધ સવર માર્ગને
વિરે (પ્રયતેષા) ઉદ્યમવાળે યા, કે સેથી (મજાહતે) અખડ
અને (દુર્હ) જ્ઞાનાવિક (હિત) મોશ્શુષ્કને (સપ્સવને) તું પામીશ ૪

આ સ્વર માટે પ્રયતન કરવાથી મુદ્દ મોક્ષમુખ જરૂર મળે છે, માટે યોગે પર વિજય મેળવવો. આ સ્વર માર્ગ મહા શાશ્વત્ય હોઈ જુગ વિચારવા જેવો અને જાવવા જેવો છે. ખરેખર જીવવા જેવો છે જોના વિકાસના જીવનમાત્રાની સફળતા સમાવેશી છે. આમલો સામે દારો જાણ કરવાનું એ પ્રયત્ન સાધન છે, માટે જોમા પ્રયતન જરૂર કરવો. આ યોગ પ્રશન્ત અને અપ્રશન્ત જોમ બે પ્રકારે છે. અપ્રશન્ત યોગ પ્રવૃત્તિ પર અકુશ રાખવાની અને પ્રશન્ત યોગમા અસુક હૃદયથી પ્રવૃત્તિ કરવાની આવશ્યકતા છે. ૪

(मन्दाकरन्ता वृषम्)

पं० रुद्रेश्वरमल्लद्वयैराभवेष्वात्सवाभ्य-

अक्षास्यत्तितपटपटः सुप्रसिद्धान्धाली ।

શુદ્ધયોગૈર્જવનપવનૈઃ પ્રેરિતો જીવપોતઃ,

સ્રોતસ્તીર્ત્વા ભવજલનિધેયૌતિ નિર્વાણપુર્યામ્ ॥૫॥

અર્થઃ—(જવં) એ રીતે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે (અમલ-
હૃદયૈઃ) નિર્મળ ચિત્તવડે (આશ્રવેષુ) આશ્રવો (રુદ્ધેષુ) રોકાયે
સતે (આત્મવાક્યશ્રદ્ધાચઞ્ચન્સિતપટપટુઃ) સર્વજ્ઞના વચનમાં
શ્રદ્ધારૂપ શોભતા ઉજ્જવળ સદવડે સુંદર અને (સુપ્રતિષ્ઠાનશાલી)
મત ધૈર્યાર્થિ શુણ્ણવડે મજબૂત પ્રતિષ્ઠાનવડે અટલે અધોભાગવડે
શોભતુ (જીવપોતઃ) શુવરૂપી વહાણ (શુદ્ધઃ) શુદ્ધ એવા
(યોગૈઃ) મન, વચન, ક્રિયાના યોગરૂપ (જવનપવનૈઃ) વેગવાળા
અનુકૂળ પવનવડે (પ્રેરિતઃ) પ્રેરણા સતુ (ભવજલનિધેઃ)
સંસારરૂપી સમુદ્રના (સ્રોતઃ) પ્રવાહને (તીર્ત્વા) તરીને (નિર્વા-
ણપુર્યા) મોક્ષરૂપી નગરમાં (યાતિ) જાય છે ૫.

આપ્ત પુરુષોના વાક્ય ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ દરેક જાણ-
તમા કાંઈ પોતે પ્રયોગ કે ચર્ચા કરી શકતો નથી આપ્તની આપ્તતા
કસોટીથી સિદ્ધ કરીને તેના વાક્યમાં શ્રદ્ધા રાખવી એ જ એને
માટે માર્ગ છે. જેનામાં રાગદેવ ન હોય તે જ આપ્ત છે. તેમનાં
વચનો શોધી તેમાં શ્રદ્ધા ગળવી. આ ખરેખરે સઠ છે. આવી રીતે
શુવરૂપી વહાણ મજબૂત હોય, શ્રદ્ધારૂપ સઠ સુંદર દઢ હોય અને
પવન અનુકૂળ વાય તો તે સપાટાળંધ લવસમુદ્રને તરી જઈને
નિર્વાણપુરીએ પહોંચી જાય છે. આશ્રવોને રોકવાનું પગ્મ સાધન
સંવર છે. આશ્રવના પ્રત્યેક ભેદને રોકવા માટે સંવરના દરેક
ભેદ શક્તિમાન છે, માટે ઉત્તમ શુભોએ નિરંતર સંવરની સાધ-
નામાં પ્રયત્ન કરવો. ૫

ગેયાષ્ટક :: સવર ભાવના

(તુલ્ય શુભ પાર નદિ સુખલો-એ રેશી. પાંચમી ભાવનાનો રાગ)

મૃણુ ત્રિવિમુલ્લમાધનસદુપાય, સદુપાય રે સદુપાયં ।

મૃણુ ત્રિવિમુલ્લમાધનસદુપાયમ્ ।

જ્ઞાનાદિકપાવનરત્નત્રય-પરમારાધનમનંપાયમ્ । મૃણુ ૦૧૧ ।

અર્થ —હે આત્મા । (શિવસુખસાધનસદુપાય) મોક્ષમુખના સાધનના અત્ય ઉપાયને (મૃણુ) તુ સાબળ, (શિવસુખસાધન સદુપાય) મોક્ષમુખના સાધનના અત્ય ઉપાયને (મૃણુ) તુ સાબળ (મનપાય) કદ રહિત (જ્ઞાનાદિકપાવનરત્નત્રયપરમારાધન) જ્ઞાન, હથ ન, આશિષત્રય પવિત્ર રત્નત્રયના ઉત્કૃષ્ટ-અતિ આર રહિત આરાધન તે જ તેનો ઉત્તમ ઉપાય છે ૧

હેય, ઉપાધયનો સાચો વિભાગ કરી તજવા યોગ્યને તજ યને આદરવા યોગ્યને આદર તમ જ રાગદ્રેષ તણ યોગ્યે પર વિશ્વ મેળવી તાગ શુભમા મમલુ દર આવુ દોષ રહિત આરાધન કરવાથી તને હ મેથને માટે શિવમુખ પ્રાપ્ત થશે અને અત્યારની વારી સત્ર જ અગોનો છેઠો અપી જશે. અહીં જે ઉપાયો બતાવ્યા છે તે સિદ્ધ માર્ગો છે, શુભ પરિણામની બાજ તમા જરા પશુ થકા વગરના છે, તને ફાવી બાધ તેરા છે, તેને જ જરાજર વિચારી લેજો તારે પ્રત્યેક બાબત સાબળીને સમજી રાખવાની છે, તે સાથે જે સાચા ઉપાય બતાવ્યા હોય તેને આદરવાનુ તારુ કામ છે ૨

વિપયવિકારમપાંકુરૂ દૂરં, ક્રોધ માનં સદ્માયમ્ ।

ઠોમ રિપું ચ વિચિત્ય મહેલં, મઞ્જ સયમગુણમકપાયમ્ ॥ મૃ ૦ ॥

અર્થ:— હે આત્મા ! (વિષયવિકારં) પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયરૂપ વિકારને તું (દૂરં) અત્યંત (અપાકુરુ) દૂર કર તથા (સહમાયં) માયા સહિત (ક્રોધં) ક્રોધ (માનં) માન (ચ) અને (લોભં) લોભરૂપી (રિપું) શત્રુને (સહેલં) ક્ષીડામાત્રમાં (વિજિત્ય) છતીને (અકપાયં) કપાય સહિત (સંયમગુણં) આચરિત્રરૂપ ગુણને (ભજ) તું સેવ. એ જ મોક્ષમુખતું સાધન છે. ૨.

હે ચેતન ! આ સર્વ સાચા ઉપાયોને સાંભળ, અને અકપાયી થઈ તારા સંયમગુણને કેળવ એ છઠ્ઠો સંયમ નામનો યતિધર્મ છે. બીજી રીતે એ આખા સંવરના ક્ષેત્રને રોકી શકે છે અને ચેતનનો વિદ્રાસ ખૂળ ડરી શકે છે. આ શિવસાધન સાબળ-સમજ. આ કપાયો ગુપ્તપણે કામ કરે છે. ઘણી વાર સૂક્ષ્મ રૂપમા હોય છે ત્યારે શોધ્યા પણ જડતા નથી અને તેના સંબંધમાં ઘણી વાર આપણે આત્માને છેતરીએ છીએ કપાયો પર વિજય મેળવવો મુશ્કેલ છે, પણ અકપાયી થઈ સંયમગુણને કેળવ એ જ ખરો ધર્મ છે. ૨.

^૨ ઉપશમરસમનુશીલય ^૩ મનસા, ^૧ રોપદહનજલદપ્રાયમ્ ।

^{૧૦} કલય ^{૧૧} વિરાગં ^{૧૨} ધૃતપરમાગં, ^{૧૩} હૃદિ વિનયં નાયંનાયમ્ ॥ શ્લૃ ૩ ॥

અર્થ:— હે ચેતન ! (રોપદહનજલદપ્રાયં) ક્રોધરૂપ અગ્નિને ખુઝાવવામાં મેઘ સમાન એવા (ઉપશમરસં) ઉપશમરસને એટલે શાંતમુદારસને (મનસા) હૃદયવડે (અનુશીલય) ધારણ કર. તથા (હૃદિ) હૃદયને વિષે (વિનયં) વિનયને (નાયંનાયં) લાવી લાવીને (ધૃતપરમાગં) ઉત્કૃષ્ટ દશાને ધારણ કરનાર એવા (વિરાગં) વૈરાગ્યને (કલય) તું બાણ. ૩.

આ ગાથામા જે ઉપશમ અને વિરાગ ગતાવ્યા છે તે સમ્યક્ત્વના લિંગો પૈકી બે છે, (શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, આસ્તિક્ય અને

અનુકંપા એ પાપ દિગ છે) અને સમ્યક્દર્શનની પીછાન
કાવનાર છે વિરાગ અને નિર્વેદ એ બન્ને એક જ અર્થવાળા
છે ઉદ્ધૃષ્ટ બાવને ધારણ કરનાર છે વળી હૃદયમાં વિનય લાવીને
વિરાગને ધારણ કર. સામાનિક સંબંધ પરથી રાગ બંધ એટલે
મળી શુચવલ્લભો અતઃ આવી જાય. એ વિરાગને પરિણામે વિષ
યોભાથી આસક્તિ યોગી થઈ જાય છે એ જ આત્મવિકાસને
સારી રીતે વધારો દે છે ૪

આર્તં રૌદ્રં ધ્યાનં માર્જય, દંદ્વિફસ્પરશ્ચનાનાપમ્ ।

યર્દિયમરુદ્ધા માનસવીથી, તત્ત્વવિદઃ પન્થ્યાં નાપમ્ ॥ શ્લૃ૦ ૪ ॥

અર્થ:—હે ચેતન ! (આર્ત) આર્ત અને (રૌદ્ર) રૌદ્ર
(ધ્યાન) ધ્યાનરૂપ કચરાને (માર્જય) તુ સાફ કર, તથા : ચિત્ત
સ્પરશ્ચનામાયં) શુભાશુભ સંકલ્પમેલિરૂપ બળને (દંદ્વિ) બાળી
નાખ, (યત્) જે કારણ માટે (રુદ્ધ) આ (માનસવીથી) મનના
વિચારોની મેલિ (મરુદ્ધા) રુધાએલી નથી, તેથી (અર્થ) આ
(તત્ત્વવિદઃ) તત્ત્વજ્ઞાનીનો (પન્થ્યાં) માર્ગ (ન) નથી. ૪

ધનકુટુબાદિકની અનેક ચિંતાઓ-સંકલ્પનાળે તારે માટે
છીની જ છે તારી જાતને તપાસી જા, તને એક ઠેકાણે નિવાતે
ઘેસવાનું મળશે નહીં. આરે તરફ શુચવલ્લ જણાશે. એક ચિંતા
પૂરી થશે ત્યાં અનેક નવી છીની થશે. આવું ધ્યાન તથા યોગ્ય
છે તેમજ દિગ્મા, અનૂત, ધોરી, પરચી અને ધનસંરક્ષણ
નિમિત્ત કુધ્યાનો તને થયા જ કરે છે આ ધ્યાનોને તુ ન કર,
એને અઠકાવવાનો ઉપાય કર. આ આળો મનોશુષ્કિનો વિષય
છે. એમાં નકામા સંકલ્પનો ત્યાગ ખાસ સૂચવ્યો છે, તે બધું
જ વિચારવા યોગ્ય છે ૪

સંયમયોગૈરવહિતમાનસ-શુદ્ધયા ચરિતાર્થય કાયમ્ ।

નાનામતરુચિગહને ભ્રુવને, નિશ્ચિનુ શુદ્ધપથં નાયમ્ ॥ મૃ૦ ૫ ॥

અર્થ:—(સંયમયોગૈઃ) ચચ્છાસીત્તરી અને કરચ્છાસીત્તરી ૩૫ સ યમના યોગવડે (અવહિતમાનસશુદ્ધયા) સાવધાન કરેલા મનની શુદ્ધિએ કરીને (કાય) પાતાના શરીરને (ચરિતાર્થય) સફળ કર, તથા (નાનામતરુચિગહને) અનેક પ્રકારના મનમતાવરોની શ્રદ્ધાએ કરીને ગાઢ-ભરેલા (ભ્રુવને) આ જગતમાં (નાયં) નીતિ-યુક્ત (શુદ્ધપથં) નિર્દોષ મોક્ષમાર્ગનો (નિશ્ચિનુ) નિર્ધાર કર. ૫.

સાધુધર્મમાં આખો વખત એટલી ક્રિયા કરવાની હોય છે કે તેમાંથી તે નવરા થતા નથી. સવારના ચાર વાગેથી શરૂ કરીને એને આવશ્યક, પડિલેહુણ, ચૈત્યવંદન, દેવવંદનાદિ કરવાનાં હોય છે. ઉપનાત ગોચરીમાં ખૂણ ઉપયોગ રાખવો પડે છે. એ સર્વમાં સાધ્ય સંયમનું છે. આત્માને જરા પણ આળસમાં પડવા દેવાની વાત નથી—પ્રમાદનો સર્વથા ત્યાગ કરવાનો છે. આત્માને સંયમ-યોગમાં આખો વખત ઉઘમી રાખવાનો છે. વૈરાગ્ય પામી એસી રહેવાનું નથી. તેને માટે શરીરને ખૂણ ઉઘમી રાખવું પડે તેમ છે. ૫

ब्रह्मव्रतमङ्गीकुरु विमलं, विभ्राणम् गुणसमवायम् ।

उदितं गुरुवदनादुपदेशं, संगृहाण शुचिमिव रायम् ॥ मृ० ६ ॥

અર્થ:—(ગુણસમવાયં) ગુણના સમૂહને (વિભ્રાણં) ધાગણ કરતા એવા (વિમલં) નિર્મળ એટલે અતિચાર રહિત (બ્રહ્મવ્રતં) પ્રધ્નર્થ વ્રતને (અઙ્ગીકુરુ) તું અંગીકાર કર. (ગુરુવદનાત્) સદ્ગુરુના મુખથી (ઉદિતં) કહેલા (ઉપદેશં)

ધર્મોપદેશને (કુચિ) પવિત્ર (રાચમ્ દવ) નિધાનની જેમ
(સંગ્રહાણ) તુ ષ્ઠશ્ચ ૪૨ ૬

આ સવરના વિષયમાં શુરુમહારાજ જે ઉપદેશ આપે તે
પવિત્ર નિધાનની જેમ સુભરી છે. સવરના અનેક વિભાગોમાં
તારી બુદ્ધિ કામ કરી શકે નહીં, તેથી જ્ઞાન અને અનુભવના
ભાગરૂપે શુરુ ને સુહૃદ રચના જતાવશે. તે પ્રમાણે કરવાથી
તારા આશ્રવહાર બધા થશે. જહુ સંભાગ રાષ્ટ્રીને પ્રાક્ષત્વ
આદરવાની ધાત્રુ આવશ્યકતા છે એના વગર યોગમાં કે આત્મ
પ્રતિભા વધારે શવાની આશા નિર્ધર છે. અપ્રાક્ષની અભિલાષા
મનને કંટુ જહુ અસ્થિર જનાવી મૂકે છે ત તેના અનુભવ
ઉપરથી ખતર પડે તમ છે .

સયમવાક્મયકુમુરસૈરતિસુરમય નિજમચ્ચસાયમ્ ।

ચેતનમુપલસ્ય કુતલક્ષણ-જ્ઞાનચરણગુણપર્યાયમ્ ॥ મૃં ૭ ॥

અર્થ — (સયમવાક્મયકુમુરસૈર) સત્તર પ્રકારના સ્વયમ
વાગા શાસ્ત્રરૂપ પુષ્પના રસવટે (નિજ) પોતાના (અચ્ચસાય)
આત્માના પદ્મિભાને (સૈરતિસુરમય) અતિ મુગ્ધથી એટલે
પ્રશન્ન શુભવાગા કરે અને (કુતલક્ષણજ્ઞાનચરણગુણપર્યાય) પ્રસિદ્ધ
લક્ષણવાગા જ્ઞાન અને શાસ્ત્રરૂપ શુભવાગા અને પર્યાયવાગ્ય
(ચેતન) જ્ઞાને (રુપલક્ષણ) તુ ઝોળખ. ૭

આત્માને ઝોળખવો એટલે એના મૂળ સુલો સમજવા. એના
વિભાવો અને પર્યાયોને પારખી લેવા. એના ઉપયોગ લક્ષણને
સમજવું અને એની કર્મ પર આધ્યાત્મ મેળવવાની સત્તાત
ચક્રિત સમજવી, જે જ્ઞાનની ધન્ય ભાવના છે, પરમ કર્તવ્ય
છે, મૃદ્ધ કૃત આપનાર પ્રિદ્ધિયોગ છે આ ચેતનને તુ બરાબર

ઓળખ. તારા જે સહભાવી ઓટલે નિરંતર સાથે રહેનારા ધર્મો છે તે ગુણ કહેવાય છે અને વારંવાર મનુષ્ય, તિર્થંઆદિના ઉપો અને છે તે પર્યાય કહેવાય છે. બોધસ્વભાવ જ્ઞાન છે. પગભાવનિવૃત્તિ સ્વભાવ એ આશ્રિત છે. ૭.

વૃદ્ધનમલંકુરુ પાવનરસનં, જિનચરિતં ગાયં ગાયમ્ ।
સવિનય ! જ્ઞાન્તસુધારસમૈનં, ચિરં નન્દ પાયં પાયમ્ ॥શ્રુ ૦ ॥૮॥

અર્થ:—(સવિનય!) હે વિનય સહિત આત્મા ! (જિનચરિતં) જિનેશ્વરના અશ્રિતને (ગાયં ગાયં) ગાઇ ગાઇને (પાવનરસનં) પવિત્ર જિહ્વાયાળા (વદનં) મુળને (અલંકુરુ) તુ શોભિત કર, અને (ઇનં) આ (જ્ઞાન્તસુધારસં) શમતાડી અમૃતરસનું (પાયં પાયં) પાન કરી કરીને (ચિરં) ચિરકાળ મુખી (નન્દ) તું આનંદ પામ. મોક્ષમુળ પામવાના સાધનનો આ સુંદર ઉપાય છે ૮.

આ જ્ઞાનરસને વારંવાર પી પીને ખૂબ મજા મળે. અન્યારે તને ખરો અવસર મળ્યો છે તેનો સારો રીતે લાભ લે અને મહાન્ અભ્યંતર રાજ્યમાં પ્રવેશ કર. શિવમુખતા સાધનના આ પરમ ઉપાયોને તું વારંવાર સાંભળ અને તેનો સદુપયોગ પ્રેમથી, હૃદયથી, આનંદથી કર. આ સંવરના બે વિભાગ કરવામાં આવ્યા છે. એક કર્મ બ્રહ્મ કરવાનો જેથી વિચ્છેદ થાય તેને દ્રવ્ય સંવર કહે છે અને સંસારની ક્રિયાથી વિરતિ થાય તેને ભાવ સંવર કહે છે. ૮.

। इति अष्टमः संवरभावना प्रकाशः ।



॥ નવમ પ્રકાશઃ ૧ ॥

આઠમો પ્રકાશ કહ્યો, તને છેટે ચેતનાને જોગખવાનો ઉપ-
દેશ આપ્યો, તે જોગખાણુ કર્મની આવૃત્તિના અપકર્ષથી આપી
અઠાય છે અને તનો અપકર્ષ નિર્જરાને આપીત છે એ સજમે
કરોને આવેલી નવમી નિર્જરા બાવનાનો આ પ્રથમ શ્લોક છે—

। નિર્જરા ભાવના ।

(રમ્યવચાવૃત્તમ્)

યન્નિર્જરા દ્વાદશઘા નિરુક્તા, તેદ્ દ્વાદશાનાં તપસાં વિમેદાત્ ।
હેતુપ્રમેદાદિહ કાર્યમેદ , સ્વાતન્ત્ર્યતસ્ત્યેકવિધેષ સા સ્યાત્ ॥

અર્થ — (યત્) જે (નિર્જરા) નિર્જરા (દ્વાદશઘા) બાર
પ્રકારની (નિરુક્તા) કહી છે, (તેદ્) તે (દ્વાદશઘા) છ
બાદ અને છ આખ્ય તપ એમ બાર પ્રકારે (તપસાં) તપના
(વિમેદાત્) લેકને લીધે કહી છે, કેમકે (રમ) અહીં (હેતુ
પ્રમેદાત્) કાણુના લેકથી (કાર્યમેદ) કાર્યનો લેક કહ્યો છે
(તુ) પરતુ (સ્વાતન્ત્ર્યત) સ્વત્ર તપણાથી એટલે કર્મક્ષયની
અપેક્ષાએ તા (સા) તે નિર્જરા (યકયિધેષ) એક જ
પ્રકારનો (સ્યાત્) છે ૧

ગાદા અને આખ્ય તપની ગોઠવણુ એવા સુષ્ટ્ દીતે કર-
વામા આવી છે કે એના દેહ, વાણુ અને મન એ ત્રણે યોગ
પર અસાધાગ્ય કાબૂ આવી જાય તપ એન્જો વિશાળ શબ્દ છે
કે એમા સુવરના મર્વ પ્રકારે આવી જાય છે અને તે ઉપરાત
દેહ, વચન અને મન પર સુધમ કરવાના અનેક વિધાનો સમાઈ

જાય છે. કેટલાક કર્મનો વિષાક ભોગવ્યા સિવાય પ્રદેશોદયથી ખેરવી નાંખે છે. આ રીતે આત્માને હળવો કરવાનું કાર્ય નિર્જરા કરે છે. સર્વ કર્મોનો સર્વથા નાશ થાય તેને મોક્ષ કહેવામાં આવે છે ૧.

(અનુષ્ટુપ્વૃત્તદ્વયમ્)

કાંષ્ઠોપલાદિરૂપાણાં, નિદાનાનાં વિભેદતઃ ।

વૃદ્ધિર્યથૈકરૂપોઽપિ, પૃથગ્રૂપો વિવક્ષ્યતે ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—(યથા) જેમ (એકરૂપોઽપિ) એક સ્વરૂપવાળો પણ (વૃદ્ધિઃ) અગ્નિ (કાંષ્ઠોપલાદિરૂપાણાં) કાષ્ઠ અને પત્થર વિગેરે રૂપ (નિદાનાનાં) કારણોના (વિભેદતઃ) ભેદથી (પૃથગ્રૂપઃ) જુદા જુદા રૂપવાળો—અનેક પ્રકારનો (વિવક્ષ્યતે) કહેવાય છે ૨

એટલે કે—પાષાણાગ્નિ, તૃણાગ્નિ, ગોમયાગ્નિ, કાષ્ઠાગ્નિ, કોલ-સાનો અગ્નિ, ગેસનો અગ્નિ વિગેરે અનેક પ્રકારનો અગ્નિ હોય છે, તો પણ તેનો દાહક સ્વભાવ તો એકસરખો જ છે. ૨

નિર્જરાઽપિ દ્વાદશઘા, તપોમેદૈસ્તથોદિતા ।

કર્મનિર્જરણાત્મા તું, સૈકરૂપૈવ વંસ્તુતઃ ॥ ૩ ॥

અર્થઃ—(તથા) તે જ પ્રમાણે (તપોમેદૈઃ) બાહ્ય અને આશ્વંતર તપના ભેદે કરીને (નિર્જરાઽપિ) નિર્જરા પણ—કર્મનો નાશ પણ (દ્વાદશઘા) બાર પ્રકારનો (ઉદિતા) કહ્યો છે (તુ) પરંતુ (વંસ્તુતઃ) પરમાર્થ દૃષ્ટિએ તો (કર્મનિર્જરણાત્મા) કર્મનો વિનાશ કરવાના સ્વરૂપવાળી (સા) તે નિર્જરા (એકરૂપૈવ) એક જ રૂપવાળી છે. ૩.

બાહ્ય તપના છ પ્રકાર આ છે—અનશન, ઊનોદરિકા, વૃત્તિ-

સંકોપ, રમત્યાગ, કાયકસૈશ અને સહીનતા આજ્ય તર તપના છ પ્રકાર આ છે—પ્રાર્થાશિત્ત, વિનય, વૈયાવૃત્ત્ય, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને કાયેત્સર્ગ તેવી રીતે તપના જુદા જુદા પ્રકાર હોવાથી નિર્જરાના બાર પ્રકાર કહેવામાં આવ્યા છે જેમાં તપના બેઠ તેટલા નિર્જરાના બેઠ અર્થ. છે વસ્તુતઃ માત્ર કર્મનું પરિશા-
ટન એટલે દેશથી કર્મના ક્ષયની નજરે બેઠાં છે તે નિર્જરાનો એક જ પ્રકાર છે ૩

(ઉપેન્દ્રવ્યાસૃત્તમ્)

નિકાંચિતાનામપિ કર્મેણાં યદ્, ગરીયસાં મૂર્ધરદુર્ધરાણામ્ ।
વિમેદને વજ્રમિવાતિતીવ્ર, નમોઽસ્તુ તસ્મૈતપસેઽદ્ભુતાય ॥૪॥

અર્થ — (યદ્) જે તપ (ગરીયસાં) અતિ મોટા (મૂર્ધરદુ-
ર્ધરાણાં) પર્વતની જેવા નિકટ અને (નિકાંચિતાનામપિ) ગાઠ
તર તીવ્ર નસવાળા (કર્મેણાં) કર્મને (વિમેદને) બેઠવામાં
(વજ્રમિવ) વજ્રની જેવું (મિતિતીવ્ર) અતિ તીવ્ર છે, (તસ્મૈ)
તે (અદ્ભુતાય) અતિ અદિમાવાળા (તપસે) તપને (નમોઽસ્તુ)
નમસ્કાર થાઓ ૪

પછી વખત પ્રાપ્તી કર્મ બાધે છે ત્યારે એવો આકરો બધ
કરે છે કે હીરની ઢોરીની ગાઠ ઉપર તેજનું ટીપું મૂકીએ તો
પછી ત ગાઠ કોઈ રીતે ન છૂટે એવી તેની મિતિ કરી મૂકે છે
આવા નિકાચિત કર્મ ઉદયમાં આવે છે ત્યારે તેના દુઃખનો અનુ-
ભવ ન કરી શકાય એવો તીવ્ર થાય છે આ ક્રમેને કાપી નાંખવા
માટે વજ્ર જેવું કાર્ય કરનાર તપબ્રુવ છે તેના જીરવનો આશ્વકાર
હરીએ. એના ધ્યાન વૈયાવૃત્ત્ય વિગેરે બેઠોનો અનુભવ કરીએ એમાં
નેવાબાવ રહેશે છે, પરંતુ, એ આકાંક્ષાનિવિત કરવા યોગ્ય છે ૪

(ઉપજાતિવૃત્તમ્)

કિંમુચ્યતે સત્તપસઃ પ્રભાવઃ, કઠોરકર્માર્જિતકિલ્વિપોઽપિ ।
 દૃઢપ્રહારીવ નિહત્ય પાપં, યતોઽપવર્ગં લભતેઽચિરેણ ॥ ૫ ॥

અર્થઃ—અહો આત્મા ! (સત્તપસઃ) શ્રેષ્ઠ—અતિચાર રહિત તપનો (પ્રભાવ) પ્રભાવ-મહિમા (કિમુચ્યતે) શુ કહેવાય ? (યતઃ) કે જે તપના પ્રભાવથી (કઠોરકર્માર્જિતકિલ્વિપોઽપિ) કઠોર કર્મવડે ઉપાગ્રહેન કર્યું છે પાપ જેણે એવો પણ જીવ (દૃઢપ્રહારીવ) દૃઢપ્રહારીની જેમ (પાપં) પાપકર્મને (નિહત્ય) મૂળથી હણીને (અચિરેણ) થોડા કાળે (થોડા કાળમાં) (અપવર્ગ) (લભતે) પામે છે. ૫.

સમ્યક્ પ્રકારે તપ કરવામા આવે, ક્રોધરૂપ અજીર્ણ વગર તપ કરવામા આવે, ક્રોધ જાતના આશીલાય વગર તપ કરવામાં આવે ત્યારે અતિ કિલ્લિ આચરણોને લીધે એકઠાં કરેલાં કર્મોનો નાશ થાય છે અને તેના ઉપર દ્રઢતા રાખી વળગી રહેવામાં આવે તો અતે તે સર્વ કર્મોનો આત્મ તિક્ક અભાવ પ્રાપ્ત કરી દૃઢપ્રહારીની જેમ સ્વદય કાળમાં મોક્ષ અપાવી શકે છે. ૫

યથા સુવર્ણસ્ય શુચિસ્વરૂપં, દીપ્તઃ કૃશાનુઃ પ્રકટીકરોતિ ।
 તથાત્મનઃ કર્મરજો નિહત્ય, જ્યોતિસ્તપસ્તદ્વિશદીકરોતિ ॥ ૬ ॥

અર્થઃ—(યથા) જેમ (દીપ્તઃ) દેદીપ્યમાન (કૃશાનુઃ) અગ્નિ (સુવર્ણસ્ય) સુવર્ણના (શુચિસ્વરૂપં) નિર્મળ સ્વરૂપને (પ્રકટીકરોતિ) પ્રગટ કરે છે (તથા) તેમ (તત્) તે ઉપર કહેલો (તપઃ) તપ (કર્મરજઃ) કર્મરૂપી મળને (નિહત્ય)

દૂર દરીને (આત્મન) છવના (ન્યોતિ) શુદ્ધ ચેતન્યને
(પિતાદીકરોતિ) નિર્મળ કરે છે ૬

કર્મનુ સ્વરૂપ આપણે જો સમજ્યા હોઈએ તો આ ક્રિયા
કેમ થતી હશે એનો જ્ઞાણ આવવો મુશ્કેલ નથી જ્યારે પ્રાણી
તપ કરે, જ્યારે એના મન, વચન, કાયાના યોગે અધુશા
આવી જાય અથવા આવતા જાય. વિનય, વૈશાલ્ય, શુભ
ધ્યાન, કાર્યોત્સર્ગ વિગેરેમાં તકલીફ થાય ત્યારે તે કર્મોના કાય
કરી શકે છે તપ જો એક જ વસ્તુ એવી છે કે જે પૂર્વે બાધેલા
જય કર વિપાક આપનારા કર્મોને દૂર કરે છે એવા જય કર કર્મોનું
નિવારણ પ્રાપ્તિ થાય તપ કરી આપે છે, માટે આય બિચારિક બાધ
તપો અને પ્રાપ્તિ થાય આજ્ય તર તપો અવરજ કરવા ૬

(સમ્પરાવૃત્તમ્)

શાંસેનામ્યન્તરેણ પ્રથિતવદુમિદા જીયતે યેનં મંત્રુ-

શ્રેણી શાંસાન્તરંગા મરતનુપતિવદ્ધર્મલક્ષ્યદ્રદિન્ના ।

યમ્માત્ પ્રાદુર્મયેષુ પ્રકટિતવિમલા લક્ષ્ય સિદ્ધયમ્,

વન્દ સ્વર્ગાપર્ગાર્પણયદુ મરત તત્ત્વો વિશ્વવન્દ્યમ્ ॥ ૭ ॥

અર્થ:—(પ્રથિતવદુમિદા) પ્રસિદ્ધ છે જણા સેરો જેના
એવા (વાદ્યેન) અનશનાદિક બાધા અને (મામ્યન્તરેણ) પ્રાપ્ત
થિત્તાદિક આજ્ય તર એવા (યેન) જે તપવટે (શાંસાન્તરંગા)
રાજાદિક બાધા અને રાજાદિક અતરંગ (શાંસુષેણી) શત્રુઓની
શ્રેણી (મરતનુપતિવદ્) અરત અકર્તાની જેમ (માલલક્ષ્ય
દ્રદિન્ના) શુદ્ધ મનના પરિણામવટે પ્રાપ્ત થયેલી દૃઢતાવટે
(જીયતે) છતાય છે, વથા (યમ્માત્) જે તપવટી (પ્રકટિ-

તવિભવાઃ) પ્રગટ એટલે લોકો જોઈ શકે એવા વૈભવવાળી
 (લબ્ધયઃ) આમર્ષાપદ્યાદિ લબ્ધિઓ (ન) અને (સિદ્ધયઃ)
 અભિમાદિક સિદ્ધિઓ (પ્રાદુર્ભવેયુઃ) પ્રગટ થાય છે, (તત્) તે
 (સ્વર્ગપિતૃર્ગર્વિણપટ્ટ) દેવલોક અને મોક્ષ આપવામાં સામર્થ્ય-
 વાળા અને (વિશ્વવન્દ્યં) ત્રણ જગતના જનોને પૂજ્ય એવા
 (તપઃ) તપને (સતતં) નિરંતર (વન્દે) હું વાંદુ છું. ૭.

તપનો ખરો પ્રભાવ તો કોઈ તપસ્વી મુનિની પાસે જવાનું
 થાય ત્યારે જણાય છે. તેના વાતાવરણમાં અપૂર્વ શાંતિ જોવામાં આવે
 ત્યારે તેનો અનુભવ થાય છે સમ્યક્ તપ કરનાર પોતે તો પવિત્ર,
 શાંત તથા દાંત હોય, પણ એનું વાતાવરણ પણ અદ્વિત્ય શાંતિમય
 હોય છે આવો જાણ અને આભ્યંતર તપ જો ભાવનાપૂર્વક
 દૃઢતાથી આદરવામાં આવે તો જાણ અને આભ્યંતર શત્રુ પર
 વિજય મેળવે. જાણ શત્રુ તો દુનિયાદારીના હોય છે, આભ્યંતર
 શત્રુ મોહરાજાદિક છે. ૭.

ગેયાષ્ટક :: નિર્જરા ભાવના

(સારંગરાગેષુ ગીયતે)

(બિશ્વંદરાય । સરણ તિદારે આયો-એ દેશી)

વિ^૧ભાવય વિન^૨ય ! તપોમહિમાનં, (ધ્રુવપદં),

વહુ^૫ભવસંચિતદુષ્કૃતમમુના, લભ^૪તે લઘુ^૬લઘિમાનમ્ ॥ વિ૦ ॥૧॥

અર્થઃ—(વિનય !) હે ચેતન ! તું (તપોમહિમાનં) તપના
 પ્રભાવને (વિભાવય) જાણ. (અમુના) આ તપવડે (વહુભવ-
 સંચિતદુષ્કૃતં) અનંતા ભવનું ઉપાર્જન કરેલું પાપકર્મ (લઘુ) શીઘ્ર
 એટલે મહૂર્તાદિ માત્રમાં (લઘિમાનં) ઓછાપણાને (લભતે) પામે છે. ૧.

આ તપ અનેક બલોમા જોડ્યા કરેલા કર્મોને મોળા પાડી દે છે મહાઆત્મા, મહાપરિમલ વિગેરેથી અથવા મોહનીય કર્મના ભેરથી અને કપાયોની પરિણતિથી આ પ્રાણીએ અનેક દુષ્ટનો જોડ્યા કરેલા હોય છે, તેને આ તપ નિ સત્વ કરી નાખે છે એ લાભ કાંઈ જેવો તેવો નથી કેશથી થતી કર્મની પરિણાટના તં તપથી થનાર મહા લાભ છે તત્ત્વજ્ઞાનીએ કર્મને બાળનાર હોવાથી જ્ઞાનને પણ તપ કહે છે અને તે આશ્વતર તપ છે, બાહ્ય તપ તેને પુષ્ટિ આપનાર છે ૧

યાતિ ઘનાઝપિ ઘનાષનપટલી, સ્વરપચ્ચનેન વિરામમ્ ।

મજ્જતિ તયા તપસા દુરિતાલી, ક્ષણમગુરપરિણામમ્ ॥ વિ૦ ૨ ॥

અર્થ — યેમ (ઘનાઝપિ) નિગ્રહ એવી પદ્ધતિ (ઘનાષનપટલી) ગાદ મેધની મેણી (સ્વરપચ્ચનેન) પ્રચલવાયુવડે (વિરામ) વિનાશને (યાતિ) પામે છે એટલે વીખરાઈ બાંધ છે, (તયા) તે પ્રકારે (દુરિતાલી) પાપની મેણી (તપસા) તપવડે (ક્ષણ મગુરપરિણામ) ક્ષણ માત્રમાં વિનાશના પરિણામને (મજ્જતિ) ભલે છે—પામે છે ૨.

તપ એ યથાવિધિ કરવામાં આવ્યો હોય એટલે કે જ્ઞાનમુક્ત બાવ અને વીયોદ્ધામપૂર્વક કર્યો હોય તા ત કર્મોને ક્ષણભ્રુર બનાવી દે છે, અનેક કર્મોને વિપાકોદયમાં લાવ્યા વિના પ્રદેશેા દયથી જ તેનો નાશ કરી દે છે તપનો આ બીજો મોટો લાભ સમજવેલ કર્મને નિર્માલ્ય કરે એ પ્રથમ લાભ અને કર્મને ક્ષણ ભ્રુર કરી નાખે એ બીજો લાભ આ બન્ને લાભો આત્મિક દૃષ્ટિએ શ્રિતત્ત્વ યોગ્ય છે ૨

ઘાઞ્ઞિહતમાકર્પસિ દુરાદપિ, રિપુમપિ ઘ્વજતિ ઘયસ્વમ્ ।

તપ દ્વદમાભવ નિર્મલમાષા-ધાગમપરમરહસ્યમ્ ॥ વિ૦ ૧૩ ॥

અર્થ:—જે તપ (વાચ્છિતં) ઇચ્છિત પદાર્થને (દુરાદપિ) દૂરથી પણ (આકર્ષતિ) નજીક ખેંચી લાવે છે, તે ત્રીજો લાભ તથા (રિપુમપિ) શત્રુને પણ (વચસ્યં) મિત્રપણું (વ્રજતિ) પમાડે છે એ એથો લાભ. (આગમપરમરહસ્યં) આગમના ઉત્કૃષ્ટ સારભૂત એવા (હૃદં) આ (તપઃ) તપનો (નિર્મલમાવાત્) શુદ્ધ લાવથી (આશ્રય) તું આશ્રય કર. ૩.

એક પ્રાણીમાં અહિંસા જરાજર સિદ્ધ થઈ હોય તો તેની આબુજાબુજા જાતિવૈરનો પણ ત્યાગ થાય છે. પોતાનો કોઈ વેરી હોતા નથી, કોઈ પણ પ્રાણી તેના પર વૈર ધરાવતા હોય તો તેમની પાસે આવે ત્યારે પોતાનું વૈર ભૂલી જાય છે. જે મારવા આવ્યો હોય તે પ્રાર્થના કરવા બેસી જાય છે. આ સર્વ તપનો મહિમા છે. પ્રાણીઓ પરસ્પરના જાતિવૈર તેની પાસે તથા દે છે.

ઉપર જતાવેલા ચાર કારણોને લઈને હે આત્મા ! તું તપનો આશ્રય કર એ તપ આગમનું પરમ રહસ્ય છે. તીર્થ કર મહારાજે પોતાં જ જાતે એનો ઉપયોગ કરી પોતાના દુષ્ટાતથા તેનું કર્તવ્યપણું જતાવી આપ્યું છે. આગમ ગ્રંથોના રહસ્યભૂત આ તપને નિર્મળ લાવથી કરવાનો છે. એટલે કે તેને કરવામા કોઈ જાતની ઇચ્છા-આશા રાખવાની નથી. આ લવમાં અને પર-લવમાં કોઈપણ પ્રકારની ઇચ્છાથી તપ કર્યો હોય તો તેને નિર્મળ લાવનાવાળો તપ કહેવાતો નથી. ૩.

^૧અનશનમૂનોદરતાં, ^૨વૃત્તિદ્વાસં ^૩રસપરીહારમ્ ।

^૪મજ્જ સાંલીન્યં ^૫કાય-ક્લેશં ^૬તપ્ ^૭ઇતિ ^૮વાહ્યમુદારં ॥ વિ૦ ॥૪॥

અર્થ:—(અનશનં) એક ઉપવાસથી ચાર લીને છ માસ પર્યંત ઉપવાસ કરવા તે અનશન તપ, તે સર્વથી અને દેશથી એમ બે પ્રકારે છે. તેમા નવકારશીથી માંડીને પોરસી આદિ

દેશથી કહેવાય છે અને એક ઉપવાસથી માંડી છ માસ સુધીના ઉપવાસ કહેવા તે સર્વથી કહેવાય છે (કમોદરતા) જિનોદરી એટલે એક બે આદિ ક્ષણ જોછા જમવા તે, (વૃત્તિદાસ) વૃત્તિસંસેષ એટલે ચૌદ નિયમ ધારવા તે અથવા જોગેપજોગ વસ્તુને વિષે પરિભ્રમણે સંસેષ કરવો તે, (રમણરીહાર) રત્નત્યાગ એટલે છ વિગતમાંથી એક બે આદિ વિગતનો ત્યાગ કરવો તે, (સર્વભાગ્ય) સહીનતા એટલે પ્રયોજનને અભાવે અજોગપાત્રને સંકેતી રાખવા તે, તથા (કાયકલેશ) કાયકલેશ એટલે કાયકલેશ લેખ વિગે-રથી શરીરને કલેશ આપવો તે, (રૂઢિ) આ પ્રમાણે છ પ્રકારના (ઉદાર) આશ સાદિક સર્વ દોષ રહિત (ચાલ) બાહ્ય (તપ) તપને (મમ) છ સેવ ૪

આ સર્વ બાહ્યતપ કહેવાય છે, એ પૈકી ' ઉદાર ' બાહ્ય તપ દોષ એટલે જેમા કોઈ જાતની આશઆ ન હોય તે સમ્યક્ તપ કહેવાય છે અરિહત જમવતો હસસ્થ અવસ્થામા મોર તપસ્યા આદરે છે ત્યારે જ સર્વગુણ પ્રાપ્ત થાય છે; માટે બાહ્ય તપ એ આ માનો ખરો કસોટી ધર્મ છે અને આશ્ય તર તપનુ વિગત પણ છે ૪

પ્રાયશ્ચિત્ત વૈષાલ્ય, સ્વાધ્યાય વિનય ચ ।

ક્રાયોત્સર્ગે શુભધ્યાન, ચામ્યન્તરમિદમ ચ ॥ વિ० ॥ ૫ ॥

અર્થઃ—(પ્રાયશ્ચિત્ત) થયેલા અપરાધની ગુદિ માટે ગુરુપાત્રે આલેખનાદિક હથ પ્રકારે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું તે, (વૈષાલ્ય) આચાર્યાદિક હથની સેવા બહિષ્ કરવી તે, (સ્વાધ્યાય) વાચના, પૃથ્ઠનાદિ પાત્ર પ્રકારે સ્વાધ્યાય કરવો તે, (વિનય ચ) જ્ઞાન હર્ષનાદિક આત્મના વિનય કરવો તે, (ક્રાયોત્સર્ગ) શરીરની ચેષ્ટાનો ત્યાગ એટલે હથ વીશ લોગસ્થનો કાયોત્સર્ગ કરવો તે,

તથા (શુભધ્યાન) આર્તધ્યાન, શૈલધ્યાનનો ત્યાગ અને ધર્મ-
ધ્યાન તથા શુદ્ધધ્યાનનો સ્વીકાર કરવો તે, (હૃદય) આ છ
પ્રકારે (આશ્ચર્ય) આશ્ચર્ય તર તપ છે પ.

આ તપ જ્ઞાનમય છે એને વધારનાર બાહ્ય તપ છે. કર્મની
નિર્જગ કરવામાં આશ્ચર્ય તર તપને પ્રધાન સ્થાન છે. આ તપ
કરવામાં કંટાળો આવતા નથી, શરીરને કાંઈ પણ અગવડ
પડતી હોય એમ લાગતું જ નથી. એ સેવાધર્મ સદ્જ્ઞાનપૂર્વકનો
હોવાથી એનો તોપ થતા નથી એની વધારે સેવા કરવાની
અને કષ્ટ સહન કરવાની ભાવના વૃદ્ધિ પામતી જ રહે છે; માટે
આ તપ શ્રેષ્ઠ છે. પ.

શમયતિ તાપં ગમયતિ પાપં, રમયતિ માનસહંસમ્ ।

હરતિ વિમોહં દૂરારોહં, તપ ઇતિ વિગતાશંસમ્ ॥ વિ૦ ॥ ૬ ॥

અર્થ:—(ઇતિ) આ પ્રમાણે (વિગતાશંસ) કોઈ પણ
પ્રકારના કૃણની ઇચ્છા રાખ્યા વિના કરાંતો (તપ.) તે તપ
(તાપં) સર્વ સંકલેશને (શમયતિ) શમાવે છે—શાંતિભાવને પમાડે છે,
(પાપં) પાપનો (ગમયતિ) વિનાશ કરે છે, (માનસહંસ)
મનરૂપી હંસને (રમયતિ) આનંદ પમાડે છે અને (દૂરારોહં)
દુઃખે કરીને છૂતી શકાય એવા (વિમોહં) મોહને (હરતિ)
હરે છે. એવો તપનો મહિમા છે. ૬.

સંસારના અનેક પ્રકારના તાપને તપ શમાવી દે છે. તપસ્વી તે જ
કહેવાય કે જેનો તાપ શમેલો હોય. તપ કરવાની સાથે ક્રોધને
વશ પડી જતા હોય તો તે તપસ્વી ન કહેવાય. તપનું અશુભ ક્રોધ
છે. ક્રોધ કરે તો તપનો એને જરા પણ ખરો લાલ થયો નથી એમ
સમજવાનું છે. તપનું મુખ્ય કૃણ શાંતિનું સામ્રાજ્ય છે બાહ્ય
તપથી શરીર પર અને આશ્ચર્ય તર તપથી શરીર, વાગ્યા અને

મન પર એટલો સુખ આપે જો એ બોધને કે તુમ્હ જાણ
પ્રયોગ કે માનસિક તુમ્હ વિચારણા તેનામાં સજાવે જ નહીં
જાનો તપસ્વીની આ મહાન સામ્રાજ્યલક્ષ્મી છે ૬

સંયમકમલાકાર્મણમુજ્જ્વલ-શિવસુખસત્યકારમ્ ।

ચિન્તિતચિન્તામણિમારાધય, સપે રૂઢ ધારંધારમ્ ॥ વિ૦ ૭ ॥

અર્થ—(રૂઢ) આ જિનશાસનને વિષે (સંયમકમલા
કાર્મણ) આત્મિકલક્ષ્મીનું વર્ણીકરણ, (મુજ્જ્વલશિવસુખસત્યકાર)
નિર્મળ મોક્ષમુખના કોલરૂપ અને (ચિન્તિતચિન્તામણિ) વાંછિત
પદાર્થને આપવામાં ચિતામણિ રત્ન સમાન એવા (સપે) તપનું
(ધારંધાર) વારંવાર (આરાધય) નું આરાધન કરે ૭

તપ સુખમલક્ષ્મીનું વર્ણીકરણ છે એને વશ કરવા માટે
મત્રતત્રાદિક કરવા પડે છે તે વર્ણીકરણ કહેવાય છે તેમ આ
પણ વર્ણીકરણ છે, એટલે કે તપ કરવાથી સાચો સુખમ મિલ
ધાય છે ઉદ્વિગ્ધ અને મન પર કાબૂ આવે તેને સુખમ કહેવાય છે
એ ત્રાણી લક્ષ્મી છે તે જોના ઘરમાં હોય તેને મગલિકામાળા
વિશ્વનંદ છે સુખમલક્ષ્મીને વશ કરવા માટે તપ વર્ણીકરણ છે તેથી
આવા તપની કે અપત્તિ । તું વારંવાર આરાધના કરે ૭

કર્મગદૌપધમિદમિદંમસ્યે ચ, જિનપતિમતમનુપાનમ્ ।

વિનય સમાચર સૌખ્યનિધાન, શાન્તમુધારસપાનમ્ ॥ વિ૦ ૮ ॥

અર્થ—(વિનય) કે અપત્તિ । (રૂઢ) આ પ્રત્યક્ષ
(કર્મગદૌપધ) કમરૂપી રોગને દૂરવામાં ઔપધ સમાન છે,
(ચ) અને (મસ્ય) આનું (મનુપાન) અનુપાન (જિન
પતિમત) જિનેશ્વરનો મત છે, (રૂઢ) આ (સૌખ્યનિધાન)
સુખના કોલરૂપ (શાન્તમુધારસપાન) શાન્તમુધારસના પાનને
(સમાચર) નું કરે ૮

અહીં જે અનુપાન જિનેશ્વરનો મત કહ્યો છે તે પણ તપ જ છે. વ્યાધિનું ઔપધ પણ તપ અને અનુપાન પણ તપ કહ્યો છે. તે તપના પ્રકાર અનેક હોવાથી અનેક અનુપાન તરિકે સ્વીકારી લેવા. તપને અંગે જે અનુપાન છે તે જિનપતિને સમત છે. મનુષ્યને પરમાત્મા થવાનો માર્ગ જતાવનાર અને તે માર્ગ પોતે સ્વીકારનાર શ્રીજિનપતિ જ છે, તેથી તપની પુષ્ટિમાં આ મહાન્ આધાર જતાવ્યો છે. સર્વ સુખના ભંડાર તુલ્ય શાંતસુધારસનું પાન તું કર. હે વિનય ! શાંતસુધારસનું પાન કરવા દ્વારા મોટું નિધાન તને મળે છે; માટે આ તપને આચરવાનો ચાલુ અભ્યાસ કર. ૮.

ધૃતિ નવમ નિર્જશલાવના પ્રકાશ



॥ અથ દશમઃ પ્રકાશઃ ૧૦ ॥

નવમા પ્રકાશમાં કર્મરોગના ઔપધના અનુપાનરૂપ જિનાગમ-જ્ઞાન કહ્યું. તે જિનાગમમાં ધર્મસ્વાખ્યાતતા છે, તે સંગ ધે આવેલી ધર્મસ્વાખ્યાતતા ભાવનાને અહીં દશમા પ્રકાશમાં કહે છે.

॥ ધર્મસ્વાખ્યાતતા ભાવના ॥

(ઉપજાતિવૃત્તમ્)

દાનં^૨ ચ શીલં^૩ ચ તપશ્ચ^૪ ભાવો,^૫ ધર્મશ્ચ^૬તુર્ધા^૭ જિનવાન્ધવેન^૮ ।

નિરૂપિતો^{૧૧} યો^{૧૨} જગતાં^{૧૩} હિતાય,^{૧૪} સ માનસે^{૧૫} મે રમતામજસ્રમ્^{૧૬} ॥૧॥

અર્થઃ—(જિનવાન્ધવેન) જિનેશ્વરરૂપી જગતળધુએ (દાનં ચ) દાન (શીલં ચ) શીલ—બ્રહ્મચર્ય, (તપશ્ચ) તપ અને (ભાવઃ) ભાવ—મનનો શુભ અધ્યવસાય, એમ (ચતુર્ધા) ચાર પ્રકારનો (ય.) જે (ધર્મ.) ધર્મ (જગતાં) જગતના પ્રાણીઓના (હિતાય) કલ્યાણને માટે (નિરૂપિતઃ) ઉપદિશ્યે

છે, (મા) તે ધર્મ (મગ્ગ) નિરતર (મે) મારા (માનસે)
મનને વિષે (રમતાં) રમેલ ૧

આવી રીતે ચાર પ્રકારનો ધર્મ ધીવીતરાગ દેવે જગતના
જીવોના દિનને માટે જનારો છે એ ચાર પ્રકારના વિશિષ્ટતા એ
છે કે એ ધર્મ ધનવાન કે ગરીબ, જાગ કે વૃદ્ધ, સુશાન્ત કે અશાન્ત,
ભક્ષેષ્ટ કે અભજ્ઞ સર્વે કોઈ આચરી શકે છે અને પોતાની
શક્તિ, બાવ વિગેરેને અનુસારે કૃત્ય મેળવી શકે છે નિરતર ઠહેવાનો
તેનું એ છે કે ધર્મબાવનાનો અજ્યાસ મનન કરવાની આવશ્યકતા
છે એમા આનરો પડવો ન જોઈએ. હવે આવી રીત બુધિને
હૃદ કરીને તેમાં મદદ અને પ્રેમપૂર્વક ચારે પ્રકારના ધર્મને
સ્થાપન કરી એ બાવનામા આગળ વધીએ. ૧

(ઇન્દ્રિયસાવૃત્તમ)

‘સત્યધર્મામાર્દયશૌચમગ-ત્યાગાર્જવનદ્રવિમુક્તિયુક્તઃ ।

યઃ સંયમઃ કિં ચ તપોઽવગૂઢ-ચારિત્રધર્મો દંઢધાઽર્પયુક્તઃ ॥૨॥

અર્થ — (સત્ય) અસત્યનો ત્યાગ, (સમા) ક્રોધનો
ત્યાગ, (માર્દય) માનનો ત્યાગ, (શૌચ) મનની ગુદિ, (મગ
ત્યાગ) અક્રિયનતા-પ્રમથાનો નિવેદન, (મગ્ગ) માર્ગનો
અભાવ (પ્રાપ્ત) પ્રાપ્તિ અને (વિમુક્તિ) નિવૃત્તિબના આ
આકારે (યુક્ત) સદિન (કિં ચ) તથા વળી (તપોઽવગૂઢઃ)
તપે હરીને સદિન અને (ય) એ (સંયમઃ) સતત પ્રકારના સુધમ
યુક્ત (મય) આ (દંઢધા) દંઢ પ્રકારનો (ચારિત્રધર્મ)
ચારિત્ર ધર્મ (ડંઢ) કહ્યો છે ૨

આ દશે ધર્મોને ખૂબ વિગતથી અનેક પ્રકારે સુમધવા-વિચા
રવા યોગ્ય છે એના સામાન્ય વિશેષ રૂપમા ખૂબી એ છે કે

તેમાં પાંચે વ્રતોનો તથા ચારે કૃપાયોનો અને ત્રણ યોગના સંવરનો સમાવેશ થઈ જાય છે. એનો સર્વથા સ્વીકાર થાય તો ઇષ્ટ છે. દેશથી પણ સ્વીકાર થાય તે ઇષ્ટ છે. એ સાધુધર્મ છે એમ ધારીને જે સાધુ ન થયા હોય તેમણે તેને છોડી દેવાના નથી, કારણ કે વેશ કરતા પણ વધારે અગત્ય વર્તનરૂપ ચારિત્રને આપવાની હોઈને યથાશક્તિ સર્વ અવસ્થામાં કર્તવ્ય છે ૨.

यस्य प्रभावादिह पुष्पदन्तौ, विश्वोपकाराय सदोदयेते ।
 ग्रीष्मोष्मभीष्मामुदितस्तडित्वान्, काले समाश्वासयति क्षितिं चरै

અર્થ:—(इह) આ જગતને વિષે (यस्य) જે ધર્મના (પ્રભાવાત્) પ્રભાવથી (पुष्पदन्तौ) ચંદ્ર અને સૂર્ય (विश्वो-
 पकाराय) જગતના ઉપકારને માટે (सदा) નિરતર (उदयेते) ઉદય પામે છે (च) અને (ग्रीष्मोष्मभीष्मां) ઉનાળાના તાપથી ત્રાસ પામેલી (क्षितिं) પૃથ્વીને (काले) વર્ષાકાળે (उदितः) ઉદય પામેલી (तडित्वान्) મેઘ (समाश्वासयति) શાંત પાડે છે ૩.

મુદ્દાની વાત એ છે કે દરેક ચેતન કે અચેતન પદાર્થ પોતાના સ્વભાવમાં રહે તે તેનો ધર્મ છે. સ્વભાવ એ જ ધર્મ છે અને સ્વભાવ વિરુદ્ધ વર્તન થાય તો ધર્મનો નાશ તેટલા પ્રમાણમાં થાય છે. કોઈ પણ વસ્તુનો સ્વભાવ તે ધર્મ કહેવાય. પાણી તૃષાને છીપાવે તે પાણીનો ધર્મ છે, વસ્તુને ગતિ આપવાનું કામ ધર્મસ્ત્રિદાય કરે છે તે તેનો ધર્મ છે. આવી રીતે પ્રત્યેક વસ્તુ પોતાના મૂળ સ્વભાવમાં વર્તે છે તે તેનો ધર્મ છે. ૩.

उल्लोलकल्लोलकलाविलासैर्-नान्प्लावयत्यंबुनिधिः क्षितिं यत् ।
 न मन्ति यद्व्याघ्रमरुद्वाद्या, धर्मस्य सर्वोऽप्यनुभाव एषः ॥४॥

અર્થ:—(यत्) જે (उल्लोलकल्लोलकलाविलासैः) ઉલ્-

જતા મોઘની સામર્થ્યશરણી ઊભોથી (ચંદુનિધિ) સમુદ્ર
(સિતિ) પૃથ્વીને (માપ્લાયયતિ) ફૂળાવી દેતો નથી, તમા
(યત્) ને (વ્યાધમદદવાયા) વાધ, વાયુ અને હાવાનજ (ન
પ્રમ્તિ) વિનાશ કરતા નથી, (યયા) આ (સર્વોઽપિ) સર્વ
પણ (ધર્મસ્ય) ધર્મનો જ (મનુમાયા) પ્રભાવ છે-મહિમા છે ૪

સર્વ વાતની મતલબ જો જણાય છે કે ધર્મના પ્રભાવથી
પ્રત્યેક વ્યક્તિને જ્ઞાનદ વર્તે છે જેણે પૂર્વભવમા ધર્મરાધન
કર્તું હોય તેને જો સર્વ પ્રકારની અનુકૂળતાઓ રહે છે અને
કુદરત પણ તેને અનેક પ્રકારની અનુકૂળતાઓ કરી આપે
છે જો ફીત સર્વ ધર્મનો મહિમા છે આ પ્રાણીના આયુષ્ય-
બળને પ્રાધાન્ય આપવામા આવ્યું હોય તો ત્યાં ધર્મનો પ્રભાવ
બરાબર સમજાય છે જ્યાં સુધી આયુષ્ય બળવાન હોય છે ત્યાં
સુધી કુદરતના દોષો કાઢી શકતા નથી ૪

(શાર્વૃલચિક્રીઢિત કૃતમ્)

યસ્મિન્નેવ પિતાઽદિતાય યત્તે આતાં ચ માતાં સુતાં,

સૈન્ય દૈન્યમૃપૈતિ ચાપચપલ યત્રાફલ દોર્બલમ્ ।

તસ્મિન્ ફણ્દશાધિપાકસમયે ધર્મસ્તુ સર્વમિત,

સજ્જ સજ્જન યપ સર્વજગત્સાધાય મહોદયમ્ ॥ ૫ ॥

અર્થઃ—(યસ્મિન્નેવ) ને કદાચી દશા જોગવવાને સમયે
(પિતા) પિતા, (આતાં ચ) બાઈ, (માતા) માતા, અને
(સુતાં) પુત્ર (અદિતાય) અકિતને માટે (યત્તે) પ્રયત્ન
કરે છે, (સૈન્ય) સરકાર (દૈન્ય) ઢીનપણાને (મૃપૈતિ) પામે
છે, જગી (યત્ર) ને સમયે (ચાપચપલ) ધનુષની જેવું વ્યવસ્થ
(દોર્બલ) ભુજબળ (અફલ) નિષ્ફળ થાય છે, (તસ્મિન્) તે

(કષ્ટદશાવિપાકસમયે) કષ્ટ દશા લોગવવાને સમયે (ણયઃ) આ (ધર્મસ્તુ) ધર્મરૂપ (સજ્જનઃ) સજ્જન (સર્વજગતઃ) સર્વ જગતના પ્રાણીઓના (જ્ઞાણાય) રક્ષણને માટે (સંવર્મિતઃ) અખતર ધારણ કરેલી રીતે, (સજ્જઃ) સજ્જ અને (વદ્ધોદયમઃ) ઉદયમ કરવામાં તૈયાર રહે છે. ૫.

આ શ્લોકમાં જન્મે પ્રકારનો ધર્મ કામ આપે છે તે જતાવ્યું છે પૂર્વ કાળમાં કરેલ શુભ કર્મો કષ્ટ સમયે પડખે આવીને ઊભાં રહે છે અને કષ્ટમાંથી પાર ઉતારે છે એ એક ભાવ અને બીજો ભાવ એવા આપત્તિના સમયમાં દિલાસો ધર્મથી જ મળે છે. તે વખતે ધર્મનો જ આધાર છે. અતિ આપત્તિના સમયમાં ક્ષમા, સરળતા, નિર્દોષતા, સંતોષ, પ્રહ્લ્લયર્થ આદિ ધર્મો ખરો ટેકો આપે છે. એનો જે આશ્રય લે છે તેને તે કષ્ટમાંથી પાર ઉતારે છે અને તે વખતે જે સમ્યચારિત્ર-વર્તન થાય તે પ્રાણીને ખરા ભાઈની ગરજ સારે છે આવે વખતે મદદ કરે તેવો ખરો સજ્જન ધર્મ જ છે. ૫.

त्रैलोक्यं संचराचरं विजयते यस्य प्रसादादिदं,

योऽत्रામુત્ર હિતાવહસ્તનુભૂતાં સર્વાર્થસિદ્ધિપ્રદઃ ।

યૈનાનર્થકદર્થના નિજમહઃસામર્થ્યતો વ્યર્થિતા,

તસ્મૈ કારુણિકાય ધર્મવિભવે મંક્તિપ્રણામોઽસ્તુ મૈ ॥ ૬ ॥

અર્થ.—(યસ્ય) જે ધર્મરાજના (પ્રસાદાત્) પ્રસાદથી-કૃપાથી (હિદં) આ (સચરાચરં) જ ગમ અને સ્થાવર (ત્રૈલોક્યં) સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાલ એ ત્રણ લોક (વિજયતે) સુખ પામે છે, (હિતાવહઃ) હિતને ધારણ કરનાર (યઃ) જે ધર્મ-રાજા (તનુભૂતાં) પ્રાણીઓને (અત્ર અમુત્ર) આ ભવ અને પરભવને વિષે (સર્વાર્થસિદ્ધિપ્રદઃ) સર્વ કાર્યની સિદ્ધિને

આપનાર છે, (ચેમ) જે ધર્મરાશ્યને (નિજમદ્-સામર્થ્યતા)
 પોતાના પ્રતાપરૂપ આમર્શવદે (અનર્થકદર્શના) અનર્થની
 પીડા-વિટળના (વ્યર્થિતા) નિષ્કૂળ કરી છે, (તસ્મે) તે
 (કારણિકાય) કરુણામય સ્વભાવવાળા (ધર્મવિમલે) ધર્મરાશ્યને
 (મે) મારા (મહિમ્નનામઃ) અર્ચાપૂર્વક પ્રણામ (અસ્તુ) હૈ. ૬.

આ ભવમા અને પરભવમા હંદ સ્વર્ગને આપનાર પદ્મ ધર્મ જ
 છે વેભવ, વિદ્યાસ અને આનંદને હાથનાર સ્વર્ગ હવે છે, ત્યાગી
 મોક્ષ હવે છે પરંતુ મોક્ષ આપનાર ધર્મ જ છે ત્યા પુણ્ય
 પ્રકૃતિનો નાશ કરવો પડે છે, પરંતુ તે સ્થાની પ્રાપ્તિ માટે
 અનુકૂળના કરી આપનાર તરફ આપણે ધર્મને મળી શકીએ છીએ
 આવી રીતે મુશ્કેલી જમતને ધર્મ ઉદ્ધવના બનાવે છે તે આ
 ભવ ને પરભવમા દિવ કરીને અથિસિદ્ધિ કરી આપે છે અને
 અનર્થની હઠ્યનાને તદ્દન નાશી બનાવી દે છે તેવા કારણિક
 ધર્મને આપણા અનેક વાર પ્રણામ હૈ. ૬

(મમ્દાકામ્તાપૃત્તમ્)

પ્રાજ્ય રાજ્ય સુમંગલયિતા નન્દના નન્દનાના,

રમ્ય રૂપ સર્વમકવિતાષાતુરી સુસ્વરત્વમ્ ।

નીરોગત્વ ગુણપરિધયઃ મલ્લનત્વ સુપુદિઃ,

કિં નુ ધૂમં ફલપરિણતિં ધર્મકલ્પદ્રુમસ્ય ॥ ૭ ॥

અર્થ — (પ્રાજ્ય રાજ્ય) નિગ્રાજ ગાંધ્ય, (સુમંગલયિતા)
 સુઆમ્યવાળી વહાલી પત્ની, (મમ્દાકામ્) પુત્રોના (મમ્દા)
 પુત્રે, (રમ્ય) સ્મરણીય (રૂપ) રૂપ, (સર્વમકવિતાષાતુરી)
 મધુર કવિતા કરવાની ચતુરાઈ, (સુસ્વરત્વ) મધુર પદ્મ-મારે

સ્વર, (નીરોગત્વં) રોગ રહિતપણું, (ગુણપરિચયઃ) ગાંભી-
 ર્યાદિક ગુણુનો અભ્યાસ, (સજ્જનત્વં) સજ્જનતા અને (સુબુદ્ધિઃ)
 સારી મતિ—આ સર્વે ધર્મથી પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી (ધર્મકલ્પદ્રુમસ્ય)
 ધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષના (ફલપરિણતિ) ફળના પરિપાકને—ફળપ્રાપ્તિને
 (કિં ન વ્રૂમઃ) શું ન કહીએ અર્થાત્ તેના શું શું વખાણ
 ન કરીએ ? ૭

એક વાત યાદ રાખવી જરૂરની છે તે એ છે કે ધર્મ સ્વર્ગ
 પણ આપે છે અને પરંપરાએ મોક્ષ પણ આપે છે. સ્વર્ગનાં સુખ
 અનુપમ છે અને દીર્ઘકાળના છે, પણ અતે પુણ્યરાશિ પૂરી થતાં
 ત્યાંથી પતન થાય છે. મોક્ષના સુખ અનંત છે અને નિરવધિ છે.
 ધર્મકલ્પદ્રુમનાં આવા આવા ઉત્તમ ફળો છે શરીરે નીરોગી થવું
 એ ધર્મનું ફળ છે. સાતાવેદનોય કર્મનો ઉદય હોય તો જ એની
 પ્રાપ્તિ થાય છે, શરીરનાં સરળા અગોપાંગો અને ઘાટવાળું શરીર
 થવું એમા નિર્માણ નામકર્મનો મહિમા પણ છે. તજ્જન્ય પુણ્ય
 કર્મજન્ય પૂર્વે કર્યું હતું એનો એ વિપાક છે ૭.

ગેયાષ્ટક : ધર્મભાવના

વસંતરાગેણ ગીયતે

(ભવિ તુમે વંદો રે, એ આગમ સુખકારી—એ દેશી)

(અથવા—મોહન મુજરો લેજો રાજ, તુમ સેવામા રહીશું—એ દેશી)

^{૭૭} પાલય ^{૭૮} પાલય ^{૭૯} રે ! ^{૮૦} પાલય માં ^{૮૧} જિનધર્મ ।

^{૮૨} મંગલકમલાકેલિનિકેતન !, ^{૮૩} કરુણાકેતન ! ^{૮૪} ધીર ! ।

^{૮૫} શિવસુખસાધન ! ^{૮૬} મવમયવાધન ! ^{૮૭} જગદાધાર ! ^{૮૮} ગંભીર ! ॥ પાલય ૦

અર્થઃ—(મંગલકમલાકેલિનિકેતન !) મગળરૂપ લક્ષ્મીને

હીંચ કરવાના ધર, (જરણાકેનન !) હયાના મ્યાન, (ધીર !) મદા
ધી-ગવાન, (શિષ્યસુગસાધન !) મોક્ષમુખના સાધન, (મય
મયપાપન !) જન્મ, જર, મરણરૂપ સુસારના અવનુ નિવાળુ
કના, (જગદાપાર !) વ્રજ જગતના પ્રાણીઓના આધાર અને
(ગર્ભાર !) સમુદ્ર જેવા ગર્ભીર એવા (રે) દે (જિનપમ !) જિન
ધર્મ ! (માં) પોતાના એવકરૂપ માત્ર (પાલ્ય) રહ્યું કર,
(પાલ્ય) રહ્યું કર, (પાલ્ય) રમણુ કર ૧

આપો મદાન વિશાગ ધર્મ છે એ પ્રાણીને સવયા લગત
રહી સદાય કષ્ટ છે અને એનાથી સદા મજાગિહમાય વિસ્તરે
છે જે ધર્મ આપો હોય, જેના પ્રજેના રાગદ્વેષદિન હોય, જેને
હૃદયોકપ્રથસા હૃદ ન હોય, જેમા પગ્ગપર વિદ્યધ ન હોય,
એ ધર્મનો જ આશય કરવો દે ધર્મ ! તું મારા ઉદ્ધાર કર
અને આ અવજનગમ્ય મને હોયવ મને તારુ થયજુ છે
વર્ગી એ ધર્મને નારણુદાર સમાજવો અને એને હવન અર્પણ
તમા અમુક વાનો કે કિધાનો આશદ ન હોય, પણ કેવળ
નાનચમુ ઉપાડા રાખવાનો જ આશદ હોય અને વિરેક આતુર્થ
દર્શાવવા વિજમિ હોય. ૧

વિશ્વતિ પપ્મો જલપરપટ્તી, મૃતમમૃતમયેન ।

સૂર્યાન્ત્રમમાણુદયેત, સ્વ મદિમાસિગ્રયેન ॥ પાલ્ય૦ ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—દે શ્રી જિનધર્મ ! (તય) તારા (મદિમાસિગ્રયેન)
પ્રમાના અનિશયવટે (જલપરપટ્તી) મેળવેના સમુદ (મમૃતમયેન)
અમૃતમય (પપ્મો) જગવટે (મૃતસ) પૃથ્વીમદગને
(વિશ્વતિ) અર્થે છે, તથા (સૂર્યાન્ત્રમમાણુ) મૂર્ધ અને ચદ
જગના ઉપકારને માટે (ગ્રયેન) નિગતક ક્રિયે છે ૨

આ ધર્મનો પ્રમાણ છે વરુણમાળ એ ધર્મ છે વરમા

દનો ધર્મ વરસવાનો છે. સૂર્યચંદ્રનો ધર્મ ઊગવાનો અને ગરમી નથા શાંતિ આપવાનો છે ૨.

નિરાલંબમિયમમદાધારા, તિષ્ઠતિ વસુધા યેન ।

તં વિશ્વસ્થિતિમૂલસ્તંભં, તં સેવે વિનયેન ॥પાલય૦ ॥ ૩ ॥

અર્થ:—(યેન) જે ધર્મવડે (ક્યં) આ (અસદાધારા) આધાર વિનાની (વસુધા) પૃથ્વી (નિરાલંબ) ટેકા વગર-અધર (તિષ્ઠતિ) રહી છે, (તં) તે (વિશ્વસ્થિતિમૂલસ્તંભ) જગત મર્યાદાના મૂળસ્તંભરૂપ (તં) તે ધર્મને (વિનયેન) વિનયવડે (સેવે) હું સેવુ છું. ૩.

આવા ધર્મને વિનયપૂર્વક સેવવો એટલે સમજવો. વસ્તુ-સ્વરૂપ સમજવાની આવશ્યકતા અત્ર ખાસ ગતાવી છે. એનાં સાધનો ઉપસ્થિત કરી અભ્યાસ કરવો અને વસ્તુસ્વભાવને ઓળખવો એ અતિ આહ્વાદનો વિષય છે. આ રીતે વસ્તુસ્વરૂપ સમજવાની ભલામણ કરી એક પ્રકારના અર્થનો ઉપયોગ ગતાવ્યો. હવે ધર્મને ણીન્ત આકારમાં આગળ ગતાવે છે. આ પૃથ્વી કોઈના પણ ટેકા વગર અધર રહેલી છે. એવી વિશ્વસ્થિતિ છે તે તેનો સ્વભાવ છે. આ વસ્તુસ્વભાવમાં અનેક કારણો છે. તેની જે સ્થિતિ છે તે સમજવી અને તેનો સ્વભાવ સ્વીકારવો એમા આનંદ છે. ૩.

દાનશીલશુભભાવતપોમુખચરિતાર્થીકૃતલોકઃ ।

શરણસ્મરણકૃતમિહ ભવિનાં, દૂરીકૃતભયશોકઃ ॥પાલય૦ ॥ ૪ ॥

અર્થ:—(દાનશીલશુભભાવતપોમુખચરિતાર્થીકૃતલોકઃ) દાન, શીલ, શુભ ભાવ અને તપ પ્રમુખથી જેણે લોકને કૃતાર્થ કયો છે, તથા (શરણસ્મરણકૃતાં) શરણ અને સ્મરણને કરનારા

(મવિના) બબ્બ જીવોનો (રહ) આ જાવને વિષે (જુરીકૃત મયશોક) દર ક્યેં છે જાય અને શોક જોજો જોવો ધર્મ છે ૪

બબ્બ જોટલે થોબ્બ સામગ્રી મળી જાય તો મોક્ષમાં જવાની મોગ્ગનાવાળો જીવ જે બબ્બ પ્રાણીઓ ઉપર પ્રભાણે વર્તન કરે છે તેના શોક, જાય આ જાવમા આસ્થા જાય છે તેને દર કરનાર ધર્મ છે સર્વ બબ્બે મોગ્ગે જવાના જ છે જોવું નથી, પણ સામગ્રી મળે તો તેનામા થોબ્બતા છે જોટલી જ વાત છે. જોટલે જાવત્વનો નિર્ણય હોય તો પણ કોઈપણ પ્રકારનો ધર્મ આદરી પ્રતિનિ આજવાના તો જરૂર રહે જ છે ધર્મનું ચરણ-સ્મરણ કરવાથી દુર્નાર્થતા યાય છે, માટે કહે છે કે હે ધર્મ ! મારો ઉદ્ધાર કર. ૪

સમાસત્પસતોપદયાદિકસુમગસકલપરિવાર ! ।

દેવાસુરનરપૂજિતશાસન ! કૃત્તવદુમવપરિહાર ! ॥ પાં ૫ ॥

અર્થ — (સમાસત્પસતોપદયાદિકસુમગસકલપરિવાર !)
જમા, સત્પ, સતોપ, દયા વિગેરે સારો છે સમગ્ર પરિવાર જેનો જોવા (દેવાસુરનરપૂજિતશાસન !) વૈમાનિકાદિક દેવો, જાવન-પ્રત્યાદિક અમુરો અને વિદ્યાધર આકૃત્યાદિક મનુષ્યોએ પૂજા છે શામન જેવું જોવા (કૃત્તવદુમવપરિહાર !) ક્યેં છે ધણા જાવનો વિનાશ જોજો જોવા હે ધર્મ ! તારો પ્રભાવ અચિત્ત છે ૫

આદિધર્મશાજ વિવેક પર્વતના અગ્રમત્ત શિખર પર જીવવીર્મ મિહાસન પર બેસે છે જારે જોનો પરિવાર જોઈ હર્પાશ્રુ આવે છે આવો શ્યત, દાત, સ્થિર અને પ્રથ સા કરવા થોબ્બ પરિવાર જોઈને મનમા જોમ જરૂર થઈ આવે છે કે આવો પરિવાર આપણને પ્રાપ્ત થઈ જાય તો કામ થઈ જાય. આવા મુઠર પરિવારવાળો ધમ અનેક જીવોનો નાશ કરે છે, માટે આવા ધર્મનું પાલન-

રક્ષણ કરવા વિજ્ઞાપિ છે. વળી આરિત્રરાજનો પરિવાર જોતાં ચિત્ત ઠરી જાય છે અને આવો પરિવાર મેળવવાનો ઉદ્વેગ કરવાની વૃત્તિ જાગૃત થાય છે. પ.

बन्धुरवन्धुजनस्य दिवानिशमसहायस्य सहायः ।

भ्राम्यति भीमे भवंगहनेऽङ्गी त्वां वान्धवमपहाय ॥ पा० ६॥

અર્થ:—હે ધર્મ ! તું (દિવાનિશં) રાત્રિદિવસ—સર્વદા (અવન્ધુજનસ્ય) ગંધુ રહિત એવા જનોનો (વન્ધુઃ) ગંધુરૂપ છે અને (અસહાયસ્ય) સહાય વિનાના પ્રાણીને (સહાયઃ) સહાયરૂપ છે, (વાન્ધવં) ગાંધવરૂપ એવા (ત્વાં) તમને (અપહાય) છોડીને (વઙ્ગી) પ્રાણી (મીમે) ભયંકર (ભવ-ગહને) સંસારરૂપી વનને વિષે (આમ્યતિ) ભટકે છે. ૬.

જેને કોઈનો આશરો ન હોય તેને આ ધર્મ આશરો આપે છે. ધર્મના પ્રતાપથી અણુધારો જગ્યાએથી અને ખરે અણીને વખતે સહાય મળી આવે છે. જે એનો ત્યાગ કરે છે તે આ ભવાટવીમાં રણડી પડે છે અને માર્ગ ન મળવાથી ભૂલો પડી ચારે તરફ ગાંડાની માફક આંટા માર્યા કરે છે એટલે કે એકેન્દ્રિય વિગેરે તિર્યચ ગતિમાં ભટકે છે. અત્યારના ધર્મને તજનાર જીવોના અવ્યવસ્થિત અને સાધ્યવિહીન જીવનનો વિચાર કરવામાં આવે તો એનો પત્તો ક્યાં લાગશે એ જાણતાં કમકમાટી આવે તેમ છે. ૬.

द्रं^४गतिं^२ गह्नं^६ जलति^५ कृशानुः^९ स्थलति^७ जलधिरचिरेण ।

तव कृपयाऽखिलकामितसिद्धिर्वहुना किं नु परेण ॥ पा० ७॥

અર્થ:—(તવ) તારી (કૃપયા) કૃપાવડે (ગદ્દનં) વન
(દ્રંગતિ) નગરરૂપ થાય છે, (કુશાનુઃ) અગ્નિ (જલતિ)

જગદ્ગ્રંથ ધ્યાય છે, (જગદ્ગ્રંથ) સમુદ્ર (જગદ્ગ્રંથ) શીઘ્રપત્તે
(સ્વચ્છતિ) સ્થગદ્ગ્રંથ ધ્યાય છે, (જગદ્ગ્રંથ) સમુદ્ર (જગદ્ગ્રંથ) સમુદ્ર
ઇન્દ્રિય વસ્તુની સિદ્ધિ ધ્યાય છે, (પરેણ) બીજા (જગદ્ગ્રંથ)
સમુદ્ર પદ્મ (કિંતુ) શુ યવાનુ છે ? ૭

ધર્મના પ્રભાવથી જ્ઞાનદ ધર્મ ન્દે છે, દુઃખ દૂર જાય છે અને
ઉપાધિઓ દૂર છે ધર્મને જોગબંધો જરૂરી છે, સમજીને કરવો
આવશ્યક છે અને જોની સેવા ઇદ જગદ્ગ્રંથ છે ધર્મના વિવેક,
સમજણ, દેશ-કાળના વિગેરે અતરના ભાવો છે જોના બાહ્ય
ઉપાધિને સ્થાન નથી ત્યાં જોના સમાધિને જ મ્થાન છે, એવો
ધર્મ જ જગદ્ગ્રંથ મ ગગ વનાવે તેમાં શી નવાઈ ? ૭

इह यच्छसि सुखमुदितदशांग प्रेत्येन्द्रोदिपदानि ।

ક્રમતો જ્ઞાનાદીની ચં ચિત્તરસિ નિ ભેષસુસુદાનિ ॥ પા૦ ૮ ॥

અર્થ — હે ધર્મ ! તું (હહ) આ ભવમા (ઉદિતદ્ગ્રંથ)
ધન, આગેગ્ય, ઇન્દ્રિયોની અવિજગના વિગેરે દશ પ્રકારના વૃદ્ધિ
પામના (સુલ) મુખને અને (પ્રેત્ય) પરભવમાં (દન્દ્રાદિપદાનિ)
ઇન્દ્રાદિક પદ્ધતિને (યચ્છસિ) આપે છે, (ચ) તથા (ક્રમત)
અનુક્રમે (નિ ભેષસુસુદાનિ) મોક્ષના મુખને આપનારા
(જ્ઞાનાદીનિ) જ્ઞાનાદિકને જોડે જ્ઞાન, દર્શન અને અસ્તિત્વને પણ
(પિત્તરસિ) આપે છે ૮

ધર્મના પ્રભાવથી જ્ઞાનાવસ્થાથી ધર્મનો નાશ થાય છે
અને જો રીતે ઉત્તરોત્તર ધાર્મિકોનો સ્વયં કરતા આખરે કેવળ-
જ્ઞાન પામી, અધારી ધર્મને પણ ખપાવી જનત કાગને માટે
મોક્ષમુખને પ્રાપ્ત કરે છે વગી હે ધર્મ ! તું આ પ્રકારે સ્વયં અને
આત્મિક મુખ આપનાર છે તો તું મને જન્મે પ્રકાશના માર્ગ
સન્મુખ રાખ અને આ ભવજામણનો દેશ દુઃખોને માટે

મટી જાય તેવું કર. શરીરનું આરોગ્ય જળવાવું અને ઇંદ્રિયો સરખી મળવી તે પણ ધર્મ પર આધાર રાખે છે. ૮

^૧સર્વતંત્રનવનીત ! ^૨સનાતન ! ^૩સિદ્ધિસદનસોપાન ! ।

^૬જય જય વિનયવતાં ^૪પ્રતિલંબિતશાન્તસુધારસપાન ! ॥ પા૦ ૯ ॥

અર્થ:—(સર્વતંત્રનવનીત !) સર્વ શાસ્ત્રોના માખણરૂપ, (સનાતન !) ત્રણે કાળ સ્થાયી, (સિદ્ધિસદનસોપાન !) મોક્ષમંદિરના પગથિયારૂપ તથા (વિનયવતાં) વિનયવાન જનોને (પ્રતિલંબિતશાન્તસુધારસપાન !) પ્રાપ્ત કરાવ્યું છે શાંતસુધારસનું પાન જેણે એવા હે ધર્મ ! (જય જય) તુ જય પામ, જય પામ. ૯

કોઈ પ્રાણીને તપમા મળ આવે તો તે કરે, કોઈ સામાયિક કરે, કોઈ ઇંદ્રિયોના વિષય પર કાળૂ રાખે. જે રીતે પોતાની પ્રગતિ થાય તે કરે અને જ્યાં ગુણ દેખે ત્યાં રાજી થાય અને ક્રિયામાં જ્ઞાન-પૂર્વક-સમજણપૂર્વક આનંદ મેળવે સાધન ધર્મોનો ઉપયોગ કરતા શુભ કર્મોનો ણંધ થાય છે અને તેથી આ ભવમાં અને પરભવમાં અનેક પ્રકારના લાભો મળે છે. ૯.

इति दशम धर्मभावना प्रकाश.



॥ एकादश प्रकाशः ११ ॥

દશમા પ્રકાશને છેટે ધર્મને સિદ્ધિપ્રાસાદના પદધિષાઢ્ય ઠહો અને તે સિદ્ધિ લોકાશ્રમા રહેલી છે તેથી આ પ્રકાશમા લોકસ્વરૂપ બાવના કહે છે તેનો આ પ્રથમ શ્લોક છે—

॥ લોકસ્વરૂપ ભાવના ॥

(શાંખિનીવૃત્તમ્)

સપ્તાષોડ્ધો વિસ્તૃતા યાઃ પૃથિવ્યમ્હપ્રાકારાઃ સન્તિ રત્નપ્રમાણાઃ
તામિ પૂર્ણો યોઽસ્ત્યલોલોક પત્તૌ, પાત્રૌ યસ્ય વ્યાપતૌ સપ્તરજ્જ્વા ॥

અર્થ — (સપ્તાષોડ્ધ) નીચે નીચે (વિસ્તૃતા) વિસ્તાર-
વાળી (ઉપાકારાઃ) છત્રના આકારવાળી એટલી નીચેનું છત્ર
મેટું અને તેની ઉપરના અનુક્રમે નાના નાના છત્ર હોય તેવા
આકારવાળી (યાઃ) ને (રત્નપ્રમાણા) રત્નપ્રમા વિગેરે (સપ્ત
સાત (પૃથિવ્યા) નરકપૃથ્વીઓ (સન્તિ) છે, (તામિ) તે
પૃથ્વીઓવડે (પૂર્ણ) પરિપૂર્ણ—આત (યઃ) ને (સપ્તાષોડ્ધ)
અષોડ્ધ (સન્તિ) છે, (પત્તૌ) એ (યસ્ય) ને પુરવના
આકારને ખારણ કરનાર લોકના (સપ્તરજ્જ્વા) સાત રજ્જૂ પ્રમાણ
(વ્યાપતૌ) પહેળા કરેલા (પાત્રૌ) ને વચ્ચેનું છે ૧

એક એક રજ્જૂ અધિક અધિક વિસ્તારવાળી રત્નપ્રમા ૧
શર્કરાપ્રમા ૨, વામુકાપ્રમા ૩, પદ્મપ્રમા ૪, ધમપ્રમા ૫, તમાપ્રમા ૬
અને તમમ્વદમપ્રમા ૭, એ સાત પૃથ્વીઓ ક્રિયાધર્મના એક એક
રાજ પ્રમાણવાળી છે પ્રથમ નાશ્વરીનો પિઠ એક લાખ ને બે શી

હજાર યોજનનો છે. તેમાં નીચે અને ઉપર એક એક હજાર મૂકતાં એક લાખ ને અઢોતેર હજાર યોજનમાં તેર પ્રતર અને બાર આતરા છે. પહેલા અને છેલ્લા આંતરાને મૂકીને વચ્ચેના દશ આંતરામાં દશ પ્રકારના ભુવનપતિ દેવોના સ્થાનો છે. ઉપરના એક હજાર યોજનમાંથી નીચે ઉપર સો સો યોજન મૂકતા વચ્ચેના આઠ સો યોજનમાં વ્યંતર દેવોના નિવાસસ્થાનો છે. ઉપરના સો યોજનમાંથી નીચે ઉપર દશ દશ યોજન મૂકતાં વચ્ચેના એશી યોજનમાં વાણવ્ય તરના નિવાસસ્થાનો છે. આ પૃથ્વીપિંડમાં સોળ હજાર યોજનનો પહેલો ખરકાંડ છે, ખીલે ચોરાશી હજાર યોજનનો પંકળહુલ કાંડ છે, ત્રીલે એશી હજાર યોજનનો જળખહુલ કાંડ છે. બાકીની છ પૃથ્વીમાં આવા કાંડો-વિભાગો નથી. સાતમી નરકની નીચે ઘનોદધિ, ઘનવાત અને તનુવાત આવે છે. છેવટે આકાશ આવે છે, ત્યારપછી લોકનો અંત આવે છે. ૧.

तिर्यङ्गलोको विस्तृतो रज्जुमेकां, पूर्णो द्वीपैर्णवान्तरसंख्यैः ।
यस्य ज्योतिश्चक्रकाञ्चीकलापं, मध्ये कार्यं श्रीविचित्रं कटिन्मूलम् ॥

અર્થ:—(ઈર્ણવાન્તૈ.) સમુદ્ર છે અંતે જેને એવા (અસંખ્યૈઃ) અસખ્ય (દ્વીપૈઃ) દ્વીપોવડે (પૂર્ણઃ) ભરેલો (૯કાં) એક (રજ્જુ) રાજ (વિસ્તૃતઃ) લાંબો પહોળો (જ્યોતિશ્ચક્રકાન્ચી-કલાપં) સૂર્ય ચંદ્રાદિક જ્યોતિશ્ચક્રરૂપ કેડના આભરણના સમૂહ-રૂપ (કાર્યં) પાતળા (શ્રીવિચિત્રં) શોભાએ કરીને વિરાજિત (કટિન્મૂળં) કદોરારૂપ (યસ્ય) જે પુરુષાકાર લોકની (મધ્યે) ઉદર સ્થાને (તિર્યંગ્લોકઃ) તિરેઈ લોક છે ૨

આ તિરેઈ લોકમાં મનુષ્ય, તિર્યંચ, વ્યતર, જ્યોતિષી, અસખ્યાતા દીપ સમુદ્ર, બાદર અગ્નિ વિગેરે હોય છે. તે તિરેઈ લોક આઠ રુચકપ્રદેશથી નવ સો યોજન ઊંચો અને નવ સો યોજન

નીચા બેમ જાદાર સો યોજન ઊંચાઈમા છે આ તિર્થો લોકમા ઉપરના નવ સો યોજનમા સાત સો નેવું યોજન મૂક્યા પછી એક સો દશ યોજનમા બ્યોતિવચક આવે છે અઢી દ્વીપની જાદર બ્યોતિવચક ઘર ૩ અને તેની જાદાર બ્યોતિવચક સ્થિર છે જાગી મનુષ્યનુ ઉત્પત્તિસ્થાન અઢી દ્વીપ છે આ તિર્થો લોકમા (૧૫) કર્મભૂમિ છે અને (૩૦) અકર્મભૂમિ-મુગલિક ક્ષેત્ર છે લવણસુમુદ્રમા (૫૬) અતર્કીયો છે તે પણ અકર્મભૂમિ છે ૨.

લોકો(કે)ડ્યોર્ષ્યે પ્રણલોકે(કો)ચુલોકે(કો),

યસ્ય ધ્યાતૌ કૂર્પરી પજ્જરજ્જુ ।

લોકસ્યાન્તો વિસ્તૃતો રજ્જુમેકો,

સિદ્ધ્યોતિમિત્રકો યસ્ય મૌલિઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ — (અથ) હવે તિર્થો લોકની ઉપર (ઝવે) કર્મ (લોકે) લોકમા (પ્રણલોકા) પ્રણલોક નામનુ પાવનુ (ચુલોકા) સ્વર્લોક છે, કે (યસ્ય) ને પ્રણલોકના (કૂર્પરી) બે કૂર્પર-કોણીને સ્થાને આ લોક (પજ્જરજ્જુ) પાવ રજ્જુ (ધ્યાતૌ) ધ્યાત છે-પહેળે છે તથા (લોકસ્યા) લોકનો (અન્ત) અત-ઠેડો (પક) એક (રજ્જુ) રજ્જુ (વિસ્તૃત) વિસ્તારવાળો ૩ કે (યસ્ય) ને લોકાતનો (મૌલિ) મુગટ (સિદ્ધ્યોતિમિત્રકા) સિદ્ધિપ બ્યોતિવચે ચોજિત છે ૩

તિર્થો લોક પૂરો થયા પછી અસખ્ય યોજન ઊંચે જતા પહેલુ અને બીજુ કેવલોક આવે છે, ત્યાં આઠમુ રાજ પૂરુ થાય છે, આથી ઊંચે અસખ્ય યોજન જતા ત્રીજુ ને ચોથુ સ્વર્ગ આવે છે, ત્યાં નવમુ રાજ પૂરુ થાય છે ત્યાંથી અસખ્ય યોજન ઊંચે

જતાં પાંચમું સ્વર્ગ આવે છે, ત્યાંથી તેજ પ્રમાણે ઊંચે જતાં છઠ્ઠું સ્વર્ગ આવે છે, ત્યાં દશમું રાજ પૂરું થાય છે. ત્યાંથી તેજ પ્રમાણે સાતમું અને તેની ઉપર તેજ પ્રમાણે આઠમું સ્વર્ગ આવે છે, ત્યાં અગ્યારમું રાજ પૂરું થાય છે. ત્યારપછી એજ પ્રમાણે અસંખ્ય યોજન ઊંચે જતાં નવમું ને દશમું અને ત્યારપછી એજ પ્રમાણે અસંખ્ય યોજન ઊંચે જતાં અગ્યારમું ને બારમું સ્વર્ગ આવે છે, ત્યાં બારમું રાજ પૂરું થાય છે, ત્યાંથી નવ ઐવેયક પૂર્ણ થાય ત્યાં તેરમું રાજ પૂરું થાય છે અને ત્યાંથી પાંચ અનુત્તર વિમાન અને સિદ્ધસ્થાન પૂર્ણ થાય ત્યાં ચૌદમું રાજ પૂર્ણ થાય છે.

આગમમાં તો કહ્યું છે કે-લોકના મધ્યથી સુધર્મા અને ઈશાન દેવલોક દોઢ રાજ ઊંચુ છે, ત્રીજા અને ચોથા દેવલોકે અઢી રાજ, પાંચમે, છઠ્ઠે, સાતમે ને આઠમે દેવલોકે ચાર રાજ થાય છે, નવમે, દશમે અગ્યારમે અને બારમે દેવલોકે પાંચ રાજ થાય છે, નવ ઐવેયકે છઠ્ઠું રાજ અને પાંચ અનુત્તર વિમાન ને સિદ્ધસ્થાનના અંતે સાતમું રાજ પૂર્ણ થાય છે. ૩

(આ હકીકત લોકનાલિકા પ્રકરણની પંદરમી ગાથા જોઈને લખી છે.)

યૌ વૈશાખસ્થાનકસ્થાયિપાદઃ, શ્રોણીદેશે ન્યસ્તહસ્તદ્વયશ્ચ ।
કાલેઽનાદૌ શશ્વદૂર્ધ્વદમત્વા-દ્વિત્રાણોઽપિ શ્રાન્તમુદ્રામચિન્નઃ ૪

અર્થઃ—(યઃ) જે (વૈશાખસ્થાનકસ્થાયિપાદઃ) સરખા-પણાએ કરીને પહોળા સ્થાપન કર્યા છે પણ જેણે એવો (ચ) અને (શ્રોણીદેશે) કેડ ઉપર (ન્યસ્તહસ્તદ્વયઃ) સ્થાપન કર્યા છે એ હાથ જેણે એવો (અનાદૌ કાલે) અનાદિ કાળથી (શશ્વદૂર્ધ્વદમત્વા) નિરતર ઊભો-સ્થિર રહેલો હોવાથી (શ્રાન્તમુદ્રાં) પરિશ્રમવાળી મુદ્રાને (વિત્રાણોઽપિ) ધારણ કરતો સતો પણ (અચિન્નઃ) ખેદ રહિત છે. ૪.

આ લોક અનાદિ અનંત છે, તેનો કોઈ કર્તા નથી. તે ત્રણે મળે બ્રહ્મા જ છે પણ બેસવાનો કે ધાંધી જવાનો નથી. દેહના ભાગમાં પદ્મનાભ બોલી છે ત્યાં એક રજ્જુ પ્રમાણ તિરછો. લોકો કોણી આગળ પાશ્વરુ દેવલોક છે, અળા આગળ નવ બ્રહેવેશ છે, મુખ ઉપર પાશ્વર અનુચર વિમાન છે, અને કપાળના મધ્યને સ્ફટિક રત્ન જેવી નિર્મળ અર્ચુન મુવર્ચમય સિદ્ધશિલા છે તેની ઉપર એક ચોચનના છેદા બ્રહ્મીશ્રમા બાગે એટલે ૩૩૩૬ ધનુષ જેટલી જાચાર્ધવાળા ક્ષેત્રમાં સિદ્ધના છવો છે (૨૩ ભાગ ખાલી છે) ૫છો અલોક આવે છે ૪

સૌંદર્ય ધૈર્ય પૂરુષો લોકનામા, પદ્મસ્વાત્માકૃત્રિમોઽનાંધનન્તઃ ।
 ધર્માધર્માકાશકાલાત્મસંઘૈ-દ્રૈઘ્યૈઃ પૂર્ણઃ સર્વતઃ પુદ્ગલૈઃ ॥૫॥

અર્થ — (સૌંદર્ય) તે આ ઉપર હલો તે (લોકનામા) લોક નામનો (પૂરુષ) પુરુષ (દેવા) બ્રહ્મવેદ તે (પદ્મસ્વાત્મા) છ દ્રવ્ય છે સ્વરૂપ જેવું એવો, (અકૃત્રિમઃ) કોઈને હરેલો નહીં—સ્વભાવે જ સિદ્ધ છે એવો, (અનાંધનન્ત) આંધિને અંત નહિત એવો, (ધર્માધર્માકાશકાલાત્મસંઘૈ) ધર્મ એટલે છવપુરુષગને ગતિ કરવામાં સુહાસ આપનાર ધર્માભિહાસ, અધર્મ એટલે છવપુરુષગને સ્થિતિ કરવામાં સુહાસ આપનાર અધર્માભિહાસ, આકાશ એટલે છવપુરુષગને અવકાશ આપનાર આકાશાસ્તિહાસ ઠાળ એટલે સમયાદિહ અધવા પર્તમાનાદિ ઠાળ, આત્મા એટલે કર્તા, બોધતા, જ્ઞાતા, ચેતનરૂપ છવાસ્તિહાસ એ નામવાળા (દ્રૈઘ્યૈઃ) ધાત્ર દ્રવ્યોવઠે (જ) અને છદા (પુદ્ગલૈઃ) તરકા છાયાદિહ અને ચળદાદિહ પુરુષરૂપ દ્રવ્યોવઠે (સર્વતઃ) ચોતરફ એટલે બિર્ધ, અધા અને તિર્છી દિશામાં (પૂર્ણ) ભરેલો છે ૫

આ છ દ્રવ્યથી ભરેલો લોક પૂરો થાય ત્યારે અલોક આવે છે, તે અનત છે, તેમાં માત્ર આકાશ જ છે. ત્યાં જાડીના દ્રવ્યોને સ્થાન નથી. એ જ લોક અને અલોકનો તફાવત છે. ૫.

રંગસ્થાનં પુદ્ગલાનાં નટાનાં, નાનારૂપૈર્નૃત્યતામાત્મનાં ચ ।
કાલોદ્યોગસ્વસ્વભાવાદિભાવૈઃ, કર્માતોદ્યૈર્નર્તિતાનાં નિયત્યા ।૬।

અર્થઃ—(નિયત્યા કાલોદ્યોગસ્વસ્વભાવાદિભાવૈઃ) નિયતિએ કાળ, ઉદ્યોગ, સ્વસ્વભાવ આદિ હાવભાવવડે અને (કર્માતોદ્યૈઃ) કર્મરૂપ વાજિત્રોવડે (નર્તિતાનાં) નચાવેલા તથા પોતે (નાનારૂપઃ) વિવિધ પ્રકારના રૂપોવડે-રૂપો ધારણ કરીને (નૃત્યતાં) નાચ કરતા એવા (પુદ્ગલાનાં) પુદ્ગળોનું (આત્મનાં ચ) અને જીવોરૂપી (નટાનાં) નટોનું (રંગસ્થાનં) આ લોક રંગસ્થાન છે-નાટકશાળા છે ૬

આ સંસારમાં કર્માવૃત્ત પ્રાણી જે નાટકો ભજવે છે તેનું વર્ણન શું કરીએ ? કેઈપણ ચરિત્ર વાંચીએ તેમાં નાટક સિવાય કાંઈ દેખાશે નહીં. આ આખી દુનિયા રંગભૂમિ છે અને પ્રાણીઓ તેના પાત્રો છે. કર્મ એટલે પૂર્વે બાંધેલા કર્માનુસાર જ ફળપ્રાપ્તિ થાય છે અને નિયતિ એ અનાદિ લોકસ્થિતિ છે, અર્થાત્ સર્વજ્ઞોએ જે પ્રમાણે જ્ઞાનમાં દીકું હોય તેમજ બને છે-તેમાં ફેરફાર થતો નથી. કાળ, સ્વભાવ ને ઉદ્યમ સહિત આ પાંચે સમવાયી-કારણો એકઠાં થાય ત્યારે કાર્ય બને છે. લોકમાં પ્રત્યેક કાર્ય આ પાંચ કારણોને આધીન રહે છે. સંસારનું નાટક એને ભજવનારા જીવો અને પુદ્ગળોવડે શોભે છે. પુદ્ગળ પરમાણુમાં ચેતનાશક્તિ ન હોવા છતાં અચિત્ત શક્તિ હોય છે અને તેમાં તરતમતા પણ હોય છે. ૬.

एवं लोको माध्यमानो विविक्त्वा, विज्ञानां स्यान्मानसस्यैर्यहेतुः।
स्यैर्य प्राप्तं मानसे चार्त्तमनीमा, मुप्राप्येवाध्यात्मसौख्यप्रसूतिः॥७

અર્થ:—(૫૫) ઉપર કહ્યા પ્રમાણે (વિવિક્ત્વા) વિવેકવટે (માધ્યમાન:) ભાવના કરાતો—જિતવન કરાતો (લોક:) આ દેહ (વિજ્ઞાનાં) જ્ઞાનવાળા પ્રાણીઓને (માનસસ્યૈર્યહેતુ:) મનની સ્થિતિવાળા કારણરૂપ (સ્યાત્) થાય છે (૫૬) અને (માનસે) મન (સ્યૈર્ય) સ્થિરતાને (પ્રાપ્તે) પામે સતે (ચાર્ત્તમનીમા) આત્માને હિત કરનારી (અધ્યાત્મસૌખ્યપ્રસૂતિ:) આત્મિક સુખની ઉત્પત્તિ (મુપ્રાપ્યૈષ) મુખે પામી શકાય જ છે ૭

આ દેહસ્વરૂપ વિચારતા આત્મા અનાત્મા વસ્તુનો ખ્યાલ થાય છે, તથા દેહનો ખ્યાલ થાય છે, આ અનંત વિશ્વમા આપણું સ્થાન શું છે? આ શુંવ કયા કયા જઈ આવ્યો છે? ઠેના ઠેના અને કેવા કેવા સ બધા આવ્યો છે? એ સર્વ જણાય છે આવી ભાવના આવતા મનની ચિન્તા થઈ જશે. એ ભાવના જ્ઞાનાં કરશે, વિદ્યાન કરશે તા એને આ આખી ઘટના તરફ નિર્વેદ થઈ આવશે અને પોતાના મનના ઘોઠાની લગ્નમ એ એ જશે ૭

जेयाष्टक : लोकस्वरूप भावना

(૩૫૧) શ્રમેષુ ધીમતે)

(આજ મંખી મન મોહનો, (અજવા) કહવા રૂળ છે કોધના—એ દેસી.)

विनय ! विभावय शाश्वतं, इदि लोकाकाशम् ।

सकलचराचरधारणे, परिणमदवकाशम् ॥ विनय० । ॥ १ ॥

અર્થ:—(વિનય !) હે વિનીત આત્મા ! (સકલચરાચર ધારણે) સમજ સર જોટલે જ જમ—એક સ્થાનથી બીજે સ્થાને

જઘ શકે તે અને અચર એટલે એક સ્થાનથી બીજે સ્થાને ન જઈ શકે તે ધર્માસ્તિકાય વિગેરેને ધારણ કરવામાં (પરિણમદ્વકાશં) તે તે દ્રવ્યના આકાશને પામનાર અવકાશ છે જેનો એવા (શાશ્વતં) અપિનશ્વર (લોકાકાશં) લોકાકાશને (દ્વિદિ) દ્વિદ્યને વિષે (વિમાચય) તું ધ્યાન કર. ૧.

ચર અને અચર સર્વને ઓળખવા અને પ્રત્યેકના શુભો અને પર્યાયોને વિચારવા એ અહીં રહસ્ય છે આ સર્વ તત્ત્વોમાં આકાશને ઝરાણર સમજ્યા પછી ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાયને ખાસ સમજવા જરૂરી છે; કારણ કે એનું દ્રવ્ય તરીકે જોત સિવાય બીજા કોઈ દર્શનમાં નિરૂપણ નથી આકાશ તો છવ અને પુદ્ગળને અવકાશ આપે છે પ્રત્યેક દ્રવ્યો પોતપોતાના ધર્મો બળતે છે અને અન્યથી બુદ્ધા રહી એક સાથે કામ કરે છે ૧.

લસદ્લોકપરિવેષિતં, ગણનાતિગમાનમ્ ।

પञ्चભિરપિ ધર્માદિભિઃ, સુઘટિતસીમાનમ્ ॥વિ૦ ॥૨॥

અર્થ:—(લસત્) દેહીપ્યમાન (અલોકપરિવેષિતં) અલોકવડે ચોતરફથી વીંટાયેલ, (ગણનાતિગમાનં) સખ્યાને ઓળંગ્યું છે માન જેનું એટલે અસખ્યાતા યોજન પ્રમાણ તથા (પञ્ચભિરપિ) પાચે (ધર્માદિભિઃ) ધર્માસ્તિકાયાદિક વડે (સુઘટિતસીમાનં) સારી રીતે રચી છે સીમા જેની એવો લોકાકાશ છે અર્થાત્ ધર્માસ્તિકાય વિગેરે કાંઈ પણ અલોકમાં નથી. ૨.

અલોકમાં કોઈ છવ જઈ શકતો નથી, કારણ કે ગતિસહાયક ધર્માસ્તિકાય ત્યાં છે જ નહીં, માત્ર આકાશ જ છે અને તે અનત છે. ત્યાં પુદ્ગળ પરમાણુ પણ નથી. આ લોક ચારે તરફ અલોકથી વીંટાયેલો છે. ચૌદ રાજ ઊંચો અને સાત ઘન

૨૦૦ પ્રમાણ પિઠવાળો લોક પૂરા થાય ત્યારે તેની પછી કરતો
અલોક આવે છે ૨.

સમવષાતસમયે જિનૈઃ, પરિપૂરિતદેહમ્ ।

અમુમદણુકવિવિષક્રિયાગુણગૌરવગેહમ્ ॥ વિ૦ ॥ ૩ ॥

અર્થ — (સમવષાતસમયે) સમુદ્ધાતને અવસરે એટલે
ભાષિક સમ્બંધત્વ અને કાષિક આનિત સંક્રિત કેવળી ઉત્કૃષ્ઠી
સર્વ લોક નિરવશેષપણે કેવળીસમુદ્ધાત કરે ત્યારે કરતે છે (જિનૈઃ)
તીર્થ કર અને આમાન્ય કેવળીએ (પરિપૂરિતદેહ) પોતાના સ્થૂળ
આત્મપ્રદેશથી બધો છે કેહ જેનો જીવો અને (અમુમદણુકવિ
વિષક્રિયાગુણગૌરવગેહ) શુભ અને પરમાત્મ પુદ્ગલની વિવિધ
પ્રકારની ગમનાગમનાદિક દ્રિયા અને જ્ઞાનાદિક તથા વર્ણદિક
શુદ્ધિના ગૌરવના એટલે જ્ઞાનિ વૃદ્ધાદિકના મહિરૂપ છે ૩.

જે કેવળીને આયુષ્યની સાથે વેદની, નામ અને ગોત્રકર્મ
સરખી સ્થિતિવાળા ન હોય ત જ કેવળીસમુદ્ધાત કરે છે. સમુ
દ્ધાત કરતા આઠ સ્થૂળ લાગે છે આત્માના અને લોકાકાશના
પ્રદેશ અસંખ્ય છે અને તે બંને સરખા છે, તેથી સમુદ્ધાત
સ્થૂળે એક એક લોકાકાશના પ્રદેશ ઉપર એક એક આત્મપ્રદેશ
આવે છે તેમા પહેલે સ્થૂળે ૬૪ કરે છે, બીજે સ્થૂળે ૬૪ કરે
છે, ત્રીજે સ્થૂળે મધ્યન કરે છે અને ચોથે સ્થૂળે આતરા પૂરે છે
તે જ પ્રમાણે પાંચમે સ્થૂળે આતરાને સ કરે છે, છઠ્ઠે સ્થૂળે મધ્યનને
સ કરે છે, સાતમે સ્થૂળે ૬૪ કરે છે અને આઠમે સ્થૂળે ૬૪ કરે
છે એટલે આત્મપ્રદેશો ચરીરમા જ સમાઈ જાય છે ૪.

एकरूपमपि पुद्गलैः, कृतविविधविवर्तम् ।

काश्चनशैलश्चिस्त्रोजत, कषिदयेनसगर्तम् ॥ वि० ॥ ४ ॥

અર્થ:—(एकरूपमपि) આ લોકાકાશ એકરૂપ છતાં પણ (पुद्गलैः) પુદ્ગલોવડે (कृतविविधवर्तम्) કયા છે વિવિધ—અનેક આકાર જેના એવું છે જેમકે (काञ्चनशैलशिखरोन्नतं) કોઇ ઠેકાણે મેરુ પર્વતના શિખર જેવું ઉન્નત છે અને (क्वचित्) કોઇ ઠેકાણે (अवनतवर्त) કુગડીવિજયની જેમ અત્યંત નીચા ખાડાવાળું છે. ૪.

જેન તત્ત્વજ્ઞાન જીવ અને જડનો ભેદ સ્વીકારે છે. વૈરાગ્ય માટે એ પૌદ્ગલિક પદાર્થોની અસ્થિરતા કહે, એના વિવર્તો પર એ નિર્વેદની પરિપાટીઓ રચે, છતાં મૂળ દ્રવ્ય તરીકે આત્મા અને પુદ્ગળને પૃથક્ સમજે છે. પુદ્ગળ સંયોગે આત્મામાં કેવા કેવા વિવર્તો—ફેરફારો દેખાય છે તે સમજી તેનો લાભ સંસાર પરની વાસના ઓછી કરવામાં લેવો. પુદ્ગળ અને જીવો બન્નેએ મળીને એના અનેક ફેરફારો બનાવ્યા છે. પુદ્ગળ પરમાણુના સ્કંધો એને અનેક રૂપો આપે છે. ૪

^૧ कचन ^૨ तविषमणिमन्दिरैरुदितोदितरूपम् ।

^૩ घोरतिमिरनरकादिभिः, ^૪ कचनातिविरूपम् ॥ वि० ॥ ૫ ॥

અર્થ:—(कचन) કોઇ ઠેકાણે (तविषमणिमन्दिरैः) દેવોના મણિમય મંદિરોવડે (उदितोदितरूपं) વૃદ્ધિ પામતા સુંદર રૂપવાળું છે અને (कचन) કોઇ ઠેકાણે (घोरतिमिरनरकादिभिः) ગહન અંધકારવાળા નરક વિગેરેવડે (अतिविरूपं) અતિ ભયાનક આકૃતિવાળું દેખાય છે ૫.

એમાં કોઇ સ્થાનકે અતિ સુંદર એવા દેવોના મણિમંદિરો છે અને કોઇ સ્થાનકે એ ભયંકર નરકસ્થાનરૂપ છે. નરકના વજ્રમય કાંટા, એની લોહીની નદીઓ, એની ભયંકર ભૂમિઓ, એની શીત જગ્યાઓ, એની ઉષ્ણ જગ્યાઓ વિગેરે વર્ણન વાંચતા કમકમાટી છૂટે એવાં

અનેક સ્થાનો અધોલોકમા ઠેકાણે ઠેકાણે છે આ પૃથ્વી પર પણ
અથકર સ્થાનો ઘણા છે તે જોતા આનિ ઉપજે તેમ છે આ લોકના
સ્થાનો અનેક પ્રકારના છે અને અનેક પ્રકારની શુભ અશુભ લાગણી
છેલી કરનારા છે, એ સમજાય તેવી હકીકત છે ૫.

કચિદુત્સવમયમુજ્જ્વલં, સયમગલનાદમ્ ।

કચિદમન્દહાહારવ, પૃથુશોકવિપાદમ્ ॥ વિ૦ ॥ ૬ ॥

અર્થ — (કચિત્) કોઈ પ્રદેશમા (રમ્જ્વલ) રેડીપ્યમાન
અને (સયમગલમાદ) જય અને મજાના નાદવાળુ (રત્નસવમય)
વિવાહાદિક ઉત્સવમય છે અને (કચિત્) કોઈ પ્રદેશમા
(અમન્દહાહારવ) ઘણા હાહાકારવાળુ અને (પૃથુશોકવિપાદમ્)
મહાવિસ્તારવાળા શોક અને ખેડવાળુ દેખાય છે ૬

કોઈ સ્થાનકે રોગની પીડાથી હજારો કરતાં હવેા હોય છે,
કોઈ સ્થાનકે વિયોગની જ્વાળામાં અતર શોકથી મળી જતા
હવેા હોય છે આલું આલું જોતાં સમજ પડતી નથી કે આ
સાર તે વિષમય છે કે અમૃતમય છે ? આ સર્વ જાવેા હોકમા
દેખાય છે તે સર્વથી જરૂર આ હોક છે ૬

બહુપરિચિતમનન્તશો, નિસ્તિલૈરપિ સંસ્તૈઃ ।

જન્મમરણપરિવર્તિભિઃ, કૃતમુક્તમમત્તૈઃ ॥ વિ૦ ॥ ૭ ॥

અર્થ :— (જન્મમરણપરિવર્તિભિઃ) જન્મ અને મરણના
પરિવર્તનવાળા અને (કૃતમુક્તમમત્તૈઃ) દેહાદિકને વિષે આ
મારુ છે જોવી મમતા પ્રથમ કરી છે અને પછી મૂઢી દીધી છે
જેણે જોયા (સંસ્તૈરપિ) સર્વે (સંસ્તૈઃ) હવેાજો (મનન્તશ)
અનતીયાર (બહુપરિચિત) લાગા કાગ મુખી અવધ કર્યો છે
જેના જોવુ દેખાય છે ૭

એવી કોઈ જાતિ નથી, એવી કોઈ યોનિ નથી, એવું કોઈ સ્થાન નથી કે એવું કોઈ કુળ નથી કે જ્યાં આ જીવ અનેક વાર જન્મ્યો ન હોય કે મરણ પામ્યો ન હોય. આવી રીતે જન્મ-મરણના ચક્કરે ચઢેલા સંસારમા ફરતા સર્વ જીવોને આ લોકમાં હર્ષ વિષાદનો ચિરકાળ સુધી પરિચય થયેલો છે. ૭

इह पर्यटनपराङ्मुखाः, प्रणमत वगवन्तम् ।

शान्तसुधारसपानतो, धृतविनयमवन्तम् ॥ वि० ॥ ८ ॥

અર્થ.—હે ભવ્ય જીવો ! જો તમે (ઇહ) આ સંસારમાં (પર્યટનપરાઙ્મુખા.) ભવબ્રમણથી થાકી ગયા હો તો (શાન્ત-સુધારસપાનત.) સુધારસના પાનથી (ધૃતવિનય) ધારણ કર્યો છે વિનય જેણે એવા પ્રાણીને (અવન્તં) રક્ષણ કરનારા (મગવન્તં) ભગવાનને (પ્રણમત) પ્રણામ કરે. એટલે પ્રણામ કરવામા જે વાત છે એક આદર્શ તરીકે તેમનો સ્વીકાર અને જીવ્ય તેમના બતાવેલા માર્ગે ...

તમે અત્યાર સુધી ભલ્યા. પરને પોતાના માન્યા, થોડા વખ-તના વાસને ઘરના ઘર માન્યા, પખીના મેળાને કુટુંબ માન્યું, આમાં કાંઈ સાચો માર્ગ પ્રાપ્ત ન થાય. જો તમારે એ પરિભ્ર-મણનો છેડો લાવવો હોય તો તમારા આદર્શ તરીકે જિનેશ્વર દેવનું સ્થાપન કરો. ૮.

इति एकादश लोकस्वरूप भावना प्रकाशः ।



॥ દ્વાદશ પ્રકાશ. ॥

અમારો પ્રકાશ કહ્યો તેને છેડે શાત્રુધાન્યથી વિનયવાળા
 હોવાને અવગમ્યથી રક્ષણ કરનાર જિનપ્રભામ કહ્યો. અને શાત્રુસ,
 વિનય તથા પ્રભામ એ ધર્મસામગ્રીની પ્રાપ્તિવટે જ પામી શકાય
 છે, પરંતુ તે ધર્મસામગ્રી તો અતિ દુર્લભ છે તેથી આ બારમા
 પ્રકાશમાં બોધિદુર્લભ ભાવના કહે છે

૧. બોધિદુર્લભ ભાવના ।

(મન્વાકાન્વા વૃત્તમ્)

યસ્માદિસ્માપયિતસુમનાસ્વર્ગસંપદિલાસ-

પ્રાપ્તોહ્લાસાઃ પુનરપિ જ્ઞાનિ સત્કુલે મૂરિમોગે ।

પ્રજ્ઞાદૈત્તપ્રગુણપદવીપ્રાપ્તક નિઃસપ્તન,

સંપ્રાપ્ત મૂરમુરુવિષ ! સૈન્યતાં બોધિરત્નમ્ ॥૧॥

અર્થ—(ઉદઘોષ) કે મહા વિશાળ બુદ્ધિવાળા પ્રાણીઓ ।
 (યસ્માત્) જે બોધિરત્નના પ્રભાવથી હોવા (યિસ્માપયિતસુમના-
 સ્વર્ગસંપદિલાસપ્રાપ્તોહ્લાસાઃ) વિશ્વમય પદ્માદે તેવી દેવેન્દ્રી સ્વર્ગ
 સંપદાના સોગવિલાસમળે પ્રાપ્ત થયેલા જ્ઞાન દવાળા, તથા (પુનરપિ)
 ફરીથી પણ ત્યાંથી અગ્રીને (મૂરિમોગે) ઘડા સોગવાળા (સત્કુલે)
 ઉત્તમ કુળમાં (જ્ઞાનિ) જન્મ પામે છે, (સત્) તે (નિઃસપ્તન)
 જેના જેવું બીજું ન હોય એવા (પ્રજ્ઞાદૈત્તપ્રગુણપદવીપ્રાપ્તક)
 શુદ્ધ નિરજન ચૈતન્યસ્વરૂપ એવી ઉત્કૃષ્ટ પદવીને પ્રાપ્ત કરાવનાર
 અને (મૂર) અન્યત્ર (મુખ્યાવ) દુર્લભ એવા (બોધિરત્ન)
 અમ્બદ્ધતરૂંથી રત્નને (સૈન્યતાં) તમે એવો. ૧

અહીં મુદો એ છે કે મનુષ્યપણ, ધર્મશ્રવણ, ધર્મશ્રદ્ધા અને સંયમમાં પ્રવર્તન અનુક્રમે વધારે ને વધારે દુર્લભ છે. બોધિ-
રત્નનો ખરો લાભ તો હવે આવે છે. એ ‘બ્રહ્મઅદ્વૈત-પ્રશુભ્ધપદવી-
પ્રાપ્ત’ છે. બ્રહ્મ એટલે શુદ્ધ નિરંજન ચૈતન્યસ્વરૂપ અને
અદ્વૈત અતિ વિશિષ્ટ એવી ઉત્કૃષ્ટ શુભોની પદવીને અપાવનાર
આ બોધિરત્ન છે મતલબ કે જો તમારે બ્રહ્માદ્વૈત સાધવું હોય
તો બોધિરત્નને સેવો. બોધિરત્નનો પ્રકાશ સાથે હોય એટલે
માર્ગ તો જરૂર સૂઝી આવશે. માત્ર તેનો લાભ લેવા પૂરતો દૃઢ
નિશ્ચય અને વીર્ય-શક્તિસ્ફુરણની અતિ આવશ્યકતા છે. એટલે
મહામુશીળતે મળે તેવી ધર્મસામગ્રીઓ અને જ્ઞાનરત્નને પ્રાપ્ત
કરીને આગળ પ્રગતિ કરો. ૧.

(મુજંગપ્રયાતવૃત્તમ્)

અનાદૌ નિગોદાન્ધકૂપે સ્થિતાના—

મજસ્રં જનુર્મૃત્યુદુઃખાર્દિતાનામ્ ।

પરીણામશુદ્ધિઃ કુતસ્તાદશી સ્યા—

ઘયા હન્ત તસ્માદ્વિનિર્યાન્તિ જીવાઃ ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—(અનાદૌ) આદિ રહિત એવા (નિગોદાન્ધકૂપે)
નિગોદરૂપી અંધકૂપમાં (સ્થિતાનાં) રહેલા અને (મજસ્રં)
નિરંતર (જનુર્મૃત્યુદુઃખાર્દિતાનાં) જન્મમરણના દુઃખથી પીડા
પામતા એવા જીવોની (તાદશી) તેવા પ્રકારની (પરીણામશુદ્ધિઃ)
પરિણામની શુદ્ધિ (કુતઃ) શાથી (સ્યાત્) થાય ? કે (ઘયા)
જે પરિણામશુદ્ધિવડે (હન્ત) ધર્મિત ખેદે (તસ્માત્) તે
અંધકૂપમાંથી (જીવાઃ) જીવો (વિનિર્યાન્તિ) બહાર નીકળે ? ૨
અવ્યવહારરાશિ એટલે સૂક્ષ્મ નિગોદ, નિગોદ એટલે અનંત

જીવમય સૂક્ષ્મ એકેદ્રિયનું શરીર કહેવાય છે. આકાશના અસખ્ય પ્રદેશ પર એક અને ત્યાં જ બીજા અસખ્ય ગોળા છે, દરેક ગોળામાં અસખ્યાતી નિગોહ છે, એને આંખીને પ્રત્યેક નિગોહમાં અનંત જીવો રહેલા છે તેમની સ્થિતિ ઉદ્ગુપ્તથી અને જનનથી અવમુદ્ગુર્તની જ છે એક સોષના અજ્ઞાન પર અસખ્ય દોહાકાશના પ્રદેશ હોય છે એવાં એની સૂક્ષ્મતા છે એ નિગોહના જીવો આપણા એક આસોચ્છવાસ પ્રમાણ હાગમાં સાહસુત્તર ભવ કરે છે, એટલે કે અદાર વાગ જન્મે છે અને સુતર વાગ મરે છે એનું અજીવના અસખ્યાતમાં ભાગ જેટલું શરીર હોય છે અને તે શરીર ચર્મચકુષી અદસ્ય હોય છે આવી અસખ્યાતી નિગોહ અનાદિ હાગથી સર્વત્ર એક રાજલોકમાં રહેલી છે એમાં જ્યાં મુખી જીવ રહે છે ત્યાંમુખી ત અભ્યવહારપાશયો કહેવાય છે આ જીવો અતિ સૂક્ષ્મ હોવાથી છેદન, લેદન વિગેરેવડે નાશ પામતા નથી. તે કોઈના કાર્યમાં ઉપયોગી પણ નથી. એક સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાષ જ નિગોહ કહેવાય છે બાકીના ચાર સૂક્ષ્મ છતાં એક શરીરમાં એક જ જીવવાળા હોય છે ૨

તવો નિર્ગતાનામપિ સ્થાવરત્વ, વ્રંસત્વં પુનર્દુર્લભં દેહમાર્જામ્ ।
 વ્રંસત્વેઽપિ પચ્ચોષપર્વાત્સસદ્ધિ-સ્થિરાયુષ્પ્વદુર્લભં માનુષત્વમ્ ॥૩॥

અર્થ — (સત્તા) તે સૂક્ષ્મનિગોહરૂપ અભ્યવહારપાશિમાંથી અકામનિર્જ્જ્વળના વચકી (નિર્ગતાનામપિ) નીકળેલા એવા પણ (દેહમાર્જા) પ્રાણીઓને (સ્થાવરત્વ) બાહ્ય સ્થાવરપણું એટલે પૃથિવ્યાદિક એકેદ્રિયપણું પ્રાપ્ત થાય છે (પુનઃ) પરંતુ (વ્રંસત્વં) દ્વીદ્રિય, ત્રીદ્રિય અને ચતુર્દ્રિયપણું (વુર્મમ) દુર્લભ છે (વ્રમ્યેઽપિ) ત્રસપણું પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ (પચ્ચોષપર્વાત્સસદ્ધિ-સ્થિરાયુષ્પ્વદુર્લભ) પચોદ્રિયપણું, પર્વાતપણું અને સંશિપણું

ઉત્તરોત્તર પામવું દુર્લભ છે, તે સર્વ પામ્યા છતાં પણ દીર્ઘકાળના આયુષ્યવાળું (માનુષ્યત્વં) મનુષ્યપણું પામવું (દુર્લભં) દુર્લભ છે. આ મનુષ્યપણામાં જ સમગ્ર ધર્મસામગ્રીનો સંલવ છે, તેથી પ્રમાદનો ત્યાગ કરી ધર્મમાં ઉદ્યમવંત થા. ૩.

એ સર્વ મળે તો પણ જળચર, સ્થળચર, જોચરમાં જાય અથવા નારક થાય કે દેવ થાય તો ત્રાસ ને પરાધીનતા જળચરાદિને, વેદના નારકોને અને અતિ સુખવિલાસ દેવોને માર્ગ પર આવવામાં વિદ્મરૂપ છે; પચેન્દ્રિયપણામાં પણ મનુષ્યભવ મળવો અતિ દુષ્કર છે. આવી રીતે નિગોદથી માંડીને અનેક ચક્રોમાંથી પસાર થઈ સહી પચેન્દ્રિય અને સ્થિર આયુષ્ય સાથેનું મનુષ્યત્વ મળવું મુશ્કેલ છે ૩.

તદેતન્મનુષ્યત્વમાપ્યાપિ મૂઢો,

મહામોહમિથ્યાત્વમાયોપગૂઢઃ ।

અમન્ દૂરમગ્નો ભવાગાધર્ગર્તે,

પુનઃ ક પ્રપચેત તદ્વોધિરત્નમ્ ॥ ૪ ॥

અર્થઃ—(તત્ એતત્) તે આ (મનુષ્યત્વં) મનુષ્યપણું (આપ્યાપિ) પામીને પણ (મહામોહમિથ્યાત્વમાયોપગૂઢઃ) સમગ્ર મોહોદય, મિથ્યાત્વ એટલે દેવ, ગુરુ, ધર્મને વિષે વિપરીત શ્રદ્ધા અને માયા એટલે પરવચન ક્રિયાવડે વ્યાપ્ત એવો (મૂઢઃ) અજ્ઞાની (અમન્) સંસારમાં લમતો (ભવાગાધર્ગર્તે) સંસારરૂપ મોટા ખાડામાં (દૂરમગ્નઃ) અત્યંત દૂરથી સતો (પુનઃ) ફરીને (તત્) તે (વોધિરત્નં) ધર્મસામગ્રીરૂપ ચિતામણિ રત્નને (ક) ક્યાંથી (પ્રપચેત) પ્રાપ્ત કરે ? ૪.

વોધિરત્ન વગરનું મનુષ્યત્વ તદ્દન નિરર્થક છે, કારણ કે આ

મનુષ્ય જાવ હેતુ વગરનો યાદ જાય છે, માત્ર ખાલી ફેરા મારવા જેવો યાદ જાય છે અને પ્રગતિ વગર જાવ પૂરો યાદ જાય છે હવે આરે જાણુની વાત મૂકી હાં જાણુ જોઈએ ત્યારે મોઢ રાજાના નાટકના જોક નટ કોવા કરવા કાંઈ વિશેષ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી દેવા જોમ લાગે તો સાક્ષ્ય જણવું, નહીં તો જો માર્ગે હજી પણ વિચાર કરવાનો અવકાશ છે જોમ ધારી દિશા ફેરવવી. અને વિચારવું કે બેધિરત્ન પામવું જો મહા દુર્લભ છે જો અતરમાંથી પ્રગટે છે ત્યારે જોની મુગધ આરે તરફ વિસ્તરે છે આ આત્મ-જ્ઞાન અને અતરનો નાહ ક્યા છે ? કેમ મળતો નથી ? ૪

(શિશ્વરિણી રૂપમ્)

વિમિષાં પન્થાનાઃ પ્રતિપદમનસ્પાશ્ચ મતિનાઃ,

કુયુક્તિષ્પાસંગૈર્નિજનિજમતોહ્તાસરસિકા* ।

“ ન દેવાઃ સાંનિષ્ય વિદધતિ ન વા કોડપ્યતિશ્ચય-”

સ્તદેવ કાલેડસ્મિન્ ય દ્વ દ્વર્ધર્મા સં સુકૃતી ॥ ૫ ॥

અર્થ — આ પાથમા આરાને વિષે (પન્થાનાઃ) ખર્મના કે મોક્ષના માર્ગો (વિમિષાઃ) વિવિધ પ્રકારના છે, તે જોવાથી સાશક મનવાળા હવેની મહા ચિધિલ થાય છે (ચ) અને (કુયુક્તિષ્પાસંગૈઃ) કુયુક્તિના પ્રસંગવડે કરીને (નિજનિજમતોહ્તાસરસિકા) પોતપોતાના મતની ખુદ્ધિ કરવાને વિષે રસિક થયેલા (મતિનાઃ) મતવાળા (પ્રતિપદ) પગલે પગલે (મનસ્પા) થણા છે, તથા (દેવાઃ) દેવો (સાંનિષ્ય) સાંનિષ્ઠને—સહાય તેને (ન વિદધતિ) કરતા નથી, અથવા (કોડપ્ય) દોષ પલ (અતિશય) જ્ઞાનાદિ અતિશય પણ (ન) નથી. (તત્) તેથી કરીને (યત્) આ પ્રમાણે (અસ્મિન્ કાલે) આ કાળને વિષે

(યઃ) જે દોષ (રૂઢ) આ જગતમાં (દુઃકર્મ) ધર્મમાં નિશ્ચય હોય (સઃ) તે જ (સુકૃતી) પુણ્યશાળી છે. ૫.

આ કાળમાં પ્રત્યક્ષજ્ઞાન-વિશિષ્ટ જ્ઞાનનું અનિશ્ચયીપણું નથી કે જે જ્ઞાનવાળાની પામે-તેની નહીં જઈને શંકા સમાધાન પણ કરી શકાય. અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યાવજ્ઞાન કે દેવજ્ઞાન નથી, અને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પણ પ્રાપ્ત થતું નથી તથા વિશિષ્ટ સિદ્ધિ નથી એટલે એ પણ મોટી શુભવસ્તુ છે. વળી દેવતાના સાન્નિધ્યનો પણ અભાવ છે. આવા સંયોગમાં જે ધર્મ ઉપર દૃઢ રહે તેને જ ખરે નસીબદાર સમજવો. ૫.

(શાર્દૂલવિક્રીડિતં વૃત્તમ)

^૧યાવદ્દેહમિદં ^૨ગદૈર્ન ^૩મૃદિતં ^૪નો ^૫વા ^૬જરાજર્જરમ્,

^{૧૧}યાવત્ત્વક્ષકદંવકં ^{૧૨}સ્વવિષયજ્ઞાનાવગાહક્ષમમ્ ।

^{૧૪}યાવચ્ચાયુરમંગુરં ^{૧૫}નિજહિતે ^{૧૬}તાવદ્વુધૈર્યત્યતાં,

^{૧૭}કાસારે ^{૧૮}સ્ફુટિતે ^{૧૯}જલે ^{૨૦}પ્રચલિતે ^{૨૧}પાલિઃ ^{૨૨}કથં ^{૨૩}વધ્યતે ॥ ૬ ॥

અર્થઃ—(યાવત્) જ્યાં સુધી (દેહ) આ (દેહ) શરીર (ગદૈઃ) રોગોપડે (ન મૃદિતં) ચૂર્ણ કરાયું નથી (વા) અથવા (જરાજર્જરં) વૃદ્ધાવસ્થાવડે છૂર્ણ (નો) થયું નથી (તુ) વળી (યાવત્) જ્યાં સુધી (અક્ષકદંવકં) ઇંદ્રિયોનો સમૂહ (સ્વવિષયજ્ઞાનાવગાહક્ષમં) પોતપોતાના વિષય સળધી જ્ઞાનને ગ્રહણ કરવામાં સમર્થ છે, (ચ) અને (યાવત્) જ્યાં સુધી (આયુઃ) આયુષ્ય (અમંગુરં) પૂર્ણ થયું નથી (તાવત્) ત્યાંસુધી (વુધૈઃ) પડિતાએ (નિજહિતે) આત્મહિત કરવામાં (યત્યતાં) યત્ન કરવો જોઈએ; કેમકે (કાસારે) તળાવ

(સ્ફુટિતે) ફુટી ગયે સતે અને (જલે) જળ (પ્રચલિતે)
 વહી ગયે સતે (પાણિ) પાણ (કર્ચે) ચા માટે (વ્યયતે)
 ખાધીએ ? ખાધવાનું પ્રયોજન શું ? ૬

ન્યા મુખીમાં તારુ શરીર સારુ છે, જરા ખાવી નથી અને
 પાચે ઇંદ્રિયો પોતાના વિષયમાં સંગળ છે, તેટલા વખતનો લાભ
 લે આપો નાથ, કાન જહેરા થાય કે સ્પર્શેન્દ્રિય કામ ન આપે
 ત્યારે શું કરી શકીશ ? આજ કાનનો ઉપયોગ ન થાય તેની
 પરશ્વીનતા કેટલી હોય છે તે અનુભવ વગર તને સમજાતું ન
 હોય તો જરા અવલોકન કરી ને, જળી આમુખ્યનો પણ ભરોસો
 શો ? કોઈ પણ ઉંમરે માણી જતો દેખાય છે શાવ મુખી જેની
 સાથે વાતો કરી હોય તેને બીજી સવારે ચિત્તા પર પોટેલા
 નેપ્પાંએ છીએ માટે જેની બા. ૬

(અનુષ્ટુપ્ચમ્)

વિવિધોપદ્રવં વેદ-માયુષ્યં ધૃણમગુરમ્ ।

કામાલંબ્ય ધૃતિ મૂઢા, સ્વમેયસિ વિલંબ્યતે ॥ ૭ ॥

અર્થ — (વેદ) આ શરીર (વિવિધોપદ્રવ) યેગાદિક
 વિવિધ પ્રકારના ઉપદ્રવવાશુ છે (ય) તથા (માયુ) આમુખ્ય-
 જીવિત (ધૃણમગુર) કષ્ટવિનાશી છે, તો (મૂઢા) મૂક જનો
 (કા) કઈ બલતળી (ધૃતિ) ખીરજને (માલંબ્ય) અવલનીને
 (સ્વમેયસિ) પોતાનું કસ્યાણ કરવાને વિષે (વિલંબ્યતે)
 આલંબ્યાદિકવડે વિલંબ કરે છે—કાળ નિર્જનન કરે છે ? તેની
 ખગર પડતી નથી ૭

હે ભવ્ય ! પોતાનું આત્મકલિત કરવામાં પ્રમાદ કેમ કરે છે ?
 શું ક્યા બોર ઉપર મહાર બાધીને ખસ કિંતની સાધનાના

અતિ મહત્વના કાર્યમાં ઢીલ કરી રહ્યો છે ? તું આજસથી કે બેઠરકાઠીથી કે ઉપેક્ષાથી પડી રહ્યો હોય તો ચેતી જાજે. પાણીનો પરપોટો ફુટતાં વાર લાગતી નથી અને ફુટે છે ત્યારે ઘણી વાર તો ખળર પણ પડતી નથી. તું તે વખતે સાવધાન હોઈશ કે બેશુદ્ધ હોઈશ. બેશુદ્ધપણમાં મરણ પામીશ પછી મનની મનમાં રહી જશે; માટે ઊઠ, જાગૃત થા અને સ્વહિત પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કર. ૭.

બોધિદુર્લભ :: ગેયાષ્ટક

(તાર હો તાર પ્રભુ મુજ મેવક બણી, જગતમાં એટલુ મુજમ લીજે-એ દેશી)

बुध्यतां बुध्यतां बोधिरतिदुर्लभा

जलधिजलपतितसुररत्नयुक्त्या ।

सम्यगाराध्यतां स्वहितमिह साध्यतां,

वाध्यतामघरगतिरात्मशक्त्या ॥ बु० ॥ १ ॥

અર્થ:—(જલધિજલપતિતસુરરત્નયુક્ત્યા) હે આત્મા ! સમુદ્રના જળમાં પડેલા ચિંતામણિની યુક્તિવડે (બોધિ:) સમ્યક્ત્વરત્ન અને વીતરાગ દર્શનની પ્રાપ્તિ-ધર્મસાધનની સામગ્રી (અતિદુર્લભા) અતિ દુર્લભ છે એમ (બુદ્ધ્યતાં બુદ્ધ્યતાં) સમ્યક્ પ્રકારે જાણ, જાણુ. અને (સમ્યગ્ આરાધ્યતાં) સમ્યક્ પ્રકારે આરાધન કર. (ઇહ) આ જીવમાં (સ્વહિતં) આત્મકાર્ય (સાધ્યતાં) નિષ્પાદન કર. (આત્મશક્ત્યા) પોતાની શક્તિવડે (અઘરગતિ:) દુર્ગતિને (વાધ્યતાં) અટકાવી દે. ૧.

આ બોધિરત્નની આરાધના કરી તારા ખરા હિતને આ સંસારમાં સાધ. એની આરાધના એ જ હિત છે. એ સમજાય

તેથી વાન છે અને તેમ કરીને તારી પોતાની આત્મશક્તિથી
અધમ અતિને અટકાવી દે. જ્ઞાનમય જીવનનું આ પરિણામ છે
મુદાની વાન જ્ઞાનમય જીવન કરી દેવાની છે અને તે તારું ખાસ
કર્તવ્ય છે. મદદા ઉત્પન્ન કરવા માટે અને દોષ તો તેને ટકાવી
રાખવા માટે જ્ઞાનમકાશનો જરૂર છે ૧

‘ચક્ષિમોજ્યાદિરિષ નરમલો દુર્લભો ભ્રામ્યતાં ધૌરમસારક્ષ્ણે ।
વેદુનિગોદાદિકાયસ્થિતિષ્પાપતે, મોહમિષ્યાત્વમુત્ત્વચોરલક્ષ્ણે ॥

અર્થ:—(વેદુનિગોદાદિકાયસ્થિતિષ્પાપતે) ધણા નિગોદા
દિક કાયસ્થિતિષ્ટે વિશાળ, (મોહમિષ્યાત્વમુત્ત્વચોરલક્ષ્ણે) મોહ
અને મિષ્યાત્વ પ્રમુખ લાખે ધીરવાળા-ધીરના નિવાસસ્થાન
એવા (ધૌરમસારક્ષ્ણે) ભલે કર સ આરૂપી અરૂપમા (ભ્રામ્યતાં)
ભ્રમના એવા જીવોને (નરમલો) મનુષ્યભવ (ચક્ષિમોજ્યાદિરિષ)
અકર્ણના લોચનાદિકની જેમ (દુર્લભો) અતિ દુર્લભ છે જેમ
પ્રભવતા અકર્ણના સમયે એક દિનિદ્રા પ્રાપ્ત્યને અકર્ણનું
લોચન કરીથી દુર્લભ થયું તેમ ૨

અભ્યવદારશાશિમા નિગોદના જીવોની અનન કાગની કાચ-
મિથિ સમજવી. ત્યારપછી અવદારશાશિમા આવના ભાઈનિગોદ-
દમા પણ અનનકાગ કાચસ્થિતિ છે ત્યારપછી પ્રત્યેક વનસ્પતિ-
દાક આદિ પાસે સ્થાવરની અસંખ્યાલી ઉન્નર્પિત્રી અવસર્પિત્રીનો
કાચમિથિ છે, નિકસેદિયની સુખ્યાના દુર્લભ વર્ણનો કાચસ્થિતિ
છે સુન્દીપર્માસ પદોદિય નિર્ધાર અને મનુષ્યનો જ્ઞાન આક
ભવની કાચમિથિ છે આવા મદાનું સમાર અટકીમા સમડના
નરભવની પ્રાપ્તિ થવી ધણી મુશ્કેલ છે એ તો કોઈ વાર અનન-
કાગના ચર્પટન પછી મગી ભલે તો નચીત્રની વાન છે, માટે
પામિયા મનુષ્યભવને સફળ કરવાનો વિચાર કરવો યોગ્ય છે ૩

લઘ્વ ^૧ઈહ નર^૨મવો^૩ડનાર્ય^૪દેશેષુ યઃ, સ^૫ ભવતિ પ્રત્યુત્તા^૬નર્થકારી ।
 જીવહિંસાદિપાપાશ્રવવ્યસનિનાં, માઘવત્યાદિમાર્ગાનુસારી ॥૩૦॥

અર્થ—(ઇહ) આ સંસારમાં (અનાર્યદેશેષુ) અનાર્ય દેશને વિષે (યઃ) જે (નરમવઃ) મનુષ્યલવ (લઘ્વઃ) પ્રાપ્ત થાય, (સઃ) તે (પ્રત્યુત્ત) ઊલટો (અનર્થકારી) અનર્થ કરનાર એટલે મદ્-ગતિનો નાશ કરનાર (ભવતિ) થાય છે, કેમકે તેવું મનુષ્યપણું (જીવહિંસાદિપાપાશ્રવવ્યસનિનાં) જીવહિંસાદિક પાપ આશ્રવને વિષે આસક્તિવાળાને—સેવનાગ્ને (માઘવત્યાદિમાર્ગાનુસારી) માઘવતી આદિ નરકના માર્ગને અનુસરનાર (આપનાર) થાય છે. ૩.

ત્યાં દેવ, ગુરુ અને ધર્મની સામગ્રી હોય તે આર્ય દેશ કહેવાય છે અને તે સામગ્રી ત્યાં ન હોય તે અનાર્ય દેશ કહેવાય છે, તેથી અનાર્ય દેશમાં મનુષ્ય જન્મનો લાભ નિર્થક છે. આર્ય દેશમાં ધર્મસંસ્કાર જન્મથી પ્રાપ્ત થવાના પ્રસંગો આવે છે અને ગાળપણમાં જ સક્રિયાર તથા સકર્તાન હૃદય પર છાપ પાડે છે, તેનું મૂલ્ય ઘણું વિશેષ છે. તેથી આર્ય દેશ શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે. ધર્મોપદેશકો અને પુણ્યભૂમિઓ જે સ્થાનમાં હોય તે અને અહિંસા આદિક મૂળ ધર્મની ત્યા પ્રતિષ્ઠા થાય તેને આર્યભૂમિ કહેવામાં આવે છે. એકંદરે પુણ્યભૂમિ—આર્ય ભૂમિમાં જન્મ થવો એ કાંઈ સામાન્ય લાભનું કારણ નથી. આત્મવિકાસના પ્રસંગોને ત્યાં અનેકગણો વધારે અવકાશ છે. ૩.

આર્યદેશસ્પૃશામપિ સુકુલજન્મનાં, દુર્લભા ત્રિવિદિપા ધર્મતત્ત્વે ।
 રતપરિગ્રહમયાહારસંજાર્તિમિહન્ત મયં જર્ગહુઃસ્થિતત્ત્વે ॥૩૦॥

અર્થ—(આર્યદેશસ્પૃશામપિ) આર્યદેશમાં અવતર્યા છતાં

પત્ર (સુકુલકમ્પના) ઊંચ કુગમા જન્મેલા મનુષ્યોને જ (ધર્મતત્ત્વે) ધર્મતત્ત્વને વિશે (વિવિદિષા) બાણવાની ઇચ્છા (કુલંભા) દુર્લભ છે, કારણ કે (દુસ્ત) ખેડની વાત છે કે (સ્તપરિપ્રહમયા-દામ્મસાર્થિનિઃ) મૈથુનસૂત્રા, પરિશ્લેષસૂત્રા, એટલે ધનાદિકની મમતા, ભયસૂત્રા એટલે આ લોક સુખથી ભય વિશેષે સાત પ્રકારના ભયની સૂત્રા અને આદારસૂત્રા એટલે ખાવાની લોભ પના—આ ચાર સૂત્રોથી પીડાએ કમીને (જગત્) સર્વ પ્રાણીઓ (કુલિપત્યે) દુર્લભમા (મગ્ન) સૂત્રો ગયા છે ૪

આ સૂત્રારંભ મનુષ્ય ધર્મને તુ ધર્મતત્ત્વને વિશે પ્રવૃત્તિ કરે તે લોભોપદોષમા પડી ગયો તો ધર્મતત્ત્વ બાણવાની ઇચ્છા પણ ધર્મે તર્ક અને સાધ્ય કે હેતુ જગર આપણા દુવન સુધી મોટા આરભ કરી ધન એટલું ઠરવામા કે ખાવાપીવાની ધમાકમા કે સ્ત્રીઓના જાનનાનવિશ્વાસમા શુદ્ધતાન રહેવાનું પ્રાપ્ત ધર્મે અને અત આત્મા તવા પાછા જવાનું ધર્મે એ માને દુર્લભ મનુષ્ય દેહ દાગી જવાશે આ જગતમા બધા ધર્મ-દાદિ દોષ છે ત્યાં ધર્મ શું ? તે શા માટે આચરવો ધટે ? આચરવાનું પદિલામ શું ? એ સર્વ વિચાર પરિશ્લેષ અને મૈથુનાદિમા પડેલાને સૂત્રવો મુશ્કેલ છે ૪

વિવિદિષાયામપિ મંથનમતિદુર્લભ, ધર્મશાસ્ત્રસ્ય શુલ્કસન્નિધાને ।
વિતપરિપ્રયાદિત્તત્ત્વમાવેશનો, વિવિધવિદેષમલિનેન્દ્રિયાનોગ્રુ ૦

અર્થાઃ—(વિવિદિષાયામપિ) ધર્મતત્ત્વ બાણવાની ઇચ્છા યથા ઉપ પત્ર (વિતપરિપ્રયાદિત્તત્ત્વમાવેશનો) ખોળા રિક યદિક ત તે સૂત્રના આવેશથી એટલે સુખમજાણી (ભયધાને) મિતની એકામતા (વિવિધવિદેષમલિને) અનેક વિગતપર

મલિન થયે રૂતે (ગુરુસન્નિધાને) ગુરુની સમીપે (ધર્મશાસ્ત્ર-
સ્ય) ધર્મશાસ્ત્રનું (શ્રવણ) વિનય બહુમાનાદિપૂર્વક સાંભળવું
(ચતિદુર્લભ) અતિ દુર્લભ છે. ૫.

અહીં સ્ત્રીકથા, દેશકથા, રાજકથા અને ભક્તકથા એમ ચાર
પ્રકારે વિકથા કહેવાય છે. કદાચ ઉપરની સર્વ વસ્તુની પ્રાપ્તિ
થાય પણ સદ્ગુરુ પાસે ધર્મશ્રવણ કરવાની સગવડ ન બને તો
ખાસ લાભ થતો નથી. શાસ્ત્રશ્રોમાં સર્વ વાત લખી શકાતી
નથી. પરંપરા જ્ઞાન માટે ગુરુગમની ખાસ જરૂર છે, પણ ધર્મ-
શ્રવણ કે અભ્યાસ વખતે સમય મળે નહીં અને કદાચ લોક-
વ્યવહારે જવાનું બને તો મનમાં અન્ય વિશ્લેષો એટલા હોય છે
કે અભ્યાસ કે શ્રવણમાં એકાગ્રતા થાય નહીં અને એકાગ્રતા
થયા વગર કોઈ નાની કે મોટી વાત બમતી નથી ઉપર ઉપરથી
ચાલી જાય છે. યોગના આસનો, મુદ્રાઓ વિગેરે અનેક ગુરુમુખે
સમજવાની જરૂર છે અને તત્ત્વજ્ઞાનમાં પણ પરંપરા જ્ઞાનની
ખૂબ આવશ્યકતા રહે છે.

ધર્મમાકર્ણ્ય સંવૃદ્ધ્ય તત્રોદ્યમં કુર્વતૌ, વૈરિવર્ગોઽન્તરઙ્ગઃ ।

રાગદ્વેષશ્રમાલસ્યનિદ્રાદિકો વાધતે નિહતસુકૃતપ્રસંગઃ ॥ વુ૦૬ ॥

અર્થઃ—(ધર્મ) ધર્મને (આકર્ણ્ય) સાંભળીને (સંવૃદ્ધ્ય)
સવની નિર્ગુણતા જાણીને (તત્ર) તે ધર્મકાર્યમાં (ઉદ્યમ)
ઉદ્યમને (કુર્વતઃ) કરનારાને (રાગદ્વેષશ્રમાલસ્યનિદ્રાદિકઃ) રાગ
એટલે શરીર, ઉપધિ, શિષ્ય, આહાર વિગેરે ઉપર મૂર્છાપરિણામ,
દ્વેષ એટલે પરિષદાદિકને સહન કરવામાં અરુચિ, શ્રમ એટલે
સંયમવ્યાપારમાં થાક, આલસ્ય એટલે વિનય વૈયાવર્ય વિગેરેમાં
ઉત્સાહ રહિતપણું અને નિદ્રા એટલે સ્વાધ્યાયાદિકને અવ-

સરે નિદ્રાપ્રીન થવાપણું એ છે આદિ જેને એવો તથા (નિદ્રાસુહ-
ત્તમસંગ) હવે એ છે શુભ કર્મનો પ્રસંગ જેણે એવો (અમરજીવ))
આમ તર (ધૈર્યવર્ગ)) શત્રુનો સમૂહ (વાચતે) બાધા કરે છે
એટલે સુધીને વિષે વીર્યોદ્ધાસનો ભાગ કરે છે ૬

આજસનો તો હિસાબ નથી. ધર્મ આચરણ કે યોગવિધાન
વળતે એને જગાસાં આવવા માઠશે, ધર્મઅવણ કે ક્રિયા વળતે
નિદ્રા જલ્દી આવે છે, કારણ કે એમાં એને અવરજનો રસ
નથી રસ બાંધે એટલી એની તૈયારી કે એનો અભ્યાસ નથી
આવ્યો તો અનેક અવરજ કારણો છે એ સુદૃઢનો પ્રસંગ આવવા
હેતા નથી. આવી બાધ તો બીજી વાતનું સ્વરૂપ બિંબુ કરી દે છે
આ સર્વ વાતોનો વિષય શરમાવે તેવો છે ૬

‘ચતુરશીતાવહો યોનિલહેષ્વિંય, ક્વ સ્વયાડ્ઝ્ઞર્ણિતા ધર્મવાર્તા ।
પ્રાયશ્ચો સંગતિ જનતા મિથો વિષદતે, ક્ષદિરસશાતગુરૌરવાર્તા ।’

અર્થ:—(અહો) અહો ! (ચતુરશીતી યોનિલહેષુ)
ચોરાશી લાખ યોનિને વિષે પરિશ્રમણ કરતા એવા (સ્વયા)
તે (રૂપ) આ (ધર્મવાર્તા) ધર્મવાર્તા (ક્વ) ક્યાં (આઝ્ઞર્ણિતા)
જાણતી છે ? (જગતિ) જગતને વિષે (જનતા)
લોકોનો સમૂહ (પ્રાયશ્ચો) શણું કરીને (ક્ષદિરસશાતગુરૌરવાર્તા)
જોઈ ગયે એટલે ધન-પુત્રાદિક સંપદાનું યોગ્ય,
રસયોગ્ય એટલે અપુત્રાદિક સ્વાદિષ્ટતાનું યોગ્ય અને આત્મયોગ્ય
એટલે વિવચારિત્વથી ઉત્પત્ત થયેલા સુખનું યોગ્ય-આ ત્રણ યોગ્ય
યોગ્યવડે પીઠા પામ્યા સતા (મિથા) પરસ્પર (વિષદતે)
વિવાદ કર્યા કરે છે ૭

હું આત્મા ! સસારમાં જમણું કરતા તે અનેક વાર ક્ષદિ,

રસ અને શાતાની વાતો સાંભળી છે, પણ દોષ જગ્યાએ તે ધર્મની વાતો સાંભળી છે ? ન સાંભળી હોય તો તેનું કારણ શું ? અને સાંભળી હોય તો તારી આ દશા હોય ખરી ? કહે તારો શો વિચાર છે ? અંતે ધર્મ વગર આરો આવે તેમ નથી, માટે જે કરવું હોય તે કરી લે. અવસર ગયા પછી તો માત્ર પસ્તાવો જ રહેશે અને આવેલ અવસર ફરીફરીને વારંવાર મળશે નહીં. આને માટે એક વાતનો વિચાર કરીએ. ચોરાશી લાખ છવ ઉત્પત્તિસ્થાનો છે. ઉપજવાના સ્થાનોની અનેરી વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શની વિવિધતાને થોનિ કહે છે. ૭.

एवमतिदुर्लभात् प्राप्य दुर्लभतमं, बोधिरत्नं सकलगुणनिधानम् ।
 कुरु गुरुप्राज्यविनयप्रसादोदितं, शान्तरससरसपीयूषपानम् ॥ बु०

અર્થ—(एवं) પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણ (અતિદુર્લભતમં) અત્યંત દુર્લભ એટલે દેવોએ પણ પામી ન શકાય એવું અને (સક-લગુણનિધાનં) સમગ્ર-મોક્ષ પમાડનાર ગુણોના ભંડારરૂપ એવું (બોધિરત્નં) સમકિતરૂપ રત્નને (પ્રાપ્ય) પામીને (ગુરુપ્રાજ્યવિનયપ્રસાદોદિતં) ધર્મોપદેશક ગુરુ વિગેરેના ઘણા વિનયના પ્રાસાદથી પ્રાપ્ત થયેલા (શાન્તરસસરસપીયૂષપાનં) શાંતરસરૂપી રસ સહિત અમૃતનું પાન (કુરુ) તું કર. ૮.

ઉપર જતાવેલી મનુષ્યલવાદિ સામગ્રી પામીને પ્રાંતે બોધિ-રત્ન પામવામાં આવે તો તે જાધી પ્રાપ્તિ સફળ થાય છે, માટે ગુરુમહારાજના વિનયાદિવડે તેની પ્રાપ્તિ થાય તેમ કરવું.

આ રીતે ખાર અનુપ્રેક્ષા લાવના અત્ર પૂરી થાય છે. અનુ-પ્રેક્ષા એટલે જોવું તે-વિચારવું તે. અનુપ્રેક્ષા લાવના અંદરથી-આત્મદૃષ્ટિએ જોવાની છે. એમાં આતરચક્ષુ ખુલી જાય છે, અને એક વાર આંતરદર્શન કોઈ પણ યોગે થવા માંડે તો પછી માર્ગ

સાપટે છે જારે ભાવના અનુગ્રેષ્યા માટે છે એક પણ ભાવના અવાકરણના ઊંઘણથી વિચારવામા આવે તો પ્રાણીના જ્વરને ઉતારી નાખે તેમ છે એક અસવા વધારે ભાવનાને અતરદૃષ્ટિએ ભાવવી. એમા પુનરાવર્તન થતા કરે તેનો વાંધા નથી. આવો અવસર મળે છતાં તેનો લાભ લેતા પ્રાણી પાછો પડી જાય છે પ્રમાદથી જભરાવુ નહીં. આ પ્રાણી નિકળા કે ખોટી સર્વામા મળેલ તકને શુભાવી દે છે, મહા મુશ્કીળતે મળેલ બાધિરત્નને પેલા વિપ્રતી જેમ દે હી દે છે—હરિદ્રીનો હારિદ્રી જ રહે છે અને નરભવ વિશેષ અનેક સગવડો-અનુકૂળતાઓ મળી જોનો એ જરા પણ લાભ લઈ શકતો નથી. ૮

રતિ દાર્દ્ર્ય બોધિનુર્લમ માયતા પ્રકાશ:

હવે બીજી ચાર ધર્મ ભાવના ધર્મધ્યાન ભાવનાર અને તેમા સ્થિત કરનાર છે મૈત્રી ભાવના પ્રાણીઓ તરફ પ્રેમ લાવનાર છે, પ્રમોદ ભાવના શુભમા રમણ કરાવનાર છે, કરુણા ભાવના દુઃખથી હિત કરનાર છે અને આશ્વસ્થ ભાવના દુઃખની વિશાળતા જતાવનાર છે આ ચારે ભાવનાના વિભગ પ્રવાહમાં આપણે હવે પ્રવેશ કરીએ.

મોક્ષ-મહેલ પર ચઢવાને માટે આ ચાર ભાવના અત્યંત ઉપયોગી છે તેથી તેના પર વિશેષ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે

॥ ત્રયોદશ પ્રકાશ. ॥

ચાર ભાવનાના પ્રકાશ થયા તોમા આત્માના વર્તનને દેખાક નારી ચાર અનુગ્રેષ્યા જોઈએ જતો પ્રેરણારૂપ ભાવના ઠદી હવે તેમા પ્રકાશથી ધ્યાનરૂપ મહેલ ઉપર ચઢવામા હાજરબૂત મૈત્રી વિશેષ ચાર ભાવના કહેવાય છે તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે—

॥ મૈત્રી ભાવના ॥

(અનુષ્ઠુત્તમ)

સદ્ધર્મધ્યાનસંધાન-હેતવઃ શ્રીજિનેશ્વરૈઃ ।

મૈત્રીપ્રભૃતયઃ પ્રોક્તા-શ્વત્સો ભાવનાઃ પરાઃ ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—(શ્રીજિનેશ્વરૈઃ) શ્રીતીર્થંદ્રરાએ (સદ્ધર્મધ્યાનસંધાન-હેતવઃ) શુભ ધર્મધ્યાન સાથે જોડવાના હેતુરૂપ (પરાઃ) શ્રેષ્ઠ (મૈત્રી પ્રભૃતયઃ) મૈત્રી વિગેરે (ચત્ત્રઃ) ચાર (ભાવનાઃ) ભાવનાઓ (પ્રોક્તાઃ) કહી છે. ૧.

આ ભાવનાઓ શુભ પરિણામ લાવનાર છે. પ્રથમ ધ્યાન કરનાર ધ્યાતા જ્ઞાન, વૈરાગ્યસંપન્ન હોય યમ, નિયમવાળો અને ઇન્દ્રિય તથા મનને વશ કરનાર હોય, સ્થિર આશયવાળો હોય, મુમુક્ષુ હોય, ઉદ્યમી હોય, શાંત હોય, ધીર હોય—આ સાત વિશેષણવાળો ધ્યાના હોય. આ ચાર ભાવના ધર્મધ્યાનની સિદ્ધિ માટે પ્રાથમિક છે. ચારે ભાવનાઓને ઉપધ્યાયશ્ચ પરાભાવના કહે છે. પરા એટલે ઉત્કૃષ્ટ (શુભ) પરિણામ લાવનાર. આટલા ઉપરથી આ ચારે ભાવનાઓને પણ ધ્યાનમાર્ગમાં—યોગપ્રગતિમાં કેટલું અગત્યનું મધ્યાન પ્રાપ્ત થાય છે તેનો ખ્યાલ આવશે. ૧.

મૈત્રીપ્રમોદકારુણ્ય-માધ્યસ્થાનિ નિયોજયેત્ ।

ધર્મધ્યાનમુપસ્કર્તુ, તદ્વિં તસ્ય રસાયનમ્ ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—(ધર્મધ્યાનં ઉપસ્કર્તુ) ધર્મધ્યાનનો ઉપકાર કરવા માટે—પુષ્ટ કરવા માટે (મૈત્રીપ્રમોદકારુણ્યમાધ્યસ્થાનિ) મૈત્રી એટલે પર જીવોનું હિત ચિંતવણું, પ્રમોદ એટલે શુણીના શુણ

જોડને આનંદ પામવો, કારણકે જોડે દુઃખી પ્રાણીઓને વિષે ઉપકારજુદિ તથા માધ્યમ્ય જોડે દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા જીવો ઉપર પણ રાજ-કેવલ શક્તિપણે વર્તવું જોડે ઉપેક્ષા આ ચાર ભાવનાને (નિયોજયેત્) જોડવી; (દિ) કારણ કે (તત્) તે સંધાન (તસ્ય) ધર્મધ્યાનનું (રસાયન) પરમ ઔષધ છે ૨

જેમ રસાયણિક ઔષધ આપવામાં આવે છે તેનો આશય તદુ રસ્તી અને શરીરને જોડવાનો હોય છે તેમ જોનો આશય ધર્મ-ધ્યાનમાં ચેતનને જોડવાનો હોય તેણે આ ચાર ભાવનાઓ ભાવવી. રસાયનનું સ્થાન ભાવનાઓનું છે, તદુરસ્તી સાધ્ય છે તેમ મોક્ષ જો પરમ સાધ્ય છે રસાયણ શરીરશુદ્ધિ કરી, બળ આપી તદુ રસ્તી વધારે છે તે સર્વ કાર્ય આ ચારે પરાભાવનાઓ ધર્મધ્યાનને અંગે કરે છે તે પરમ ઔષધ છે, અમોઘ છે, તેમજ ધર્મધ્યાનને અંગે જો યોગભાવનાનું સતત ચિંતન સિદ્ધ ઉપાય છે ૨

(સપક્ષાતિષ્ઠમ્)

મૈત્રી પરેષાં દિત્તચિન્તન ય-ઝેવેત્ પ્રમોદો ગુણપદ્મપાતઃ ।
કારુણ્યમાર્ચાંગિરુક્ષાં ત્રિહીર્ષે-ત્યુપેક્ષણ દુષ્ટચિયામુપેક્ષા ॥ ૩ ॥

અર્થ — (યત્) જે (પરેષાં) બીજા જીવોનું (દિત્તચિન્તન) દિત્ત જોડે દુઃખની નિવૃત્તિ અને સુખની પ્રાપ્તિનું ચિંતન કરવું તે (મૈત્રી) મૈત્રી ભાવના (મયેત્) હોય છે, (ગુણપદ્મપાતઃ) સરગતા, સ્વચ્છતા, ક્યાગ્રતા, નમ્રતા, વિનીતતા આદિ શુભો જોડ-આણી તેનો પદ્મપાત કરવો જોડે શુભોનું બહુમાન કરવું તે (પ્રમોદઃ) પ્રમોદ ભાવના હોય છે, (માર્ચાંગિરુક્ષાં) પીડા પામના પ્રાણીઓની પીડાને (ત્રિહીર્ષો) દુઃ

કરવાની ઇચ્છા તે (કારુણ્ય) કારુણ્ય ભાવના હોય છે, તથા (દુષ્ટધિયાં) દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા ઉપર (ઉપેક્ષણ) શિખામણ આપવાને અયોગ્ય માનીને તેનો ત્યાગ કરવો—ત્યાગવૃત્તિએ જોવું તે (ઉપેક્ષા) ઉપેક્ષા એટલે માધ્યસ્થ્ય ભાવના હોય છે. ૩.

દુષ્ટ જીવો પોતાના કર્મને વશ છે અને કરશે તેવું લોગવશે એમ માની, એમના સંબંધી ખટપટ મૂકી દઈ, તેમની ઉપેક્ષા કરવી અને તેમના માટે કાંઈ જોલણું કે વિચારવું નહીં તે ઉપેક્ષા એટલે માધ્યસ્થ્ય ભાવના છે. શારીરિક, માનસિક અને આર્થિક દુઃખોનો પાર નથી. એ દુઃખોની પીડાનું વર્ણન કરવું પણ મુશ્કેલ છે. જીવોના આ દુઃખોને દૂર કરવાની ઇચ્છા એ કરુણાભાવના. ભાવના એટલે અંતરગ સદ્વિચાર. ૩.

सर्वत्र मैत्रीमुपकल्पयात्मन् !, चिन्त्यो जगत्यत्र न कौऽपि शत्रुः ।
 कियद्दिनस्यायिनि जीवितेऽस्मिन्, किं खिद्यते वैरिधिया परस्मिन् ?

અર્થ:—(આત્મન્ !) હે આત્મા ! (સર્વત્ર) સર્વ જગત્માં ઉપકલ્પ (મૈત્રીમ્) મિત્રભાવને—રોડુભાવને (ઉપકલ્પત્) તું કર. (યત્ર) આ (જગતિ) ત્રણ ભુવનને વિષે (કોઽપિ) કોઈ પણ (શત્રુઃ) શત્રુ (ન ચિન્ત્યઃ) ન ચિંતવવો. (કિયદ્દિનસ્યાયિનિ) થોડા દિવસ રહેનારું—પરિમિત આયુષ્યવાળું (અસ્મિન્) આ વર્તમાન જન્મ સંબંધી (જીવિતે) જીવિત જીતાં (પરસ્મિન્) બીજા જીવને વિષે (વૈરિધિયા) શત્રુ-બુદ્ધિવડે (કિં) કેમ (ખિદ્યતે) ખેદ કરે છે ? ૪.

થોડા દિવસનો અહીં વાસ છે એમાં વળી દુશ્મન કોણ અને વૈરી કોણ ? તું પોતે કોણ છે ? તું ગમે તેટલી તારી જાતને ઊંચી માન, પણ અનંત જીવોમાંનો તું એક છે એમાં તે તારે

વૈન-વિદાય થા ? એ તને ચોખતુ નથી તુ કોની આધે વૈર કરે
 છે ? ત જ પ્રથમ વિચાર તુ તા સુદૈવ ભગવાન, સ્નેહભાવ
 રાખી દે તારો આ દુનિયામાં કોઈ શત્રુ નથી એમ ધારી લે તને
 પછી માત્રમ પછો કે તારો કોઈ દુરમન છે જ નહીં ' જેવા
 આપ તમા જગ ' એ ન્યાય છે કાર્યપણ પ્રાણી, નાનો કે મોટો
 હવ, સ્થાવર કે વ્રજ પ્રાણી તારો શત્રુ નથી એમ ચિંતન કર
 જેતામાં હવ આપવાનો તાકાદ નથી તને હવ લેવાનો અધિકાર
 નથી, એમ તારે વિચારતુ ૪

सर्वेऽप्यमी पन्थुतयाऽनुभूताः, महस्रजोऽस्मिन् भवता मरान्यौ ।
 जीयामस्तो बन्धव एव सर्वे, न कोऽपि तं सङ्गुरिति प्रतीहि ॥५॥

અર્થ — કે આમાં ' (સર્વે) આ (મરણ) સ આદ
 સમુદાયે વિશે (સર્વ) આ (સર્વે) મુક્ત બાદ એકેદિયથી
 આદ્યને પર્યદિય પર્યત સર્વે (જીવા) હવે (મરણ)
 તે (મહાસ્રજા) દહાડો વાર એવે અનલી વાર (વસ્તુતયા)
 સજધીપણે (અનુભૂતા) અનુભવ્યા છે-પાયા છે (તમા)
 તથી કીને (સર્વ) ત સર્વ હવે તારા (વસ્તુવણ) બધુ જ છે,
 પરતુ (કોઈ) કોઈ પણ (ને) તારો (સંગ) શત્રુ (ન)
 નથી, (જિતિ) એમ (પ્રતીતિ) તુ બાળ ૫

આ અનન્ય કોટિ જગત્ પદમાં જે પ્રાણી આધે તારે વૈર
 કરવાનો પ્રસંગ આવે તે પોત જ તારો અનેક વાર બધુ થયેલો
 દોષ છે, ત તેની આધે અનેક પ્રકારના આનંદો ઉપજાવ્યા હશે,
 અને કષ્ટક કષ્ટક ભાગના સજધમાં તેઓ આધે આગ્યો અર્થશ
 શત્રુ એટલે શુ ? જતા ચાલુ સાધારણ બુદ્ધિકાથી ઈર્ષ્યા આવીને
 વિચાર તો કર કે તારે શત્રુ દોષા થયે ? તારાથી કોઈને શત્રુ
 તરીકે ગણાય ખરા ? આ વસ્તુસ્થિતિ છે અત્યારે તારે ખરો

વિચાર કરવાનો છે. આ પ્રાણીઓમાં એકલા પંચેન્દ્રિય મનુષ્યે કે તિર્યંચોનો સમાવેશ થાય છે એમ તું ધારતો નહીં. એમાં મુદ્દમ નિગોદ એકેન્દ્રિયથી માંડીને સર્વ જીવોનો સમાવેશ થાય છે, તે સર્વ જીવો તારા જાંધુઓ જ છે. પશ્ચાત્ત્વવલોકન કરીને તારું સ્થાન સમજી લે અને કોઈ પણ પ્રાણી તરફ જરા પણ અભિવ્રભાવ ગમે તેટલા સ્વાર્થને કારણે પણ ન જ થાય એવો નિર્ણય કર-વિચાર કર. ૫.

सर्वे पितृभ्रातृपितृव्यमातृ-पुत्राङ्गजास्त्रीभगिनीस्तुपात्वम् ।
जीवाः प्रपन्ना बहुशस्तदेतत्, कुटुम्बमेवेति परो न कश्चित्॥६॥

અર્થ:—(સર્વે) સર્વ (જીવાઃ) પ્રાણીઓ (પિતૃભ્રાતૃ-પિતૃવ્યમાતૃપુત્રાઙ્ગજાસ્ત્રીભગિનીસ્તુપાત્વં) પિતા, ભાઈ, કાકા, માતા, પુત્ર, પુત્રી, પત્ની, જાડેન અને પુત્રની વહુપણાને (વહુશઃ) ઘણી વાર (પ્રપન્નાઃ) પામ્યા છે, (તત્) તેથી કરીને (એતત્) આ સર્વ જગત્-જીવો (કુટુમ્બમેવ) તારું કુટુંબ જ છે, (ક્ષતિ) એ હેતુ માટે (કશ્ચિત્) કોઈ પણ જીવ (પરઃ) પરાયો (ન) નથી ૬.

આ વાત તું સમજી શકે તો તારે વિચારવું ઘટે કે આખો પ્રાણીવર્ગ તે તારો કુટુંબવર્ગ છે અને એમા કોઈ પારકો નથી, જહારનો નથી, દૂરનો નથી એમ હોઈને તું તારા પોતાના કુટુંબી સાથે શત્રુતા કેમ કરી શકે ? જે તારા માતૃપિતાદિ થયા તેની સાથે તારાથી દુશ્મનાવટ થઈ ન જ શકે. એણે તારી અનેક પ્રકારની ચીવટ કરી હશે, તને ઉછેર્યો હશે, સંસ્કૃતિ આપી હશે, જીવનમાં સ્થિત કર્યો હશે, તેની સાથે અત્યારે તું મોરચા માંડીને ઊભો રહે તે કોઈ રીતે લાજમ ન ગણાય. આખો પ્રાણીવર્ગ તારો કુટુંબવર્ગ છે એવો વિચાર કરીશ ત્યારે તારા મનમાં વિશાળતા અને શાંતિ આવશે. સામાન્ય રીતે પોતાના

સાધર્મીને બધુ મણુવાનો ઉપદેશ અનેક મ્યળે મળી આવશે,
પરંતુ કૈનધર્મ તો સમસ્ત પ્રાણીવર્ગને કુદૃબી ગણવાની જે
ભાવના બતાવે છે તે અનુપમ છે ૬

(રત્નરત્નાવૃત્તદ્વયમ્)

एकेन्द्रियाद्या अपि हन्त जीवाः, पञ्चेन्द्रियत्वाद्यधिगत्य सम्यक् ।
योषिं समाराध्य कदा लभन्ते, भूयो मघमाप्तिमियां विरामम् ॥

અર્થ — (હન્ત) હે ચેતન । (એકેન્દ્રિયાદ્યા અપિ) એકે-
દ્વિયાદિક પણુ (જીવા) છવો (પંચેન્દ્રિયત્વાદિ) ૫ ચે દ્વિય
પણુ વિએરે વિશિષ્ટ સામશ્યોને (અધિગત્ય) પામીને (સમ્યક્)
મુદર (યોષિ) સમક્ષિતનુ (સમારાધ્ય) સારી રીતે આરાધન
કરીને (ભૂયા) ફરી ફરીથી (મઘમાપ્તિમિયાં) ભવજ્ઞમણના ભયની
(વિરામ) નિવૃત્તિને-છેકાને (કદા) ક્યારે (લમન્તે) પામશે ? ૭

આ છવ ક્યારે મનુષ્ય થાય ? જોધિદુર્લભ ભાવનામા બતાવેલી
સર્વ સામશ્ય ક્યારે મેળવે ? જોધિરત્ન કેમ જલદી પ્રાપ્ત કરે ?
તેઓ જ્ઞાનપ્રકાશનો પૂરતો લાભ લઈ પોતાનો આત્મવિકાસ
કેમ જલદી સાધે ? અને એ રીતે આ શ્રેયારજ્ઞમણના ભયથી
સર્વથા વિરામ ક્યારે પામે ? તેમજ તેઓ કૃતકસ્યાણ ક્યારે
થાય ? આવી મૈત્રી ભાવના જેના હૃદયમા બાજે અને સર્વ પ્રાણીઓને
કુદૃબી બાજે ત્યારે એની લાજણી જુઠી ધર્મ ન બાજ. એ સર્વ
છવો તરફ બેઠેકાર થઈ ન બાજ. એને તો સર્વ છવોનો
મોક્ષ કેમ થાય એ જ ઈષ્ટ છે આ સસારચક્રમાથી પ્રાણીઓ
કેમ મુક્ત થાય ? તેની ચિંતા કરે અને તેને અજે જ ભાવના
બાવે. શાસ્ત્રકાર આને ખરી બાથદયા કહે છે ૭

યા^૩ રાગરોપાદિરુજો^૪ જનનાં^૧, શામ્યન્તુ^૬ વાકાયમનોદ્રુહસ્તાઃ^૨ ।
 સર્વે^૭ ઽપ્યુદાસીનરસં^૮ રસન્તુ^૯, સર્વત્ર^{૧૦} સર્વે^{૧૧} સુખિનો^{૧૨} ભવન્તુ ॥ ૮ ॥

અર્થઃ—(જનનાં) પ્રાણીઓના (વાકાયમનોદ્રુહઃ) વાણી,
 કાયા અને મનને દ્રોહ કરનારા (યાઃ) જે (રાગરોપાદિરુજઃ)
 રાગદ્વેષ વિગેરે રોગો છે, (તાઃ) તે સર્વે (શામ્યન્તુ) શમી
 જાયો, (સર્વેઽપિ) સર્વે જીવો (ઉદાસીનરસં) રાગદ્વેષ રહિત
 એવા સમતારસને (રસન્તુ) આસ્વાદન કરે, અને (સર્વે)
 જીવો (સર્વત્ર) આ લોક અને પરલોકમાં સર્વ ઠેકાણે (સુખિનઃ)
 સુખી (ભવન્તુ) થાયો. ૮.

આ શ્લોકમાં ત્રણ બાબત રજૂ થઈ—૧ પ્રાણીના રાગદ્વેષ
 શમી જાયો, ૨ પ્રાણીઓ સમતારસને આસ્વાદે, અને ૩ સર્વ
 પ્રાણીઓ સર્વત્ર સુખી થાયો । હૃદયપૂર્વક મૈત્રી થાય તો તે
 રાગદ્વેષ રહિત થાય છે વળી તે ઇચ્છે છે કે સર્વ પ્રાણીઓ
 સમતાલાવના રસને ચાખે । ત્યાં રાગદ્વેષના અભાવનું એ સક્રિય-
 રૂપ છે. દુનિયાના સર્વ પ્રાણીઓ સમતારસ ધરાઈ ધરાઈને પીઓ
 એમ તે અંતરથી ઇચ્છે છે. તે જાણે છે કે સમતા વગર ગમે
 તેટલી બાહ્યક્રિયા કરવામાં આવે તે છાર ઉપર લીપણુ સમાન
 છે અને દીર્ઘદષ્ટિથી જોઈએ તો વસ્તુતઃ તેનો કાઈ અર્થ જ નથી.
 જે સમતા આવી જાય તો અંતરાત્મા શાંતિને અનુભવે છે. ૮.



મૈત્રી જાવના : : ગેયાષ્ટક

(દેસાઈ ગરેલુ ચીવને ૨ છવ્ઠા જિનધર્મ કોળિયે-એ દેસી.)

વિનય ! વિચિન્તય મિત્રતાં, ત્રિજગતિ જનતાસુ ।

કર્મવિચિત્રતયા ગતિ, વિવિધાં ગમિતાસુ ॥ વિનય ૦ ॥૧॥

અર્થ — (વિનય !) હે આત્મા ! (ત્રિજગતિ) સર્વ, અથ
જને મર્ત્ય તથા જન્મતને વિષે (કર્મવિચિત્રતયા) શુભાશુભ
કર્મની વિચિત્રતાએ કરીને (વિવિધાં) નાના પ્રકારની (ગતિ)
નાશકાદિક ગતિને (ગમિતાસુ) પામેલા (જનતાસુ) પ્રાણીઓ
તરફ (મિત્રતાં) સ્નેહભાવને (વિચિન્તય) તુ ચિંતન કરે ૧

કોઈ કર્મને યોગે તિર્થ આદિક ગતિ પ્રાપ્ત કરે છે, તો તેને
તુલ્ય ગણીને હણી નાખવાનો તને અધિકાર નથી, તે તારા
મિત્ર છે, એનો આત્મા સત્તાગત મોક્ષાધિકારી છે અને તેને
ઠગાતરે મોક્ષે જવાનો સંભવ પણ છે કર્મના પસ્તપણાથી
એમાના કોઈ છવ્ઠ તુલ્ય ગતિમાં ગયેલ હોય તેથી તારા મિત્રપણાને
હક દર કંઈ જતો નથી, માટે સર્વ ગતિના સર્વ પ્રાણીઓ તરફ
તારે મિત્રભાવ રાખવો યોગ્ય છે જોન દર્શનમાં મૈત્રીના આ
વિશિષ્ટ તત્ત્વ પર વિશેષ ધ્યાન યોગ્ય છે વિશાળ મિત્રભાવ
સમસ્ત પ્રાણીવર્ગ સુધી લેવાય છે એમાં પોતાના ધર્મબંધુ કે
મનુષ્યસમાજની મર્યાદા નથી, પણ સર્વ ગતિના સર્વ પ્રાણીઓ
સુધી તેની વિશાળતા લેવાય છે. ૧.

सर्वे ते प्रियवाङ्मया, न हि रिपुर्हि क्रोडयि ।

મા કુરુ કલિકલ્પ મનો, નિનસુકૃતવિલોપિ ॥ વિ ૦ ॥૨॥

અર્થ:—(તે) તે પૂર્વે કહેલા (સર્વે) સર્વ છવો (પ્રિયવાન્ધવાઃ) તારા પ્રિય ગંધુઓ જ છે. (દ્વહ) આ જગતમાં (કોડપિ) કોઈ પણ છવ (રિપુઃ) તારો શત્રુ (ન હિ) નથી તેથી (નિજસુરુતવિલોપિ) પોતાના પુણ્યનો નાશ કરનાર (કલિકલુપં) કલેશવડે એટલે રાગદ્વેષવડે મલિન એવું (મનઃ) મન (મા કુરુ) તું ન કર. ૨.

મનને રૂપી દ્રવ્ય સમજીએ તો તેમાં શુદ્ધવર્ગણા અને શ્યામવર્ગણા સંભવે છે અને તે તેમજ છે પ્રત્યેક વિચારને આકાર હોય છે. જ્યારે મનમાં દેષ થાય ત્યારે આપું ચિત્ર કાળું થઈ જાય છે. તુ તારા મનનું આવું કાળું ચિત્ર દોરવા મચ્છતો હો તો જ અદર શત્રુતાને સ્થાન આપી શકે. તારે ધ્યાનમાં રાખવું કે ઉક્ત પ્રકારનું મન તારા પુણ્યનો નાશ કરનાર છે, તેથી તારા વિકાસની પ્રગતિ અટકી જશે એટલું જ નહીં પણ તારી અધોગતિ થઈ જશે. ૨.

यदि कोपं कुरुते परो, निजकर्मवशेन ।

अपि भवता किं भूयते, हृदि रोषवशेन ॥ वि० ॥ ३ ॥

અર્થ:—(યદિ) જો (પરઃ) બીજો કોઈ પ્રાણી (નિજ-કર્મવશેન) પૂર્વ કાળે પોતે કરેલા વૈરબુદ્ધિજનક કર્મના વશે કરીને (કોપં) તારા ઉપર કોપને (કુરુતે) કરે, તો (ભવતા અપિ) તારે પણ (કિં) શું (હૃદિ) હૃદયમાં (રોષવશેન) ક્રોધને પરાધીન (ભૂયતે) થવું ઘટે ? ૩.

આ સંબંધમાં તને એક વાત કહેવાની છે. એક પ્રાણી પોતાના કર્મના ઉદયને લઈને તારી ઉપર કોપ કરે, કદાચ તને એકાદ ગાળ દે કે તારું અપમાન કરે તો શું તારે પણ તેના તરફ તેવા જ થવું ? તારે પણ તેના ઉપર ક્રોધ કરવો ? તો

પછી તારામા ને તેનામા ફર શો રહ્યો? જેને ધીબી ધવુ પાલવે તે કોપ કરનાર ઉપર કોપ કરે. બાકી જે મિત્રભાવ સમજે એ તો સામાના આત્માને હાનિ થતી જોઈને જોઈ પામી પણ પોતાની સમતા જરા પણ ન ગુમાવે. વિશિષ્ટતાની પરીક્ષા આવતા પ્રસંગે જ થાય છે. મિત્રભાવની વાતો કરવી સહેલ છે, પણ પ્રસંગ આવે ત્યારે તેની કસોટી થાય છે. પોતે પણ ધીબી ન ધવું એ ખરી કસોટી છે.

अनुचितमिह फलं सतां, त्यज समरसमीन ! ।

મજ વિવેકફલહંસતાં, ગુણપરિચયીન ! । વિ० ॥ ૪ ॥

અર્થ:—(સમરસમીન !) સમતા રસના માછલા જેવા હે ચેતન ! (ફલ) આ જગતમા (સતાં) સત્પુરુષોને (અનુચિત) અનુચિત-અયોગ્ય જેવા (ફલહં) ફલમાને-ફલેશને (ત્યજ) તુ તથા દે અને (ગુણપરિચયીન !) ક્ષમા, ક્યા દિઠ ગુણોના પરિચયવદે પુદ્ જોવા હે ચેતન ! (વિવેકફલ-હંસતા) હિતાહિતાહિકના વિચારમા ચતુર જેવા હલ-ઉત્તમ હસપ્રધાને (મજ) તુ પામ ૪

હે આદમા ! તુ તો સમરસના જળપ્રવાહમા વિહરનાર છે જે જગજગમા ન્હાવા કોષ તે ખાબોચીયા સાચુ જુએ પણ ખરા? સમરસ એ જગજગ જેવો છે અને ક્રોધ એ જઘાતા ખાબોચીયા જેવો છે, માટે હે બાઈ ! તુ હલહ-હાસને તથા દે તે અનેક ગુણોના પરિચય કયો છે ગુણોના સબધમાં તું આબો ॥ તુ જોનાથી પુદ્ મયો છે આ સ્થિતિમા તુ ઠેવો હોવો જોઈએ ? તે વિચાર ૪

शत्रुघनाः सुखिनः ममे, मत्सरमपह्राय ।

સેન્ટુ ગન્તુમનસોડ્પ્યમી, શિવસૌખ્યગૃહાય ॥ વિ० ॥ ૫ ॥

અર્થ:—(સમે) સર્વે (શત્રુજનાઃ) શત્રુ લેશે (મત્સરં) મત્સરભાવને (અપહાય) તણને (સુચિનઃ) સુખી થાઓ, તથા (ધર્મી) એ શત્રુઓ (શિવસૌર્યગૃહાય) મોક્ષસુખરૂપી ઘર પ્રત્યે (ગન્તુમનસોઽપિ) જવાની ઇચ્છાવાળા પણ (સન્તુ) થાઓ. ૫.

જ્યારે હૃદયમાં આવે વિશાળ ભાવ આવે, જ્યારે શત્રુ ઉપર સાચો સમભાવ આવે, જ્યારે શત્રુનું પણ સારું થાઓ એવો અંતરનો આશય વ્યક્ત થાય ત્યારે સાચો મૈત્રીભાવ પ્રગટ થાય છે. મૈત્રી ભાવનાવાળા કોઇને શત્રુ માનતો જ નથી. અતરંગ શત્રુ પર વિજય મેળવી શિવપુત્રપ્રાપ્તિ માટે પ્રેરિત મનવાળા થાઓ. અતરથી હુશ્મનને પણ સુખ અને સુકૃત ઇચ્છવી એ અસાધારણ ઉચ્ચ ભાવના છે આ વિશિષ્ટ ભાવના લાખી જવી કે વાચી જવી જેવી સહેલી છે તેટલી ક્રિયામાં મૂકવી સહેલી નથી. પણ કરવા યોગ્ય છે, તેથી અંતરથી હુશ્મનને પણ સુખ ઇચ્છવું. ૫.

સકૃદપિ ^૧યદિ ^૨સમતાલવં, ^૩હૃદયેન ^૪લિહન્તિ ।

વિદિતરસાસ્તત ^૫ઈહ ^૬રતિં, ^૭સ્વત ^૮એવ ^૯વહન્તિ ॥ વિ૦ ॥ ૬ ॥

અર્થ:—(યદિ) જો સંસારી છવો (સકૃદપિ) એક વાર પણ (સમતાલવં) સમતા રસના લેશને (હૃદયેન) હૃદયવડે-ભાવવડે (લિહન્તિ) આસ્વાદન કરે, (તતઃ) તો (વિદિતરસાઃ) જાણ્યો છે સમતારસ જેણે એવા સતા (ઈહ) આ સમતારસને વિષે (સ્વતઃ એવ) પોતાની મેળે જ તે (રતિં) પ્રીતિને (વહન્તિ) પામે. ૬.

અપ્રીણના વ્યસનની જેમ જો સમતારસનું વ્યસન પડી જાય તો પછી છવન સમતામય થઈ જાય, પણ એ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા માટેની સમતા અંતઃકરણપૂર્વકની જોઈએ. પછી એની મેળે

તે રૂઠ થઈ જશે. તમે જોકે વાર સમતાસય જાઓ, કામ નહીં
તો ઉપાધ્યાયજીના આશરેથી જાઓ, જોની શાંતિ જીવે,
પછી તો તમને જોતું બચન પડી જશે જોટલે જોના વિના
આશરે જ નહીં ૬

કિમ્મુત કુમતમદમૂર્છિતા, દુરિતેષુ પતન્તિ ? ।

જિનવચનानि कथं ह्यहो, न रसादुपयन्ति ? ॥ वि० ॥ ७॥

અર્થ:—(કુમતમદમૂર્છિતા) કુમતના અભિમાનવડે મોહ
પામેલા પ્રાણીઓ (કિમ્મુત) કેમ (દુરિતેષુ) પાપને વિષે તથા
તેના ક્ષણભૂત નરકાદિકને વિષે (પતન્તિ) પડે છે ? (હહા)
જેહની વાત છે કે (જિનવચનાનિ) તીર્થ કરતા વચનોને—
ઉપદેશને (રસાત) પ્રેમરસથી (કથં) કેમ (ન ઉપયન્તિ)
અંગીકાર કરતા નહીં હોય ૭

કેમ પણ પ્રાણી પોતાના જમે તેવા મતના આધારે કરેલા
નિર્ણયોના અભિમાનને વશ થઈ કાયો કરવા લાગે તો જો
ખરેખર દુઃખનો વિષય બને છે મૈત્રીવાસિત પ્રાણીને જેટ ઘણ
છે કે જોવા પ્રાણીઓ શા માટે પાપમાં પડતા હશે ? તે વધારે
જોમ પણ વિચારે છે કે જોવા પ્રાણીઓ જિનવચનને રસપૂર્વક શા
માટે સ્વીકારતા નહીં હોય ? આ મૈત્રીવાસિત ધ્યનનો ઉદ્ધાર
॥ તેને પ્રાણીને પાપકર્મમાં પડતા જોઈ મુજ આવે છે તે તો
મૈત્રી ભાવનાના પરિપૂર્ણ સાક્ષાત્કારને જ છે ૭.

परमात्मनि विमलात्मना, परिणम्य वसन्तु ।

विनय ! समामृतपानतो, संनता विलसन्तु ॥ वि० ॥ ८ ॥

(૧૫૬)

અર્થ:—(ચિનય !) હે ચેતન ! (વિમલાત્મનાં) નિર્મળ આત્માવાળાના ચિત્ત (પરમાત્મનિ) પરમાત્માને વિષે (પરિણમ્ય) પરિણામ પામીને (વસન્તુ) રહે, અને (જનતાઃ) સર્વ છવે (સમામૃતપાનતઃ) સમતારૂપ અમૃતના પાનથી (વિલસન્તુ) વિલાસ કરે—રમણ કરે. ૮.

પરમાત્મા શુદ્ધ નિરંજન બ્રહ્મસ્વરૂપ છે, નિરંજન-નિરાકાર છે, અનંત અવ્યાયાધ સુખના લોકતા છે, આત્માની મૂળ સ્થિતિને પ્રાપ્ત થયેલા છે અને અજર અમર થઈ અનંત જ્ઞાન-દર્શનમાં રમણ કરી સ્થિરતારૂપ ચારિત્ર પામેલા છે. એ પરમાત્મ સ્વરૂપ સાથે એકલાવ-એકતાન લાગે એનું નામ ધર્મધ્યાન છે ૮.

इति त्रयोदश मैत्री भावना प्रकाशः



॥ चतुर्दश प्रकाश ॥

તેરમો પ્રકાશ કહ્યો હવે ચૌદમો પ્રકાશ કહે છે. તેનો આ પ્રમાણે સંબંધ છે—તેરમા પ્રકાશમા મૈત્રી ભાવના કહી. મૈત્રી ભાવના-વાળો પ્રાણી શુભવાન થાય છે અને શુભવાન પ્રાણી પરના શુભની સ્તુતિ કરવાથી પ્રમોદવાળો થાય છે. આ સંબંધથી આવેલી પ્રમોદ ભાવનાને ભાવતા સતા કહે છે કે—

॥ प्रमोद भावना ॥

(સ્વધરાવૃત્તમ્)

घन्यास्तै वीतरागाः क्षपकपथगतिक्षीणकर्मोपरागा-
स्त्रैलोक्ये गन्धनागाः सहजसमुदितज्ञानजाग्रद्विरागाः ।

અધ્યાત્માત્મશુદ્ધ્યા સકલશુદ્ધિકલાનિર્મલજ્ઞાનધારા-

મારાન્મુક્તેઃ પ્રપન્ના કૃતસુકૃતશતોપાર્જિતાર્હન્યલક્ષ્મીમ્ ॥૧

અર્થ —હે ચેતન! (સપ્તકપથગતિસ્ત્રીણકર્મોપચારા) ક્ષપક-
ચેષ્ટિના માર્ગે ગતિ કરવાપડે ક્ષીણ કરી છે કર્મની મહિનતા
જેણે એવા તે (વીતરાગા) વીતરાગો (ઘમ્યા) ધન્ય છે
(ત્રિલોક્યે) ત્રણ લોકમાં (ગન્ધર્વાનાઃ) ગન્ધર્વો સમાન એટલે
જેને જેમને બીજા હૃદયો નાશી જાય (મહા જગી જાય) એવા ગન્ધ-
ર્વો સમાન (સહજસમુદિતજ્ઞાનજામદિચારા) સહજધી-જન્મધી
ઉદયમા આવેલા મતિ, મુત ને અવધિજ્ઞાનથી ભરગૂત છે વિરક્ત
ભાવ જેનો એવા, (આત્મશુદ્ધ્યા) ઉદ્ધવગ ક્ષમા, આર્જુનવાદિ
નિર્ભળ પદ્મવિવરે (સકલશુદ્ધિકલાનિર્મલજ્ઞાનધારા) પરિ-
પૂર્ણ ચંદ્રની કળા જેવા નિર્ભળ ધર્મધ્યાન અને શુદ્ધધ્યાનની
અખંડ ધારા ઉપર (અધ્યાત્મ) આરોહણ કરીને (કૃતસુકૃતશતો
પાર્જિતાર્હન્યલક્ષ્મી) પૂર્વકૃત સેકડો મુકુતવડે ઉપાર્જન કરેલી
આર્હત લક્ષ્મીને પામીને (મુક્તે આરાત) મુક્તિના નશકળા
પ્રદેશને (પ્રપન્ના) પામ્યા છે ૧

પૂર્વે અનેક મુદ્દત્યો કરીને આવ્યા હોય છે વળી વીર્ય કરના
ભવમા પણ અનેક મુદ્દત્યોની વૃદ્ધિ કરે છે અને અર્હન્ય-
લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરી મુક્તિને કિનારે પહોચી જાય છે કેવળજ્ઞાન
પામે છે તે વખતે કેવલાઓ સમવસરણ રહે અને ચક્રવર્તીઓ
નમે, તેમા તેને કાંઈ પણ ધ્યાન નથી, અને કાંઈ તેજોવેગ્યા
મૂકે તો તેના તરફ દ્રેષ થતો નથી. વીતરાગદેવની આત
ભાજતો પર આસ ધ્યાન એવવા યોગ્ય છે ૧ વીતરાગદશ્ય,
૨ કર્મશય, ૩ સહજવૈરાગ્ય, ૪ નિર્ભળ ધ્યાનધારા, ૫ આત્મ-
મુદિ, ૬ આર્હત લક્ષ્મી, ૭ મુક્તાદશાની પ્રાપ્તિ. આમા અર્જિ-

હંતપદની લક્ષ્મી કાંઈક બહિરંગ અને બહુધા અંતરંગ છે, બાકીની છએ બાબતો અંતરંગ છે. આ વીતરાગભાવને અનેક દૃષ્ટિર્નિદુષ્ટી સમજી તેને ઓળખવો એ ખરો જીવનનો દહાવો છે. વીતરાગની ધન્યતા ગણવામાં એમના અતિશયો, વાણીના શુભો, અથ મહાપ્રાતિહાર્યો અને ખાસ કરીને ધર્મસામ્રાજ્યનું વાતાવરણ અવકાશ પામે છે ૧.

તેષાં કર્મક્ષયોત્યૈરતનુગુણૈર્નિર્મલાત્મસ્વભાવૈ-

ર્ગાયં ગાયં પુનીમઃ સ્તવનપરિણતૈરષ્ટવર્ણાસ્પદાનિ ।

ધન્યાં મન્યે રસજ્ઞાં જગતિ ભગવતસ્તોત્રવાણીરસજ્ઞા-

મજ્ઞાં મન્યે તદન્યાં વિતથજનકથાં કાર્યમૌર્વ્યમશ્નમ્ ॥ ૨ ॥*

અર્થ.—(તેષાં) તે ભગવાનના (કર્મક્ષયોત્યૈઃ) કર્મના

* આ શ્લોકમા કર્મક્ષયોત્યૈ વિગેરે ચાર ઠેકાણે તૃતીયા વિભક્તિ છે તે સમગ્રતી નથી, વળી ગાય ગાય નું કર્મ પણ દેખાતું નથી, તેથી ચારે ઠેકાણે દ્વિતીયા હોય તો કર્મ થઈ શકે અને અર્થ ઠીક લાગે છે; છતાં શ્રુતિ કરવામાં પરિણામ પામેલા એવા (અમારા) નિર્ભળ આત્મસ્વભાવવડે તે ભગવાનના કર્મક્ષયોત્ય શુભગુણને ગાઈ ગાઇને એમ એ ઠેકાણે તૃતીયા અને એ ઠેકાણે દ્વિતીયા કરીએ તોપણ ઠીક લાગે છે; પરંતુ ચારે તૃતીયા અમારી બુદ્ધિમાં ઠીક લાગતી નથી તેથી આ બાબતનો ખુલાસો કોઇ વિદ્વાનના ધ્યાનમા આવે તો અમને લખી આભારી કરશે એવી વિશ્વસિ છે.

ચોથા પદનો અન્વયાર્થ બીજી રીતે પણ થઈ શકે છે, તે આ પ્રમાણે—સ્તોત્રરસની અગ્રણ્ય જિહ્વાને વિતથજનકથાવાણી અને કાર્ય-મૌર્વ્યમશ્ન હોવાથી તદન્ય એટલે અધન્ય માનું છું. આ રીતે હેતુ-વિશેષણ થઈ શકે છે.

ક્ષમથી ઉત્પન્ન થયેલા, (નિર્મલામસ્થમાયૈઃ) નિર્મળ આત્મ
સ્વભાવવાળા અને (સ્વચ્છપરિણતૈઃ) સ્તુતિ કરવામાં પારદ્વામ
પરમેષ્ઠા એવા (સત્તત્તુગુણગૌ) વંણા શુભના સમૂહને (ગાય
માય) ગાય ગાયને અમે અમારા (મણ્ડર્ણસ્પર્શમિ) વર્ણના
બાક આનંદોને (પુમીમ) પવિત્ર કરીએ છીએ, કેમકે (જગતિ)
જગતને વિષે (મગલત) ભગવાનના (સ્તોત્રવાણીત્સર્જા)
સ્તોત્રની વાળીના રસને બાલુનારી (રસર્જા) ચિદ્રવાને (ઘમ્વા)
ધન્ય—કૃતાર્થ (મન્યે) માનુ છું, અને (તત્ત્વમ્યા) તેનાથી
બીજી (કાર્યમૌર્ણ્યમર્જા) કાર્યની વાચાળતામા મમ થયેલી
(વિતત્તત્તમકર્ણ) બોટી હોઠવાર્તાવાળી ચિદ્રાને (મર્જા)
અજ્ઞાની-અધન્ય (મન્યે) હું માનુ છું ૨

અહીં વર્ણના બાક સ્થાનક કહ્યા, તે આ પ્રમાણે છે—૬ ત
૧, બોલ ૨, વાલુ ૩, કક ૪, ચિદ્રવા ૫, ઉરસ ૬, મૂર્ધા ૭
અને નાસિકા ૮ વીતશતના પ્રત્યેક શુભસ્તવનમા શુભ વરદ શગ
પ્રગટ થાય છે અને શુભશગ એ શુભપ્રાપ્તિનું અન્યુક આહ્વાન
છે જેમ શુભગાન વધારે થાય તેમ શુભ વરદ પ્રેમ થાય છે
અને પ્રેમપાત્ર વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન થાય છે શક્તિરસનો
આ પ્રકાર છે શુભગાનથી અનંત ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, જરી શક્તિમા
એકવાનવા થાય છે અને યોગ્યની પ્રશન્ત પ્રવૃત્તિ થાય છે જે
ચિદ્રવા પ્રભુસ્તોત્રનો રસ બાલુનારી છે તે પણ ખરેખર ધન્ય છે. ૨

નિર્ગ્રન્યાસ્તેઽપિ ધન્યા ગિરિગહનગુહાગહરાન્તર્નિવિષ્ટા,

ધર્મપ્યાનાવધાનાઃ મમરસસુહિતાઃ પદ્મમાસોપવાસાઃ ।

યેઽન્યેઽપિ જ્ઞાનવન્તાઃ શ્રુતધિતત્તપિયો દર્શનમોપદેશાઃ,

દાન્તા દાન્તા નિતાશ્ચ જગતિ ક્ષિનપતૈઃ ક્ષામન માસયન્તિ ॥૩॥

અર્થ:—(તેડપિ) તે પણ (નિર્ગ્રન્થાઃ) મુનિઓ (ધન્યાઃ) ધન્ય છે કે જેઓ (ગિરિગહનગુહાગહરાન્તર્નિવિષ્ટાઃ) ગિરિના શિખર ઉપર, ગહનમાં એટલે ઊંડા વનના પ્રદેશમાં, ગુફામાં એટલે પર્વતના ખાડામાં રહ્યા સતા (ધર્મધ્યાનાવધાનાઃ) ધર્મ-ધ્યાનને વિષે ઉપયોગવાળા (સમરસસુહિતાઃ) સમતારૂપી રસથી તૃપ્ત થયેલા (પદ્મમાસોપવાસાઃ) પંદર ઉપવાસવાળા અને માસ ઉપવાસવાળા, તથા (અન્યેડપિ) બીજા પણ (ચે) જેઓ (જ્ઞાનવન્તઃ) અવધિજ્ઞાનાદિકવાળા (શ્રુતવિત્તત્તધિયઃ) દશ પૂર્વાદિક શ્રુતવડે વિશાળ બુદ્ધિવાળા (દત્તધર્મોપદેશાઃ) દીધો છે ધર્મનો ઉપદેશ જેણે એવા (શાન્તાઃ) શાંત એટલે શુભ છે કષાય જેણે એવા (દાન્તાઃ) દમ્બુ છે મન જેણે એવા (જિતાક્ષાઃ) શુભી છે ઇંદ્રિયો જેણે એવા મુનિઓ (જગતિ) જગતને વિષે (જિનપતેઃ) જિનેશ્વરના (શાસનં) તીર્થને (ભાસયન્તિ) દીપાવે છે તે પણ ધન્ય છે. ૩.

જ્ઞાનથી પવિત્ર થયેલી બુદ્ધિવાળા મહાત્માઓ વિજ્ઞાનમાં પણ પારંગત હોય છે, દર્શનના અભ્યાસી હોય છે, તત્ત્વજ્ઞાનના રસીયા હોય છે અને ઉપદેશનો પ્રસંગ પૂરો થતાં ગિરિ-ગહનમાં ચાલી જઈ ત્યાં ચેતનરામને ધ્યાવનોરા હોય છે. આવા મહાત્મા પુરુષો જગતમાં જિનપતિના શાસનને ખૂબ દીપાવે છે. એવા મહાત્યાગી, તપસ્વી, શાંત યોગીઓની જેટલી પ્રશંસા કરીએ તેટલી ઓછી છે. એવી વિશાળ હૃદયવાળી જગ-હૃદ્દારરસિક મહાવ્યક્તિઓને અંતરના અનેક અભિનંદન હો! નિર્ઋથ એટલે અંથ વગરના, અંથ એટલે સંસાર બંધન જેનું છૂટી ગયું હોય તે નિર્ઋથ કહેવાય એ સમરસમા તૃપ્ત હોય એના મુખ ઉપર શાંતિના શેરડા પડતા હોય. તેવા શાંતસ્થા-નમાં રહીને ચેતનરામને ધ્યાવતા નિર્ઋથને ધન્ય છે ! ૩.

દાન ઝીલં સર્વો યે વિદમસિ શૃદ્ધિર્જો માંવનાં માંવયન્તિ,

ધર્મ ધન્યામ્તુર્ષાં મુસસમુપચિત્તથદ્યારાધયન્તિ ।

સાધ્યઃ સાધ્યસ ધન્યાઃ મૃતનિશ્વસિયા ઝીલમુદ્ધાવયન્ત્ય-

સ્તાન્ સર્વાન્મુક્તગર્વાઃ પ્રતિદિનમસકુદ્ધાગ્યમાઙ્ગઃ સ્તુવન્તિ ॥૪॥

અર્થઃ—(યે) જે (શૃદ્ધિર્જો) શુદ્ધિ—આવડે (દાન)
અનવધાન મુખાવધાન વિગેરેને, (ઝીલં) સર્વથી કે દેશથી પ્રજા
ધર્મને તથા (સર્વો) અનશનાદિક બાર પ્રકારના તપને (વિદમસિ)
કરી છે અને (માંવનાં) અનિત્યાદિક તથા તોષેદ્વાર, ત્રિભોક્ષાર
વિગેરે મુખથી શુભ ભાવનાને (માંવયન્તિ) ભાવે છે તથા
(મુસસમુપચિત્તથદ્યારાધયન્તિ) આગમને અનુસારે પુદ્ધ અને નિર્મળ
મદ્દાએ કરીને (તુર્ષાં) ઉપર કહેલા બાર પ્રકારના (ધર્મ)
ધર્મને (આરાધયન્તિ) શુદ્ધ વિધિએ કરીને પાળે છે તે
આવડે (ધન્યાઃ) ધન્ય છે (સાધ્યઃ) સાધ્યીએ (સાધ્યસ)
અને દેશવિરતિવાગ્મી શાવિકાએ (મૃતનિશ્વસિયા) આગમના
ઉપદેશવડે નિર્મળ બુદ્ધિએ કરીને (ઝીલં) ઝીળને (ઝીલમુદ્ધાવ-
યન્ત્ય) નિર્દોષ પાળવાવડે શોભતી સતી (ધન્યાઃ) ધન્ય છે
(તાન્) તે પૂર્વે કહેલા (સર્વાન્) સર્વેને (મુક્તગર્વાઃ)
ત્યાગ કર્યો છે અર્થ જોડે એવા (માગ્યમાઙ્ગ) પુણ્યશાળી લોકો
(પ્રતિદિન) નિરતર (મસકુદ્ધા) અનેક વાર (સ્તુવન્તિ) સ્તુતિ
કરી છે તે જનોને ધન્ય છે ૪

આ ચારે પ્રકારના ધર્મો કરવામા તેઓને ખરી મદ્દા હોય છે
અને તે મદ્દા જ્ઞાનથી અમુપચિત્ત—હૃદયયેહી હોય છે એનામા વિચાર-

શક્તિ તેમજ પૃથક્કરણશક્તિ ખીલેલી હોય છે. એનામાં વિવેક જાગેલો હોય છે. પ્રમેદ ભાવના શ્રાવકના ગુણોની પ્રશંસા સર્વ-ગુણગ્રાહી પાસે કરાવે છે એ એની વિશિષ્ટતા છે. આવી શ્રદ્ધાપૂર્વક વિવેકથી એ ચારે પ્રકારના ધર્મને આગ્રહે છે. એનામાં શ્રુત-સંમુપચિત શ્રદ્ધા હોવાથી એ સર્વ પ્રકારે પ્રશંસાપાત્ર છે, એનું સાધ્ય ગુણપ્રાપ્તિનું હોવાથી એ જરૂર આગળ વધે છે અને જ્યાં અંધ-શ્રદ્ધા જણાય ત્યાં એ સ્પષ્ટ રીતે વિચાર પોતાના જણાવે છે. ૪.

(ઉપજાતિષ્ટત્તમ્)

મિથ્યાદશામપ્યુપકારસારં, સંતોષસત્યાદિગુણપ્રસારમ્ ।

વદાન્યતાવૈનયિકપ્રકારં, માર્ગાનુસારીત્યનુમોદયામઃ ॥ ૫ ॥

અર્થઃ—(મિથ્યાદશામપિ) મિથ્યાદષ્ટિઓના પણ (ઉપકાર-સારં) હિત, સુખ વિગેરે પ્રધાન એવાં ઉપકારને, (સંતોષસત્યાદિ-ગુણપ્રસારં) સંતોષ અને સત્ય વિગેરે ગુણના વિસ્તારને તથા (વદાન્યતાવૈનયિકપ્રકારં) દાતારપણું અને વિનયવૃત્તિ વિગેરેને (માર્ગાનુસારી इति) આ મોક્ષમાર્ગને અનુસરનાર-અનુકૂળ છે એમ ધારીને (અનુમોદયામઃ) અમે હૃદયવડે આનંદવાળા થઈએ છીએ. ૫.

પ્રમેદ ભાવના પ્રાણીમાં કેટલી વિશાળતા ઉત્પન્ન કરે છે અને ગુણાનુરાગ કેટલો ગુણીયલ અને ગુણાકર્ષક બનાવે છે તેની પરાકાષ્ઠાનું આ દર્શાવે છે. આમાં વગરસુંકોચની વિશાળતા છે અને એ ખરું જૈનત્વ છે. અત્યાર સુધીમાં જ્યાં જ્યાં ગુણદર્શન થયા ત્યાં ત્યાં પ્રશંસા કરી, એવા સ્થાનકે વ્યક્તિની વિચારણા કરના ગુણપક્ષપાતની ભવ્યતા સ્પષ્ટ થાય છે. એ અન્યમાં સંતોષવૃત્તિ જુએ એટલે તેને પ્રશંસે છે, અન્યમાં સત્યપ્રિયતા

જુએ ત્યાં એ રાજી થાય છે, ધન્યવાનની ઉદારતા એઈ એ હર્ષ-
યેહો ધર્મ બાધ છે, વિનયનો કોઈ પણ પ્રકાર એઈ તે રાજી રાજી
થઈ બાધ છે આ વાત ખૂબ વિચારવા યોગ્ય છે અને એના
રહસ્ય દર્શનમાં જેનત્વની અર્થો વ્યાવી સાપડે છે ૫

(સમ્પરાકૃષ્ટમ્)

જિહ્વે પ્રેક્ષીમત્ ત્વ મુકુતિમુચરિતોષારણે મુપ્રમમ્મા,
મૂયાસ્તામન્યકીર્તિભૂતિરસિકતયા મેઙ્ઘં કર્ણો મુકર્ણો ।
વીક્ષ્યાન્યપ્રૌઢલક્ષ્મીં દ્રુતમુપચિનુત લોચને રોચનત્વ,
સંસારેઽસ્મિન્નસારે ફલમિતિ મૃગતાં લન્મનો મુષ્પમેષ ॥૬॥

અર્થ — (જિહ્વે) કે જિહ્વા ! (ત્વ) તુ (મુપ્રમમ્મા)
સારી રીતે પ્રસન્ન થઈ મતી (મુકુતિમુચરિતોષારણે) પુણ્ય
શાળીના સારા ચરિત્રો ઉચ્ચાર કસ્વામા (પ્રેક્ષીમત્) આસક્ત
એટલે સહા ઉપભવાગી થા. (મય) આને (મે) મારા (કર્ણો)
બે કાન (અમ્યકીર્તિભૂતિરસિકતયા) બીજાની કીર્તિ સામગ્ર
વામા શ્લોકપદ્યાએ કરીને (મુકર્ણો) સારા કાન એટલે પદ્મ
તાવાળા (મૂયાસ્તા) થાએ. (લોચને) દે બે નેત્રો । તમે (અમ્ય-
પ્રૌઢલક્ષ્મી) બીજાની મહાવિશાળ લક્ષ્મીને (વીક્ષ્ય) બેઠને
(દ્રુત) થીવ્રપણે (રોચનત્વ) રુચિપદ્યાને (રુચિનુત) પ્રાપ્ત
કરે. (હિ) આ પ્રમાણે (અસ્મિન્) આ (મસારે) અસાર
(મસારે) અસારમા (મયતાં) તમારા-છત, કાન અને નેત્રોના
(જગ્મતા) જ-મનુ (મુષ્પમેષ) મુખ્ય જ (ફલ) ફળ છે ॥

આ અસાર અસારમા આપણે હયા ધસકાર્થ જવાના છીએ

તે જાણતા નથી. અતિ અદ્ય જીવનમાં પણ જો આટલી વિશાળતા દેખાવીએ તો વિકાસક્રમમાં કાંઈક ઉંચા આવીએ. પરના નાના સરખા ગુણને પણ બહુલાવતાં શીખીએ તો આપણે માર્ગ જરૂર સરળ બને. આ જીવનનું મુખ્ય દ્રુણ જીલ, કાન અને આંખોનો સદુપયોગ છે. હે જીલ ! લાગ્યવંત પ્રાણીઓના સુચરિત્રોના ગુણગાન કરવામાં તું સજ્જ થા. હે કાન ! સદ્ગુણશાળી મહાપુરુષોની કીર્તિ સાંભળવામાં રસિક બનો. હે નેત્રો ! અન્ય પ્રાણીને યોગ્ય રીતે મોટી સંપત્તિ પ્રાપ્ત થયેલી જોઈને તમે આનંદ પામે. સંસારને અત્ર અસાર કહેવાનું કારણ એ છે કે—એમાં વિષયરસની કદી તૃપ્તિ થતી નથી. આપણે ગમે તેટલા સ્વાદો લઈએ, ગાયનો સાંભળીએ, દૃશ્યો જોઈએ પણ તેનાથી કદી ધરાતા નથી. ૬.

(ઉપજાતિવૃત્તમ્)

પ્રમોદમાસાદ્ય ગુણૈઃ પરેષાં, યેષાં મતિઃ સ(મ)જ્ઞતિ સામ્યસિન્ધૌ ।
 દેદીપ્યતે તેષુ મનઃપ્રસાદે (દો), ગુણાસ્તથૈતે વિશદીવમન્તિ । ૭

અર્થઃ—(યેષાં) જેમની (મતિઃ) બુદ્ધિ (પરેષાં) ખીજા ગુણીજનોના (ગુણૈઃ) ગુણોવડે (પ્રમોદં) હર્ષને (આસાદ્ય) પામીને (સામ્યસિન્ધૌ) સમતારૂપ સમુદ્રમાં (મજ્જતિ) મગ્ન થાય છે (તેષુ) તેમને વિષે (મનઃપ્રસાદઃ) મનની પ્રસન્નતા (દેદીપ્યતે) ઉજ્જ્વલતાને પામે છે—શોભે છે (તથા) તથા (યતે) આ (ગુણાઃ) ગુણો (વિશદીવમન્તિ) અનુમોદા સતા નિર્ભળ થાય છે. ૭

ગુણપ્રાપ્તનો સાચો ઉપાય અન્ય ગુણપ્રશંસા જ છે. ગુણશુદ્ધિનો ઉપાય પ્રમોદ છે, ગુણવૃદ્ધિનો માર્ગ અનુમોદન છે, ગુણપ્રવેશનું દ્વાર ગુણાનુવાદ છે અને ગુણસ્થિરતાનું સાધન પ્રમોદ છે. ગુણપ્રશંસા કરવાથી ગુણવાનને ગેરલાલ થતો જ નથી. પ્રશંસા કરનાર તે માર્ગે

અડે છે અન્યના શુદ્ધોની પ્રશસાથી આપણા શુદ્ધો નિર્મળ માય છે કેટલીક વાર પ્રશસાને પરિણામે શુદ્ધમા સ્થિર થાય છે અને પરને દર્શાવે રૂપ જની શુદ્ધવૃદ્ધિનું કારણ પણ જને છે ૭

પ્રમોદભાવના • : ગેયાષ્ટક

(રાઠી રાગેષુ મીરતે)

ઋષભ નિષ્કલ્પ ! ઋષભ નિષ્કલ્પ ! તુ સાદિન કુ ષ્ઠ તુજ નહા
તુજગુ પ્રોતજની મુજ સાચી, મુજ મન તુજ મુજગુ ગુ મુ માયી (એ દેશી)

વિનય ! વિમાઘય ગુણપરિતોષ, નિઙસુકૃતાત્તવરેષુ પરેષુ ।
પરિહર દૂર મત્સરદોષ, વિનય ! વિમાઘય ગુણપરિતોષમ્ ॥૧॥

અર્થ :—(વિનય) છે વિનયવાળા આત્મા ! (ગુણપરિતોષ)
ખીલના શુદ્ધોને વિષે સતોષ—અત્યાનંદ (વિમાઘય) તુ ચિત્ત
વન કર (નિઙસુકૃતાત્તવરેષુ) પોતપોતાના સાગ કૃત્યોથી
પ્રાપ્ત થયેલુ છે પ્રધાનપણ જેને જોવા (પરેષુ) ખોલ પુરુષવત
પ્રાણીઓને વિષે (મત્સરદોષ) અદેખાઈરૂપ દોષને (દૂર) અત્યંત
(પરિહર) ત્યાગ કરે ૧

હે યોગી ! તુ શુદ્ધ જોઈને પ્રસન્ન થા. જ્યાં ચિત્ત પ્રસન્ન
થાય ત્યારે આખી દુનિયા આનંદમય જણાય છે, કારણ કે
આપણી દુનિયા સાધારણ રીતે આપણા ચિત્તનું જ પ્રતિબિંબ
હોય છે એ કલ્પિત દોષ ત્યારે જોને હવામા પણ અશ્ચયિતિ
દેખાય છે પૂર્વમચિત પુરુષયોગે અન્ય વસ્તુથી પ્રાપ્ત થવાથી
ઉદાશતા જતાવે તો જોનો મત્સર ન કરવો. પણ દુઃખથી જોમા
આનંદ અનુભવવો, જોની યોગ્ય પ્રશસા કરવી, એ શુદ્ધપ્રાપ્તિનો
સરળ ઉપાય છે ૧

દિષ્ટ્યાઽયં^૧ વિતરતિ^૨ વહુદાનં^૩, વરમયમિહ^૪ લભતે^૫ વહુમાનમ્^૬ ।
 કિમિતિ^૭ ન વિમૃશસિ^૮ પરપરભાગં^૯, યદ્વિમજસિ^{૧૦} તત્સુકૃતવિભાગમ્^{૧૧} ॥

અર્થ:—હે આત્મા ! (અયં) આ પુણ્યશાળી (વહુદાનં) ઘણું દાન (વિતરતિ) આપે છે તે (દિષ્ટ્યા) જાહુ સારું છે, અને (અયં) આ ભાગ્યશાળી-ગુણી (હહ) આ લોકમાં (વહુમાનં) પૂજા-સત્કારાદિ જાહુમાનને (લભતે) પામે છે તે (વરં) ઘણું સારું છે. (ઇતિ) એ પ્રમાણે (પરપરભાગં) ખીલના ઉત્તમ ભાગ્યને (કિં) કેમ (ન વિમૃશસિ) તું નથી ચિંતવતો ? (યત્) જે કારણ માટે ખીલના સુકૃતના અનુમોદન થકી (તત્સુકૃતવિભાગં) તેના સુકૃતનો વિભાગ (વિમજસિ) તું પામીશ. ૨.

આત્મા દિલથી સદ્ગુણ-સુકૃતની અનુમોદના કરવી તે પણ અતિ હિતકારક છે. જેન શાસનમાં કરવું, કરાવવું અને અનુમોદન કરવું એ ત્રણેનું સરખુ ફળ કહેલું છે અન્યનો-પારકાનો જાધી જાળતો વિષે સવળો અર્થ લે, એની સારી જાણ ઉપર વિચાર કર અને એની ઉજળી જાણની પ્રશંસા કર. આ પ્રમાણે કરવાથી એના સુકૃત્યનો પણ તને ઉપર જણાવેલા નિયમ પ્રમાણે જરૂર લાગ મળશે. મન, વચન અને કાયાવડે કરવું, કરાવવું અને અનુમોદન એમ નવ લાંગ થાય છે. આ ત્રણે રીતે શુભ અથવા અશુભ કર્મજાંઘ થાય છે. શુભાશુભ જાંઘનો કાર્યની આદેયતા અને અનાદેયતા પર આધાર છે. આ ત્રણે સરખા ફળને આપનારા છે. ૨.

યૈષાં^૧ મન^૨ હહ^૩ વિગતવિકારં^૪, યૈ^૫ વિદધતિ^૬ ભુવિ^૭ જગદુપકારમ્^૮ ।
 તેષાં^૯ વ્રયમુચિતાચરિતાનાં^{૧૦}, નામ^{૧૧} જપામો^{૧૨} વારંવારમ્^{૧૩} ॥ વિ૦ ॥ ૩૥ ॥

અર્થ:—(હહ) આ મનુષ્ય લોકમાં (યૈષાં) જે મોક્ષને

ઈશ્વરનારુ (ધન) ચિત્ત (વિગતવિકાર) શમ-દેખાદિકના
પરિણામ રહિત છે અને (ચે) જેઓ-ગદુશુતાદિક મહાપુરુષો
(મુષિ) આ પૃથ્વીને વિષે (જગતુપકાર) સર્વ જનના ઉપકાર-
રને (વિદ્યવતિ) કરે છે, (તેર્ષા) તે (ઠથિતાવરિતામાં)
યેત્થ આત્મસ્વવાળાના (નામ) નામને (વય) અમે (વારવાર)
વારવાર (જપામા) જાપીએ છીએ. ૩

પરોપકારી પુરુષો જગતનો ઉપકાર કરી રહ્યા છે કેાઈ ગરી
બીના કુ ખનો નાશ કરવા, કેાઈ શુદ્ધાભગિરિનો નાશ કરવા અને
કેાઈ શારીરિક વ્યાધિઓ દૂર કરવા તત્પર થાય તેઓના
નામો અમે વારવાર લઈને અમારી જાતને કૃતાર્થ કરીએ છીએ.
કેાઈ જગતની શાંતિ માટે પ્રયાસ કરે છે ધર્મોપદેશ કરનાર અને
સજ્જુલનો પ્રકાશ કરનાર સર્વના ઉપકારી છે જગદુશાહ પ્રમુખ
સર્વના નામો પ્રભાવમા દેવા યેત્થ છે તેમા જાતિ કે ધર્મની
મર્યાદા ન હોય. એમા તો શુદ્ધી જે હોય તેની શુદ્ધ પરત્વે
પ્રશસા જ હોય. ૩

અહહ તિતિષ્ણાગુણમસમાર્ન, પદ્મપત મગ્ગવતિ મુક્તિનિદાનમ્ ।
યૈન રૂપા સંહ લસદમિમાન, ક્ષતિતિ વિષદત્તે કર્મવિસાનમ્ ॥ ત્રિ૦ ૪

અર્થ — (અહહ) અહો ! (મગ્ગવતિ) ભગવાન જિનેશ્વરને
વિષે (મુક્તિનિદાન) મોક્ષના કારણરૂપ (અસમાન) કેાઈની
સાથે સરખાવી ન શકાય એવા (તિતિષ્ણાગુણ) સદનશીલતા
શુષ્ણને (પદ્મપત) તમે જુઓ, કે (યૈન) જે પૂર્વોક્ત શુદ્ધવદે
(રૂપા સંહ) કોય સાથે (લસદમિમાન) વૃદ્ધિ પામતા અભિ-
માનવાળો (કર્મવિસાન) કર્મનો સમૂહ (ક્ષતિતિ) શીત્રપણે
(વિષદત્તે) નાશ પામે છે ૪

ગુણની હકીકત એવી છે કે એક ગુણને સર્વાંશે ગ્રહણ કર્યો કે તેની પાછળ અનેક ગુણો સ્વતઃ આપ્યા જ આવે છે. જેમ કે ક્ષમા ગુણ આવે ત્યારે અભિમાન, દંભ, મૂર્છા, અસૂયા, મત્સર, નિંદા વિગેરે દોષો તત્કાળ નાશ પામે છે. આપણે પાંચ સાત જાળતને ન વળગતાં એક ગુણને ગમે તે લોગે વિકસાવવા અડગ પ્રયાસ કરીએ તો પણ કાર્ય સફળ થાય છે, જીવન ધન્ય બને છે અને સાધ્ય સમીપ આવે છે. ૪.

अदधुः केचन शीलमुदारं, गृहिणोऽपि परिहृतपरदारम् ।
यश इह संप्रत्यपि शुचि तेषां, विलसति फलिताफलसहकारम् ॥ वि० ॥ ५ ॥

અર્થઃ—(કેચન) કેટલાક (ગૃહિણોઽપિ) ગૃહસ્થ શ્રાવકો પણ (પરિહૃતપરદારં) સર્વથા ત્યાગ કરી છે પરંત્રી જેને વિષે એવા (ઉદારં) અતિચાર રહિત શ્રેષ્ઠ (શીલં) બ્રહ્મચર્યને અદધુઃ) ધારણ કરતા હતા (તેષાં) તે ગૃહસ્થોની (શુચિ) પવિત્ર (યશઃ) કીર્તિ (ઇહ) આ મનુષ્ય લોકમાં (સંપ્રત્યપિ) હંમણાં પણ (ફલિતાફલસહકારં) ફળેલા અફળ આંખાની જેમ (વિલસતિ) વિલાસ કરે છે—શોભે છે. ૫.

ન ફળે તેવા આંખાના આડને ફળ બેસે તેવો શીળવંતનો પવિત્ર યશ અત્યારે પણ આ સંસારમાં શોભા પામે છે. પરદારા શબ્દમાં વિધવા, કુમારી ને વેશ્યા એ સર્વનો સમાવેશ થાય છે. એમાં રખાયત સ્ત્રીનો પણ સમાવેશ થાય છે. જાહેર રીતે પરણેલી સ્ત્રીમાં સંતોષ રાખવો એ ગૃહસ્થનો ધર્મ છે. બાકી સર્વ સ્ત્રીનો ત્યાગ કરવો. આવું વિશુદ્ધ આચરણ તો સર્વ કાળમાં સર્વ સમાજમાં પ્રશસ્ય જ છે. એવા સદાચારી સજ્જનોના સફળ જીવનને નમીએ છીએ. ૫.

યાં વનિતા અપિ યશ્નસા સાકં, કુલયુગલ વિદધતિ સુપતાકમ્ ।
તાસાં સુચરિતસચિતરાક, વર્ણનમપિ કૃતસુકૃતવિપાકમ્ વિ० ૬૧

અર્થ.—(યા) જે (વનિતા અપિ) સ્ત્રીઓ પણ
(યશ્નસા સાક) નિર્ભય યશની સાથે (કુલયુગલ) પિતાના
અને સાસરાના જન્મે કુળને ((સુપતાક) સુદર શ્વભાવાળુ
(વિદધતિ) કરે છે (તાસાં) તે સ્ત્રીઓનું (વર્ણનમપિ)
દર્શન પણ (સુચરિતસચિતરાક) સુદર વલકાનાદિક આચરણ-
રૂપી એકલા કરેલા સુપણું જેવું છે અને (કૃતસુકૃતવિપાક)
કરેલા સાથ દુત્યના ફળરૂપ છે ૬

શિયગનો પ્રભાવ અવધ્ય છે શિયગ સ કુચિત અર્થમાં
પતિપરાયણતાને નિર્દેશે છે અને વિશાળ અર્થમાં સહાચારને
નિર્દેશી અનેક શુભ શુભોને સમજે છે જેન સતી સ્ત્રીઓના
અદિત્રે પરિણીતા અને અપરિણીતા એમ જન્મે કક્ષામાં આવેલ
છે ત્યાં શિયગનો વિશાળ અર્થ છે કળાવલીનું દયાવ મર્મને
સ્પર્શે તેવું છે શિયગ સ રક્ષણમાં એના જન્મે કાઝ કપાયા તો
પણ એનું મન ચામુ નહીં એ શીલનો મદિમા છે મયલુ
સુદરીની પતિભક્તિ અને શુભવિશાસ અદા અનુપમેય છે એણે
પતિનો હાથ આપ્યો ત્યારે એને કોઈ હતો, પણ એક પગથું
પાછી હઠી નહીં અને એ શામની સુધારણા કરી. ૬

તાત્ત્વિકમાસ્તિકમુજનવતસાઃ, કેષન શુક્તિવિવેચનહસાઃ ।

અલમકૃપત કિંલ સુવનામોગ, સ્મરણમમીર્ષા કૃતશુભયોગમ્ ॥
વિ० ॥ ૭ ॥

અર્થ.—(તાત્ત્વિકમાસ્તિકમુજનવતસાઃ) તરવને બાણનાય

અને બીજાને ઉપદેશ આપનાર, સાત્ત્વિક એટલે આત્મશુભમાં રમણ કરી જગતની સર્વ ઉપાધિઓથી દૂર રહે છે એવા સંજ્ઞન પુરુષોમાં મુગટ સમાન (ચુકિત્તિવિવેચનહંસાઃ) સ્વશાસ્ત્ર અને પરશાસ્ત્રના વચનોમાં યથાર્થ અને અયથાર્થ નિર્ધારણ-પૃથક્કરણ કરવામાં હંસ જેવા (કેંચન) કેટલાક જનો (ભુવનાભોગ) ત્રણ જગતના પરિપૂર્ણ હૃદયભાવને (કિલ) નિશ્ચે (અલમકૃપત) શોભાવતા હતા, (અમીષાં) તેઓનું (સ્મરણ) સ્મરણ કૃતશુભ- (યોગ) શુભ યોગને કરનારું એટલે પુણ્યબંધને કરનારું છે. ૭.

કેટલાક મહાપુરુષો વસ્તુપરીક્ષા કરવામાં અને તેનો વિવેક કરવામાં હંસબુદ્ધિવાળા હોય છે. એ ક્ષીર અને નીરને બુદ્ધિ પાડી તત્ત્વ સંગ્રહે છે, નિર્રથક કચરો ફેંકી દે છે અને સત્યનો સ્વીકાર કરી અન્યને તે પર પ્રકાશ પાડે છે. યથાર્થ અયથાર્થની પૃથક્કરણ શક્તિનું ગણ પ્રાપ્ત કરનાર આવા પુરુષો સ્વપરઉપકાર કરે છે અને એ આપણા સર્વ માનને યોગ્ય છે. આવા સંજ્ઞન પુરુષોના સ્મરણ પ્રેરક છે, બોધક છે, નિયામક છે, એમને અનંત વાર વંદન હો. એવા મહાપુરુષો જગત પર ઉપકાર કરીને દૃષ્ટાંત પૂરું પાડનારા છે. ૭.

इति परगुणपरिभावनसारं, सफल्य सततं निजमवतारम् ।

कुरु सुविहितगुणनिधिगुणगानं, विरचय शान्तसुधारसपानम् ॥

वि० ॥ ८ ॥

અર્થઃ—(इति) એ પ્રમાણે (परगुणपरिभावनसारं) બીજાના શુભા-પરોપકારાદિકનું અનુમોદન છે સાર જેનો એવા (निजं) પોતાના (अवतारं) જન્મને (सततं) નિરંતર (सफल्य) સાર્થક કર, (सुविहितगुणनिधिगुणगानं) આવ-

સ્વર્ગાદિક સર્વ કૃત્યરૂપ શુભના લાભારના સારા શુભનું કીર્તન
(કુરુ) કર અને (દાન્તસુધારસપાર્જ) રાજકેષાદિક વિકાસ-
વર્જિત ઘડને શાત સ્વભાવે શાંતસુધારસનું પાન (વિરચય) કર. ૮

પ્રમોદ ભાવનામાં શુભચિતન, શુભપ્રશસા, શુભસ્તવન, શુભ-
મંદિત્રી અને શુભગાનની વાત છે શુભ સંજોગી આપુ તત્ત્વજ્ઞાન
બહુ સંક્ષિપ્ત શબ્દોમાં આપેલું છે આવી રીતે બન્ય પ્રાણીઓમાં,
બન્ય પ્રાણીઓ પૈક્ષીના મહાપુરુષોમાં જે જે ઉચ્ચ શુભો જોઈ
આવે, મળી આવે, પ્રાપ્ત થાય, તેનું મનમાં રટણ કરી આ જીવનને
સફળ કરવું આ મનુષ્યભવ શા માટે મળ્યો છે ? કાંઈ ખાવા
પીવા કે પૈસા જોઈતા કરવાનો જોનો ઉદ્દેશ ન જ હોય. પૈસા-
વાળાને કાંઈ પ્રકારનું જીવનનું સુખ હોય જોવી માન્યતા વસ્તુ-
સ્વરૂપનું જગાન સૂચવે છે જહીં તો શુભને જોઈતા કરી, સંતોષી,
આયત્ત કરી વિકાસમાં પ્રગતિ કરવાનું કર્તવ્ય છે કર્તા પુરુષ
પ્રાતે જોવી ઉપયુક્ત શિક્ષા આપે છે કે-હે જાણીયા ! જ્યાં જ્યાં
શુભ દેખે ત્યાં ત્યાં રાજ કરો, તથા નિર્ગુણી કે દુર્ગુણી ઉપર
દેવ ન કરો-સમભાવ રાખો. ૮

इति चतुर्विंश प्रमोद माधना प्रकाशः



॥ अथ पंचदश प्रकाशः ॥

બૌદ્ધમો પ્રકાશ કહ્યો, હવે પદ્મમો કહે છે તેનો સંજોગ
આ પ્રમાણે છે-બૌદ્ધમાં પ્રમોદ ભાવના કહી તેને ભાવતો
પ્રાણી કરુણાર્દ હૃદયવાળો થાય છે તેથી તે કારુણ્યને ભાવે છે
આથી કારુણ્ય ભાવના કહે છે તેનો આ પ્રથમ સ્તોક છે—

કારુણ્ય ભાવના

(માલિનીવૃત્તમ્)

પ્રથમમશનપાનપ્રાપ્તિવાઙ્છાવિહસ્તા-

સ્તદનુ વસનવેશમાલંકૃતિવ્યગ્રચિત્તાઃ ।

પરિણયનમપત્યાવાપ્તિમિદેન્દ્રિયાર્થાન્,

સતતમભિલપન્તઃ સ્વસ્થતાં ક્ષાન્નુવીરન્ ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—(પ્રથમં) પ્રથમ એટલે ઘણી નિર્ધનતાને વિષે (અશનપાનપ્રાપ્તિવાઙ્છાવિહસ્તાઃ) ખાવાપીવાના પદાર્થોને પ્રાપ્ત કરવાની વાંછાએ કરીને આકુળ હોય છે, (તદનુ) ત્યારપછી (વસનવેશમાલંકૃતિવ્યગ્રચિત્તાઃ) વસ્ત્ર, ધર અને અલંકારની પ્રાપ્તિ માટે વ્યગ્ર ચિત્તવાળા હોય છે, ત્યારપછી (પરિણયનં) સ્વપરના વિવાહને, (અપત્યાવાપ્તિ) પુત્રપુત્ર્યાદિક અપત્યની પ્રાપ્તિને અને (દેન્દ્રિયાર્થાન્) ઇન્દ્રિય પંચેન્દ્રિયના વિષય-ભોગને (સતતં) નિરંતર (અભિલપન્તઃ) ઇચ્છા કરતા (સ્વસ્થતાં) મનની સ્થિરતાને(ઘ્વ) ક્યાં (ક્ષાન્નુવીરન્) મેળવે ? ૧.

આવા પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં શાંતિનો સવાલ ક્યાં થાય ? આવા સવાલ ક્યાં થાય ? શાંતિ કેમ મળે ? કેવી રીતે મળે ? ચિત્તની સ્થિરતા કેમ થાય ? આવા સંયોગમાં પડેલા સ્વયં દુઃખને ઊભું કરી તેનાથી હેરાન થનારા પ્રાણીના સંયોગો પર કરુણા લાવ ન આવે તો ખીણું શું થાય ? આમાં ચિત્તની એકાગ્રતા ક્યાં થાય ? પ્રાણી પોતાને હાથે સંયોગો ઊભા કરે છે અને પછી એનાથી જ સુંઝાય છે. એમાં હોય તેને સંતોષ નથી અને ન હોય તેને તો

દુઃખનો પાર નથી જામા અને હવાવાન પ્રભુ કે યોગીને તે સ્વેદ
દુઃખમા સુ બાવ ઉપજા મતો હશે તેનો વિચાર કરવા નેપુ છે ૧.

(સિલ્લરિણી વૃત્ત)

ઉપાયાનાં લઘૈઃ કયમપિ સમાસાદ્ય વિમર્ષ,

મંથામ્યાસાદ્ય ધુમમિતિ નિમજ્જાતિ હૃદયસ્ ।

અયાકસ્માદસ્મિન્ વિકિરતિ રજાઃ કૂરૂદયો,

રિપુર્વા રોગો વા મયમુત્ત જરા મૃત્યુરયથા ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—(ઉપાયાનાં લઘૈઃ) લાગે ઉપાયે કરીને (કયમપિ)
મોટા કટવડે (વિમર્ષ) પ્રભુ લક્ષ્મી (સમાસાદ્ય) પામીને
(મંથામ્યાસાદ્ય) અનાદિ બળના અભ્યાસથી (તમ) તે મનને
બિંધે (ધુમ) આ ધન સ્થાયી છે (મિતિ) એમ ધારીને (હૃદય)
મનને (નિમજ્જાતિ) ગાંધે છે-જોડે છે (અથ) તેવારપછી
(અકસ્માત) અચાનક (કૂરૂદયો) ફર દુઃખવાળે (રિપુઃ વા)
શત્રુ અથવા (રોગો વા) શુભાદિક આધિ, અથવા (મય મુત્ત)
પરવશાદિ બધ, અથવા (જરા) ઘટપણ, (અયથા) અથવા
(મૃત્યુ) મરણ (અસ્મિન્) આ ધનને બિંધે (રજાઃ) ખૂન
(વિકિરતિ) નાળે છે ૨.

મતલબ એ છે કે જીવોના કલિપત મુખમા કર્મો અનેક
પ્રકારના વિપ્લ નાળે છે જામા વિચારવાની વાત અહરથી
કરુણા ઉપજા કરે એવી છે એક બાબુએ પ્રાણીના વેશમાં
મિગવવાના કટને વિચારે અને બીજી બાબુએ તેમાં
નિષ્ફળ થનારાની સ્થિતિને વિચારે. ધનાદિક મજા પાછી
પણ તેના રક્ષણની ચિંતા વિચારે. છેવટ તેનો નાશ અવશ

તેને છોડીને પરલોકમાં જવું પડે એ સર્વ દુઃખમય સ્થિતિ વિચારો. દિવસ વર્ણવ્યા તે ઉપરાંત બીજા અનેક પ્રસંગો દુનિયામાં પ્રાપ્ત થાય છે, પણ આ પ્રાણીમાં વાસનાના સંસ્કાર એવા જામેલા હોય છે કે તે વસ્તુઓ ને ઘરનાર સાથે મડાગાંઠ જાંધે છે. એ કોઈ દિવસ પણ છોડવી પડશે એમ માનતો નથી. આ સર્વે કરુણા ઉત્પન્ન કરે તેવી સ્થિતિ છે. ૨.

(સ્વઘરાવૃત્તમ્)

સ્પર્ધન્તે^{૧૨} કેઽપિ^{૧૦} કેચિદ્^{૧૧} ધતિ^{૧૨} હૃદિ^{૧૩} મિથૌ^{૧૪} મત્સરં^{૧૫} ક્રોધદગ્ધાઃ^{૧૬}
 યુધ્ધન્તે^{૧૭} કેઽપ્યરુદ્ધા^{૧૮} ધનયુવતિપશુક્ષેત્રપદ્રાહિહેતોઃ^{૧૯} ।
 કેચિલ્લોભાલ્લભન્તે^{૨૦} વિપદમનુપદં^{૨૧} દૂરદેશાનટન્તઃ^{૨૨} ,
 કિં^{૨૩} કુર્મઃ^{૨૪} કિં^{૨૫} વદામો^{૨૬} મૃગશરતિશતૈર્વ્યાકુલં^{૨૭} વિશ્વમેતત્ ॥ ૩ ॥

અર્થઃ—આ જગતમાં કરુણા રહિત હોયો (કેઽપિ) કેટલાક પરસ્પર (સ્પર્ધન્તે) બીજાથી અધિક થવાની ઇચ્છાથી હોડાબંધે છે (ક્રોધદગ્ધાઃ) ક્રોધથી ગળેલા (કેચિત્) કેટલાક (હૃદિ) હૃદયમાં (મિથઃ) પરસ્પર (મત્સરં) બીજાનું સુખ ન જોઈ શકવારૂપ મત્સરને (ધતિ) ધારણ કરે છે. (કેઽપિ) કેટલાક (અરુદ્ધાઃ) નિવારી ન શકાય એવા સતા (ધનયુવતિપશુક્ષેત્રપદ્રાહિહેતોઃ) ધન, સ્ત્રી, પશુ, ખેતર, ગામ-નગરાદિકને માટે પરસ્પર (યુધ્ધન્તે) ઉત્કટ યુદ્ધ કરે છે, (કેચિત્) કેટલાક (લોભાત્) લોભથી (દૂરદેશાન્) દૂર દેશમાં (અટન્તઃ) પરિભ્રમણ કરતા છતાં (અનુપદં) પગલે પગલે (વિપદં) આપ-દાને (લભન્તે) પામે છે, (કિં) શું (કુર્મઃ) કરીએ ? (કિં) શું (વદામઃ) બોલીએ ? (એતત્) આ આખું (વિશ્વં) જગત

(મરતિચતૈઃ) સે કઠો કઠેનવઠે (સૂર્ય) અત્યત (વ્યાકુલ)
આપુગ એટલે વિદ્વજ વર્તે છે ૩.

આરે તરફ મનોવિકારનાં કાળા વાદળા દેખાય ત્યાં અમે તે
શુ કરીએ ? અને શુ યોદ્ધીએ ? કેવા મોટા ઉપાય બતાવીએ
અને કેવો ઉપદેશ આપીએ ? અણે આખી દુનિયા મોહની મહિરા
પીને ઘેલી થઇ ગાંધતી માફક ઠેકાણા વગરના વર્તન કરી રહી
હોય એમ દેખાય છે લેખક મહાત્મા કહે છે કે—અમને ઘણો
વિચાર થાય છે અને દુનિયાની આ વિચિત્ર ચર્ચા એમ એના
ગાઠપણાને અગે ગ્રાસ થાય છે તમે આ ગ્રાસો સમજો અને તેના
રસમા પડો નહીં. કરુણા ભાવનાવાળો આવા વિચારો કરી વધારે
અવસોહન કરતો વ્યય છે એમ એને વિશેષ કરુણાના પ્રસંગો
સાપડે છે અને તેને માટે પણ એને વિચાર થઇ પડે છે ભૂત
કથા બાવી આત્માને આ અવસોહનને અણે ખૂબ કરુણા પ્રગટે છે ૩

(વપસાસિદ્ધત્ત્રયમ્)

સ્વયં સ્વનન્તઃ સ્વકરેણ ગર્તા, મધ્યે સ્વયં સંત્ર સંયા પતન્તિ ।
પંથા તતો નિષ્ક્રમણં તુ દૂરે-ઽધોઽધઃ પ્રપાતાદિરમન્તિ નૈવ ॥૪॥

અર્થઃ—આ જગતના જનો (સ્વયં) પોતે (સ્વકરેણ)
પોતાના હાથવઠે (ગર્તા) ખાડો (અમઠ) ખોદતા સતા
(સંત્ર) તેની (મધ્યે) મધ્યે (સ્વયં) પોતે (સંયા) તે પ્રકારે
(પતન્તિ) પડે છે કે (સંયા) જે પ્રકારે (સંત્ર) તે ખાડા
થકી (નિષ્ક્રમણં તુ) નીકળવું તો (દૂરે) દૂર રહો, ૫૨૬
(ધોઽધઃ) નીચે નીચે (પ્રપાતાત્) પડવાથકી (મૈષ વિરમન્તિ)
વિરામ પામતા જ નથી એટલે તેના-છેદાને પામતા નથી ૪

આવો મનુષ્યલવ મળ્યા પછી પ્રાણી કામ-ક્રોધાદિકને વશ થાય, અભિમાનમાં આનંદ માને, દંભ-કપટ-રચનાબળમાં રસ લે, લોભની દોડાદોડીમાં પડી જાય, શોકથી વિહ્વળ બને, આમ નવા નવા ખાડામાં પડે છે. મોહના વિલાસો એવા છે કે એને એક વાર અવકાશ આપ્યા પછી એ અટકે નહીં. ઋષિભોગ કે ઇન્દ્રિયોના વપયો કે કપાયની પરિણતિ લઈને વિચારશે તો પતનની વ્યાપકતા, સરળતા અને નિર્ગંભનની વિષમતા સમજાશે. શું આ જીવનો ઉદ્દેશ નીચે ઉતરવાનો છે ? અહીં આવીને કાંઈ કમાઈ જવું છે કે હોય તે પુણ્ય પણ શુભાવવી છે ? આ પ્રપાત અને વધારે પ્રપાતનો વિચાર કરતાં ખેદ થાય છે. ૪.

પ્રકલ્પયન્નાસ્તિકતાદિવાદ-મેવં પ્રમાદં પરિશીલયન્તઃ ।

મગ્ના નિર્ગોદાદિપુ દોષદગ્ધા, દુરન્તદુઃસ્વાનિ હ્રદા ! સહન્તે ॥૫॥

અર્થઃ—સદ્બોધ રહિત મિથ્યાદષ્ટિઓ (હ્રદા) મહા ખેદની વાત છે કે (નાસ્તિકતાદિવાદં) નાસ્તિકાદિક કુવાદને (પ્રકલ્પયન્) રચતા, (એવં) એ પ્રકારે (પ્રમાદં) પ્રમાદને (પરિશીલયન્તઃ) આચરતા (નિર્ગોદાદિપુ) સાધારણ શરીર વનરૂપિત આદિ નિર્ગોદાદિકને વિષે (મગ્નાઃ) ડૂંબી ગયેલા, (દોષદગ્ધાઃ) પૂર્વોક્ત દોષથી બળેલા (દુરન્તદુઃસ્વાનિ) જેનો અંત નહીં એવા હઃખોને (સહન્તે) સહન કરે છે. ૫.

આવા પ્રાણીઓ પછી રાગ, દ્રેષ અથવા વિષમ વિકારના અવ્યવસ્થિત ધોરણો રજૂ કરે છે. જ્યાં નજર ન પહોંચે ત્યાં અજ્ઞાન અને અજ્ઞેયનું તત્ત્વ મૂકે છે અને અંધપરંપરા ચલાવે છે. કોઈ વાત સમજવી નહીં અને સહાનુભૂતિથી કોઈના વિચાર સાંભળવા નહીં, અભ્યાસ કે પરિશીલનને નિર્બળતા માનવી એ અદ્વૈત જ્ઞાનના પ્રયત્ન આવીર્ભાવો છે. આવી રીતે અજ્ઞાનના ભોગ થઈ

પરિભ્રમણનો છેડો કઈ રીતે આવશે ? એમ વિચારવું તે કરુણા ભાવના કહેવાય છે. ૬.

(અનુષ્ટુપ્વૃત્તમ્)

પરદુઃખપ્રતીકાર-મે^૨વં ધ્યાયન્તિ યૈ^૩ હૃદિ^૩ ।

લભન્તે નિર્વિકારં તૈ^૧, સુખમાયતિસુન્દરમ્ ॥ ૭ ॥

અર્થ:—(યે) જેઓ. (પરદુઃખપ્રતીકારં) પરના દુઃખોના નિવારણનું (હૃદિ) હૃદયમાં (ઇવં) એ પ્રકારે (ધ્યાયન્તિ) ચિતવન કરે છે, (તૈ) તેઓ-સબળનો (નિર્વિકારં) વિકાર રહિત એટલે નાશ ન પામે એવું અને (આયતિસુન્દરં) આગામીકાળે કલ્યાણને વહન કરનારું (સુખં) પરમાનંદ સુખ (લભન્તે) પામે છે. ૭.

સુખ એટલે પરમાનંદ.. આનંદ અહીં યૌગિક સમજવો. નિર્વિકાર આનંદમાં કોઈ પ્રકારનો ફેરફાર થતો નથી. ટૂંકામાં કહીએ તો તે આનંદ સ્થિર અને સ્થાયી છે. વ્યવહારિક આનંદ ક્ષણિક છે, ઔપચારિક છે અને પરાધીન છે. તે અને આ આનંદમાં ઘણો તફાવત છે. ભૂતદયા ચિતવનાર, સ સારને સાચા સ્વરૂપે નિહાળનાર અને દુઃખમાં મગ્ન થયેલી પ્રાણીરાશિને ળહાર કાઢવાના ઉપાયો વિચારનાર વિશાળ હૃદયવાળા મહાનુભાવોને આ સર્વ શક્ય છે. આવી રીતે પ્રાણીઓ પારકાના દુઃખોનો વિચાર કરે અને તેને દૂર કરવાના ઉપાયો વિચારે. એ પોતે એવા સહાનુભૂતિ અને ભૂતદયાના વિચારોને પરિણામે મનઃપ્રસાદ પામે છે અને એ મનઃપ્રસાદ માનસિક સુખ છે. ૭.



કરુણા ભાવના : ગેયાષ્ટક

(આજ તો જ્ઞાતા અને અજ્ઞપરણ્યા—એ દેશી)

(આજ તો વધાઈ ચાલુ, નાભી કે દરબાર રે,

મારેપાએ બેગા બાધે, ત્રણભાકુમાર રે આજ—એ દેશી)

સુમનાં ! મન્નતં મુદાં મગવન્તં, સુમના મન્નત મુદા મગવન્તમ્ ।
શરણાગતઙ્ગનમિહ નિષ્કારણ-કરુણાવન્તમવન્તં રં । સુમના ૦ ૧ ॥

અર્થ—(સુમના !) હે સંજ્ઞનો (હા) આ સર્વ છવ
શશિને વિષે (નિષ્કારણકરુણાવન્તં) કાંઈપણ જાતની અપેક્ષા
વિના કરુણાવાળા અને (શરણાગતઙ્ગન) શરણે આવેલા પ્રાણીને
દુર્ગતિના દુઃખથી (મગવન્તં) રક્ષણ કરનારા (મગવન્ત) ભગ-
વાનને (મુદા) આનંદ સહિત ભક્તિવદે (મન્નત) વમે સેવે ૧

તમને સસારમાં કરુણા ઉત્પન્ન કરે તેવા પ્રસંગો દેખાવા
હોય તો જ્યાં ઉપાસની જરૂરીયાત હોય ત્યાં ભગવતના માર્ગે
ચાલી તેમનું ભજન કરે, કરાવે, દુઃખથી પીડાતાને ઉપદેશોવડે
રક્ષણ કરનાર નિષ્કારણ કયાસાનરનું શરણ સ્વીકારે. એ ભગવાન
શરણ કરનારને આશ્રય આપનાર છે અને કાંઈપણ અપેક્ષા કે
આશા વગર કરુણારસના જ હાર છે, અન્યને તેનો હાલ આપ-
નારા છે એમની ભાવના પૂર્વભવમાં જ્યારે સર્વ પ્રાણીને કર્મ
બંધનથી મુક્ત કરવા પી ધાય, એમના આત્મદર્શનમાં સર્વ જંતુનું
હિત આવે ત્યારે તે મહાત્મા વીર કરનામકર્મ બાધે છે એ
વિશાળતા તેમના મનમાં સતત ચાલુ રહે છે એ ભગવાન ઉપર
જ્યારે સર્વ દુઃખોમાંથી રક્ષણ કરનાર છે તેમનો ઉપદેશ જ
એવા પ્રકારનો હોય છે કે તેના સર્વ દુઃખોમાંથી છૂટવાનો રસ્તા
જતાવે અને પ્રાણીઓનો વિકાસ કરે. ૧.

ક્ષણમુપધાય મનઃ સ્થિરતાયાં, પિવત જિનાગમસારમ્ ।

કાપથઘટનાવિકૃતવિચારં, ત્યજત કૃતાન્તમસારં રે ॥ સુ૦ ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—(ક્ષણ) એક ક્ષણવાર (મનઃ) મનને (સ્થિરતાયાં) એકાગ્રતાને વિષે (ઉપધાય) સ્થાપીને (જિનાગમસારં) જિન સિદ્ધાંતના સારને (પિવત) સસ્થક્ષ પ્રકારે આસ્વાદન કરે. (કાપથઘટનાવિકૃતવિચારં) મોક્ષમાર્ગને વિધ્નકારી કુમાર્ગની રચનાએ કરીને વિપરીત વિચારવાળા (અસારં) પરમાર્થવર્જિત અત્યંત અસાર એવા (કૃતાન્ત) કુશાસ્ત્રનો (ત્યજત) ત્યાગ કરે. ૨.

ભાષ ! અમને તારી સ્થિતિ જોતાં ગાહુ ખેદ થાય છે. તું આમ સાધ્યના ધોરણ વગર રખડ્યા કરે છે તેને ગદલે જરા થોડો વખત તારા મનને સ્થિર કર. જરા એને જ્યાં ત્યાં ભટકતું અટકાવ. તને જે દુઃખો દેખાય છે અથવા થાય છે તે સર્વ મનની અસ્થિરતાને કારણે છે. મનની સ્થિરતા થશે એટલે ખાવાપીવાની અભિલાષાથી માડીને ઇન્દ્રિયાથીની અભિલાષાઓ સુધીના થતા દુઃખોનું નિવારણ થઈ જશે અને રૂપધા, ક્રોધ, લોભ, યુદ્ધ વિગેરે પ્રસંગોનું રહસ્ય સમજાઈ જશે. આવી ચિત્તની સ્થિરતા લાંબો વખત છે તો ઘણું ઘણું અનુભવાય અને નહીં જણાયેલા સત્યો સાંપડશે. પણ એમ લાંબો વખત ન બને તો થોડી થોડી વાર ચિત્તની સ્થિરતાનો અનુભવ કરી જુઓ. જ્યારે એવી સ્થિરતા કરે ત્યારે જનાગમના ગ્રંથોએ વિચાર કરવો કરુણાના પ્રસંગો જોવા માટે તદોગ્ય ગ્રંથની જરૂર છે. ૨.

પરિહરણીયો ગુરુરવિવેકી, અમયતિ યો મતિમન્દમ્ ।

સુગુરુવચઃ સંકૃદપિ પરિપીતં, પ્રથયતિ પરમાનન્દં રે ॥ સુ૦ ॥ ૩ ॥

અર્થ — (યા) જે કુશુર (મલિનમ્) મદ બુદ્ધિવાળા પ્રાણીને (જ્ઞમયતિ) સ આરયકર્મા બમાટે છે તે (જ્ઞપિષેલી) સ્વપર દિવાદિતને નહીં જાણનાર (ગુરુ) શુરુ (પરિહરણીયઃ) ત્યાગ કરવા લાયક છે—નેના મુખથી ધર્મશાસ્ત્ર સાબળવુ નહીં (સુગુરુષ્ણઃ) સફળરુતો ઉપદેશ (સદ્ગુરુ) જોઈ વાર પણ (પરિણીત) પીધો મોકો—સાબળ્યો મોકો (પરમાનમ્) મોક્ષમુખને (મયયતિ) વિન્ધારે છે—સ આરયો તારે છે ૩.

શુરુની પસંદગીમાં હઠાપણુ રાખવાની જરૂર છે હરેક જાબત ધર્મીમાં હજેલી હોતી નથી. તે સામગ્રાયિક જ્ઞાની શુરુ વિના જાણી શકાય નહીં, પરંતુ ક્યાયકાળ અને મનોવિકારને વશ મનારા શુરુ મળી જાય તો આજને નિગમ કરો કે છે તેથી ખૂબ વિચક્ષણતા વાપરો શુરુની પસંદગી કરવી જોઈએ. આવા સફળ પામેથી જોઈ વચન પણ જરાગર લક્ષ્યપૂર્વક સામળ્યુ હોય તો તે પરમાનંદ પ્રાપ્ત કરાવે છે જોવા મહાપુરુષના પ્રત્યેક વચનમાં ઉદ્ઘાસ બદેલો હોય ? જોને સાબળવાથી જ્ઞાન પવિત્ર થાય છે અને વિચારવાથી મનમાં જ્ઞાનક થાય છે ૩

કુમતતમોમરમીલિતનયન, કિમ્ પૂલ્લત પંન્યાનમ્ ।

દષિપુરુષા નેર ! ળમન્યન્યાં, કિમ્ નિદમ્મત મન્યાન રે ॥મુ०

અર્થ — (કુમતતમોમરમીલિતનયન) મિશ્રતાવડેપી અંધ કારના સમૂહથી મીઝાયા છે નેત્ર જેના જોવા કુશુરને (પંન્યાન) મોક્ષમાર્ગ (કિમ્) કેમ (પૂલ્લત) પૂછો છો ? (નર) કે મનુષ્ય ! (જ્ઞમયયમ્યાં) પ્રાણીની બરેલી ગોળીમાં (દષિપુરુષા) રહીની બુદ્ધિથી (મન્યાન) રવેવાને (કિમ્) શા માટે (નિદમ્મત) નાખો છો ? ફેરવો છો ? ૪

તમે માર્ગ સંળંધી પ્રશ્ન કોને પૂછો છો ? સંસારમાં આસ-
ક્ત, સ્ત્રી-ધનની મૂર્છામાં પડેલા, આડંબરમાં મહિમા માનનારા
અને પૂર્વપુરુષોની પુંછ ઉપર વ્યાપાર કરનારા એવા મનુષ્યોને
માર્ગ પૂછવાથી તે પોતે જ અજ્ઞાની શું કહી શકે ? દૂંકામાં
વાત એ છે કે તમારે ઉપાધિઓનો પ્રતિકાર કરવો હોય તો
પાણી વલોવવું છોડી દો અને દૂધનું મંથન કરો. અહીં પાણી
એ ઉપાધિ છે અને દહીં એ ઉપાધિ રહિત છે, માટે મનપ્રસા-
દનું આ અનિવાર્ય પરિણામ પ્રયાસવડે સાધવા યોગ્ય છે. ૪.

અનિરુદ્ધ^૩ મન^૨ એવ^૧ જનાનાં^૪, જનયતિ^૫ વિવિધાતંકમ્^૬ ।

સપદિ^૭ સુખાનિ^૮ તદેવ^૯ વિધત્તે^{૧૦}, આત્મારામમશંકં^{૧૧} રે ॥ સુ૦ ॥ ૫ ॥

અર્થ:—(જનાનાં) પ્રાણીઓનું (અનિરુદ્ધ) નહીં રૂઢેરું
(મન એવ) મન જ (વિવિધાતંકમ્) વિવિધ પ્રકારની રોગ
સંતાપની પીડાને (જનયતિ) ઉત્પન્ન કરે છે (તદેવ) તે જ મન
(આત્મારામં) આત્મસ્વરૂપમાં રમણ કરતું સતું અને (અશંકં)
સદેહ રહિત સતું (સપદિ) શીઘ્ર (સુખાનિ) સર્વ સુખને
(વિધત્તે) કરે છે—આપે છે. ૫

પ્રાણીને સુખ, દુઃખ, ચિંતા, સંતાપ વિગેરે થાય છે તે સર્વ
મનનું કારણ છે. જાસ કરીને પૂર્વ વાસનાને લઈને મનનો સ્વ-
ભાવ ઈન્દ્રિયવિષયોમાં વલણા મારવાનો હોય છે અને એ વિષય-
ભોગ ન મળે એટલે મન સુંઝાય છે. એ જ મન આત્મારામમાં
રમણ કરતું હોય તો અકલ્પ્ય સુખને પામે છે, જાહુ સાદી સીધી
સમભય તેવી વાત છે, પણ પ્રવૃત્તિ બળતે એટલી સહેલી નથી.
પ્રાણીને સુખદુઃખ લાગે છે, સંતાપ-ચિંતા થાય છે એ સર્વ
મનનું કારણ છે. મનમાં એક વાતને જોટી માની લીધી એટલે
વિચારપરંપરાનો અવકાશ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે મનને વશ કરવું. ૫.

પરિહરતાથંવવિક્રયાગૌરવમદનમનાદિવયસ્યમ્ ।

ક્રિયતાં સાંવરસાસપદીન, ધુષમિદમેવ રહસ્યં રે ॥ સુ૦ ॥ ૬ ॥

અર્થ—(અનાદિવયસ્ય) અનાદિ કાળના મિત્ર એટલે સાથે રહેલા (આશ્વવિક્રયાગૌરવમદન) પ્રાણાતિપાનાદિ આશ્વ, રાજકથા, દેશકથા, સ્ત્રીકથા અને બાળકથારૂપ વિક્રયા, ઋદ્ધિમારવ, રસમારવ અને સાનામારવરૂપ ત્રણ ઐશ્વ તથા મહન—કામદેવ એ સર્વનો (પરિહરતા) તમે ત્યાગ કરો અને (સાંવરસાસપદીન) મન, ઇદ્ધિય, કથાચ અને યોજના સ્વર એટલે નિદાધરૂપ મિત્રને (ક્રિયતાં) કરો (ધુષ) નિશ્ચે (શ્વમેષ) આજ (રહસ્ય) ધર્મનું, જન્મનું અને શાસ્ત્રનું રહસ્ય—પ્રાશ્નૂત છે ૬

આ આશ્વવાદિક આરેને તમે તણ દો અને સ્વર ભાવનાના પરિચયમા વર્ણવેલા સમિતિ, શુષ્તિ, પરિવહ, ધર્મો, ભાવનાઓ અને ચારિત્રોની સાથે મિત્રતા કરો. આ જીવને અનાદિ કાળનો આશ્વ સાથે સળધે ૩ તેને દૂર કરી સ્વરની સાથે સળધે કરવો એ જ અન્નમાર્ગ છે. આ આશ્વોને ત્યાગવાની અને સ્વરને આકરવાની વાત જણાવવાનો ખાસ હેતુ છે આ પ્રાણી સસારમા એટલે જીઠા ઉતરી ગયો છે કે જોની વાસના ખૂબ જીદી ઉતરી ગયેલ હોવાને કારણે તેને આશ્વો ખૂબ ગમે છે કેટલી મુશીબતે સ્વર સાથે સળધે થાય છે ૬

સંસૃત શ્વ કિં મવકાન્તારે, ગદનિકુરંમમપારમ્ ।

અનુમરતાદિતજગદુપકારં, જિનપતિમગદેકારં રે ॥ સુ૦ ॥ ૭ ॥

અર્થ—(શ્વ) આ દેખાતા અનેક દુખપૂર્વ (મવ કાન્તારે) સસારરૂપ અટવીને વિષે (મપારં) અનત (ગદ

નિકુરંવં) વ્યાધિનો સમૂહ (કિં) કેમ (સહ્યતે) મહન કરે છે ? (આદિતજગદુપકારં) ધારણ કર્યો છે જગતનો દ્રવ્યભાવ રોગના હરણ કરવારૂપ ઉપકાર જેણે એવા (જિનપતિ) જિનેશ્વરરૂપ (અગદંકારં) વૈદ્યને (અનુસરત) અનુસરો-તેનો આશ્રય કરો. ૭.

હે ભાઈ ! માત્ર ચિંતા કરવાથી કાંઈ વળવાનું નથી. વ્યાધિને પારખી શકે એવા ચતુર વૈદ્યને શોધો. તેવા સાચા વૈદ્ય એક તીર્થંકર જ છે, કેમકે તે ઉપર ઉપરની દવા કરનારા નથી પણ મૂળમાંથી વ્યાધિનો નાશ કરનારા છે. તે તારા આ કરુણ પ્રસંગોનું નિદાન બરાબર કરે અને તને ઉપાય બતાવે એટલે તારા વ્યાધિઓ હુ મેશને માટે આજ્યા જશે. સદા નીરોગી બનીશ. નિદાન જેને આવડે તે ચિકિત્સા તો તુરત કરી શકે છે. એવા તો એક તીર્થંકર જ છે. ૭

ઋણુતૈકં વિનયોદિતવચનં, નિયતાયતિહિતરચનમ્ ।

રચયત સુકૃતસુખશતસન્ધાનં, શાન્તસુધારસપાનં રે ॥સુ૦ા૮॥

અર્થ:—હે ભવ્ય શ્રવે ! (નિયતાયતિહિતરચનં) નિશ્ચે-
અવશ્ય આગામી કાળે આત્માના કલ્યાણને નિષ્પાદન કરનાર
(ઇકં) એક જ (વિનયોદિતવચનં) શ્રી વિનયવિજય ઉપા-
ધ્યાયશ્રી મહારાજે કહેલા વચનને (ઋણુત) તમે સાંભળો.
(સુકૃતસુખશતસન્ધાનં) પુણ્યને અને મનુષ્ય, દેવ અને મોક્ષના
સેંકડો સુખને આત્માને વિપે જોડનાર (શાન્તસુધારસપાનં)
શાંત સુધારસના પાનને (રચયત) તમે કરો. ૮.

અંતરની વેદનાથી આ આખી ભાવના લખાઈ છે અને તેને
છેડે આકરા દુઃખમય રોગોના નિવારણનો માર્ગ બતાવ્યો છે.
કરુણા ભાવના કરતાં આવી રીતે આનંદ લાવી શકાય. ભગ-

વાનતુ ભજન જ્ઞાનકથી યામ જને કરુણામય હૃદય થઈ બાચ.
દુખની વિચારબુદ્ધિ પણ સહેર આવે તેવી આ વિશાળ શક્તિ
વાળી ભાવના છે ૮

। इति पंचदश करुणामावना प्रकाशः ।



। पौदश प्रकाशः ।

૫૬૨મો પ્રકાશ કહ્યો. હવે સોળમાનો સબધ કહે છે—
૫૬૨મામા કરુણા ભાવના કહી. કરુણાવાન પુરુષ સર્વત્ર સદૃશ
પરિણામવાળો હોય છે તે શાગાદિકના પશુપાત રહિત હોવાથી
અને વધાર્થ તત્વને પ્રહણ કરનાર હોવાથી અશ્વસ્થ હોય છે
આ સબધથી આવેલી માશ્વસ્થ ભાવના કહે છે

। माध्यस्थ्य भावना ।

(पञ्चापि दालिनीवृत्तानि)

‘આન્તા’યસ્મિન્ વિચરમ સંભવન્તે, રુણાઃ પ્રીતિં યત્ સમાસાદ્ય સઘઃ
‘સમ્ય’ રાગદ્રવ્યવિદેપિરોધા-‘દૌદાસીન્ય’ સર્વદા તત્ પ્રિય નઃ ॥૧॥

અર્થઃ—(આન્તા) શામ, દ્રેષ અને શોહાદિકથી યાદી
અપેક્ષા જનો (યસ્મિન્) જે માશ્વસ્થ ભાવનાને વિષે (વિચરમ)
ખેડના-ચાકના અભાવને (સંભવન્તે) માત્ર કરે છે, તથા
(રુણાઃ) રોગવટે ખીલા પામેલા જનો (યત્) જે માધ્યસ્થ
ભાવને (સમાસાદ્ય) પામીને (સઘઃ) તત્કાળ (પ્રીતિ)
પ્રેમશત્રુ આસ્વાદન કરે છે, (તત્) તે (રાગદ્રેષવિદેપિ
રોધાત્) સમદ્રેષવથી મુતુનો રોધ કરવાથી-દૂર કરવાથી (સમ્ય)

પામવા લાયક (ઔદાસીન્ય) રાગદ્વેષના પક્ષપાત રહિત એવું
માધ્યસ્થ્ય (સર્વદા) નિરંતર (નઃ) અમને (પ્રિયં) ઈષ્ટ
છે-વહાલું છે. ૧.

મનમાં રાગદ્વેષની છાયાના પ્રસંગો આવે ત્યારે ચેતીને
ઊભા રહેવાનું છે. આપણી વિશ્વદયાને અગે આપણે ઉપદેશ,
સલાહ કે સૂચના કોઈ પ્રાણીને કરીએ તેને અનુસરવા તે બંધા-
યેલ નથી. કદાચ આપણી દૃષ્ટિમાં પણ સ્ખલના હોઈ શકે
અથવા તે તમારી સલાહ ન માને તો પણ તમારે સમભાવ જ
રાખવો યોગ્ય છે. જો તમે તેના ઉપર ક્રોધ કરો તો તમારો
ઉપર જણાવેલો આદર્શ કયા રહ્યો ? પછી તો તમે પણ નીચે
ઊતરી જાઓ. તેની બાબુમાં ખેંચી જાઓ, આવે પ્રસંગે મન પર
સંયમ રાખવો એ જ કર્તવ્ય છે. વિચારવું કે પ્રાણી કર્મવશ
છે. કર્મનો નશાવ્યો નાચનાર છે. એના ઉપર ક્રોધ કરવો, તેની
સામે થવાનો પ્રયાસ કરવો તે તમારા જેવાને ન ઘટે. એવે
પ્રસંગે તમારે ઉપેક્ષા કરવી. ૧.

लोके लोका भिन्नभिन्नस्वरूपा, भिन्नैर्भिन्नैः कर्मभिर्मर्मभिद्धिः ।
रम्यारम्यैश्चेष्टितैः कस्य कस्य, तद्विद्वद्भिः स्तूयते रुष्यते वा ॥२॥

અર્થ—(લોકે) લોકને વિષે-ત્રણ ભુવનને વિષે (લોકાઃ)
પ્રાણીઓ (મર્મભિદ્ધિઃ) મર્મસ્થાનને લેદનારા-વિનાશ કરનારા
(ભિન્નૈઃ ભિન્નૈઃ) જુદા જુદા (કર્મભિઃ) જ્ઞાનાવરણીયાદિક
શુભાશુભ કર્મોવડે (ભિન્નભિન્નસ્વરૂપાઃ) જુદા જુદા સ્વરૂપવાળા
હોય છે (તત્) તેથી કરીને (રમ્યારમ્યૈઃ) દાનાદિ સુંદર અને
વધાદિ અસુદર (ચેષ્ટિતૈઃ) પ્રવૃત્તિએ કરીને (વિદ્વદ્ભિઃ)
કર્મના સ્વરૂપને જાણનારાઓએ (કસ્ય કસ્ય) કોની કોની

(સ્તૂયતે) પ્રથમ કરાય (વા) અથવા કોના ઉપર (રુચ્યતે)
કોપ-નિંદાદિક કરાય ? ૨

અર્થાત્ પોતાના ઇષ્ટ સાધનના વ્યાધાતનું કાશ્ચ જન્ને સ્તુતિ-
નિંદા બાળ્યને કોઈની સ્તુતિ કે નિંદા કરવી નહીં. આવો માણસ
માધ્યસ્થ્ય ભાવનાવાળો કહેવાય છે, કેમકે તે રામદેવને પોતાના
ઇષ્ટ સાધનના વ્યાધાન કરનાર સમજે છે એવી પારકી પચક્ષ
કસ્વાની એને કુત્સહ હોતી નથી તેથી તે ઉદાસીન રહે છે
આમા પ્રથમ કે નિંદા કોની કરવી ? આ વખતે વિચારવાને
પશ્ચિમામે જે મનની સ્થિતિ થાય તેનું નામ ઉદાસીનતા. તે પ્રાણી
હાફીયાને ગદગદ પડતો એઈ નિંદા ન કરે અને સારી આકૃ-
તિવાળા ગૃહસ્થને એઈ પ્રથમ ન કરે એ જમાં કર્મના પરિણામ
બાણે, અનુભવે છે ૨.

મિથ્યા ઘસન્ વીરતીયેશ્વરેણ,

રોષ્યું શ્લેષે ન સ્વશિષ્યો અમાલિઃ ।

અન્યઃ કો વા રોસ્યતે કેન પાપાત્,

તસ્માદ્દૌદામીન્યમેવાત્મનીનમ્ ॥ ૩ ॥

અર્થ — (વીરતીયેશ્વરેણ) શ્રીવર્ધમાન વીરપતિ (મિથ્યા)
અસત્ય (ઘસન્) પ્રહણ કરના (સ્વશિષ્યઃ) પોતાના હસ્ત
દીક્ષિત શિષ્ય (અમાલિઃ) અમાસિને (રોષ્યું) નિવારણ કરવાને
(ન શ્લેષે) શક્તિમાન ન થયા, તો પછી (અન્યઃ) સામાન્ય
જાણનાર (કો વા) કોણ (કેન) કોનાપદે (પાપાત્) કદાચદ-
રૂપી પાપશયિયકી (રોસ્યતે) નિષેધ કરાયો ? (તસ્માત્)
તેથી કરીને (દૌદામીન્યમેષ) માધ્યસ્થ્ય જ (આત્મનીનમ્)
આત્માને દિતકારક છે ૩

કેટલાક ધર્મના સિદ્ધાંતનો અવળો અર્થ કરે છે અને કેટલાક અનેક પ્રકારે ધર્મ સાથે એકાં કાઢે છે, પણ આપણું ગણું શું ? બનતો પ્રયાસ કરતા છતાં ન સમજે તો તેમાં રાગ દ્વેષ કર્યા વિના મધ્યસ્થપણે રહેવું. જે કાર્ય ભગવાન પોતે ન કરી શક્યા તે તું કેમ કરી શકે ? મનલગા કે એવા ધર્મને મલિન કરનાર તરફ પણ માધ્યસ્થ્ય ભાવ રાખવો. એ એના કર્મને વશ છે અને એવી ખોટી પ્રરૂપણા કરનાર પોતાના કર્મદ્વેષ ભોગવશે એમ વિચારી મન સ્થિર રાખવું ૩

अर्हन्तोऽपि प्राज्यशक्तिस्पृशः किं,

धर्मोद्योगं कारयेयुः प्रसह्य ।

दद्युः शुद्धं किन्तु धर्मोपदेशं,

यत्कुर्वाणा दुस्तरं निस्तरन्ति

॥ ૪ ॥

અર્થ:—(પ્રાજ્યશક્તિસ્પૃશઃ) મહા શક્તિ સહિત (અર્હન્તોઽપિ) ત્રણ જગતનો વિજય કરવામાં સમર્થ એવા જિનેશ્વરો પણ (કિં) શું (પ્રસહ્ય) બળાત્કારે (ધર્મોદ્યોગં) ધર્મના ઉદ્યમને (કારયેયુઃ) કરાવી શકે—ધર્મમાં પ્રવર્તાવી શકે ? ન જ કરાવી શકે. (કિન્તુ) પરંતુ (શુદ્ધં) યથાર્થ સ્વરૂપવાળા (ધર્મોપદેશં) ધર્મોપદેશને (દદ્યુઃ) આપી શકે. (યત્કુર્વાણાઃ) જે ઉપદેશેલા ધર્મને કરતા ભવ્યબનો (દુસ્તરં) દુઃખે તરી શકાય એવા ભવ-સમુદ્રને (નિસ્તરન્તિ) તરી લાય છે—પાર પામે છે. ૪.

મારી પીટીને, દબાણ કરવાથી, ફેસલાવવાથી કે બળજોરીથી કરાવેલ ધર્મ લાભકારક થતો નથી. પ્રચારકે પોતાનું કાર્ય જરૂર કરવું. પણ સાંભળનાર તેની વાત ન સ્વીકારે તો તેથી ગુસ્સે થવું નહીં પોતાની વૃત્તિમાં ફેરફાર થવા દેવો નહીં. તીર્થંકરની

આપ સર્વ સમજી શકે તેવી સ્વરૂપ દોષ છે, અત્યંત મધુર દોષ છે, આગેપ દહિન દોષ છે, પ્રત્યેક પ્રાણી એમ સુમને કે એને પેનાને હરેશીને જ ભગવાન ઉપદેશ આપે છે આવી રેશના સાબળીને અનેક અલ્પ પ્રાણીઓ સસારસમુદ્રને તરે છે ૪

‘તસ્માદૌદાસીન્યપીયૂપસારં,
વારંવાર હન્ત મન્તો ! તિહન્તુ ।

‘જાનન્દાનામુત્તરજ્જરજ્જ—

વીર્યદ્વિર્યમુન્યને મુક્તિસૌખ્યમ્ ॥ ૫ ॥

અર્થ — (તસ્માન્) તથી કરીને (હન્ત) હે (સન્તા !) સજ્જનાં ! (ઔદાસીન્યપીયૂપસારં) આધ્યાત્મિક અમૃતના સારને (વાપસારં) કેનીકરીને (તિહન્તુ) આસ્વાદન કરે. (યત) જે આસ્વાદન કરવાથી (વીર્યદ્વિર્ય) પ્રાણીઓએ (જાનન્દાનાં) જાન દના (ઉત્તરજ્જરજ્જ) અધિક અધિક ઉશ્કારના લહેરોતટે (મુક્તિસૌખ્ય) મોક્ષમુખ (મુન્યતે) પ્રાપ્ત કરાય છે ૫.

જે ખરા સવ પુરુષ દોષ, જેને સસાર મિથ્યા ભાસે દોષ, જેને આ સસારમાર્ગ ધૂંવાની વીર્ય ક્રમિકા થતી દોષ, જેને જ પત્ન એ ખરું કેદખાનું સમજાયુ દોષ, જેને સામાજિક ભાવમા પ્રવૃત્તિ એ ભાગકના ખેલ લાગ્યા દોષ, જેણે આત્મારામને શાર્મક અનુભવ કયો દોષ અને જેની અતરહાટિ ખીસી દોષ તે સવ પુરુષ ઉદાત્તીન ભાવરૂપ અમૃતને ખીએ છે અમૃતમા પણ ખાસ ‘નર’ રત્નના મુદાનો માત્ર, એનો સાર-એનો ઉત્તમોત્તમ વિભાગ ઉદાત્તીન ભાગ છે તેનો આસ્વાદ કરવાથી તેના જાન દતરજમા પડેલા પ્રાણી અતે મુક્તિમુખને મેળવ છે જેમ સમુદ્ર મથન

કરી દેવોએ અમૃત શોધ્યું તેમ શાસ્ત્રરૂપ સમુદ્રનું મથન કરી
આ ભાવનાઓ શોધી કાઢી છે. એનો અનુભવ એવો આત્માદક
છે કે એના સુખઉદ્ઘાસની લહેરમાં પડેલા પ્રાણીઓ મુક્તિ
સુખને પામે છે. ૫.



માધ્યસ્થ્ય ભાવના :: ગેયાષ્ટક

(આજ ગયા તો અમે સમયસરજીમાં, વાણી અમીરગ પીવા રે;
પિતા રે પિતા હું તો પૂરણ ધ્યાગો, અનુભવ પ્યાલો મુલતે લાધ્યો રે.
આદર છવ ક્ષમાગુણ આદર-એ દેશી)

અનુભવ વિનય ! સદા સુખમનુભવ ઔદાસીન્યમુદારં રે ।
કુશલસમાગમમાર્ગમસારં, કામિતફલમન્દારં રે ॥અનુ૦॥૧॥

અર્થ:—(વિનય !) હે ગુણને અનુસરનારા ચેતન ! (ઉદારં)
સર્વ સુખધરી પ્રધાન (ઔદાસીન્યં) મધ્યસ્થ સ્વભાવે ઉત્પન્ન
થયેલા (સુખં) આનંદ સ્વભાવને (સદા) સર્વ કાળ (અનુભવ)
અનુભવ કર. કેમકે તે (કુશલસમાગમં) કલ્યાણ સહિત મોક્ષ-
સુખનો સમાગમ કરનાર (આગમસારં) સિદ્ધાંતના સારભૂત અને
(કામિતફલમન્દારં) વાંછિત ફળ આપવામાં કલ્પવૃક્ષ સમાન
છે, તેથી ઔદાસીન્યના સુખનો.તું (અનુભવ) અનુભવ કર. ૧.

એ ઉદાસીનતા ઈષ્ટ ફળ આપનાર કલ્પવૃક્ષ છે. એ વૃક્ષ પાસે
જઈને જે જોઈએ તે માગો તે મળે તેમ છે એ જ રીતે માધ્યસ્થ્ય
વૃત્તિ એક વળત પ્રાપ્ત થાય તો પછી ગુણવિકાસને અંગે જે
માગો તે મળે તેમ છે, તેથી તેનો જ આદર કરવો. આ ત્રણે
વિશેષણો યુક્ત ઔદાસીન્ય ભાવ જે ખરેખર પ્રધાન સુખ છે,

અપરિમિત જ્ઞાનદમય છે આત્મવૃત્તિનો આત્મપ્રગલ્ભ છે, તેનો
તુ મદા અનુભવ કરે. જોનાથી આત્મપ્રવેશને રંગી થયો અને
ચિત્તનો પ્રવાહ એ માર્ગે વહેવા ધો. ૧

પરિહર પરચિન્તાપરિહાર, ચિન્તય નિર્જમવિકારં રે ।

વદતિ કોઽપિ ચિનોતિ કરીર, ચિનુતેઽન્યઃ સહકારં રે ॥અનુ૦૨॥

અર્થ —હે યેન । (પરચિન્તાપરિહાર) પરપુષ્પભાષિ
વિચારભાગને (પરિહર) તું ત્યાગ કર, (અવિકાર) વિકાર
રદિત (નિર) આત્મસ્વરૂપને (ચિન્તય) ચિત્તવન કર, (કોઽપિ)
કોઈ અજ્ઞાની પ્રાણી (વદતિ) એમ બોલે કે મારે જ્ઞાને વિષે
પદ્મપાત નથી, પદ્મ પદ્મપાત મૂકનો નથી, તે (કરીર) પાપરા
શિરૂપ દેશને (ચિનોતિ) ઉપાલન કરે છે, અને (અન્યઃ)
બીજો (સહકાર) પુરુષરૂપ જ્ઞાનાને (ચિનુતે) ઉત્પત્ત કરે છે
તે મારે તને જે કહે તે કરે ૨

તુ પરચિન્તા છોડી દે તુ નારો સતતની અથવા સમાસ
અધીની ચિન્તા કરે છે તેમના અનેક પ્રસંગે, તેમની તદુરમ્તી
વિશે અનેક જાગૃતોની તુ એટલી ચિન્તા કરે છે કે એને પરિ-
હારે તને વારો પોતાનો વિચાર ફગાવે સમય જ મળતો નથી.
તુ તપ પોતાના અવિહારી વત્તવને વિચાર તુ પોતે જ અસલ
સ્વરૂપે નદન વિહાર રદિત ચિદાનંદમય—જ્યોતિર્મય—નિરંજન
નિરાશર—અનન નાનાદિમય છે તને તુ ચિત્ત ૨.

યોઽપિ ને મદમે દિગ્મુપદેઽર્ચ, તદુપરિ માર્ કુરુ કોપં રે ।

નિષ્કલ્પ્યા કિં પૈવનનાયા, કુરુ નિર્જમમ્ભોપરે ॥અનુ૦૩॥

રમય^૩ હૃદા^૨ હૃદયંગમસમતાં, સંવૃણુ^૧ માયાજાલં રે ।

વૃથા^૪ વહસિ^૬ પુદ્ગલપરવશતામાયુઃ પરિમિતકાલં રે ॥અનુ૦ ૬॥

અર્થ:—રે ચેતન ! (હૃદયંગમસમતાં) મનોહર સમતા એટલે સર્વત્ર તુલ્ય ખગિણીગતાને (હૃદા) હૃદયની સાથે (રમય) ક્રીડા કરાવ, (માયાજાલં) છળ વૃત્તિ ચુકત કપટની વાળને (સંવૃણુ) સીકી દે, (પુદ્ગલપરવશતાં) શરીરાદિક પુદ્ગળ પરવશતાને—તેને આધીન વર્તનારને (વૃથા) ફેગટ (વહસિ) વહન કરે છે, કેમકે (આયુઃ) તારું આયુષ્ય (પરિમિતકાલં) મર્યાદાવાળું જ છે, તેથી પરવશપણે સ્વાર્થ સ પાદન કરવાને શક્તિમાન નથી, માટે ઉદાસીનતા સુખનો જ અનુભવ કર ૬.

તું માયાના વાળાંઓને ખલાસ કર. મનમાં કાંઈ હોય અને ખડાર કાંઈ બોલવું, વર્તન, વચન અને વિચારણામાં વિરોધ રાખવો અને અનેક પ્રકારના ગોટા વાળવા એ વૃત્તિનો તું ત્યાગ કર. જે પ્રાણીને ઉદાસીન ભાવ કેળવવો હોય તેને દંભ હોય નહીં, તું જડ ભાવો પર ખોટો આધાર રાખે છે. પુદ્ગળ તારા નથી, તું પુદ્ગળનો નથી તેને વશ પડવાથી તુ ઉદાસીન રહી શકતો નથી. પરજન સંબંધ—તેને વશવર્તિત્વ જેટલું ભયંકર છે તેટલું જ પરવસ્તુના સંબંધમાં પણ ભયંકરત્વ છે, માટે ઉદાસીનતા રાખ. ૬.

અનુપમતીર્થમિદં સ્મર ચૈતનમન્તઃસ્થિરમભિરામં રે ।

ચિરં જીવ ! વિશદપરિણામં, લભસે સુખમવિરામં રે ॥અનુ૦ ૭॥

અર્થ:—(અભિરામં) અતિ રમણીય, (અન્તઃસ્થિરં) અંતરમાં રહેલ, (વિશદપરિણામં) શુદ્ધ પરિણામમય (ચૈતનં)

ચેતનરૂપ (જ્ઞ) આ (અનુપમતીર્થ) ઉપમા ન આપી શકાય
એવા તીર્થને (તુ) (સ્મર) તુ અમરણ કર. તેથી (જીવ !)
હે જીવ ! (ચિર) યજ્ઞ કાળ મુખી (મયિરામ) નિરતર (સુર્ષ)
આનંદને (હમમે) તુ પામીશ ૭

આવા ઔદાત્મીન્ય અથવા માધ્યસ્થ તીર્થનું તુ અમરણ કર,
તેને તુ યાદ કર, તને તુ પાક કર. એ નામમા પશુ એટલો
પવિત્રતા છે કે એ નામ લેવાથી પશુ તને એક જાનની શાંતિ આપી
જાય. નિરતરનું શાશ્વત મુખ પ્રાપ્ત કરાવી આપે એવું આ
અનુપમ તીર્થ છે ચેતન પોતે તીર્થ છે, અનુપમ છે, અત્યંત
છે, વિશદ પરિણામવાન છે એ પશુ મત્તાએ પરમાત્મા હોવાથી
અને સર્વ પ્રયત્ન એને માટે જ હોવાથી એનું અમરણ કરી તદ્દાંગ
અવિરામ મુખ તારે પ્રાપ્ત કરવાનું છે એ સર્વ વાન બરાબર
એકની આવે છે, માટે તે તીર્થને યાદ કર. ૭

પરમસપરિણામનિદાન, સ્ફુટકેવલવિગ્નાન ર ।

વિચ્છય વિનય । વિવેચિતજ્ઞાનં, દાન્તસુધારમપાર્ન રોઝનુ ૮ ।

અર્થ — (વિનય !) હે વિનીત આત્મા ! પૂર્વે કહેલ ઔદા
ત્મીન્ય (પરમસપરિણામનિદાન) ઉત્કૃષ્ટ નિરજન શુદ્ધ ચેતન્ય
રૂપ પરિણામનું કારણ-પરમ આધન છે, વળી (સ્ફુટકેવલવિગ્નાન)
સ્પષ્ટ કેવલ-રાગાદિ પરિણતિ રહિત વિજ્ઞાન-વિશિષ્ટ જ્ઞાન છે,
(વિવેચિતજ્ઞાન) અધાર્થ, અઅધાર્થ, અને શુદ્ધ, અશુદ્ધપણે
નિર્મોહીને પૃથક્કરણ કરેલું છે તેવા (દાન્તસુધારમપાર્ન) ત્રેગ
પ્રકારાવડે રેખાદેશ જ્ઞાનના પરિણામરૂપ શાતમુધારસના પાનને
હે જીવ ! (વિચ્છય) નિરતર તુ કર. ૮

આ ઉદાત્મીનતા સ્પષ્ટ કેવલ વિશિષ્ટ જ્ઞાન છે વિશિષ્ટ જ્ઞાનમા

મલિનતા નશી હોતી. ત્યાં અખંડ શાંતિ અને રાગાદિ પરિણતિ પર પણ કાળૂ હોય છે. જ્યાં સમજણ હોય ત્યાં સાસારિક લાવને રજૂ કરનાર રાગાદિક લાવેની દરમ્યાનગીરી ન જ સંભવે. આ વિશિષ્ટ જ્ઞાન એટલે નિર્મળ શ્રુતજ્ઞાન સમજવું અને તે આત્મ-વિશિષ્ટ જ્ઞાન સુધી લઈ જઈ છેવટે સંપૂર્ણ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવે છે એમ સમજ. ઔદાસીન્ય બાતે જ વિવેચિત જ્ઞાન છે. એમાં શુદ્ધ, અશુદ્ધ, ચધાર્થ, અચધાર્થ, આદ્ય, અઆદ્ય, ત્યાગ્ય, અત્યાગ્ય વસ્તુ અથવા લાવેતું વિવેચન હોય છે. વિવેચન જ્ઞાનથી સત્ અસતનો તફાવત સમજાય છે અને તેથી ચેતન શુદ્ધ માર્ગપ્રાપ્તિ કરે છે. આ સર્વ વાત મનની સ્થિરતા ઉપર છે. ૮.

। इति षोडश माध्यस्थ्य भावना प्रकाशः ।



अथ प्रशस्तिः

(लघ्वरावृत्तद्वयम्)

एवं सद्भावनाभिः सुरमितहृदयाः संशयातीतगीतो-

नीतस्फीतात्मतत्त्वास्त्वरितमपसरन्मोहनिद्राममत्वाः ।

गत्वा सत्त्वाममत्वातिशयमनुपमां चक्रिशक्राधिकानां,

सौख्यानां मंक्षु लक्ष्मीं परिचितविनयाः स्फारकीर्तिं श्रयन्ते । १ ।

અર્થઃ—(एवं) એળા પ્રકાશમાં કહ્યા પ્રમાણે (સદ્ભાવનાભિઃ) સુંદર ભાવનાઓવડે (સુરમિતહૃદયાઃ) સુખધી થયેલા હૃદય-વાળા પ્રાણીઓ (સંશયાતીતગીતોનીતસ્ફીતાત્મતત્ત્વાઃ) અંશય

શક્તિ, આરો રીતે કીર્તન કરાયેલું, પ્રથમ પામેલું, મહત્વ પામેલું,
 બુદ્ધિમદ્ધિવાળું, આત્મવત્ત્વ વ્યાપ્ત થયું છે જેમને જોવા (સ્થિત)
 શીઘ્રપદ્ધે (અપમરણમોહનિદ્રામમત્સ્યાઃ) સત્તાથકી નાશ પામ્યા
 છે મોહ-અજ્ઞાનાદિક, નિદ્રા—સુષુપ્ત્યાદિરૂપ, મમત્વ-પૌણ્યલોક
 ચેતનરૂપ પદાર્થને વિષે ભાણપણની બુદ્ધિ જેને જોવા (સત્સ્યા)
 પ્રાણીઓ (અમમત્સ્યાતિશય) નિર્મમત્વભાવના પ્રકરણે (ગત્યા)
 પામીને (પરિશિતચિન્તયા) વિનયશુભનો આરો રીતે પરિચય
 કરીને (અમિદાક્ષણિકાનાં) અલ્પવર્તી અને ઇદમી અધિક
 (સૌખ્યાનાં) શ્રુષ્ઠાની (અનુપમાં) કાંઈની ઉપમા ન આપી
 શકાય તેવી (સ્વર્મી) સદ્ગુણીને-આનંદપદાને તથા (સ્ફાર-
 વર્મી) અતિ વિશાળ ક્ષેત્રિને-મહા ચયનો ગણિને (મંત્રુ)
 શીઘ્રપદ્ધે (અયમ્તે) પામે છે ૧

જોવા પ્રાણીઓને વિનયશુભનો આરો રીતે પરિચય થયેલો
 હોય છે વિનયશુભ વગર ભાવના જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી વિનય
 એટલે આજ્ઞાક્રિત ચિન્ત્ય. યોગપ્રગતિ કે ભાવપ્રગતિમા શુદ્ધ રાજત્વ
 અને શુદ્ધમાર્ગદર્શનની આશ્ર અગત્ય છે ભાવનાશીલ પુરુષ મદાત્મા
 યોગીના અશક્તી ઉપાસના કરી, વિનય શુભવદે તેમની પ્રશ્નજ્ઞતા
 પ્રાપ્ત કરી આત્મપ્રગતિ પ્રાપ્ત છે જે આત્મવત્ત્વ સ્વશક્તિની
 હોય છે સ્વમારમા વિકરણનો પાર હોતો નથી અને સ્વશય હોય
 ત્વામુખી સિદ્ધિ થતી નથી જો જીવો શકા આશક્ષયો શક્તિ શુદ્ધ
 નિશ્ચયવાળા હોય છે, જો મેકની જેમ નિષ્કલ હોય છે અને સ્પષ્ટ
 નિર્ણયવાળા હોય છે ૧

દુષ્પ્રાપ્તિપ્રેતપીઢા પ્રમરંતિ ન મનાક્ષાધિદંદન્દ્રસૌગન્ધ્ય—

સ્ફાતિ પ્રીણાતિ ચિરં પ્રમરંતિ પરિતઃ સૌગન્ધ્યસૌહિત્યમિન્ધુઃ ।

ક્ષીયન્તે^{૧૪} રાગરોપપ્રભૃતિરિપુમટાઃ^{૧૩} સિદ્ધિસામ્રાજ્યલક્ષ્મીઃ^{૧૧},
 સ્યાદ્વિજ્ઞા^{૧૨} યન્મહિમ્ના^{૧૬} વિનયશુચિધિયો^{૨૦} ભાવનાસ્તાઃ^{૧૮} શ્રયધ્વમ્^{૨૧}

અર્થઃ—(યન્મહિમ્ના) જે સ્ખલાવનાના પ્રભાવથી (દુર્ધ્યાન-
 પ્રેતપીડા) આત્મે રૂઢ દુર્ધ્યાનરૂપી પ્રેત-પિશાચની પીડા
 (મનાક્) લેશ માત્ર પણ (ન પ્રભવતિ) પરાભવ કરવાને
 સમર્થ નથી, (કાચિત્) અનિર્વચનીય-અપૂર્વ (અદ્વન્દ્વસૌખ્ય-
 સ્ફાતિઃ) અઢિતીય સુખની વૃદ્ધિ (ચિત્તં) ચિત્તને (પ્રીણાતિ)
 પોપણ કરે છે, (સૌખ્યસૌહિત્યસિન્ધુઃ) સુખની તૃપ્તિનો દરિયો
 (પરિતઃ) ચેતરફ (પ્રસરતિ) ફેલાઈ જાય છે, (રાગરોપ-
 પ્રભૃતિરિપુમટાઃ) રાગ-રોપ, મોહાદિરૂપ કર્મ શત્રુસૈન્ય (ક્ષીયન્તે)
 ક્ષય પામે છે, (સિદ્ધિસામ્રાજ્યલક્ષ્મીઃ) એકછત્ર મોક્ષગતરૂપ
 આત્મકાંક્ષિ (વદ્યા) સ્વાધીન (સ્યાત્) થાય છે, (તાઃ) તે
 પૂર્વોક્ત પ્રભાવવાળી (ભાવનાઃ) પૂર્વે દેખાડેલી અનિત્યાદિ
 ભાવનાને (વિનયશુચિધિયઃ) વિનયથી પવિત્ર થયેલી બુદ્ધિ-
 વાળા હે ભવ્ય છવં ! (શ્રયધ્વં) તમે ભાવો-સેવો ૨

અપધ્યાન અથવા દુર્ધ્યાન એટલે આર્ત-રૌદ્રધ્યાન, એ ખરેખર
 પીડા કરનાર છે. એ દુર્ધ્યાન થાય ત્યારે પાર વગરની માનસિક
 વ્યથા કરનાર છે અને જૂના વખતમાં લોળા માણસોને ભૂતપ્રેત
 વળગતા તેના જેવો એ ખરેખરો વળગાડ છે. ભાવનામાં એટલું ગળ
 છે કે એ ડોઈ પ્રકારના દુર્ધ્યાનને થવા જ દેતું નથી એટલે પછી
 એ દુર્ધ્યાનની પીડા ઉદ્ભવતી જ નથી. આ અસાધારણ લાભ છે. ૨

(પથ્યાવૃત્તમ્)

શ્રીહીરવિજયસૂરીશ્વરશિષ્યૌ સોદરાવભૂતાં દ્વૌ ।

શ્રીસોમવિજયવાચકવાચકવરકીર્તિવિજયાશ્ચૌ

॥ ૩ ॥

અર્થ — (ક્રીદીતવિજયસૂત્રીશ્વરશિષ્યૌ) શ્રીક્રીરવિજયસૂત્રી
શ્વરના શિષ્ય (ક્રીસોમવિજયવાચકયાચકયરકીર્તિવિજયારયૌ)
શ્રીસોમવિજય વાચક અને કીર્તિવિજય વાચક એવા નામના (ક્રી)
એ (સોદગૌ) સહોદર બાઈ (સમૂર્તા) કુટા ૩

શ્રીક્રીરવિજયસૂત્રીશ્વર સોગમી સૂત્રીમા ૫૮ શ્રી પાટે થયા.
તેમના કુતવનવૃત્ત માટે લુઓ શ્રીક્રીસૌભાગ્ય ૪૦૫. એમનો
જન્મ વિક્રમ સુવત્ ૧૫૮૩ (વીર સુવત્ ૨૦૫૩), ક્રીમા વિ.
સુ ૧૫૬૬, આચાર્ય ૫૬ વિ. સુ ૧૬૧૦, સ્વર્ગમન વિ. સુ
૧૬૫૨ એમણે પાઠશાલુ અકબરને જૈન તત્ત્વનાન સુત્ર શ્રી માહિતી
આપી હતી તમનો મદિમા આ કલિકાલમા પલુ દેવોએ વિન્તાર્યો
હતો, તથા કયા અને દાનમા ઉદાગ એવા તેઓએ આખી પૃથ્વીને
અધિક તના ધર્મમથ કહી હતી. ૩

(ગીતિવિજય)

તત્ર ચ કીર્તિવિજયના ચક્રશિષ્યોપાધ્યાયવિનયવિજયેન ।

દ્રાન્તસુધારમનામા સદ્દષ્ટો(શ્વો) માધનાપ્રવચ્ચોડ્યમ્ ॥ ૪ ॥

અર્થ :—(તત્ર ચ) તે એના મધ્યે (કીર્તિવિજયવાચક
શિષ્યોપાધ્યાયવિનયવિજયેન) કીર્તિવિજય વાચકના શિષ્ય ઉપા
ધ્યાય વિનયવિજયે (દ્રાન્તસુધારમનામા) શાન્તસુધારમ નામનો
(મથ) આ (માધનાપ્રવચ્ચા) આવનાના અર્થની રચનાવાળો
મથ (સદ્દષ્ટા) જોયો છે—એવો છે ૪.

મુગમા ‘ સદ્દષ્ટા ’ એમ સમુ છે, તેનો અર્થ વિચાર્યો—
અવલોક્યો એમ થાય છે આ શબ્દ લેખક મદાનમાની નમ્રના
સૂચક છે સદર ટાયલુ ઉપરથી જણાય છે કે શ્રીવિનયવિજય

ઉપાધ્યાયના શુરુ શ્રીકીર્તિવિજય ઉપાધ્યાય હતા લગભગ દરેક ઠેકાણે પોતાનું નામ લખાતી વખતે લેખકશ્રીએ પોતાના શુરુનું નામ ' કીર્તિ ' એટલું તો જરૂર લખ્યું છે. ૪.

^૩શિશિનયનસિન્ધુશશિમિતવર્ષે ^૪હર્ષેણ ^૫ગન્ધપુરનગરે ।

^૬શ્રીવિજયપ્રભસૂરિપ્રસાદતો યત્ન ^૭એવ ^૮સંફલોઽભૂત્ ॥ ૫ ॥

અર્થ:—(૧૫૫ :) આ ઉપર કહેલા અંશની રચનાવાળો (યત્ન.) ઉદ્યમ (શિશિનયનસિન્ધુશશિમિતવર્ષે) ૧૭૨૩ વર્ષે (ગન્ધપુરનગરે) ગંધાર નામના જંદરમાં (હર્ષેણ) આનંદ સહિત (શ્રીવિજયપ્રભસૂરિપ્રસાદતઃ) શ્રીવિજયપ્રભસૂરિના પ્રસાદથી (સંફલઃ) સફળ (ઝભૂત્) થયો ૫.

આ અથ ગંધપુર નગરમાં પૂરો થયેલ છે, એ ગંધપુર તે બાધાર (જળુસર પાસે છે તે) સંભવે છે. આ અથ પૂરો થયો ત્યારે તપગચ્છના મુખ્ય આચાર્યશ્રી વિજયપ્રભસૂરિ હતા. તે વખતે તેમની આજ્ઞા પ્રવર્તતી હતી એમનો જન્મ વિ સં. ૧૬૭૫, દીક્ષા સં. ૧૬૮૯, આચાર્યપદ સં. ૧૭૧૩, સ્વર્ગ-ગમન સં. ૧૭૪૯. તે સમયે જ્ઞેનસમાજની દશા કેવી હતી અને ભારતની રાજકીયાદિ પરિસ્થિતિ કેવી હતી તે માટે જુઓ એમનું છત્રવૃત્ત. હકીકત એમ જણાય છે કે વિજયદેવસૂરિએ પોતાની પાટે પોતાની હયાતીમાં વિજયસિંહસૂરિને સ્થાપ્યા પણ એ વિજયસિંહસૂરિ તો વિજયદેવસૂરિની હયાતીમાં જ કાળ કરી ગયા તેથી વિજયદેવસૂરિએ વિજયપ્રભસૂરિને સં. ૧૭૧૧ માં આચાર્ય-પદવી આપી અને પોતે સં. ૧૭૧૩ માં કાળ કરી ગયા. એટલે આ અંશરચનાને સમયે વિજયપ્રભસૂરિ હતા. ૫.

(વપગ્ગાતિપૂતમ્)

પયા ત્રિષુ પોઢશમિઃ ફંલામિઃ, સંપૂર્ણતામૈત્ય ઝગત્ પુર્નીતે ।
 ગ્રન્યસ્તયા પોઢશમિઃ પ્રકાશૈ-રય મમગ્રૈ ત્રિવિમાતનોતુ ॥૬॥

અર્થ—(પયા) જમ (ત્રિષુ) અદ્વૈતા (પોઢશમિ)
 જ્ઞાન (ફંલામિ) ક્રિયાઓવાટે-પોનાના વિમાનના વિમાનોવાટે
 (સંપૂર્ણતા) મારુના આવરણને તથા પોનાના વિમાનની સૂર્ય
 પ્રભાને (વપગ્ગ) પાર્શ્વને (ઝગત્) સંપૂર્ણ પૃથ્વીમહત્તને
 (પુર્નીતે) પ્રકાશ કરે છે (તયા) તેજ પ્રભાવે (અય) આ
 (ગ્રન્ય) શાનસુધારણ નામનુ શાસ્ત્ર (મમગ્રૈ) સમસ્ત
 (પોઢશમિ) નોગ (પ્રકાશૈઃ) પ્રકાશોવાટે-પ્રકાશોવાટે અન્ય
 જ્ઞાને (ત્રિવિ) ક્રિયાઓની પાંચ પાને (વિમાતનોતુ) વિમાનના ૬

(ઇન્દ્રિયપૂતમ્)

યાવજગત્યેપ મહત્માનુઃ, પીપ્પમાનુષ મદોદયેતે ।
 તાવત્ મતામૈતદપિ પ્રમોદ, જ્યોતિઃસ્ફુરદ્વાદમયમાતનોતુ ॥૭॥

અર્થ—(યાવત્) જેટલા કાળ પર્યંત (જગતિ) જગતને
 ત્રિપે (વગ) આ દેખાતો (મહત્માનુઃ) દબાર કિરણોવાળો
 સૂર્ય (પીપ્પમાનુષ) અને અમૂળ કિરણોનો અદ્વૈ (મદા)
 નિરંજન (ઉદયેતે) પ્રકાશ કરે છે (તાવત્) જેટલા કાળ
 પર્યંત (તદપિ) આ પદ (સ્ફુરદ્વાદમય) સદા વિદ્યમાન
 જ્ઞાનવાળુ શાનસુધારણ નામનુ શાસ્ત્ર તે દેખ (જ્યોતિઃ) જ્ઞોતિ
 (મતા) અત્યુચ્ચોના (પ્રમોદ) આનંદને (માતનોતુ) વિમાનના ૭

। इति प्रगमिः ।



સોળે ભાવનાનો સારાંશ

૧ અનિત્ય ભાવના-સાંસારિક પદાર્થો, સંબંધો અને સગપણો કાયમ રહેનાર નથી, આત્મિક વસ્તુથી પર સર્વ પૌદ્ગલિક વસ્તુઓ છે તે સ્વરૂપે અનિત્ય છે અને શરીર તથા સગપણ નાશવંત હોઈ આખો જીવનવ્યવહાર વિચારણા માગે છે.

૨ અશરણ ભાવના-આ જીવનમાં અન્યના આધાર પર ટેકો દેવા જેવું નથી. જ્યાં આધાર આપનારનું જ સ્થાયીપણું નથી ત્યાં એ ટેકો કેવો અને કેટલો આપે ? આત્મશ્રદ્ધા અને એની સિદ્ધિમા વિશ્વાસ રાખી આગળ વધવામાં જ અંતે નિરંતરનો આરામ છે.

૩ સંસાર ભાવના-આખા સંસારની રચના જોવા જેવી છે. દુનિયાના પડદા પર આવી, એક રૂપ લઈ, પાઠ ભજવી, પાછા પડદા પાછળ ચાલ્યા જવું, વળી નવું રૂપ લેવું વિગેરે કર્મના પ્રકારો, મનોવિકારના આવિર્ભાવો, સ્વાર્થો, રાગ-દ્વેષની પરિણતિઓ વિચારવાને યોગ્ય છે અને વિચારી એના મર્મમા ઊંડા ઉતરવાની આવશ્યકતા છે.

૪ એકત્વ ભાવના-આ જીવ એકલો આવ્યો છે, એકલો જવાનો છે. એના સ્નેહ સંબંધ સર્વ વસ્તુતઃ ખોટા છે, અદ્વય સમય રહેનારા છે; પણ અંતે એનો છેડો આવવાનો છે. ચેતનનું એકત્વ સ્થાયી છે અને એનો સાક્ષાત્કાર થતાં એમાંથી ખૂબ આત્મવિશ્વાસ પ્રાપ્ત થાય તેમ છે.

૫ અન્યત્વ ભાવના-પોતાના આત્મતત્ત્વ સિવાયની સર્વ પૌદ્ગલિક વસ્તુઓ આત્માથી પર છે. સ્વ અને પરને ધરાધર સમજવા યોગ્ય છે. સ્વ અને પરનો યથાવત્ ખ્યાલ થતાં આખા ભવચક્રની ગુચ્છવણીનો નિકાલ થાય છે. પરમાં રાચવું એ અદ્વયતા છે આખરે પર એ પર જ છે.

૬ અશુચિ ભાવના-જે શરીરને પોતાનું માન્યું છે તે

અપવિત્ર પદાર્થોથી ભરેલું છે એમ માત્ર, લોહી, ચરબી, ફાટકાં વિગેરે ભરેલા છે એનું રૂપ જોઈને લલચાવાનું નથી એમ રાખવા જેવું કાંઈ નથી. એની યામડીને દયલાલી અહરનું બહાર કાઢ્યું હોય તો તે પર સુઠવું પણ જમી તમ નથી

૭ આશય ભાવના-કર્મ અને આત્માનો સબંધ કેવી રીતે થાય છે ? તેના હેતુ કયા કયા છે ? જે કર્મ આવવાના માર્ગે કયા કયા છે ? જે આવીને કેવો પરિસ્થિતિ નીપજાવે છે ? અને આત્માને શુદ્ધ દશામયી કયા ધસડી બાંધે છે ? જે આખો કર્મનો આવશ્યક વિભાગ વિચારવા યોગ્ય છે

૮ સુવર ભાવના-જે કર્મોને આવતા અટકાવવાના ન્હતા છે એ ન્હતાઓને જોગબવાની જરૂર છે એને જોગખીને જે દ્વારા આવતા કર્મો બંધ થાય તો જ કર્મરૂપી જળથી ભરેલું સરોવર ખાલી થવાનો સંભવ થાય.

૯ નિર્જાગ ભાવના-નવા કર્મો આવતા હોય તે સુવરથી અટકે, પણ અગાઉથી જે કર્મો લાગેલા હોય તેને દૂર દેવાનો ઉપાય બાંધ આવશ્યક તર તપ છે, જે તપથી સુધમ આવે છે, સુધમથી કર્મોનો નાશ થાય છે અને પરપરાએ સર્વથા મુક્તિ થાય છે તેથી ત નિરંતર આદરવા યોગ્ય છે

૧૦ ધર્મ ભાવના-ધર્મ એ શું ચીજ છે ? એનો આત્મા માર્યે કેવો સબંધ છે ? એના વ્યવહાર સ્વરૂપો કેવા છે ? જ્ઞાન, શીલ, તપ અને ભાવનો આગ-આશમ શો છે ? એનો વિચાર કરી એ વિચારદ્વારા ધર્મને અપનાવવો અને જીવનને ધર્મમય બનાવવું

૧૧ લોકસ્વભાવ ભાવના-આ દુનિયાની વ્યવસ્થા વિચારી, એના અનેક મ્યાનો સમજી ત્યાં આ પ્રાણી આવે જાય છે, એક ખાદ્યમયી બીજામા પટે છે, બીજામાંથી ત્રીજામા પટે છે અને જે રીતે એનું ચક્રજમણ ચાલ્યા જ હરે છે એમ અનિત્ય મુખદુખો થાય છે એમા સર્વ કાળની શાનિનું મ્યાન પણ છે

૧૨ બોધિદુર્લભ ભાવના-સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યક્ચારિત્રને સમજવા બહુ મુશ્કેલ છે, સમજ્યા પછી એની પ્રાપ્તિ મુશ્કેલ છે અને જ્યાં સુધી એની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાં સુધી સંસારચક્રના ફેરા અનિવાર્ય છે. બોધિરત્નની પ્રાપ્તિ કરવા યોગ્ય છે. એની પ્રાપ્તિ થયા પછી જ બુદ્ધ આગળ વધી શકાય છે.

૧૩ મૈત્રી ભાવના-આ દુનિયાના સર્વ જીવો સાથે બધુભાવ વ્યાવવો, કોઈ પણ જીવ પોતાનો વિરોધી કે દુશ્મન નથી એમ વિચારવું અને જીવનની અસ્થિરતા સમજી કોઈ પણ પ્રાણી સાથે પોતાને વૈર નથી એવું હૃદયમાં માનવું એ પહેલી મૈત્રી ભાવના છે.

૧૪ પ્રમોદ ભાવના-કોઈ પણ પ્રાણીમાં શુભ જોઈ આનંદ માનવો, એના શુભની હૃદયથી પ્રશંસા કરવી શુભવાન ધન્ય છે, એનું જીવન તેટલા પૂરતું સફળ છે એમ માનવું, શુભને શુભ ખાતર માન આપવું અને જ્યાં હોય ત્યાંથી શુભની શોધ કરી એના ઉપર વારી જવું એનું નામ પ્રમોદ ભાવના છે.

૧૫ કરુણા ભાવના-દુનિયાના કોઈપણ દીન, દુઃખી, પીડાર્ત્તને જોઈ એના તરફ હૃદયથી દયા આવે, માનસિક, શારીરિક દુઃખો જોઈ અંતરથી દુઃખ થાય, આવા દુઃખમય સંસારમાં પણ પ્રાણી કેમ રાચતા હશે ? એનો ખ્યાલ થાય અને બનતા ઉપાયો કરવા ઉપરાંત જીવોના કરુણ ભાવ તરફ વિચારણા દોડે એનું નામ કરુણા ભાવના છે.

૧૬ માધ્યસ્થ ભાવના-જ્યાં પોતાના ઉપાય ન ચાલે, સલાહ, શિખામણ કે ભલામણ ન ચાલે તેવા હૃદયદ્રાવક પ્રસંગો, વર્તનો અને ત્રાસ ઉપજાવે તેવા જીવનના બનાવો તરફ કંઈ તો બેદરકારી (ઉપેક્ષા) અથવા શાંત વિચારણાદ્વારા એનું યોગ્ય સ્થાન સમજવાની ધીરજ. પાપી પાપ કરે તે માટે ક્રોધનો અભાવ પણ સાથે તે તરફ સહાનુભૂતિનો પણ અભાવ. એનું નામ માધ્યસ્થ ભાવના.



મુનિશ્રી મણિયંદ્રકૃત આત્મસ્વરૂપ સંજ્ઞાઓ



સંજ્ઞા ૧ ઈ

(ગત કેદાર)

જેહુને અનુભવ આત્મકેદારે, હોવે તે ધન્ય ધન્ય રે,
આરપણુ ચિત્તમાંહી તે ભાવે, ભેદ અભેદ વિજ્ઞાપિત રે. ૧

અર્થ—જે હવેને આત્માનો અનુભવ થાય-થયો હોય તેને ધન્ય છે, ધન્ય છે કારણ કે આત્મસ્વરૂપ સમજવાથી તે જ સાત્ત્વ છે એમ તે ચિત્તમાં બાવે-સમજે તેમજ આત્માનું ભેદાભેદસ્વરૂપ અને વિજ્ઞાપિતસ્વરૂપ પણ તે સમજે આત્મા ને પરમાત્માના ભેદ શા કારણે છે અને અભેદ શા કારણે છે તે સારી રીતે સમજે આત્મા ને પરમાત્મા સ્વરૂપે તો એક સરખા છે તેથી અભેદપણુ છે પરંતુ આ હવે કર્મ સંહિત છે અને પરમાત્મા કર્મ સંહિત છે તેથી તે બંનેમાં ભેદ રહેલો છે બધી આત્મા આ દેહથી વિજ્ઞાપિત છે અને અવિજ્ઞાપિત પણ છે તે સમજે વિજ્ઞાપિત ભાટે કે આત્માનો શુદ્ધ જ્ઞાન છે અને દેહનો શુદ્ધ-સ્વભાવ પૌદ્ગલિક ભાવમાં રાગવામાન્યસ્વરૂપ છે તેથી બંને વિજ્ઞાપિત છે અને અત્યારે આત્મા ને દેહ બેકરૂપ થઈ ગયેલા છે તેથી અવિજ્ઞાપિત છે આવો વિચાર જેને આત્માનો અનુભવ થયો હોય તેને આવે. ૧

દ્રવ્ય ગુણ પદ્ધતિમાં બેસે, પરપરિણતિથી ન્યાયે રે;
આપસ્વભાવમે આપહી બેસે, કેવળનાજ જન્મ આરો રે. ૨

અર્થ—આત્માનો અનુભવી હવ આત્માના દ્રવ્ય, શુદ્ધ તે પદ્મા-
યમાં જોડે—એ તેમાં જ આનંદ પામે અને પરપરિણિ-પેદગણિક
ભાવ તેથી ન્યારે એ આપત્તભાવમાં જ—આત્માના સ્વભાવમાં જ—
જ્ઞાન-દર્શન-ચરિત્રમાં જ પોતે જોડે—એ અને કેવળજ્ઞાન જ તેને
વ્હાણમાં વ્હાણું હોય. અહીં આત્મા તે દ્રવ્ય, તેના જાગૃતિ
શુદ્ધ અને તેના પદ્મતાના ભાવ તે પદ્માં મનજવા તેની વિચાર-
રજ્યા જ દ્રવ્ય કહે—તેમાં જ તેને આનંદ આવે એમ મનજવું. ૨

પુદ્ગળ વસ્તુ દેખી ન શીએ, અનાગત કાળ ન નીરખે દે;
વર્તમાનમાં રહે છે સૂખો, અતીતકાળ નવિ પરખે દે. ૧૭૦૩

અર્થ—એ આત્મા-મવી હવ પોદગણિક મુદ્દ-વસ્તુ
જોઈને—તેના વર્ત, ગદ્ય, રસ, નર્મ મુદ્દ-દેખીને શીએ નહીં
અનાગત કાળની સ્થિતિનો વિચાર જ કહે નહીં—વતુએ નહીં
વર્તમાનમાં ગમે તેવી મુદ્દ-પોદગણિક વસ્તુ-આનંદ-પર-
પાત્ર-વચનિ વિગેરે મળેલ હોય તો તે તેમાં આસક્ત ન થાય-
સૂખો જ એ અને અતીતકાળ-ગયા કાળને તો તે પરખે જ નહીં-
તેની પરીક્ષા કહે જ નહીં; કારણ કે ગયો તે તો ગયો, દ્રવ્ય તે
કાળ કે તે સમયની પરિસ્થિતિ પાછી આવવાની નથી માટે તેનો
વિચાર કરવો તે નિર્વર્થક છે વર્તમાનમાં જ મુધારો કરે-સુધરી
લા એમ વિચારે. ૩

બાહ્ય આતમતણા જે કારણ, તેહને જાણી ઉવેખે દે;
સારપણું જગમાંહે ન દેખે, અનંત ચતુષ્પલેખે દે. ૧૭૦૪

અર્થ—એવો આત્માનુભવી હવ બાહ્યાત્મા કહેવાવાને
લગતા જે જે કારણો હોય તેને જાણીને તેની ઉપેક્ષા કરે—નહ
દેય; કારણ કે પોતે અંતરાત્મા ધરેલો છે. તેથી આ જગતમાં કાંઈ
પણ સારપણું દેખે જ નહીં—સર્વત્ર અસાગતાનો—અસ્થિરપણાનો
અનુભવ કરે અને અનંતચતુષ્પલ—અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન,

અનતમુખ ને અનતવીર્ય-એ વ્યારને જ સામ્યૂત લેખે-લેખવે
અને તે મેળવવાનો જ અર્હનિશ પ્રયત્ન કરે ૪

અંતત આતમમાંહી રહેતો, પરમાતમને ધ્યાતા રે,
ભણે મહિચ દ્રતેહને નમીએ, આપસ્વભાવમે રાતો રે જેંબ

અર્થ—અતરાતમા થઈને રહેનારો આત્માનુભવી છવ
પરમાત્માને ધ્યાતો સતો આત્મસ્વભાવમા જ રમણુ કરે. કર્તા મુનિ
મહિચ દ્ર કહે છે કે તેવા ઉત્તમ છવને આપણે નમીએ—નમસ્કાર
કરીએ કે નેથી આપણને પણ અતરાતમાપણુ પ્રાપ્ત થાય.

જે છવ સાંસારિક-પૌજનિક મુખમા આસક્ત હોય અને અનેક
પ્રકારના પૌજનિક મુખો મેળવવાનો અભિલાષી હોય તે બહિરાતમા
કહેવાય છે અને જે છવ સાંસારિક મુખની પ્રાપ્તિ ઘણા છતાં
તેમા આસક્ત ન થાય, તેને અન્ધિર બાણીને તંમ જ પરિણામે
દુઃખ આપનાર બાણીને તેનાથી લખે રહે અને તમા પૌજનિક
મુખો મેળવવાનો પ્રયત્ન ન કરે, પણ આત્મિક મુખ-પરમાત્મભાવ
પ્રાપ્ત કરવાની જ ઇચ્છા કરે-તેને માટે યશાયજિ પ્રયત્ન કરે તે
અતરાતમા કહેવાય છે-આત્માનુભવી છવ એવુ અતરાતમાપણુ
મેળવવાને કાયમ પ્રયત્ન એમ સમજવુ ૫

મગ્ગાધ બીજી

(ચત્ત કારો)

આતમ અનુભવ જેહને હોવે, ચારે ચિત્ત નિજ ભણે રે,
વિક્ષિપ્ત ભતાયત મુશ્ચિત ને, મુશ્ચીનતાએ લય આણે રે
આ૦ ૧

અર્થ—જે છવને આત્માનો અનુભવ થયો હોય તે છવ
પોતાના ચિત્તના ચારે પ્રકારને-ચારે પ્રકારની દશાને બાણે. તે

ચાર પ્રકાર આ પ્રમાણે-૧ વિદ્વિસ, ૨ જાતાયત, ૩ સુશ્લિષ્ટ ને ૪ સુલીનતા. એમાનાં ચોથા પ્રકારમાં-સુલીનતામાં આત્માનો લય આણે-તેમા એકાગ્ર થાય. ૧.

હવે તે ચારે પ્રકારનું સ્વરૂપ કહે છે:—

વિદ્વિસ તે વિસર ચિત્ત જાણે, જાતાયત એ ચી આણે રે;
પ્રથમ અભ્યાસ એણી પરે હોવે, કિંચિત્ આણંદ જાણે રે.
આ૦ ૨

સુશ્લિષ્ટ તે વળગાડ્યું રહેવે, સજ્જાયા ધ્યાનને ચોગે રે;
સુલીન તે નિશ્ચળ ચિત્ત રહેવે, પરમાનંદ ઉપયોગે રે.
આ૦ ૩

અર્થ:—વિદ્વિસ તે ચિત્તનું વિસ સ્વૂળપાણુ-અસ્થિરપાણુ, જાતાયત એટલે તેવા વિદ્વિસ ચિત્તને જે એ ચીને સમભાવમાં લાવે પ્રથમ તો એ રીતે જ અભ્યાસ થઈ શકે ચિત્ત અપગતાથી જ્યાં ત્યાં જાય ને તેને પાછું ઠેકાણે લાવવામા આવે એટલે તે કાંઈક આત્માનંદનો અનુભવ કરે. સાચા આનંદને જાણે-ચોગાએ ૨.

ત્રીજું સુશ્લિષ્ટ ચિત્ત તે સજ્જાયા ધ્યાનના યોગમા-સયોગમાં વળગ્યું જ રહે, તેનાથી મનને છૂટું પડવા ન દેય. પ્રયત્ન કરીને પણ સંયમયોગમા સ્થિર કરે ચોથું સુલીન ચિત્ત તે નિશ્ચળ ચિત્ત સમજવું. તેણે ચિત્ત પરમાનંદના ઉપયોગમાં નિશ્ચળ રહે-ચલિત ન થાય આ ચોથો પ્રકાર જ ઉત્તમ છે ને ગ્રાહ્ય છે, પરંતુ તે કમથી પ્રાપ્ત છે. આત્મા પોતાના ખરા સ્વરૂપને સમજી તેને પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરે ત્યારે તેને આ ચારે પ્રકારના ચિત્તનો અનુભવ થાય, પરંતુ તેનું ધ્યેય ચોક્કસ હોવાથી તે છેલ્લા સુલીન ચિત્તમાં જ લય પામે-તેમાં જ એકતાર જાની જાય. ૩

બાહ્યઆત્મા શરીરાદિક બાહ્યો, અતરઆત્મા કહી છાડા રે,
પરમાત્મા તે આશ્રીત હોયે, કેવળી સિદ્ધ પીછાણો રે
આ૦ ૪

અર્થ:—આ શરીરાદિકમા જે આત્મપણાની જુદિ તેને
બહિરાત્મ જાવ બાણવો. જોવા બહિરાત્મપણાને અતરાત્મપણું
પ્રાપ્ત કરીને તેના વડે છોડે-તથા જો જોવા અતરાત્મા તે પર
માત્મસ્વરૂપને પામે અને તે જગતનું સર્વ સ્વરૂપ આશ્રીતપણે
જુએ તેમ જ તેને કેવળીપણાની અને સિદ્ધપણાની પીછાન યાચ.
તે જીવ જ ચાર ધાવી કર્મના ક્ષયથી થયેલા કેવળીને તેમ જ
આઠે કર્મના ક્ષયથી થયેલા સિદ્ધોને તેના સાચા સ્વરૂપમા પીછાણે
અને યોગે તેવી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવાનો નિરતર અભિલાષી હોય. ૪
પરમાત્માનું ધ્યાન કરતા, રસે લોહ હોય મુવજ રે,
ભણે મણિચંદ્ર તેહને ધ્યાવે, જેહનું પરમાત્મા મન રે
આ૦ ૫

અર્થ:—રસકૃપિતા કે જેના રસના સંયોગથી હોતું મુવર્તુ
પણાને પામે છે તે જ પ્રમાણે પરમાત્માનું ધ્યાન કરતા આ જીવ
પરમાત્મપણાને પ્રાપ્ત કરે છે મણિચંદ્ર મુનિ કહે છે કે-જે જીવ
જીવનું પરમાત્મામા-તેના સ્વરૂપના ચિત્તનમા મન હોય છે તે
તો તેનું જ ધ્યાન કરે છે જોટલે પરિણામે તે પરમાત્મપણું પ્રાપ્ત
કરે તેમા કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. જગતમા પણ કહેવત છે કે-જે જેનું
ધ્યાન કરે તે તેના જેવો થાય. બાર જાવનાની સંજ્ઞાયામા પણ
કહ્યું છે કે-રસકૃપી રસ વેધીશું, લોહમણી હોય હેમ; તેમ જો જાવન
રસમણી, પરમરૂપ લહે તેમ-આવું તો અનેક ધ્યાને કહેલ છે ૫.

આખી સંજ્ઞાયાનો સાર જો છે કે-બહિરાત્મા, અતરાત્મા અને
પરમાત્માના સ્વરૂપને જોળણી, બહિરાત્મપણું તથા, અતરાત્મા
પણું અને પછી પરમાત્મપણું મેળવવા પ્રયત્ન કરવો.

મનઝાય ૩ જી

(રાગ-કેશવ)

અનુભવસિદ્ધ આત્મા હોવે, તે યમ ચતુષ્ટય જોવે રે;
 ઇચ્છા પ્રવૃત્તિ ધિર સિદ્ધયમમાં, નિજ શકતે ચિત્ત
 ઓવે રે. અનુ૦ ૧.

અર્થ:—અનુભવસિદ્ધ એવો આત્મા યમચતુષ્ટય સામી દષ્ટિ
 કરે, તેને જુએ-તેને હિતકર જાણે. તે યમચતુષ્ટય આ પ્રમાણે
 જાણવા:—ઈચ્છા, પ્રવૃત્તિ, ધિર ને સિદ્ધ. એ યમના ચારે પ્રકારમાં
 પોતાની શક્તિ અનુસાર ચિત્તને પરોવે-તન્મય કરે. એ યમનું
 પાલન જ એને પ્રિય લાગે તે વિષે વિશેષ સ્પષ્ટતા કરે છે. ૧.

પ્રથમ યમે અહિંસાદિક વારતા, કરતા મુણતાં મીઠી રે;
 જાણે જિનની આજ્ઞા આરાધુ', બીજી વાત અનિહી રે.
 અનુ૦ ૨.

અર્થ:—પ્રથમ ઇચ્છારૂપ યમમાં અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય,
 બ્રહ્મચર્ય ને અપરિગ્રહરૂપ પાંચ પ્રકારના યમની વાર્તા કરવી ને
 સાલળવી તે જ તેને મીઠી લાગે એના મનમાં-હૃદયમાં એમ જ
 થાય કે કોઈ પણ રીતે હું પરમાત્માની આજ્ઞાનું આરાધન કરું
 તો ઠીક. તે સિવાયની બીજી વાત કરવી કે સાલળવી તેને અનિષ્ટ
 લાગે-અપ્રિય લાગે તે એવી વાર્તા કરે જ નહીં ૨.

બીજે યમે તેહ પ્રવૃત્ત યોગી, જિન આજ્ઞામાંહી માંજ રે;
 યમ પાળવાને તત્પર યોગી, પ્રમાદ દશા તવ ત્યાજ રે.
 અનુ૦ ૩.

અર્થ:—બીજા પ્રવૃત્તિ નામના યમમાં તે પ્રવૃત્ત યોગી જીવ
 જિનેશ્વરની આજ્ઞા પાળવામાં તત્પર થઈ જાય-આજ્ઞા પાળે. પાચે

યમોતુ પાલન કરવામા પણ તત્પર થાય અને તેની પ્રમાદ-
હયા ત્યાગ્યભાવને પામે અર્થાત્ જોઈ યાય-મટે-યમપાલનમા
આગળ વધે. ઠ.

ત્રીત્રે યમે તે યમી નિરતિચાડી, અપ્રમત્ત શુભ રૂપે ટે;
પરિશુદ્ધ પરને વેડી પામે, હોય તે શાતરસ રૂપે ટે અનુ૦ ૪

અર્થ:—ત્રીજા યમમા તે સ્થિ- ભાવનાળે યમી નિરતિચાડ
પછે પામે યમને પાળે અને અપ્રમત્ત જોવા શુભરૂપને-અવરૂપને
પ્રાપ્ત કરે-અપ્રમત્ત મુનિ યાય અને પરિશુદ્ધો મુદેવામા તેમજ અન્ય
વૈરીઓ સમીપે તે શાતરસના રૂપ સરળો યાય. અર્થાત્ પરિ-
શુદ્ધો શાતરસ-કેઈની ઉપર દેવ, ખેડ કે અભાવ લાગ્યા વિના
સુમનાવે મદન કરે પૂર્વકર્મના ઉદ્ધરૂપ જ તેને બાલે અને
પોતાના વૈરી પાત્રે-પોતાને દુ ખ દેનાર પાત્રે તે શાતરસના રૂપ
સુમાન યાય અર્થાત્ અન્ય જીવોને માત્ર નિમિત્ત કારણ બાળીને
કેઈને વૈરી ન જણાય સર્વને મિત્ર રૂપ સમજી, શાતરસના રૂપા જેવા
શાતરસથી બરેસો થઈ અદર્નિશ શાતરસાવનુ જ પોપણુ કરે.
અપ્રમત્ત મુનિપણને જનજન હીપાવે, શોભાવે, મનાદિકમા અવિ-
ચાર પણ લગાડે નહીં. ૪

મિદ્ધ યમ ત ચોષો કહીએ, પરાર્થક સાધક શુદ્ધ ટે,
ભણે મણિચંદ્ર યોગદૃષ્ટિત્રે, વચન થી હઠિ બુદ્ધ રે
અનુ૦ ૫

અર્થ:—ચોષા મિદ્ધ નામના યમમા અનુભવો આત્મા પરા-
ઈનો કરનારો પરમાર્થરમિક યાય અદર્નિશ અન્તર પર પરાયકાર
કરવામા જ ત પર યાય અને શુદ્ધ જોવો સાધક બને. જોટસે કે
માધ્ય જે મોક્ષ, તેનો માર્ગ પામી શુદ્ધ પરિણતિવાળો સાધક યાય.
સાધકપણામા જ આગળ વધનો જાય. મુનિ મણિચંદ્ર કહે છે કે-
આ પ્રમાણે યોગદૃષ્ટિમુખ્યયમ થી હરિભક્તસુખિ મહારાજે કહેસ

છે. તેમના વચનાનુસાર મેં અહીં સંક્ષેપમાં યમના ચાર પ્રકાર સમજાવ્યા છે કે જેને અંતે આ છવ સાચો સાધક જની મોક્ષમુખને મેળવી શકે છે. આ પ્રસંગમાં ઘણું કહી શકાય તેમ છે, કાશ્ય કે યમના યોગનો વિષય ઘણો ગભીર છે. અનેક લવ્ય છવો તેનું આરાધન કરીને સંસારસમુદ્રના પારને પામી ગયા છે. ૫.



સજ્ઞાય ૪ થી

(ગગ-કેદારો.)

કોઈએ કીનહીકું કાજ ન આવે, મૃદ મોહે વેળા ગમાવે રે;
શબ્દરૂપરસગંધફરસાવે, શુભાશુભે સુખદુઃખ પાવે રે.
કોઈએ૦ ૧

અર્થ—આ જગતના અન્ય છવો કે પદાર્થો કોઈ કોઈને કામ આવતા નથી. છતાં આ છવ મોહમાં મુંઝાઈને તેમાં પોતાનો કાળ-અમૂલ્ય મનુષ્ય જન્મનો સમય ગુમાવે છે-નકામો વ્યય કરે છે. વળી પુદ્ગલોના શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ એ પાંચે પ્રકારના શુભ અને અશુભની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે શુભની પ્રાપ્તિથી સુખ માને છે અને અશુભની પ્રાપ્તિથી દુઃખ માને છે, પરંતુ એ જાણે તો કર્મના ઉદયરૂપ પુણ્યપાપના પરિણામ છે. તેને યથાર્થપણે સમજતો નથી; જો યથાર્થપણે સમજે તો તેમાં સુખદુઃખ માનવાપણું જ નથી. ૧

જડસ્વભાવમેં ચેતનમુંઝયો, યથાસ્થિત ભાવના બુઝયોરે;
તેરી મેરી કરત અહુંઝયો, શાંતરસ ભાવ ન સૂઝયો રે.
કોઈએ૦ ૨

અર્થ—આ (અજ્ઞાની) ચેતન (આત્મા જ) સ્વભાવમાં

મુજાઈ ગયો છે તેને યથાસ્થિત ભાવ-જઠનુ યથાર્થ સ્વરૂપ સમ
જાણુ નથી તારી ને મારી-આ વસ્તુ તારી ને આ વસ્તુ મારી-
ધત્વાદિ મોહજન્ય વહે સજીના વિચારો કર્યા કરે છે. તેમ
જાણુ અંધો (આસ્રકા) રહે છે, તેને શ્વાતરસભાવ તો સૂઝ્યો જ
નથી. તેણે શ્વાતસુધારસનું પાન તો કર્યું જ નથી. આવા મોહથી
મૂઠ ધયેલા પ્રાણીઓ માટે શું કહેવું ? ૨.

જઠકી સુગતે જઠતા બ્યાપે, જ્ઞાનમારગ રહે ઢાંકી રે;
યોગ કરે તે આપે જાણે, હું કર્તા કહે થાકી કે કોઈએ ૦ ૩

અર્થ—જઠની સુગતથી-જઠ એવા પૌકગતિક ભાવમા આ
સજા ધવાથી આત્મામા જઠતા-અજ્ઞાનપણુ જ બ્યાપે છે-વિન્તરે
છે અને જ્ઞાનાદિ શુષ્કો-જ્ઞાનમાર્ગ ઢાંકાયેલો-અવરાયેલો રહે છે.
મન-વચન-કાયાના યોગથી જે જે ક્રિયા થાય છે તે પોતે જાણે
છે, પરંતુ તેની ખરી સમજણ ન હોવાથી થાકીને ‘હું કર્તા
પરભાવનો, એમ એમ એમ જાણે, તેમ તેમ અજ્ઞાની પડે, મહા
મોહન બાણે.’ જીવ ‘હું કર્તા છું’ એમ કહે છે, પરંતુ આત્મા
તો આત્મભાવનો જ કર્તા છે, પૌકગતિક ભાવનો કર્તા તે ધર્મ
શક્તો નથી, માત્ર વ્યવહારથી તેનો કર્તા તે કહેવાય છે અને
પોતે માને પણ છે ૩

મિથ્યાત્વ અવિરતિ કારણુ યોગે, પ્રકૃતિ પ્રદેશદળ આધે રે,
ક્યાયે રસધિતિજ ધ કરતા, સુ સારસ્થિતિ બહુ વાધે રે.
કોઈએ ૦ ૪

અર્થ—મિથ્યાત્વ, અવિરતિવિગેરે કારણુને પોમીને આ જીવ
યોગવડે પ્રકૃતિજ ધ ને પ્રદેશજ ધ કરે છે અને ક્યાયવડે રસજ ધ ને
સ્થિતિજ ધ કરે છે આ પ્રમાણે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ ને ક્યાયના

સંયોગથી આ જીવની અપાર-સંસારમાં ભટકવાની સ્થિતિ બહુ વૃદ્ધિ પામે છે. ૪.

સર્વ પદારથથી હું અળગો, એ બાજુગરફી બાજુ રે;
ઉદયાગત ભાવે એ નિપજે, સંસારવતનકો સાજુ રે.
કોઈએ ૦ ૫

અર્થ—અનુભવી આત્મા વિચારે કે-હું આ સર્વ પૌદ્ગલિક પદાર્થોથી અળગો-બુદ્ધો જ છું આ તો બધી મોહરાજીપ બાજુ-ગરની માડેલી બાજુ છે. એ બધા ભાવ ઉદયગતપણે આ જીવને પ્રાપ્ત થાય છે અર્થાત્ શુભાશુભ કર્મોના ઉદયથી પ્રાપ્ત થાય છે અને આ પૌદ્ગલિક ભાવ આ સંસારરૂપ વતનને-સ્થાનને સાજુ અર્થાત્ સહાયક છે-સાજી કરનાર છે. એમાં આ જીવને મોહ પમાડીને રોકી રાખનાર છે. ૫

અંતર આત્મ તે નર કહીએ, જે ત્યાગ ભોગ નાંવ ઇચ્છે રે;
ભણે મણિચંદ્ર યથાસ્થિત ભાવે, સુખાદિકને પ્રીછે રે.
કોઈએ ૦ ૬

અર્થ—અંતરાત્મા તેને જ કહીએ કે જે આ પૌદ્ગલિક પદાર્થોના ત્યાગ કે ભોગની ઇચ્છા જ ન કરે. અર્થાત્ સુનિ મણિ-ચંદ્ર કહે છે કે-તે સુખાદિકને-સુખદુઃખને યથાસ્થિત ભાવે પ્રીછે-બાણે-સમજે એટલે પછી તેને સુખના ભોગની કે દુઃખના ભોગની ઇચ્છા જ ન થાય. તે તો જે પ્રમાણે કર્મોદય થાય તે પ્રમાણે સમજીને તેને ભોગવે-તેનો અનુભવ કરે અને પોતે આત્મસ્વ-રૂપમા-આત્માના સ્વભાવમાં રમણતા કરે-તેની વિચારણામાં જ આસક્ત રહે. ૬.

સંગ્રહાય ૫ મી

(રામ-આસાહરી)

ચેતના ચેતનકુ સુમળવે, અનાદિ સ્વરૂપ જણાવે રે;
 સુમતિ કુમતિ હોય નાશી તાહજે, કુમતિ કહે તેમ ચાલે રે.
 ચેતના૦ ૧

અર્થ—ચેતના એટલે જ્ઞાનરૂપ ચેતનને—આત્માને સુમળવે છે અને તેનું જ્ઞાનાદિ રૂપ અનાદિ સ્વરૂપ જોણવાવે છે તે કહે છે કે-’કે આત્મા । તારે સુમતિ ને કુમતિ નામની બે સ્ત્રી છે, તેમાંથી તું કુમતિના કદા પ્રમાણે જ ચાલે છે-વર્તે છે, તેથી જ આજ સુધી સંસારપરિભ્રમણ કર્યું છે ૧ વગી

કુમતિતણે પરિહર છે બહોળો, રાતદિવસ કરે ઠાહલો રે,
 વિવશકપાયમાં બીનો રહેવે, નવિ બાણે તે ભાવલો રે
 ચેતના૦ ૨

અર્થ—કુમતિનો પરિવાર બ્રાહ્મણા વિગેરે ધણે બહોળો છે તે રાતદિવસ આત્માને વાંટીને-કાચરા બરીને બેસી રહે છે—આત્માને છૂટો પડવા દેતા નથી. તેથી આત્મા વિવશ-કપાયમાં આસ્રખ જ રહે છે અને આ બધું કુમતિનું કર્તવ્ય છે એમ તે ભાવલો-ભાવલો-આ મા બલજીતો નથી. આત્માને એકાગ્ર અદિ વગર છતાં કુમતિને તે દિવસારી માને છે ૨ વગી

સુમતિને મિલવા નવિ દીયે તુઝને, મોહની છાકે છાકયો રે;
 ભક્ષ્યાભક્ષ્ય તુઝને કરાવે, અન ત કાળ ત્યાં રાખ્યો રે
 ચેતના૦ ૩

અર્થ—તે કુમતિ વને સુમતિને મળવા પણ દેતી નથી અને

મોહમદિરાના છાકમાં છટેલો જ રાખે છે. વળી ભક્ત્યાભક્ત્યના વિવેક સિવાય સર્વ વસ્તુ-ભક્ત્ય ને અભક્ત્ય તને ખવરાવે છે અને આમ કરીને અનંત કાળ સુધી ત્યાં-અવ્યવહારરાશીમાં તેમજ વ્યવહારરાશીમાં પણ તને રાખ્યો છે. ૩.

અવસર પામી ચેતના બોલી, પ્રભુ સુમતિને ઘેર રાખો રે;
કુમતિને સુખ મીઠાઈ દેઈ, સુમતિતાણા ગુણ આખો રે.
ચેતના ૦ ૪

અર્થ—એવામાં કાંઈક અવસર પામીને-આત્માની સહજ જાગૃતિ જોઈને ચેતના-જ્ઞાનદશા બોલી કે-‘હે પ્રભુ ! હે સ્વામી ! તમે સુમતિને ઘરમાં રાખો અને કુમતિના મોઢામાં મીઠાઈ ભરી દઈને-તેને બોલતી બાંધ કરી સુમતિના ગુણને-તેનાથી પ્રાપ્ત થતા આત્મિક સુખોને આખો-તેનું આસ્વાદન કરો. ’ ૪

એને અભ્યાસે દેશવ્રત આવે, અવસરે કુમતિને છોડી રે;
સુમતિનું બળ વાઢ્યું જાણા, સંયમ સ્ત્રી તહીં તેડી રે.
ચેતના ૦ ૫

અર્થ—ઉપર પ્રમાણે ચેતનાના કહેવાથી સુમતિને ઘરમાં રાખી એટલે એના-સુમતિના અભ્યાસથી પ્રારંભમાં દેશવિરતિ-પણાનો લાભ મળ્યો. એટલે તો પછી ચેતને કુમતિને અવસર પામીને તણ જ દીધી ત્યારપછી તો સુમતિનું બળ વાઢ્યું એટલે તેણે સંયમસ્ત્રીને-સર્વવિરતિને પોતાની મદદમાં બોલાવી. અર્થાત્ આ ચેતને કુમતિનો નાશ થવાથી સર્વવિરતિપણું અંગીકાર કર્યું. આમ સુમતિને અગે તેનો-આત્માનો સુધારો થવા માંડ્યો-પ્રગતિ થતી ગઈ. ૫

સુમતિ સ્ત્રી પરિવારે વાઘે, તવ સુગતિ સ્ત્રીશું મિલાવે રે;
આપસરૂપે ચેતન થાયે, તવ નિર્ભય થાનક પાવે રે.
ચેતના ૦ ૬

અર્થ — સુમતિનો પત્તિાર વધતો ગયો એટલે કે આત્મા ત્યાગ-વૈરાગ્યમાં વધતો ગયો. સ સારને તથા અસાર બાળી તેની સાથેનો સર્વ સંબંધ તણ દીધો એટલે સુમતિએ તેને-આત્માને મુક્તિરૂપી સ્ત્રી સાથે-શિવવધૂ સાથે મેળાપ કરાવ્યો. ચેતન-આત્મા આપસ્વરૂપી—કર્માવરણ રહિત પ્રગટ બાવે ધમે ત્યારે તેનિર્ભય સ્થાનકને-મોક્ષને-અજ્ઞાનસ્થાનને પામ્યો. સ આરમા ત્યાગને બધે આ ક્રમ જ છે એ કમથી જ માણી આગળ વધી શકે છે ૬
આપ સ્વરૂપ સથાસ્થિત બાવે, એઈને ચિત્ત આણેા દે;
સુમતિ કુમતિ પટ તર દેખી, બધે મલિન દ્ર ગુણ બાણેા દે.
ચેતના ૦ ૭

અર્થ — ઉપર પ્રમાણે કહેવાની મતલબ એ છે કે-‘કે બધા જીવો! તમે પોતાનું સ્વરૂપ સથાસ્થિતપણે બાણેા-જુઓ અને તેને ચિત્તમાં ધારણ કરો તેમ જ સુમતિ ને કુમતિનું પટ તસ્તે જાનેમા રહેલી જુઠાઈ જરાબર સમજીને, સંન્યાસના કર્તા મલિન-બદ્ધ મુનિ કહે છે કે-તમે તેના શુદ્ધને બાણેા-ઓળખો અને શુદ્ધ એવી સુમતિનો સ્વીકાર કરો કે જેથી ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે તમે પણ ક્રમસર લાભ મેળવી ઉચ્ચ સ્થાનને પ્રાપ્ત કરો

આ પાસે સંન્યાસો કહે કરવા જેવી છે અને તેના અર્થની વિચારણા કરવા લાયક છે તેથી અહીં સંક્ષેપમાં અર્થ લખવા પ્રયત્ન કર્યો છે બાકી તેમા રહસ્ય બધું છે

ઉપાધ્યાયજી શ્રી વિનયવિજયજી કૃત પદ

(રાગ-આસાવરી.)

કહા કરું મંદિર કહા કરું દમરા,
ન જાણું કહાં ઉડ બેઠેગા ભમરા;
જોડી જોડી ગયે છોડી દુમાલા,
ઉડ ગયે પંખી પડ રહ્યા માળા. કહાં ૧

અર્થ—આત્મા આત્માને શિખામણુ આપે છે કે—હું આ મંદિરને શું કરું ? અને દમરા—પૈસાને પણ શું કરું ? કારણ કે હું નથી જાણતો કે આ ભ્રમર આત્મા અહીંથી ઊડીને ક્યાં બેસશે ? અર્થાત્ આ આત્મા અહીંથી મરણ પામીને ક્યાં જઈને ઉપજશે ? તેની ખબર પડતી નથી તેથી આ મંદિર-ઘર હાટ-હુવેલી કે મહેલ તેને શું કરું અને દમરા પૈસાને પણ શું કરું, કારણ કે તે પરભવમાં સાથે આવવાના નથી. આગળ કહે છે કે—જોડીજોડીને મેળવીમેળવીને અર્થાત્ લક્ષ્મી એકઠી કરીકરીને તે દુમાલાને—માલમીલકતને છોડીને આત્મા ગાથ્યા જાય છે અને પંખી ઊડી જાય ને માળો પડ્યા રહે તેમ આત્મા નીકળી જતાં આ શરીર પડ્યું રહે છે. ૧

વળી આ દેહની અસ્થિરતા ઉપર વિશેષ કહે છે—

પવનકી ગાંઠડી કેસે ઠરાઉં,
ઘર ન બસત આય બેઠે બટાઉં;
અગનિ બુઝાઈ કાહેકી જવાલા,
દીપ છીપે તબ કેસેં ઉજલા ? કહાં ૨

અર્થ—વળી આ આત્મા તો પવન રૂપ છે તેથી તેની

ગામડી શી રીતે જ પામ ? અને શી રીતે સ્થિર થાય ? વળી
જટાઉ-વટેમાર્ગ આવે તેનાથી કાંઈ ઘર ન વસે, અર્થાત્ આ
જીવ તો વટેમાર્ગ છે તે જાણે જાણ્યો છે ને કાલે જાણ્યો
જવાનો છે તેનાથી ઘર કેમ વસે ? વળી અગ્નિ-આત્મજ્યોતિ
જુઝાઈ ગઈ તો પછી જ્વાળા શેની નીકળે ? અને હીવો જુઝાઈ
ગયા પછી અજવાળું શેનું પડે ? તેમ જ આ આત્મા દેહ મૂકીને
જાણ્યો જાય પછી જોઈશા દેહથી શું થઈ શકે ? ૨. વળી—

ચિત્રકે તરુવડ કમલ ન મોરે,
માટીકા ઘોરા કેતેક દોરે ?
ધુએકી દેરી દુરકા થભા,
હિંદા ખેલે હંસા દેખે અચભા. કહાં ૩

અર્થ—ચિત્રમા ચિત્રરેણુ વૃક્ષ કોઈ વખત પણ મ્હેરાણું
નથી—તેને ફૂલ કે ફળ આવતા નથી; તેમ માટીનો બનાવેલો
ઘોટા કેટલોક દોરે—અર્થાત્ જરા પણ ન દોરે. વળી ધુઆડાની
દેરી જોડે જાંતિ અને દુરના જોડે જાણડાના તુલના થાબલા
એના બનેલા આ શરીરરૂપ ઘરમા આ કમ-આત્મા ખેલે છે
તે અચલો તો જુઓ આત્મા વિચારતો જ નથી કે હું આ
શું કરું છું ? અને કોની સાથે કરું છું ? અજ્ઞાનને વશ થઈને
મૂર્ખાઈબદેલા કામો જ કરે છે ૩.

દણુ વિગ્રેષ અસ્થિરતા બનાવે છે—

ફિરી ફિગી આવત આત્મ હિંસાસા,
લાપરે તારકા કયા વિચાસા ?
યદ દુનિયકા જૂઠી હે યાગી,
જેમી બનાઈ બાજીગર બાજી કહાં ૪

અર્થ—આ જાસ ને ઉમ્મ-વાસ આવે છે ને જાય છે લેવા

લાંપરા-લપટા પડી ગયેલા તારનો વિશ્વાસ શો ? અર્થાત્ વારંવાર લેવાતા ને મૂકાતા શ્વાસોચ્છવાસનો વિશ્વાસ શી રીતે થાય કે તે ક્યારે જાંઘ પડી જશે-ઝટકી પડશે. લપટો પડી ગયેલો તાર અણધાર્યો ઝટકી જાય છે. એ પ્રમાણે આ દુનિયાની ચારી-પ્રીતિ જૂઠ્ઠી છે-ખોટી છે-નાશવંત છે જેવી બાહ્યગરની બાહ્ય ખોટી હોય છે તેવી ખોટી છે. ઘડીમાં વિસગળ ચર્મ જાય તેવી છે તેથી તેનો વિશ્વાસ કરી શકાય તેમ નથી. ૪.

ત્યારે આ પ્રમાણે સંસારમાં પદાર્થમાત્રની અસ્થિરતા છે ત્યારે શું કરવું ? કેનો વિશ્વાસ કરવો ? કેની સાથે પ્રીતિ કરવી ? તે કહે છે—

પરમાત્મ અવિચળ અવિનાશી,
સોહે શુદ્ધ પરમપદ વાસી;
વિનય કહે એ સાહિબ મેરા,
ફિર ન ફરેં યહ દુનિયામેં ફેરા. કહાં ૫

અર્થ—એક પરમાત્મા જ અવિચળ ને અવિનાશી છે તેમજ તે જ શુદ્ધ છે અને પરમપદના વાસી-પરમપદમાં રહેનારા છે. વિનયવિનય મહારાજ કહે છે કે એ પરમાત્મા જ મારા સાહિબ-સ્વામી છે. તેના પસાયથી હું ફરીને આ દુનિયામાં ફેરો કરવાનો નથી એવો મને પાકો વિશ્વાસ છે. જે છવ એ પરમાત્માને પોતાના સ્વામીપણે સ્વીકારે છે ને તેની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે છે તેને આ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવું પડતું જ નથી. આ વાત સહજે સિદ્ધ થાય તેવી છે ૫.

મુનિગજ ધી હંસવિજયજીવિરસિત
શ્રી અજરા પાર્શ્વનાથ સ્તવન



(કાનિએ કેર મયાબો રાજ ! કાનિએ. એ દેશી)

પ્રતિમાની બહિહારી મહારાજ, પ્રતિમાની બહિહારી,
ધી અજરા પાર્શ્વ સુમારી, પ્રતિમાની બહિહારી
હિના નજર દગ્ધા હીન્સુરીશ્વર, પાદુક પવિત્ર બિરાજે,
તમ્બનિકુટે અજરા ગામમા, દેવળગગનમા ગાજે મંમં૦૧
ચાદ વાઝ હિહાર થયો તમ્બ, ગિહાલેખથી બાહુ ;
તેમાંમ્બ વત હજાર ચાદનો, ઘ ટપુગણો વખાણુ . મંમં૦૨
તે દેવળમા મૂર્તિ અનોપમ, અતિશય તામ્બ અપાર,
લગતેહનો પ્રદાહ મ્બકળમાં, વિસ્તરીયો છે ધીહાર મંમં૦૩
કયાંથી મૂર્તિ આવી તિહાં પર, કોણ તેને લઈ આવ્યુ,
કોણે નમઝ નિપાવ્યુ મુદર, દેવળ કોણે બનાવ્યુ મંમં૦૪
તે કહુ છુ હવે ગમ લક્ષમણના, પૂર્વજ થયા અજરાજ,
એક સો માત રોગે ખીહાણા, પણ દિલહામા તાજા મંમં૦૫
મે કટો રાજને જીતીને, ધી મિહાવળ આયા,
યુગાદિ દેવને નમન કરીને, હીવળ હરમા ઠાયા મંમં૦૬
સાંચાત્રિક વાણિયાએ બાવી, પાર્શ્વનાથની સાગી,
પ્રતિમા આપી અપૂરવ તેહને, ગેગ મ્બકળ કાયકારી મંમં૦૭
પદ્માવતીએ કમ્બુ હતુ તમ્બ, આકાશવાણી મુલાવી,
દરિયામાંથી પ્રતિમા કઢાવી, આપજે હીવમાં આવી. મ.મ.૮

ધરણેંદ્રે લાખ વપ પૂજી છે, છશે વર્ષ કુબેર;
 સાત લાખ વર્ષે મુઘી સેવી, વરુણ દેવે સવેર. મં ૩૦૮
 હવે અજરાજના ભાગ્યથી, પ્રતિમા અહીંયા તે આવી;
 એ પરમાણે વહાણુવટીએ, કરી વાત થઈ ચા રી. મં ૩૦ ૧૦
 પારસમણિ સમ પાર્શ્વનાથનાં, દર્શનથી અતિ ચારુ;
 લોખંડ સમ હતું તે સોના સમ, રાજનું અંગ થયું સારું. મં
 શેઠને શિરપાવ આપી રાજાએ, અજયપુર વસાવ્યું;
 દેરું કરાવી ગામ દશ આપી, રાજાએ પાપ નસાવ્યું. મં ૩૦ ૧૨
 પાર્શ્વ પ્રભુ પધરાવી ત્રિકાળે, પૂજા કરવા લાગ્યો;
 શ્રી સિદ્ધાચળયાત્રા કરીને, વ્રત આરાધવા લાગ્યો. મં ૩૦ ૧૩
 સ્વર્ગગમન ક્યું તેને વર્ષે, આઠ લાખ થયા પ્રાય;
 તેહને પ્રથમ સંખ્યાશું ગણતાં, સોળ લાખ થઈ જાય. મં ૩૦
 સોળ લાખ વર્ષે પહેલાંની, પ્રતિમા એહ છે સારી;
 પૂજશે તે નરહંસતણી પરે, ઉતરશે ભવ પારી. મં ૩૦ ૧૫

સ્તવનરહસ્ય

આ સ્તવનમાં ઉના ગામ પાસે આવેલા અન્તરા ગામમાં ગિરાજતા
 અન્તરા પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા સંગ ધી વર્ણન છે. અર્થ સહેલો હો-
 વાથી લખેલો નથી. સાર એ છે કે-રામ લક્ષ્મણના પૂર્વ અજરાજ
 ઉપર પ્રસન્ન થઈને પાર્શ્વનાથની અધિષ્ઠાયકા પદ્માવતી દેવીએ તેના
 વ્યાધિ નિવારણ માટે એ પ્રતિમા આપેલી હતી. એકંદર સોળ લાખ
 વર્ષ ઉપરાંતની એ પ્રતિમા છે ને મહાપ્રભાવિક છે. અત્યારે પણ
 દીવ ને ઉનાની પંચતીર્થીમાં અન્તરા પાર્શ્વનાથ તીર્થની મુખ્યતા
 છે. વિશેષ અર્થ સ્તવન વાચવાથી સમજી શકાય તેમ છે.

શ્રી ગૌતમ ગણધર સ્તવન

(દીવાળીના રવમાધી)

(શ્રીગીનાગિરિ સિખ સોદે-એ દેશી)

વીર મધુરી વાણી બાળે, જક્ષધિ જળ ગ શીર રે,
 ઈદ્રભૂતિચિત્તપ્રાપ્તિ રજકણ-હરણ પ્રવણ સમીર રે, વીર૦ ૧
 પદ્યભૂતથકી જે પ્રગટ, ચેતના વિજ્ઞાન રે,
 તંહમાં હમક્ષીન થાયે, ન પરભવ સજ્ઞાન રે વીર૦ ૨
 વેદ પદનો અર્થ એહવો, કરે મિથ્યા કપ રે,
 વિજ્ઞાનધન પદ વેદકેગ, તેહનુ એહ સ્વરૂપ રે વીર૦ ૩
 ચેતના વિજ્ઞાનધન છે, જ્ઞાન હર્ગનોપયોગ રે,
 પંચભૂતિક જ્ઞાનમય તે, હોયે વસ્તુ સ્વયોગ રે વીર૦ ૪
 જિહ્વા જેહવી વસ્તુ હેખે, હોય તેહણ જ્ઞાન રે,
 પૂર્વજ્ઞાનના વિપર્જ્યથી, હોયે ઉત્તમ જ્ઞાન રે, વીર૦ ૫
 એહ અર્થ સમર્થ બાણી, મ ભણ પદ વિપરીત રે,
 હિંદુપરે પ્રાપ્તિ નિશકડીને, થયા ગિખ્ય વિનીત રે વીર૦ ૬
 દીપાલક પ્રભાતે કેવળ, હણુ ગૌતમ સ્વામ રે,
 અનુક્રમે ગિવસુખ હણા તેહને, નમ કરે પરભ્રામ રે, વીર૦ ૭

ઉપરના સ્તવનનો અર્થ

વીરપરમાત્મા અનુદાના જળકલોદ્ભવની જેવી અશીર વાણી
 બોલે કે જે વાણી ઈદ્રભૂતિ-ગૌતમમ્વામીના ચિત્તમાં સ્ફેકા
 પ્રાપ્તિપ રજકણનું હરણ કરવાને માટે પ્રગળ વાયુ સમાન
 છે તે વાણીના અવણથી ઈવોની સહમાત્ર નાશ પામે છે ૧.

હવે ઇંદ્રભૂતિના મનમાં જે સંશય હતો તે કહે છે:-

પંચભૂતમાંથી જે ચેતનારૂપ વિજ્ઞાન પ્રગટે છે તે પંચભૂત છૂટા પડતાં તેમાં જ લયલીન થઈ જાય છે એટલે કે વિનાશ પામી જાય છે; તેથી જીવની પરલવની સંજ્ઞા હોતી નથી અથવા પરલવ જ હોતો નથી. ૨.

હવે પ્રભુ તેનો ઉત્તર આપે છે:-

હે ઇંદ્રભૂતિ ! વેદ પદનો જે આવો અર્થ કરવામાં આવે છે તે મિથ્યારૂપ છે, અસત્ય છે. ત્યાં વિજ્ઞાનઘન એવું જે વેદનું પદ છે, તેનો અર્થ-તંતુ સ્વરૂપ તો આ પ્રમાણે છે-ચેતના તે જ વિજ્ઞાનઘન છે અને તે જ્ઞાન દર્શનના ઉપયોગરૂપ છે. એ જ્ઞાન દર્શન વસ્તુના સંયોગે પંચભૂતિક જ્ઞાનમય થાય છે, કારણ કે જ્યાં જેવી વસ્તુ દેખે ત્યાં જ્ઞાન તે રૂપે પરિણમે છે અને વસ્તુ વિનાશ પામતા અથવા ણીજી વસ્તુ તે સ્થાને આવતાં પૂર્વ જ્ઞાનનો વિપર્યય થાય છે અને અન્ય વસ્તુનું ઉત્તમ જ્ઞાન થાય છે. અર્થાત્ આત્મા જે વિજ્ઞાનઘન છે તે નાશ પામતો નથી પરંતુ તેનું વસ્તુસ્વરૂપનું જ્ઞાન-ઉપયોગ વિનાશ પામે છે, તેમાં ફેરફાર થાય છે. આ અર્થને સમર્થ-યથાયોગ્ય જાણી હે જૈતમ ઇંદ્રભૂતિ ! તું તેનો વિપરીત અર્થ કરીશ નહીં. મારા દહ્યા પ્રમાણે અર્થ કરજે.

પ્રભુના આ પ્રમાણેના કહેવાથી ઇંદ્રભૂતિની પ્રાંતિ નાશ પામી એટલે તેણે પ્રભુની પાસે દીક્ષા લીધી અને પ્રથમ શિષ્ય અતિ વિનિત એવા થયા ૩ થી ૬.

એ જૈતમસ્વામીએ દીવાળીના દિવસના પ્રભાતે એટલે જેસતે વર્ષે (કાર્તિક શુદ્ધ ૧ મે) પ્રાતઃકાળમાં કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું અને બાર વર્ષ કેવળીપણે વિચરી પ્રાંતે શિવસુખને પામ્યા. તેમને નયવિજય પ્રીતિપૂર્વક પ્રણામ કરે છે. ૭. ઇતિ



દીવાળીના દેવમાથી સમગ્રાય

(જાનમેલની દેસી)

દુઃખહરણી દીપાલિકા રે લોલ, પર્વ થયુ જગમાંલિ
ભવિ પ્રાણી રે, વીરનિર્વાણથી આપના રે લોલ, આજ
લગે હિચ્છાહી ભવિ પ્રાણી રે. ૧ સુમહિતહરિ આસળો
રે લોલ ૧ એ આકણી સ્યાદ્વાદ ઘર ધોળીયે રે લોલ,
દર્ગનની કઠી શુદ્ધિ ભવિ પ્રાણી રે, ચારિત્ર ચદ્રો
દય બાધીએ રે લોલ, ટાળો રજ દુષ્કર્મશુદ્ધિ ભવિં
સમ ૦ ૨ સેવા કરો જિનરાજની રે લોલ, દિલ દોઢાં
મીઠાગ ભવિ પ્રાણી રે; વિવિધ પદારથ ભાવના રે લોલ,
તે પકવાનની શશિ ભવિં સમ ૦ ૩. ગુણીજન પદની
નામના રે લોલ, તેહિજ જુહાર ભદ્રાર ભવિ પ્રાણી રે;
વિવેક રતન મેરાધયા રે લોલ, ઉચિત તે દીપ સુભાર
ભવિં સમ ૦ ૪ સુમતિ સુવનિતા હેજશુ રે લોલ, મન
ધરમા કરો વાસ ભવિ પ્રાણી રે; વિરતિ સાહેલી સાચ-
શુ રે લોલ, અવિરતિ અલ્પચ્છી નિકસ ભવિં સમ ૦ ૫
મૈત્ર્યાદિકની ચિતના રે લોલ, તેહ ભલો રાણુગાર
ભવિ પ્રાણી રે; દર્ગનગુણ વાધા બન્યા રે લોલ, પરિ-
મળ પરઉપગાર ભવિં સમ ૦ ૬. પૂરવાસજ્ઞ કન્યાપણે
રે લોલ, બનેમા અણુગાર ભવિ પ્રાણી રે, સિદ્ધશિક્ષા
વરવેદિકા રે લોલ, કન્યા નિવૃત્તિ સાર ભવિં સમ ૦ ૭.
બનત ચતુષ્ટય હાયજો રે લોલ, શુદ્ધિ યોગ નિગોધ
ભવિ પ્રાણી રે, પાણિમદણ પ્રશુણ કરે રે લોલ, મહુને
હજી વિગોધ ભવિં સમ ૦ ૮. ઇણિપરે પર્વ દીપા-
લિકા રે લોલ, કરતાં ઠોડી કન્યાણુ ભવિ પ્રાણી રે,

જ્ઞાનવિમળ પ્રભુ ભક્તિશુ' રે લોલ, પ્રગટે સકળ ગુણ-
ખાણ. ભવિં સમં ૯.

સજ્જાયનો અર્થ

હું:ખને હરણ કરનારું એવું દીવાળીનું પર્વ આ જગતમાં
મહાવીર પરમાત્માના નિર્વાણ સમયથી પ્રવર્ત્યું છે તે અત્યાર મુધી
ઉત્સાહપૂર્વક પ્રવર્તે છે. હે લબ્ય પ્રાણીઓ ! સમ્યગદ્રષ્ટિ છવો !
હું એ દીપાલિકા પર્વનું ભાવથી વર્ણન કરું છું તે સાંભળો. ૧.

દર્શનની શુદ્ધિરૂપ ભિત શુદ્ધ કરીને સ્વાદ્વાદરૂપ ઘરને
ઘોળવું—ઉજ્જવળ કરવું. ચારિત્રરૂપ ચંદરવો ણાંધવો અને દુષ્ટ-
ર્મની ખુદ્ધિરૂપ રજને દૂર કરવી. ૨. જિનરાજની સેવા કરવારૂપ
દિલના દોઠાં (એક જાતના પકવાન)ની મીઠાશ લેવી. તેમ જ વિવિધ
પદાર્થો (પદના અર્થો)ની ભાવના રૂપ પકવાનની રાશિ તૈયાર કરવી.
૩. શુણીજનના ચરણકમળમાં નમવા રૂપ જુદાર ભદ્રાર (પ્રણામ)
કરવા, વિવેકરત્નરૂપ મેરાઈયા કરવા અને ઉચિત સાચવવારૂપ
દીપકોનો સમૂહ પ્રગટાવવો. ૪. (આ પ્રમાણે પ્રણામ કરી, મેરા-
ઈયા કરી તથા દીપકો કરીને પછી) સુમતિ રૂપી જે સુવનિતા
(સારી સ્ત્રી) તેની સાથે મનરૂપ ઘરમાં નિવાસ કરવો. વિરતિ-
રૂપ સાહેલી (સખી)નો સાથ કરવો—તેને પણ સાથે રાખવી અને
અવિરતિ રૂપી અલચ્છી (અલક્ષ્મીને) દૂર કરવી—કાઠો મૂકવી ૫.
મૈત્રી વિગેરે ભાવનાઓના ચિંતવન રૂપ સારા શણગાર સજવા.
દર્શન ગુણ રૂપ ૧વાઘા પહેરવા અને પરોપકારરૂપ સુગંધી દ્રવ્યને
ધારણ કરવું. ૬. હવે સિદ્ધિરૂપી સ્ત્રીનું પાણિગ્રહણ કરવાને
અંગે કહે છે કે—પૂર્વે થયેલા સિદ્ધોને કન્યાના પક્ષે ગણવા અને
અણગાર જે મુનિઓ તેને જાનૈયા ધનાવવા. સિદ્ધશિલારૂપ
લગ્નની શ્રેષ્ઠ વેદિકા સમજવી અને નિવૃત્તિરૂપી સ્ત્રી જાણવી. ૭.

૧ વરને પહેરવાના વસ્ત્રને વાઘા કહે છે.

પાણિમહાત્મ્ય કરીને વળાવતી વખતે આપવાનો હાથએ અનત ચતુષ્ઠય રૂપ સમજવો અને કર્મમળ સંહિત શુદ્ધ બનવા માટે યોગનિર્દોષ કરવો આ પ્રમાણે પ્રભુ (વીર્ય કર) સુદિત-સીનું પાણિમહાત્મ્ય કરે છે જેથી સર્વ જીવોને કર્પ અને વિભાષ (સૂક્ષ્મ ભાષ) પ્રાપ્ત થાય છે ૮. આ રીતે ભાગ્યદીપાલિકાનું પર્વ ઉચ્ચવાધી જીવને કોટાગમી કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે શ્રી જ્ઞાનવિમળસૂરિ કહે છે કે પ્રભુની ભક્તિવડે સહજ સુખોની ખાણ પ્રાપ્ત થાય છે ૬

બીજ તિથિની સંજ્ઞાય

બીજકહે ભવિજીવને લોહ, આશળો આજીરીજીરે મુગુણનર! મુદ્દતકરણી ખેતમાં ઝે લોહ, વાવો સમક્ષિત બીજ રે મું ધરજો ધર્મશુ પ્રીતડીરે લોહ, કરી નિશ્ચળ અવહાર રે, મું ઇંહ ભવ પરભવ ભવોભવે રે લોહ, હોવે જયજયકાર રે. મું ક્રિયાતે ખાતર નાખીએ રે લોહ, સમતા દીજે ખેડ રે, મું ઉપશમ નીરે સ્થાપીએ રે લોહ, હિજમે સમક્ષિત છેડ રે મું વાહ કરો સ તોપની ઝે લોહ, ચોપાખણ તસ થોર રે; મું પચ્ચખખાણ ચોટીઠવો રે લોહ, વારજો કર્મના થોર રે. મું અનુભવકેડી મજગી ઝે લોહ, મોરે સમક્ષિત વૃક્ષ રે, મું શ્રુત ચારિત્ર કળ ઉતરે રે લોહ, તે કળ ચાખજો શિક્ષ રે મું જ્ઞાનામૃતરસ પીજીએ રે લોહ, સ્વાદ ક્યો સમત બોળ રે, મું એણે રસે સ તોપ પામરો રે લોહ, લેગો ભવનિધિ કૃત્ત રે મું ઇંહ વિદ્ય બીજ તુમે સદહો રે લોહ, છાંડી ગગ ને દ્વેષ રે, મું કેવળકમળા પામીએ રે લોહ, વરીએ સુદિત સુવેગ રે મું સમક્ષિત બીજ જો સમદે રે લોહ, તે ટાળે નરકનિગોદ રે, મું

વિજયલઘ્નિધ સદા લહી રે લોલ, નિત્ય નિત્ય વિવિધ વિનોદ રે
સુગુણનર ! સમકિતદષ્ટિ સાંભળો રે લોલ. ૮.

ખીજની સન્નિધિનો અર્થ

ખીજ (દ્વિતીયા તિથિ) લગ્ય છવોને કહે છે કે-તમે હૃદયમાં
રીઝ (પ્રીતિ) આણીને હું કહું છું તે સાંભળો. હે લગ્યો ! તમે
સુકૃત કરણીરૂપ ક્ષેત્રમાં સમકિતરૂપ ખીજ વાવો. ધર્મની સાથે
પ્રીતિ કરવારૂપ વ્યવહારને નિશ્ચય કરજો કે જેથી આ લવમાં,
પરલવમાં ને લવોલવમાં તમારો જયજયકાર થાય ૧-૨. હવે
ઉપર ગતાવેક્ષા ક્ષેત્રમાં તમારે ક્રિયારૂપ ખાતર નાખવું અને
સમતારૂપ ખેડ કરવી. પછી ઉપશમરૂપી જળે સિંચવું કે જેથી
સમકિતરૂપ છોડ ઊગે. ૩. પછી એ ક્ષેત્રને સંતોષરૂપ વાડ ચારે
ગાળુ ચોરવાળી કરજો. મતપચ્ચગ્ગાળુ રૂપ ચોડીદારો રાખીને
કર્મરૂપ ચોરને ચોરી કરતા વારજો. ૪ આ પ્રમાણે કરવાથી
સમકિત રૂપ વૃક્ષ મોરશે ને તેને અનુલવરૂપ મંજરી આવશે.
પછી શ્રુત ને આરિતરૂપ ક્ષણ આવશે-ઉતરશે. તે ક્ષણે તમે સારી
રીતે સમજીને ચાળજો. ૫. તે ક્ષણમાં જ્ઞાનામૃતરૂપ રસ હોય
છે તે પીજો અને સમલાવરૂપ તળોળનો સ્વાદ લેજો. આ પ્રમાણે
કરવાથી તમે તે રસવડે સંતોષને પામશો તેમ જ લવસમુદ્રના
કિનારાને મેળવશો. ૬. આ પ્રકારે હે લગ્યો ! તમે ખીજના
પર્વને સદહો. તેનું આરાધન રાગદ્વેષ તણીને કરો કે જેથી કેવળ-
જ્ઞાનરૂપ કમળા(લક્ષ્મી)ને પામો અને સારા વેશવાળી મુક્તિરૂપી
સ્ત્રીને વરો ૭. આ પ્રમાણે સમકિતરૂપ ખીજને જે સંગ્રહો-જાળવે
તે નરકનિગોદને ટાળે-નરકનિગોદમાં ન જાય અને વિજયરૂપ
લઘ્નિધને પામીને નિરંતર નવા નવા વિવિધ પ્રકારના વિનોદને લહે-
મેળવે. ૭. (કર્ત્તાએ પોતાનું લઘ્નિધિવિજય નામ પણ સૂચવ્યું છે)

ઈતિ ખીજની સન્નિધિનો અર્થ

